
UJSÁG

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát
Angyal Dávid
Badics Ferencz
Bánóczi József
Bayer József
Beöthy Zsolt
Berzeviczy Albert
Endrődi Sándor
Erdélyi Pál
Erődi Béla
Ferenczi Zoltán
Fraknói Vilmos
Gyulai Pál
Heinrich Gusztáv
Koroda Pál
Kossuth Ferencz
Kozma Andor
Lévay József
Négyesy László
Rákosi Jenő
Riedl Frigyes
Széchy Károly
Váczy János
Vadnay Károly
Voinovich Géza
Wlassics Gyula
Zoltvány Irén

5. KÖTET

MIKES K. TÖRÖKORSZÁGI LEVELEI

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

Franklin-Társulat R. H. N. fec.

Clemens Mikes.

MIKES KELEMEN

TÖRÖKORSZÁGI LEVELEI

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

ERŐDI BÉLA

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

Franklin-Társulat nyomdája.

BEVEZETÉS.

A XVII. század utolsó s a XVIII. század első éveiben a nemzet jogaiért vívott nagy és fárasztó küzdelmek teljesen kimerítették a nemzet anyagi és szellemi erejét. Az 1711-ben létrejött szatmári béke után zsibbadtság és közöny vett erőt a nemzeten, mely a pihenés utáni vágyban elernyedt és tétlenségbe sülyedt. Sok időre volt szüksége, míg erejének tudatára ébredt s a megújhodás utáni vágy első életjelét adta abban a felbuzdulásban, mely Mária Terézia uralkodásában találta meg a kedvező alkalmat és feltételeket. A politikai közállapotokkal összefüggésben az irodalom terén is pangás áll be a szatmári békét követő időszakban. A XVII. század íróinak és szónokainak erőteljes, színgazdag és világos írásmódjával szemben hanyatlást mutat a próza, mely terjengőssé, színtelenné és erőtlenné válik. De találunk ebben a vigasztalan időben két irót, *Faludit* és *Mikest*, kik mindketten hazánkon kívül, idegen földön állanak irodalmunk szolgálatába s maradandó becsű műveikkel megvetik a *széppróza* alapját, miben igazi úttörőknek tekinthetjük őket.

Zágoni *Mikes* Kelemen, a *Törökországi Levelek* és más művek írója, Mikes Pálnak és Torma Évának fia, született Zágonban, Háromszék vármegyében, 1690. augusztusban. Atyját, ki Thököly Imre pártján volt, az erdélyi német generális, a havas-alföldi vajda által kézre kerítvén, iszonyú

kínok között Fogarasban kivégeztette. Anyja a század vége felé Kövesdi Bóér Ferenczhez menvén nőül, Kelemen nevelését maga vezette. Mostoha atyja jóindulattal lehetett a fiú iránt; mert Mikes mostoha öcscséhez, báró Huszár Józsefhez, — ki a Bóér nevet a brenhídi Huszár névvel cserélte fel, — irott levelében szeretettel emlékezik meg róla, ki őt a protestans vallásról a katholikus egyházba fölvétette. Mikes gyermekéveinek legnagyobb részét Zágonban tölté, hová gyermekkori emlékei fűződnek, melyekre kegyelettel gondol vissza öreg korában is. Zágonból, a szülői házból, a kolozsvári jezsuiták convictusába került, a hol távoli nagybátyja, gróf Mikes Mihály fiával, Ferenczczel együtt folytatta tanulmányait. Mikes azon korbeli szűkebb körű nevelését később öntanulással igyekezett pótolni.

Gróf Mikes Mihály 1704-től kezdve Rákóczinak buzgó párthíve levén, alkalmasint az ő ajánlatára és közbenjárására jutott Kelemen 1707-ben II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvarába, mint «belső inas» vagyis udvari apród. Kelemen valószinűleg ott volt Rákóczi oldala mellett a marosvásárhelyi országgyűlésen, a hol Rákóczi erdélyi fejedelemmé avattatott. Mikes rajongó szeretettel viseltetett a nagy fejedelem iránt, kit attól a percztől fogva, hogy udvarába került, soha többé el nem hagyott. Ő maga (1727. november 18-iki levelében) ezt írja a fejedelem iránti vonzalmáról: *«A bizonyos, hogy a szabadságkeresés az én elmémben akkor nem volt, és ha eddig tart bujdosásom, az igaz, hogy az uramhoz való vak szeretetem okozta»*. Másutt megint (1738. deczember 15-én): «Énnekem soha semmi egyéb okom nem volt hazámat elhagyni, hanem, hogy *igen szerettem az öreg fejedelmet»*. Ezzel a vak szeretettel

ment Mikes Rákóczi udvarába, ezzel szolgálta ő a fejedelmet rövid jó napjaiban és ezzel csüngött rajta a bujdosás hosszú, keserű éveiben.

A marosvásárhelyi országgyűlésen történt beigtatás után Rákóczi elhagyta Erdélyt. Vele ment Mikes is, ki akkor csak 16 esztendős volt. Azóta soha többé vissza nem került erdős, bérczes szép hazájába, melyhez rajongó szeretettel ragaszkodott.

Rákóczi fejedelemnek nem sokáig mosolygott a szerencse csillaga. A trencsényi és romhányi ütközetek balul végződvén, a kuruczok ügye gyors hanyatlásnak indult. Míg Rákóczi Lengyelországban járt segítségért, megköttetett a szatmári béke, melyet a fejedelem érvényesnek el nem fogadott. Így kénytelen volt hazátlan bujdosásra adni fejét, mely sorsában híven osztozott Mikes is. Rákóczi Jaroszlavból Varsón át Danzigba utazott, s onnan Francziaországba, hol Sárosy név alatt tartózkodott. XIV. Lajos király szívesen látta őt vendégül udvaránál, hol mindenki rokonszenvvel és barátsággal volt iránta. A királyi palota termei minden alkalommal nyitva voltak számára s nehány hozzá közelebb álló embere, köztük Mikes is, a legelőkelőbb társaságban forgott. Részt vettek urokkal az udvari vadászatokon s hihetőleg egyéb előkelő mulatságokon is. Mikesnek, a tanulni szerető ifjúnak, jó iskolául szolgáltak a fényes franczia udvar és az előkelő társaságok. Alaposan megtanulta a franczia nyelvet, megismerkedett a franczia nép műveltségével, melyről dicsérőleg emlékezik meg egyik levelében; tanulmányozta az irodalmat, melyből későbbi éveiben sokat magyarra fordított, a minek nyomaira gyakran ráakadunk leveleiben. Hasznos szórakozásban, a művelt osztálybeliekkel

való társalgásban, több oldalú önműveléssel és valószinűleg irodalmi kisérletekkel tölté Mikes életét Francziaországban. XIV. Lajos udvarában élt akkor *Fleury* Kolos apát, a nagynevű egyházférfiú, a ki megalapítója a bibliatörténeti alapon nyugvó vallásoktatásnak s több kiváló vallásos műnek a szerzője. A tudós apáttal, a ki mint a királyi herczegek nevelője tartózkodott a királyi udvarban, közelebbi ismeretségben és sűrű személyes érintkezésben lehetett Mikes. Hogy mily nagy hatással volt az apáttal való társalgás Mikesre, az meglátszik buzgó vallásosságában, idősebb korában az aszkézisre való hajlásában és abban a szeretetében, melyben Fleury abbé némely munkáját magyarra fordította és átdolgozta. Későbbi irodalmi munkásságára is itt kapta meg az irányítást, a mennyiben itt ismerkedett meg az irodalmi levélformával, mely a franczia irodalomban akkor nagyon kedvelt volt, különösen a mióta azt Sévigné asszony mesteri színvonalra emelte. Levelei akkor a királyi udvarban s annak irodalmi köreiben közkézen forogtak s másolatban valószinűleg Mikes is birhatta azokat.

Mikor XIV. Lajos király 1715-ben meghalt, nagy változás állott be az udvar politikájában, a mi Rákóczi életére és sorsára is befolyással volt. A fejedelem a Passy helységben birt lakásában s a franczia udvartól megválva Groboisban, a camalduli szerzetesek zárdájában vonta meg magát, a hol maga is a szerzetesekéhez hasonló egyszerű vallásos életet élt, vezekelve, mint bűnbánó remete. Mikesünk itt is vele volt és kétségtelen, hogy itt folytatott pietista élete is öregbíté benne azt a mély vallásos érzületet, azt a lemondó megnyugvást, mely az élet tengerén való sok hányattatásai közepett megőrzé lelki nyugalmát, a minek

oly számos helyen ad kifejezést leveleiben. A groboisi magányt, mely felette kedves tartózkodó helye volt Rákóczinak és Mikesnek is, csak akkor váltotta fel a fontainebleaui királyi palotában nyert lakással, midőn 1717. tavaszán Péter czár Francziaországban időzött. Rákóczi ezen idő alatt gyakran találkozott és értekezett a czárral; de sorsa jobbra fordulását ez sem eredményezte, míg végre III. Ahmed szultán hívására Törökországba utazott. Ezen utazás megkezdése előtt 1717. évi január 25-én következett be Mikesnek megnótáztatása, mely hazáját előtte örökre elzárta. Mikes és a bujdosó magyarok, a kik a hazában történtekről a legrészletesebben tájékozva voltak, erről csakhamar tudomást vettek.

A VI. Károly német császárral szerencsétlen eredménynyel folytatott háború arra birta a török szultánt, hogy Rákóczit fényes igéretekkel Törökországba való menetelre birja. Azzal biztatta a török Rákóczit, hogy török sereg élén Erdélybe küldi annak elfoglalására, mi által a magyar király ereje megosztva gyengíttetnék; hihetőleg azonban inkább ijesztőül akarta felhasználni, hogy birodalmában levén a rettegett fejedelem, előnyösebb békét köthessen a császárral, a mint ezt Mikes is sejteti egyik levelében (1718. junius 6.): «Hadakozásra hívtak ide, de békeségre jöttünk», írja 1718. ápril 27-iki levelében. A török ugyan saját ügyének akarta felhasználni Rákóczit; de a fejedelem azt hitte, hogy e háború által a saját czélját is elérheti. Szép remények vitték Rákóczit és bujdosó társait Törökországba, azt hivén, hogy innen egyenesen az igéret földjére mehetnek. Rákóczi mintegy negyven emberével 1717. szeptember 15-én szállott a Gábor Angyal nevű hajóra Marseilleben, a honnan egy

hónapnál tovább tartó utazás után október 10-én érkezett Gallipoliba. Majd innen kocsikon vitték őket Adrinápolyba, a hol Khalil pasa nagyvezér nagy fénynyel és megtiszteltetéssel fogadta Rákóczit és embereit, köztük Mikest is. A szép igéretek és biztatások, melyeket a fejedelem a szultántól és nagyvezértől kapott, csakhamar füstbe mentek. A török óhajtotta a békét, VI. Károly is szívesen vette, maga a franczia követ Bonnac is, ki bár jó barátja volt Rákóczinak, a béke érdekében munkálkodott. Így létre jött a minden oldalról óhajtott béke, mely 1718. julius 21-én Passzaroviczban megköttetett. Ennek egyik pontjában kikötötte Ausztria, hogy a fejedelem tovább internáltassék a határtól. Így kerültek a bujdosó magyarok a Boszporus partján levő Bujukderébe, majd Jeniköjbe, később Bejkoszba, a mi a német követ kivánságára és unszolására történt, a mint ezt Mikes levelében írja. Rákóczi ezt a többször ide-oda vitetést megunva, visszakivánkozott groboisi magányába; de a franczia udvar nem mutatván hajlandóságot e terv megvalósítására, az abba maradt. Ez alatt a porta újra más helyet jelölt ki a fejedelemnek és társainak; 1720. ápril 16-án indítá útnak a Márvány-tenger partján levő Rodostóba (törökül Tekir-dágba), melyet végleges számüzetése helyéül jelölt ki számára.

A míg Rákóczi udvarával a Boszporus partján lakott, azalatt Mikes gyakran ellátogatott Therapiába, a művelt lelkű Bonnac marquinéhoz, a hol szivesen fogadták s a franczia irodalom termékeivel látták el őt. Mikesnek ezen ismeretsége még Lengyelországból való, a hol a marquis ugyanebben a minőségben volt alkalmazva a lengyel udvarnál. Szivesen ellátogatott Mikes Bercsényiékhez is Perába,

Konstantinápolynak keresztényeklakta városrészébe, főleg Kőszegi Zsuzsi látása végett, a kihez gyöngéd érzelmekkel viseltetett. Később Bercsényit is Jeniköjbe telepítették, a mi különösen kedvére volt Mikesünknek.

Rodostó, melyet a porta a bujdosó magyarok számüzetése helyéül kijelölt, a régi Thrácziának, a mai Ruméliának délkeleti partvidékén amfiteatráliter terül el a Márvány-tenger északnyugati részén. A Tekir-dág nevű hegy északtól délre nyúlik a várostól s kiágazásai Rodostónál fensík alakjában vesznek el. A tenger felől jövő utasra kellemes benyomást tesz a város, csinos házaival, téres piaczaival és kertjeivel. A város egyébként is egyike a legkellemesebb török városoknak; vidéke egészséges, jól művelt és szőlőkertekkel van körülvéve. Ide telepítette a porta szabadságharczaink egyik dicső vértanuját, történelmünk egyik legrokonszenvesebb alakját, ki a nemzet függetlenségeért vívott dicső harczok után a balszerencse által leverve bár, de törve nem, készebb volt önkénytes számüzetésbe menni, mint feladni a nagy eszmét, melyért annyi nemes kebel vérezett. És vele ment a nemeslelkű, derék, hű Mikes, kinek a politikában semmi része se volt; kinek elméjében a szabadságkeresés nem volt s kit egyedül a vak szeretet, az önfeláldozó ragaszkodás, a példátlan hűség lánczolt urához. A Mikeshez hasonló jellemek oly ritkák, hogy majdnem egyedülinek mondható az a rajongásig, majdnem imádásig menő határtalan szeretet, melyet Rákóczi iránt Mikesben bámulunk.

A passzaroviczi béke huszonöt évre levén megkötve, sem Rákóczinak nem volt kilátása, hogy egyhamar megnyiljék számára a tevékenység mezeje; de a töröknek sem levén egyhamar szüksége Rákóczira: a nagy fejede-

lem most a reménytelenség érzetével, de a vallásból és magas lelke ihletéből merített nyugalommal és lemondással ment szomorú magányába.

Mikes meg volt elégedve Rodostóval, annak kies, szép vidékével, melyről kedvesen emlékezik meg leveleiben. Leírja a fejedelem udvarában levő rendet, az idő beosztását, a szórakozásokat, a mik rendesen a közel vidéken való vadászatból állottak. A maga foglalatosságáról így ír 1759 január 5-iki levelében Huszár József báróhoz: «Itt a világi bajtól, dologtól, gondtól ment vagyok; a csendes életet *a könyvek fordítására* szentelem és sok franczia könyveket magyarrá változtattam, a melyekből, ha alkalmatosságom adatik, öcsém uramat is részeltetem.» Szabad idejét legszivesebben Bercsényiéknél tölté, a hol a kis Zsuzsival találkozott, a kinek Mikes szerint «fösvényen osztogatták a szépséget, de rendes, tisztességes személy és tiszta jóság.» A leány is osztja Mikes érzelmeit; de azért mégis inkább lesz Bercsényi nejévé, mikor ez nejének 1723-ban bekövetkezett halála után, megkéri kezét.

Mikes megszereti az egyszerű, nem szép, de rendes, tisztességes árvát, de midőn másé lesz, lemond róla. Midőn Zsuzsi özvegységre jut, újra fölébred iránta a remény, de másodszor is csalódni levén kényszerülve, nem itéli el azt, ki bár szereti őt, de nem kivánja vele a bujdosás bizonytalan sorsát megosztani. Nem itéli el, nem kivánja, hogy magát érette feláldozza. A csalódás fáj lelkének, nem titkolja; de megnyugszik Isten rendelésében. Ezzel végzi be Zsuzsiról irott szavait. Ez viszhangzik lelkében, valahányszor a mult emlékei szivében sajgó fájdalommal felújulnak és ez ad neki újra vigasztalást, megnyugvást.

Valóban nemes, keresztényi bölcseséggel és vallásos érzéssel áldott férfias jellem.

Mialatt Mikes számüzetésében remény és kétség között élte napjait, édes anyja, a ki 1720-ban másodszor is özvegységre jutott, minden lehetőt megkisérlett arra, hogy Kelemen kegyelmet s hazajövetelre engedélyt kaphasson. Gróf Károlyi Sándor generális közbenjárását is kikérte. 1722-ben fiához irott levelében lépésének eredményét tudatta is vele, melynek tartalmából kivehető, hogy ez saját kérőlevelétől van függővé téve. De Mikes ezt a lépést nem tette meg, bár mindenekfelett szeretett hazája utáni vágya folyton megújul leveleiben. Ugy látszik a fejedelem életében erre nem tudta elszánni magát; sokkal inkább szerette urát, hogysem tőle megválni tudott volna. Édes anyja tehát fiának közreműködése nélkűl hiába fáradozott. Mikes folytatta egyhangú életét a bujdosásban, mely rája még sokkal fájdalmasabbá vált azután, hogy az özvegy Zsuzsi is elhagyta a bujdosók társaságát. Kelemennek édes anyja iránti forró szeretetét mutatja az a gyöngédség és rajongás, melylyel anyja levelét mindig kebelén hordotta s azt később, féltve az avatatlan kezekbe kerüléstől, mint legdrágább kincsét haza küldé mostoha öcscsének, báró Huszár Józsefnek.

A rodostói magányban felcsillant a remény sugára 1733-ban, mikor II. Ágost lengyel király halála után királyválasztásra került a sor Lengyelországban, a mi rendesen fegyveres beavatkozással járt. Rákóczi engedelmet kért a portától, hogy Francziaországba térhessen, remélve, hogy a maga érdekében is lépéseket tehet. De a kilátások nem voltak bíztatók, a mi nagyon leverte és megtörte lelkét. Rá nemsokára betegség vett erőt rajta s

1735 április 8-án meghalt a nagy fejedelem. Mikes megható módon írja le Rákóczi halálát, azt a nagy fájdalmat, melyet elvesztésén éreztek, a temetésére nézve tett intézkedéseket. Maga Mikes járt közbe a fejedelem eltakaríttatása körül. Tetemét a konstantinápolyi jezsuitáknál temették el. A klastrom és a templom, melyben Rákóczit nyugalomra helyezték, ma a franczia benczéseké (St. Benoit frères) és Galatában, a tenger partjáról Perába vezető főúttól (Jükszek Kaldirim = Magas-kövezet) jobbra eső mellékutczában van. A kápolna jobboldali mellékoltárja alatt van a sirkő, mely hamvait jelöli, míg jóságos királyunk kegyes engedelmével a drága földi maradványokat hazaszállítják.

Mikes a jó öreg fejedelemben atyját, pártfogóját, bálványozott urát, mindenét elvesztvén, nagy fájdalom, vigasztalan szomorúság borult a lelkére, miről legjobban tanúskodnak levelei, melyek tele vannak panaszszal, keserűséggel. Rákóczi iránti vak szeretete kitünik minden sorából. Ennek kell tulajdonítanunk azt a békeséges tűrést és megadást annyi sorscsapás közepette. Nem zugolódik, bár volna oka rá; mert Rákóczi kéretlen nem adott, Mikes pedig nem szivesen kért. Nem fájt neki az, ha szolgálataiért jutalmat, köszönetet nem kapott; de ha becsületességében kételkedtek, azt még a jó öreg fejedelemtől sem tudta szótlanul eltűrni. Ha volt szegény Mikesnek néha része a keserűségből a jó öreg fejedelem életében, annál többet kellett tűrnie halála után, főleg midőn rövid időn Zsibrik Miklósnak bekövetkezett halála után az ügyek vezetése az ő vállára nehezedett. Mikes mint lelkiismeretes, hű sáfár, becsülettel kezelte ura hagyatékát, hogy azt sértetlenül adhassa át Rákóczi Józsefnek,

a kit vártak a bujdosók. Voltak egyesek, a kik azt szerették volna, hogy Mikes a fejedelem javait szétoszsza közöttük. E miatt folytonos ellenségeskedés, irígykedés, gyanúsítgatás folyt közöttük Mikes ellen. A magyarság átka, a megférhetlenség, czivódás, egymás megszólása, a bujdosók között is napirenden volt, a mi Mikes lelkét nagyon elkeserítette s leveleiben is viszhangot talál. Fájdalmat okozott neki az is, a mit az ifjú Rákóczi Józseftől tapasztalt. Nem jó szemmel nézte, hogy az ifjú ember az atyja házi rendjét felforgatta, hogy gyanakodó, bizalmatlan, zárkózott természetű volt, hogy könnyelműen felhasználtatta magát a porta által ijesztőnek. Semmi jót, csak rosszat várt attól a vállalkozástól, hogy be kellett volna törniök Erdélybe. Kellemetlenül követi urát erre a kalandos útra s örül, mikor a terv meghiúsult s hazáját egy kellemetlen felsüléstől megszabadulva látja. Gyerekjátéknak, komédiának tartja az egészet, a mi volt is valójában. Megkönnyebbült lélekkel tér vissza megbizatásából, melyet Rákóczi József adott neki, hogy követül menjen az oláh vajdához Bukarestbe. Rákóczit a szenvedett kudarcz nagyon leverte és beteggé tette s nemsokára megszünt élni (1738. nov. 9-én) Csernavodában, a hol a görög templomban eltemették, minthogy a porta nem adott engedélyt, hogy Konstantinápolyba vigyék és atyja mellé temessék.

A porta Rákóczi halála után Csákyt, Zayt és Mikest akarta felhasználni arra a szerepre, melyet Rákóczinak szánt, hogy a békétlen magyarok hozzájuk csatlakozva török csspatokkal törjenek be Magyarországba és Erdélybe s harczoljanak hazájuk ellen. Mikest Jassyba küldötték ezzel a feladattal. Aggodalommal nézett megbiza-

tása elé s óhajtotta, hogy ne sikerüljön vállalkozása; mert féltette a hazáját a bekövetkezhető romlástól. Mikor az erdélyi havasokat meglátta, felébredt honvágya, mely mindinkább elfogta szívét. Ha nem láthatta is Erdélyt, de látta köpönyegét, a hegyeket, és ez is jól esett neki. Látható öröm és könnyebbülés szállta meg lelkét, midőn ezen szereplése véget ért és ő visszatérhetett rodostói magányába, honnan többé ki se mozdult. Huszonhét évet töltött itt másodszori letelepedése után, mialatt többször tett lépéseket az iránt, hogy hazájába visszabocsássák. Haszontalan volt ez ügyben rokonaival váltott levelezése, majd a konstantinápolyi német követnél tett személyes kérése; szegény bujdosónak nem engedték meg, hogy ábrándosan szeretett hazája földére léphessen és ott pihenje ki hosszú bujdosásának fáradalmait. A hajthatatlan szigorúság az ártatlan Mikessel szemben, a kinek egyedüli bűne csak az volt, hogy a jó öreg fejedelmet vakon szerette, mindenesetre túlzott volt. Ennél keményebben aligha lakolt az őszinte ragaszkodás és rajongó szeretet. Mikesünknek végre is teljesen le kellett mondania, a mit keresztényi türelemmel és bölcs megnyugvással cselekedett is; csupán egyszer fakadt ki keserű panaszra miatta, midőn Mária Terézia meg nem hallgatta kegyelemkérvényét. A bujdosók sorából a halál azalatt újra szedte az áldozatokat, mindaddig, míg Mikes egymaga maradt azok közül, a kik Rákóczival jöttek ki Magyarországból, s a porta őt nevezte ki a bujdosók fejévé, *básbuggá*. Ezt a méltóságot négy évig viselte (1758—1762), míg 1762-ben vége szakadt az ő földi zarándokságának is. Október 2-án pestisnek esett áldozatul. Földi maradványait a Hortus Hungarorumban temették el, Rákóczi Ferencz egy-

kori sétakertjei helyén, a hová a fejedelem halála után a bujdosó magyarokat temették volt. 1830-ban a temető összes halottait kiásták és a csontmaradványokat egy új sírkertben közös gödörbe tették. Ott pihennek porai idegen földben, mások poraival elvegyülve, jeltelen hant alatt. Még halála után sem adatott meg neki, hogy porai a haza földjébe térhettek volna örök pihenésre. Rákóczinak s anyjának, a hőslelkű Zrinyi Ilonának és Thököly Imrének tetemeit haza hozzák nemsokára. Megindulnak nagy halottjaink, történelmünk csodás nagy alakjai, a kik a magyar haza jogaiért harczolva, idegen földön hunyták le szemeiket s távol a hazától pihentek eddig. Hazajönnek, hogy honi földben folytassák pihenésüket, örök álmukat. Csak Mikes nem jő vissza, urának hűséges embere, a ki ő érette áldozta fel magát; ott marad a Márvány-tenger partján, egyedül, egyedül a bujdosók közül.

Mikes a bujdosás hosszú éveit gyümölcsöző munkássággal tölté. Elmélyedt kedvencz olvasmányaiba és üres idejét írással foglalta el. Olvasmányai vallásos és erkölcsi iratok, továbbá történeti művek voltak s mint író is ebben az irányban munkálkodott. Műveinek ma egész sorozatát ismerjük, míg előbb csak a *«Törökországi Levelek»*-ről volt tudomásunk.

Mikes egész törökországi tartózkodása alatt foglalkozott irodalmi munkássággal; de ennek java része mégis a Rákóczi Ferencz halála utáni időre, második rodostói tartózkodására esik. Szeretett urának elvesztése után különösen érezte elhagyatottságát, s ekkor annyi kemény megpróbáltatáson esett keresztül, hogy lelkének ekkor volt legnagyobb szüksége a munkára, a búfelejtés és vigasztalás egyedüli balzsamára. Elővette korábbi éveinek kedvelt íróit s azok

műveit részint átültette magyarra, részint azok nyomán írt eredetieket. Munkáit a következő sorrendben adjuk:

1. «*Az Ifiaknak Kalauzza az Isten uttyában.* Az sz. Irásból és az sz. Atyákból szedegetett keresztényi oktatások öt szakaszra osztva. Ut detur parvulis astutia: adolescenti scientia et intellectus. prov. 1. Rodosto 1724». — A budapesti egyetemi könyvtár tulajdona. Abafi találta meg ezt a munkát az egyetemi könyvtár kézírattárában, Toldy jelzése nyomán. Ebben egy apa beszélget fiával, kérdésekben és feleletekben, mindarról, mit egy ifjunak pályáján tennie s mulasztania kell, hogy Isten előtt kedves életet éljen (Abafi). E kéziratot Mikes 1744-ben átnézte és több javítást tett rajta.

A következő műveket Pulszky Ferencz födözte fel 1873-ban a magyar nemzeti múzeum kézírattárában a Farkas Lajos-féle gyűjteményben.

2. Az Epistoláknak és az Evangéliumoknak, Esztendő alatt való vasárnapokra és legfővebb Innepekre rendeltetett kérdésekkel és feleletekkel való Magyarázattya, 1741. Négy szakasz négy kötetben.

3. «*Catechismus Formájára való Közönséges Oktatások.* A mellyek rövideden megmagyaráztatnak a Szent Irásokból és Traditiokból, a Vallásnak Historiája, és Hit Ágazatai. A keresztényi tudományok, a Szentségek, Imádságok, Ceremoniák, az Anyaszentegyháznak rendtartási és szokási. Mindezeket szükséges megtudni minden keresztény-nek. Rodosto. 1744.» Két kötet, Fenmaradt későbbi átdolgozásban 1752-ből.

4. «*Mulatságos Napok*». Rodosto 1745. octobris. Hat beszélyt tartalmaz, francziából fordítva Gomezné asszony eredetije után.

5. *«Keresztényi Gondolatok»*, mellyek a Szent Irásokból és a szent Atyák irásiból vannak kiszedegetve. A holnapok minden napjaira. 1747.

6. *«A Krisztus Jézus Életének Historiája»* 1748.

7. *«A Valóságos Keresztényeknek Tüköre»*. Pater juste, mundus te non cognovit. Joan. 17. 15. Rodosto, 1749.

8. *«Az Izraeliták Szokásáról»*. 1750. Egybekötve a következővel: 9. *«A Keresztényeknek Szokásiról»*. 1750.

10. *«Az Idő Jól Eltöltésének Módja*, mindenféle rendben. Idegen országban idegen nyelvből fordíttatott magyarra.» 1751.

11. *«A Sidók és az Uj Testámentumnak Historiája»*. 1754

12. Fenmaradt a címe Mikes még egy fordításának, mely a *Keresztről* szólt. 1759-ben küldötte féltestvérének báró Huszár Józsefnek; de ennek további sorsáról nincs tudomásunk. Végül a *Keresztényi Gondolatok*hoz egy ív van kötve, a mely egy imádságon, két Mária-éneken és egy életrenden kívül két kisebb elbeszélést foglal magában a «*Szóhordásról* és *Hogy micsoda tiszta szokásokat kiván a kereszténység»* czímen (Papp Endre).

Az idézett munkák legnagyobb részt Claude Fleury művei alapján készültek, részint ezek fordításai.

A 8. és 9. számuak Fleurynek *Moeurs des Israelites* és *Moeurs des Chrétiens* cimű művének fordítása. A 10. számut Fleury *Traité du devoir des maîtres et des domestiques* czímű művéből fordította. A 11. számunak eredetije szintén Fleurytől *«Histoire de l'ancien et du nouveau testament»* czímet visel. Mikes vallásos műveinek méltatása inkább az egyházi irodalom körébe tartozik.

A *Mulatságos Napok*ban, melyet Mikes *Gomezné* asszonynak *«Les journées amusantes»* című művéből fordított

magyarra, hat elbeszélést találunk, melyek erkölcsi czélzatuak és egy-egy erkölcsi eszmét testesítenek meg. Mikes azért kedvelte e franczia művet és fordította le egy részét magyarra, mert az ő gondolat-világával és erkölcsi felfogásával teljes összhangban állt a mű irányzata: lelki harmonia volt az eredeti mű és fordítója között.

Mikes Kelemen irodalmi működésének koronája a *«Törökországi Levelek»* E mű keletkezésének módjáról ellentétes nézeteket találunk irodalmunkban. Toldy Ferencz *memoir*enak tartotta, melyet Mikes régen gyült anyagból öntudatos műgonddal élete végén irt. Ezzel ellentétes nézetet vall Szilágyi Sándor, a ki *missilis levelek*nek tartja azokat, melyeket Mikes tényleg gr. P. E. nénjéhez küld. Abafi a Toldy nézetének czáfolatában arra az eredményre jut, hogy Mikes munkája *napló*, melyet a fejedelem megbízásából vezethetett s azért a fejedelem e naplók középpontja. Gyulai Pál ezzel szemben azt igyekszik kimutatni, hogy Mikes Levelei sem egyfolytában irott emlékirat, sem misszilis levelek, sem rendszeres napló, hanem tisztán *levélalakban írt irodalmi mű*, melyet irója három időszakban, egy-egy szakaszt egy folytában szerzett. E két utóbbi nézet közelebb igyekszik hozni a két első felfogást és ugy akarják tisztázni a kérdést. E kérdéshez hozzá szólott újabban Császár Elemér, a ki Mikes munkáját oly irodalmi műnek tartja, melyen majdnem egész törökországi tartózkodása alatt, hol hosszabb, hol rövidebb ideig dolgozott. Ez utóbbi fejtegetés végeredménye elfogadható, mert az ellentétek kiegyenlítésére törekszik. Utóvégre is nem az a fontos, hogy minek tartsuk a leveleket s hogy milyen időben keletkeztek,

hanem az, hogy mit birunk bennük. Fontos reánk azok tartalma, a levelek forrása és irodalmi becse.

Mikes, ki minden meghitt jó baráttól, résztvevő kebeltől megfosztva volt kénytelen élni, képzeletében teremtett magának egy olyan meghitt lényt, kivel minden gondolatát, szivének minden érzelmét tartózkodás nélkül közölte. Képzeletében élő nénje, kihez leveleit negyven éven át intézi, pótolta neki a jó barátot, a szerető hitvest. Szüksége volt Mikesnek, a mélyérzésű embernek ilyen bizalmas lényre, kinek minden baját, minden viszontagságát elpanaszolja, kit azzal a gyöngéd szeretettel elhalmozzon, mely szivében meg nem férhetett. Ez a körülmény magyarázza főkép, miért használt Mikes levélformát. De Mikes Rákóczinak meghitt embere, titkos tanácsosa is volt, s mint ilyen nyomát akarta hagyni nagynevű ura viszontagságos életének és a vele bujdosó «ázsiai magyarok» szenvedéseinek, hogy intő például szolgáljanak az egész nemzetnek (145. levél). Ez vezette másrészt Mikes Kelement a Törökországi Levelek írására. Hiven akarja előadni Rákóczi törökországi bujdosásának történetét. Ezt a feladatot teljesen meg is oldotta; mert a bujdosás egész története, az erre vonatkozó minden legkisebb mozzanat is fel van dolgozva leveleiben. De Mikes azt nem száraz történeti munkában akarta megörökíteni; ez az előadási forma nem felelt volna meg az ő egyéni természetének. A száraz történeti előadásban a maga személye, apró bajaival, keserveivel és sok egyéb kiszorult volna a mű keretéből. Pedig Mikes ezt is felveendőnek tartotta s azonkívül még a törökországi viszonyokat, a népéletet, a mieinktől eltérő szokásokat, továbbá több oldalú olvasmányait, böngé-

szeteit is mind igen érdekes dolgoknak tartotta arra, hogy feljegyezze őket. Azért kellett neki olyan formát keresnie, mely ezt a tarka képcsoportot magába foglalhassa. És ez a keret ismét csak a levélforma lehetett. A levélalakot Mikes Francziaországban való tartózkodása alatt ismerte és kedvelte meg. Itt a XVII. században és a XVIII-ban is azon időtájt, midőn Mikes Párisban élt, a levélformát nagyon kedvelték és művelték. Jean Luis Guez de *Balzac* (1594—1654) használta legelőször a levélformát, melylyel Ciceronak mintaszerű és velős irályát igyekezett utánozni. Vegyes tartalmú leveleiben és egyéb irásaiban a «styl académique» megteremtője lett. Utána *Voiture* (1598—1648) lépett fel e formában, mely csakhamar és leginkább a női olvasóközönséget hódítá meg. A levélforma legkiválóbb müvelője volt *Sévigné* marquisné (1626—1696), ki ezt a formát a tökély legmagasabb fokára emelte. Levelei, melyeket leányához, Grignan asszonyhoz irt (Lettres à ma fille Madame de Grignan), a kifejezés gyöngédségénél és érzelmi tisztaságánál fogva nagyon vonzók és az akkori udvari életnek hű tükréül szolgálnak. Sévigné leveleit a franczia körökben azon időtájt, hogy Mikes Párisban volt, mohón olvasták és azok szellemes és érzelmes irónőjének emlékét bálványozták. A levelezés ekkor ép oly nagy szerepet játszott, mint a művelt társalgás; keresve keresték a szép leveleket.

Nincs kétség benne, hogy Mikes szintén olvasta és megkedvelte e leveleket, mint a franczia művelt világ legkedveltebb olvasmányát. S valóban, ha Sévigné leveleit Mikes levelei mellett olvassuk, lehetetlen ez utóbbiakban az elsőknek hatását föl nem ismerni. A mit Sévigné a levélirásról mond: «En vérité, il faut un peu entre

amis laisser trotter les plumes, comme elles veulent: la mienne a toujours la bride sur le cou» (Valóban, barátok között, engedni kell egy kissé a tollakat, hogy tetszésük szerint nyargaljanak; az enyémnek mindig féket eresztek), ezt az elvet Mikes nagyon is magáévá tette. Ugy ír, minden tartózkodás nélkül, a mint tollára jön. Nem válogat a kifejezésekben, nem szépit, nem tesz kerülőket, hanem ir, a mint érez és gondol. Sévigné asszony előadása mesterkéletlenül jóizűen, kedélyesen foly; ezt mondhatjuk Mikeséről is. Sévigné asszony levelének mindegyike tele van leánya iránti gyöngéd, bálványozó szeretetével; Mikesnek minden levele, melyet nénjéhez intézett, szintén a legmelegebb érzelmek gyöngéd tolmácsa. A kifejezések egész sorát idézhetnők Sévigné leveleiből, melyek majdnem vérévé váltak Mikesnek és leveleiben csaknem ugyanazon gonddal vannak visszaadva; gyöngédségi kifejezései a franczia irónő érzelemvirágjainak szakasztott párjai.

Mikes irodalmunk történetében a prózairók sorában kiváló helyet foglal el. Keresetlen egyszerűséggel s nemes csinnal fejezi ki gondolatait és érzelmeit. A humoros hangot oly kellemesen váltja fel a komoly szólás, az elmélkedő, majd érzelmes fordulat, hogy alig veszszük észre az átmenetet egyik hangból a másikba. Mikes irálya tőrül metszett magyaros, ment minden idegenszerűségtől. Bár jól tudott latinul s a franczia nyelvet is tökéletesen birta, mindazonáltal nyelve ment a latinizmusoktól és galliczizmusoktól. Mikes azt a magyar nyelvet használja, melylyel Erdély irói abban a korban és később is éltek. Az erdélyi provinczializmussal átszőtt magyar nyelv az, a mit ő találóan és jellem-

zően székely nyelvnek mond, a mi valóban is; mert azok az idegenszerű tájszólások, melyekkel műveiben találkozunk, ma is megvannak a székelységben. Az eredeti kifejezések egész gyűjteményét lehetne műveiből összeállítani, annyira gazdag az ő nyelve székelyes magyarságokban. Annyi erő, szín és zamat van nyelvében, mint a minőt előtte és utána is kevés írónál találunk. Irálya úttörő volt s a XVIII. század íróira is képzőleg hatott. A Törökországi Levelek írója nemcsak mint író, hanem mint ember is méltán kiérdemelte azt a meleg rokonszenvet, melylyel e jelesünk iránt viseltetünk.

Leveleit báró Tót Ferencz generális, Tót Andrásnak, Bercsényi tisztjének fia, a híres memoires-író, előbb franczia, majd török szolgálatban állott tűzértiszt mentette meg számunkra. Tót Törökországból visszakerülvén hazájába, Vasvármegyében, Tarcsán telepedett meg, hol a szomszédos Szombathelyen tanárként működő Kulcsárral megismerkedvén, Mikes leveleit vele közölte. Kulcsár a leveleket 1793-ben báró Tót halála után sajtó alá adta és azok 1794-ben láttak először napvilágot. A Törökországi Levelekben van összesen 207 levél, melyek közül 112 levél a II. Rákóczi Ferencz halála előtti időből való; innen kezdve Rákóczi Józsefnek Törökországba érkezéseig kelt 10 levél. A 123-ik levél fölé Mikes e czímet írta: «Rákóczy József fejedelemnek ebben az országban érkezéséről való levelek». A 149-ik levél az utolsóig Mikesnek Moldvában időzése, majd Rodostóba visszatérése idejéből való.

Dr. Erődi Béla.

MIKES KELEMEN

TÖRÖKORSZÁGI LEVELEI

KONSTANCZINÁPOLYBAN GRÓF P.... E... ÍROTT LEVELEI

M... K...

I.

Gallipoliból Anno 1717. 10. Octobris.

Édes néném, hálá légyen az Istennek, mi ide érkeztünk ma szerencsésen, Francziaországból pedig 15. Septembris indúltunk meg. A fejdelmünknek, Istennek hálá, jó egészsége volna, hogyha a köszvény búcsút akarna tőlle venni: de reményljük, hogy itt a török áër elűzi.

Édes néném, mi jó a földön járni. Látja ked, még Sz. Péter is megijedett volt, mikor a vízben sippadoztak a lábai: hát mi bűnösök, hogy ne félnénk, amidőn a hajónk olyan nagy habok között fordúlt egyik oldaláról a másikára, mint az erdélyi nagy hegyek — némelykor azoknak a tetején mentünk el, némelykor pedig olyan nagy völgyben estünk, hogy már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhegyek; de mégis olyan emberségesek voltanak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna. Elég a, hogy itt vagyunk egészségben; mert a tengeren is megbetegszik az ember, nemcsak a földön, — és ott, ha a hintó megrázza, elfárad, és jobb egyepetyéje [1] vagyon az ételre: de a hajóban az a szűntelen való rengetés, hánykódás a főt elbódítja, a gyomrot felkeveri, és úgy kell tenni, valamint a részeg embernek, a ki a bort meg nem emésztheti. A szegény gyomromnak is olyan nyavalyában kelletett lenni vagy két első nap, de azután úgy kellett ennem, valamint a farkasnak.

A fejedelmünk a hajóból még nem szállott vala le, hogy egy tatár hám,[2] a ki itt exiliumban vagyon, holmi ajándékot külde, és a többi között egy szép lovat

nyergelve. Itt a fejdelemnek jó szállást adtak, de mi ebűl vagyunk szállva, de mégis jobban szeretem itt lenni, mintsem a hajóban.

Édes néném, a ked kedves levelit, vagyon már két esztendeje, hogy vettem. Igazat mondok, hogyha az esztendő egy holnapból állana. Reménlem, édes néném, hogy már ezután, minthogy egy äërrel élünk, gyakrabban veszem kedves levelit. De, minthogy egynehány száz mélyfölddel közelebb vagyunk egymáshoz, úgy tetszik, hogy már inkább is kell kednek engemet szeretni: én pedig, ha igen szeretem is kedet, de többet nem írhatok; mert úgy tetszik, mintha a ház keringene velem, mintha most is a hajóban volnék.

II.

Gallipoli, 21. Octobris 1717.

Édes néném, még kednek semmi levelét nem vettem, amely nem igen jól esik nekem, de az igen jól esett: látván a köszvény, hogy nem becsüllik, a fejdelmet elhagyá, a ki is ma a tatár hám látogatására mene ugyan a tatár hám lován. Igen nagy barátsággal fogadta. Azt gondoltam elsőben, hogy majd elrabolnak bennünket, már csak azt néztem, hogy melyik kötöz meg: de ezek igen emberséges emberek, jó szívvel beszéllgettek volna velünk, de oly kevés idő alatt nem lehetének tatárokká. A fejdelem elbúcsúzván a hámtól, mi is megköszönvén csak főintéssel ő tatárságoknak jóakaratjokot, a szállásra menénk, és az urunknál egy szép paripát hagyának.

Gondolom, hogy holnap idehagyjuk ezt a puszta, kies, szomorú lakóhelyet, mivel a császár veres hintója [3] elérkezett, a melyet urunk után küldöttek. Veresnek azért hívom, mert kivül veres posztóval vagyon béborítva, de a hintó nevet nem érdemli, mert csak kocsi. Aztot pedig négy fejér szokta húzni, vagy vonni, azokot pedig az ügettetéssel nem terhelik; mivel már

azt el is felejtették, annyira megöregedtek — nyolczvan esztendőt csak adhatni a négynek. Lehetetlen, hogy már ne szóljak a kocsisról. Azt gondolná ked, hogy valamely polgármester igazgatja azt a négy lovat — annak az ő tiszteletre méltó fejér szakálát nagy csendesen mozgatja a nyerges ló, az egyik keziben a gyeplőt tartja mégis régi szokásból, mondom, régi szokásból; mivel lovai gyeplő nélkül is tudják a leczkét: a másik keziben pedig a pipát, gyakorta füstölvén öreg lovait, hogy meg ne náthásodjanak.

E mind jó, édes néném, de Belgrádnál megverték a törököt. A nép itt már szalad Ázsiába. Úgy tetszik, mintha már a német Drinápolynál volna, noha vagyon onnét másfélszáz mélyföldnyire. Eleget mondjuk, hogy mi azért jöttünk, hogy vélek hadakozzunk, de ők csak szaladnak, ki ide, ki amoda. Jaj! édes néném, hogy lehet ilyen néppel hadakozni? Elég a, hogy holnap megindúlunk Drinápoly felé, hogy ott meglássuk azt a hatalmas, és sok feleségű császárt, és a fényes, tündöklő portát. De, édes néném, a restséget el kell űzni, a tőt le kell tenni, azokban a kis kezecskékben a pennát kell venni, és énnekem gyakran kell írni, legalább minden héten hét levelet. De az egészségre igen kell vigyázni, és engemet szeretni kell; mert ki szerethetné az édes nénémet jobban, mint én?

III.

Drinápoly, 29. Octobris 1717.

Ideje már, édes néném, egy levelét venni kednek, a melyet itt adták meg. Megérdemli már ked is, hogy megírjam, miképpen érkeztünk ebben a császári városban. Gallipoliból 22-dik indúltunk vala meg. Az úton semmi olyan dolog nem történt, a mely méltó volna, hogy megírjam, mivel jöttünk, amint jöhettünk, ki jó, ki kacsiba[4] lovakon. Hanem Üzönküpri[5] nevű városban urunk szállásának az udvarán olyan nagy szőlőtőt lát-

tunk vala, mint egy nagy szilvafa, — abban sem hazudok, ha azt mondom, hogy a szőlőszem is volt rajta olyan nagy, mint egy nagy szilva.[6] De a csudálatos, hogy egyfelől az ágain ért szőlők voltanak, másfelől még csak tiszta egres[7] volt, másfelől pedig még csak akkor kezdett virágozni. A három része az esztendőnek hogy mint munkálódik a szőlőtőn, itt egyszersmind meg lehetett volna látni.

28-dik pedig másfél mélyföldnyire érkezvén Drinápolytól, a kajmakán tihája,[8] azaz udvari kapitánya, vagy kétszázig való tisztekkel jöve urunk eleiben, hogy köszöntse a császár és az ura nevével. De a mi legjobb volt, fél mélyföldnyire a várostól sátorok alatt megvendégele bennünket az ura nevével. De, ki gondolhatná, hogy a töröknek olyan jó étele volna? A való, hogy mindenikünk éhezett, de az is való, édes néném, hogy éhtlen keltem fel asztaltól, noha ettem legalább nyolczvan tál étekből. Ezt ked el nem hinné, ha a szokást nem tudná — eb szokás! kutya szokás! — Jaj! édes néném, alig mártottunk egyszer a tálban, hogy azt elvitték előllünk, a másodikát, harmadikát, egy szóval hetven vagy nyolczvan tál így repült el előllünk. Némelyikben még nem is mártottunk, már vitték, — úgy tetszik, hogy csak az orrunkot akarták megvendégelni, és így koplalva keltünk fel a gazdag ebédtől. Úgy voltunk valamint Tantalus a tele vízzel való kádban, de mégis nem ihatik belőlle. Felfogadtam akkor haragos koplalásomban, hogy soha éhen török vendégségben nem megyek. De az italról szó sem volt. A való, hogy amennyit ettünk, semmi szomjúságot nem okozott.

Ennek a száraz ebédnek vége lévén, azután igen könnyen lóra ülénk. Az urunk a császár paripáján nagy pompával mene a városon végig a szállására, estve pedig jó vacsorát küldött nekünk a kajmakán, a mely jobb volt az ebédnél; mert nem törökök szolgáltak az asztalnál, hanem a mi cselédink, és akkor vitték ki a tálat, a mikor mondottuk. Ez a kajmakán

pedig igen kedves embere a császárnak; hogy ne volna, mikor a leányával hál? Minthogy a vezér táborban vagyon, most ő viszi végben hívatalját. Ibrahimnak híjják. Az urunknak igen jóakarója. Ez is jovallotta egyik a császárnak, hogy utánna küldjön Francziaországban. Még nem láttam ő kalmakánságát, de ha soha nem látom is, szeretem kedet. Hát ked engemet?

IV.

Drinápoly, 7. Novembris 1717.

Így szeretem, édes néném, hogy elűzze ked azt a veszett restséget, és énnekem írjon. Éppen akkor vettem a ked kedves levelét, amikor lóra kellett ülnöm. Megmondjam kednek, hogy hová mentünk? Ahoz a világiképpen való szerencsés és boldog kalmakányhoz,[9] a ki a császár leányával hál, amikor lehet; de annyiban nem irígylem szerencséjét, mert azt mondják, hogy nem szép. Azt elhiheti ked, hogy nem láttam, azt is elhiheti ked, hogy nem kivánom úgy látni, valamint azok a kappanformában herélt emberek látják. Édes néném, nagy becsület, de nem nagy gyönyörűség a császár leányát elvenni. Micsoda keserűséggel kelletett megválni a gyönyörűséges szép feleségitől ennek a kalmakánynak, amidőn neki adták a császári leányt? A szívbéli szeretet nagyobb a gazdagságnál; nemcsak a gazdag házaknál lakik a jó házasság.

Édes néném, tudom, hogy megcsúfol ked, és azt mondja ked nekem, hogy úgy beszéllek a házasságról, valamint a vak a világosságról, a ki tudja, hogy vagyon világosság, de nem tudja, hogy micsodás a világosság; de ha szinte a ked kis szája megnevet is érte, de énnekem minden tüdőm, vesém, májam azt tartja, hogy nem kell a kedves szegény feleséget, a kedvetlen, de gazdag feleségért elhadni — hát nem jól mondom? — Nem beszéllek hát a házasságról; úgy is itt attól kétszáz mélyföldnyire vagyok.

Azt kell hát kednek megírni, hogy minket a kalmakán jó szívvel látott, nagy pompával fogadott, majd két óráig beszéllgetett az urunkkal, egy szép paripával meg is ajándékozta: mikor pedig el akart tőlle búcsúzni, a felesége egynehány keszkenőt küldött. Ezeknek igen hasznos a barátságok; mert ha olyan közel volnék Zágonhoz, mint ez a vezérséghez, úgy a határjában volnék. Még semmit sem tudunk abban, a miért ide jöttünk. De félek attól, hogy a mi hadakozásunk füstbe ne menjen; mert a török örömest megbékéllik, ha megverik.

Édes néném, annál tovább nem mehetünk, hanem az Isten akaratjára kell hadni magunkot. Ő hozott ide, hadd vezérelje ő is dolgunkat. De azt elhiszi-é ked, hogy nehezen szokhatom ehez az országhoz? Való, a törökök bennünket szeretnek, semmi fogyatkozásunk nincsen, senkinek semmi bántódása nincsen, de az idegen nemzetnek nehéz itt; mert semmi ismeretséget, barátságot nem tehet. Ez a nemzet a keresztényt nem útálja, de megveti. Azt nem kell várni, hogy valaki a házához híjjon bennünket. — Bizony nincsen is az a nagyravágyódásom, hogy valaki magához híjjon; mert ugyanis miért? ott ád egy pipa dohányt, egy findzsa kávét, azután egy-két szó után a hosszú hallgatás; — — mikor pedig a füstölőt eléhozzák, már az arra való, hogy el kell vakarodni a háztól. Azt ugyan talám meg lehetne kérdezni a gazdától, hogy: mint vannak a ked gyermekei? — de azt kérdezni, hogy: mint vagyon a ked felesége? azt nem jovallom senkinek, mert botokkal kísérnék ki a házból. Itt a gazdasszonyról nem is kell emlékezni, mintha asszony sem volna a világon. Micsoda nyájasságért kívánhatja hát valaki a török barátságot, hanem csak épen valamely haszonért?

A való, hogy a nyelvnek nem tudása is okozhatja a hozzánk való idegenséget; mert csak nem lehetünk olyan jó szívvel ahoz, a kivel nem tudunk beszélni: mint a kivel kimondhatjuk magunk gondolatját. Még eddig, édes néném, igen-igen keveset tudok törökűl;

nem tudom ezután mint lesz de: nékem úgy tetszik, hogy ezután is annál a két vagy három szónál, a kit tudok, talán tudósabb nem leszek; mert nem lévén semmi társalkodásunk a törökökkel, a töröknékkel pedig még annál kevesebb, és így nem látom semmi módját, hogy tudósabb legyek abban a nyelvben, a mint vagyok. Itélje el már ked, hogy, ha kell-é ész, három szót megtanulni, és megtartani. Itt még igen új vendégek vagyunk, amikor pedig jobban megüsmerem a dolgokat és a várost, akkor többet írok. És arra kérem kedet, hogy szeresse ked ezt az új vendéget. A restséget félre kell tenni, és a papirosat nem kell kimélleni.

V.

Drinápoly, 29. Novembris 1717.

Édes néném, micsoda szerencsés asszony ked, hogy közel nem vagyunk egymáshoz; mert mindjárt megölelném kedet, és, mentől szebben és jobban lehetne tőllem, megköszönném kednek azt, hogy kedvesen vette levelemet, és örömmel olvasta. Annyi levelet írok kednek, és olyan hosszú leveleket, hogy még összeteszi ked a két kezit, és úgy fog kérni, hogy ne írjak annyit; mert énnekem nincsen nagyobb gyönyörűségem, mint mikor kednek írok — jaj! hazudtam, édes néném; mert a ked leveleit olvasni még nagyobb gyönyörűség nekem, nem is lehet olyan gyönyörű leveleket másnak úgy írni, csak kednek, úgy tetszik, hogy a meg vagyon tiltva másoknak.

Ugyanis, édes néném, ne kíméljük egymást, hanem szűntelen írjunk egymásnak. Ha az idő annyira elhántvetett egymástól; amennyiben tőllünk lehet, álljunk bosszút rajta, és, ha másképpen nem lehet, az írással beszéllgessünk egymással — talám végtére megúnja, és egymás mellé teszen minket. De, minthogy az soha olyan hamar meg nem lesz, mint én kívánnám, azért addig is csak írjunk, és ismét írjunk.

Azt pedig méltó megírni kednek, hogy a hatalmas fővezér ma ide érkezett a táborból, és nagy pompával jött bé a városban. A kalmakány, és az itt lévő nagy urak eleiben mentenek, kiki maga udvarával. Elmondhatni, édes néném, hogy a vezérek a földi istenek; mert más országokban a királyokot sem fogadják olyan nagy pompával és czeremoniával, mint ezt a vezért fogadták. De, jaj! nem olyan-é ezeknek az ő nagy dicsőségek és fényességek, mint a komédiákban lévő királyságok? Két, három óráig tart a komédia, a királyság sem megyen tovább: ez a vezér is nagy pompával jött bé, talám holnap egy szekérre teszik, hat ember kiviszi a városból. Ezt pedig igen könnyen megérheti, talám maga is tudja ő azt; mert, a kalmakány veje lévén a császárnak, a felesége kétség nélkül jobban szereti vezérné lenni, mintsem kalmakányné. Ezt úgy hiszem, mintha a szájából hallottam volna.

A míg pedig azt a szerencsétlen napot eléri, addig azt írhatom kednek a vezér felől, hogy, ha távúl láttam is, de szép ember. És azt nem kell csudálni, ha erős, izmos; mert az apja házánál az ökrökkel kelletett néki küszködni, és egy mészáros fiának erősnek kell lenni. Ebből elitélheti ked, hogy mészáros familia, és hogy legközelebb az apja is a volt, és maga is azon tudományt követte egy darabig. Hogy folyna jól a dolga ennek az imperiumnak, amidőn egy mészárosnak adják azt keziben?

De nekem úgy tetszik, hogy jobban illik egy mészároshoz, hogy jó hadi ember legyen, mivel úgy is minden nap vért ont, mintsem egy fafágóhoz, a kin mindenkor nevetek, mikor eszembe jut. A császár udvarában volt egy fafágó, törökül baldacsi.[10] A császárnak megtetszett az az ember, hogy jól vágta a fát — az udvarában valamely tisztnek teszi, azután elébb-elébb annyira, hogy vezérnek teszi. De szerencsétlenségére a császár olyankor tette vezérnek, amidőn okosabbra kelletett volna bízni a muszka czárral való hadakozást. Elég az, hogy a baldacsit vezérnek teszik. és a muszka

czár ellen küldik, a kinek is úgy megszorították volt már a táborát Pruth mellett, hogy egész táborával fel kelletett volna adni magát, ha a baldacsi okos lett volna. A czár látván, hogy rabságban kell esni, a feleségének eszíben jut, hogy talám, ha ajándékot küldenének a vezérnek, azzal megcsinálhatnák a vezért: másnap nagy ajándékot küldenek neki, a békeséget is megcsinálják véle, és igy szabadúl meg a rabságtól a muszka czár egész hadával.

Az alatt érkezik a svécziai király a vezérhez, és mondja néki: ihon kezedben vagyon a czár, holnap rabbá teheted, ha akarod; arra feleli a vezér: úddе, ha rabbá teszem a czárt, ki viseli gondját az országának? Itélje el ked, micsoda méreggel hallotta ezt a feleletet a svécziai király. De azt kérdem kedtől, nem fafágóhoz illendő felelet volt-é ez? De gondolom, hogy a mi mészárosunk okosabb a baldacsinál. Megválik, mint folytatja dolgunkot. Én pedig azt kívánom, hogy a ked egészséginek dolga jól folyjon. Édes néném, ha tudná ked, mint szeretem kedet, hosszabb levelet írna nekem.

VI.

Drinápoly, 10. Decembris 1717.

Édes néném, mi még itt vagyunk, itt is leszünk, de még nem tudjuk, itt is mit csinálunk. Még itt el nem úntuk magunkat, de igen közel vagyunk hozzája; mert minthogy nem azért jöttünk ide, hogy itt sok időt töltsünk, és csak a drinápolyi szép sík mezőn vadászszunk, hanem azért, hogy bujdosásunknak végit szakaszszuk. De a reménység igen-igen kezd fagyni bennünk. A való, hogy nagy hidegek is járnak, hideg házakban is lakunk. De ugyancsak a bennünk való meleg megoltalmazná a fagyástól a reménséget, ha más nemzettel volna dolgunk; de mi lehet a világon hidegebb való dolog, mint a törökkel való dolog? A való, ád biztató szót, de végit nem lehet látni a véle való

végezésnek. Abban a rettentő halogatás — holnap — holnap " — az a holnap hat holnapra halad, és addig hat szót nem lehet belőlle kiránczigálni, csak reménséggel kell pihegni.

Ő császársága megtudván, hogy az urunk franczia köntöst visel, titkon egy öltöző köntöst csináltatott, és ma ide küldötte. A béllés többet ér a köntösnél; de itt mondhatni el, hogy nem kell az ajándékot tekinteni, hanem azt, a ki küldötte. A való, édes néném, hogy sokan vannak, a kik ajándékot adnak, de kevesen vannak, a kik tudnák az ajándékozásnak módját, és a kik az ajándékot helyesen tudnák adni; mert ugyanis helyes ajándék-é egy vezértől egy fejdelemnek virágot, csuprot, vagy évegkorsót küldeni? Az ilyen ajándék közönséges ebben az országban, itt ilyen szokás vagyon: de jó-é? illendő-é?

Ne szóljunk már többet az ajándékról. De, édes néném, ha volna mit írnom kednek, még el nem végezném levelemet; mert bizonyságúl veszem a ked szívecskéjit, hogy legnagyobb gyönyörűségem az, amikor keddel beszéllgethetek, ma pedig épen nagy egyepetyém vagyon keddel beszélgetni. De inkább, ha csak hejábanvalóságot is, írok, hogysem ilyen hamar elvégezzem levelemet. De miről írjak? a botozásról? e nem igen derék ajándék; de micsoda nagy becsület, mikor egy császár megbotoz valakit. Elég a, hogy a császár megbotozta a vejét. Hihető, hogy nem kereste kedvét a feleséginek. Mindazonáltal az okát nem tudjuk az ilyen fájdalmas becsületnek; mert az ilyen dolog csak a háremben, azaz, az asszonyok házában megyen végben, oda pedig egész férfinak nem szabad menni.

De a botozást egy atyánkfiától tudtuk meg, a mely atyánkfiának a felesége a kalmakányné szolgálatjában vagyon mosóné hivatalban. Ennek az ura magyar, és a kalmakánynak rabja, az udvarában pedig favágó tisztséget visel. Csak jó a jóakaró mindenütt. E hazafiúságtól viseltetvén, gyakran látogat minket, és olyan

titkos helyeken történt hírekkel kedveskedik nekünk. Mondja ked, édes néném, hogy talám nincsen egyéb dolgom, hogy ilyen hejában valóságot írok: a való, hogy a heverés legnagyobb dolgunk, de ha volna is, azt elhadnám a kednek való írásért; mert, édes néném, ki szereti kedet úgy, mint én? De megszaporítanám még két font szeretettel a többit, ha tudnám, hogy jó gondja vagyon az egészségire. Hát engem szeret ked?

VII.

Drinápoly, 12. Decembris 1717.

Ma, édes néném, a vezér izené az urunknak, hogy jó szívvel látná, ha hozzája menne. De, minthogy mi mind hajdúk vagyunk, csak az urunknak vagyon három lova, azért mindenikünk alá egy-egy lovat hoztanak, és nagy török czeremoniával menénk a vezérhez. D eitélje el ked, mint megijedtem volt; mert midőn a vezér házában léptünk, a sok nép teli torokkal kezde kiáltozni, mint mikor azt kiáltják: tolvaj! — Csak azt néztem már, hogy melyik ragad meg. De az ijedtség nem sokáig tarta; mert a vezér jó szívvel fogadá az urunkot, és maga mellé ülteté. Kérdeztem azután, hogy mire való volt az a kiáltozás? Mondották, hogy szokás kiáltani, mikor a vezér valamely idegen úrnak ád audientiát: Éljen Mahumet! Éljen a győzhetetlen császár! Éljen a hatalmas vezér! Édes néném, látja ked, mikor az ember a szokást nem tudja — — másszor én sem ijedek meg. Elég a, hogy az urunk két óráig volt a mészárossal. Azt mondják felőlle, hogy több esze vagyon, mintsem egy mészárosnak, és nemcsak a bárdot tudja forgatni, hanem az ország dolgát is. Csak elhihetjük, mikor olyan nagy eszű ember mondja azt felőlle, mint a mi urunk, a ki is a vezér paripáján ment vissza, és azt ide ajándékozta — már e szokás. Tudom, hogy mikor a császárhoz megyünk, akkor is lesz egy paripánk.

Mondottam már, hogy ezek a vezérek a földi istenek. Egy királyhoz illenék ezeknek nagy pompájok, gazdagságok, nagy udvarok. De minthogy a pompájoknak egyik része abban áll, hogy mindenkor sok szolga álljon előtte, mikor pedig országos dolgokról beszéllnek, a szolgák ott nem lehetnek: azért néma szolgákot[12] tartanak, és azok az intést úgy értik, mintha szólnának, és ezek vannak ben a házban, a midőn a vezér titkos dolgokról beszéll. E nem jó szokás-é? talám még nálunk is jó volna az ilyen szokás, és nem volna annyi temonda a háznál.

Mi jutott eszembe? Ha nálunk az öreg asszonyok némák volnának, a leányasszonyok nem bánnák: de én azt bánom, hogy a mi dolgunk igen-igen némán foly, és semmi elébb való mozdulását nem látom. De attól tartok, hogy még hátrább ne menjen, és itt ne telepedjünk meg. Édes néném, a fazakas akaratján kell járni a fazéknak, és azt nem mondhatja a fazakasnak: miért küldöttél engem Drinápolyba? jobban szerettem volna káposztás fazék lenni Erdélyben, mintsem kávét ivó fincsája a császárnak. Azt nem okosan mondja-é a török, hogy az Isten rakás kenyereket hintett el imittamott az ember számára, és oda kinek-kinek el kell menni, és ott kell maradni valamég a kenyérben tart? Itt vagyon a mi rakás kenyerünk elhintve, azért együnk belőlle, amíg abban tart, zúgolódás nélkül, és azt ne mondjuk, hogy jobb volna Erdélyben málét enni, mint itt búzakenyeret.

Édes néném, talám nem ok nélkül tartok én attól, hogy, ha a jó Isten megtart ebben a bújdosó testben, talám egy kazalnyi rakás kenyeret kell megennem ebben az országban; mert, ha egyszer megverik a törököt, ha lehet tőlle, azt békeséggel keni meg. A mi mészárosunk, ha jó vezér is, de nem jó hadi ember; ha szinte jó hadi ember volna is, de őtet a császár úgy nem szereti, mint a kalmakánt, a kinek igen nagy esze vagyon, de a hadakozást úgy szereti, mint én a prókátorságot, csak annyit is tud hozzá — de, a vezérségen, tudni-

való dolog, hogy kap; a császár veje lévén, el is érheti; ha azt pedig eléri, a bizonyos, hogy a békeséget megcsinálja, ha pedig a békesség meglesz, csak üljünk a rakás kenyerünk mellé; mert innét ki nem megyünk addig, amig azt meg nem eszszük. Én pedig mindaddig, valamig a rakás kenyeremben tart, szívesen szeretem kedet. Hát ked engemet? Az egészségire jól vigyázzon ked; semmi nincsen annál drágább.

VIII.

Drinápoly, 4. Januarii 1718.

Kívánom Istentől, hogy ezen új esztendőt szerencsésen kezdje és végezze ked. Legalább két fontni egészséggel többet kívánok kednek, és azon kérem kedet, hogy legalább száz drámmal [13] jobbítsa meg ked a hozzám való szeretetit. Édes néném, noha az én szívemnek minden zsebje, ráncza, fiókja tele a kedhez való szeretetemmel; de mégis olyan vagyok, mint egy darab jég, hát azért ne írjak kednek?

A való, megérdemlem, hogy igen szépen megköszönje ked, hogy ilyen fagyoson is örömest írok, és tudtára adom kednek, hogy ma a győzhetetlen császárnak fényes portáján[14] voltunk, ahová nagy pompával vitték a fejedelmet. A dívánházban[15] fogadta a fejdelmet a vezér, azután a fejdelem eleiben tétetvén egy kis kerek asztalt, és arra egy nagy ezüst medenczét,[16] az étket elhozták, de csak egyenként rakták azt bé. Se kés, se villa, se abrosz, se asztalkendő nem alkalmatlankodott az asztalon. Mind pedig a vezérnek, a kalmakánnak külön-külön asztal volt előtte, és mindenik asztalra egyféle étket tettek egyszersmind. Az ebédnek vége lévén egy óra mulva, azután a fejdelmet a császárhoz vitték. Senki közűllünk a fejdelmet nem kísérte. És a midőn a császár előtt volt, egy nusztos kaftánt adtak reája. Az idő alatt, hogy a császárnál volt a fejdelem, minékünk mindenikünknek

egy kaftánt[17] adtak a hátunkra. A fejdelem kijövén a császártól, a császár paripájára ült, mi is mindnyájan lóra ültünk, és legalább harmincz király kisérte vissza a szállására. Édes néném, ne nevessen ked; mert, ha minket látott volna ked a kaftánban, c'yan, mintha annyi egyiptomi király kisérte volna a fejdelmet — csak éppen, hogy nem vagyunk olyan feketék. Édes néném, ne csudálja ked, ha a felséges királyoknak nagy hidegek volt; mivel ma igen kemény idő volt; azt is tudja meg ked, hogy ő hatalmasságok éh‑n jöttek vissza a vendégségből. A mely paripán visszatért a fejdelem, azt a császár ide ajándékozta egész szerszámmal; egy buzogány, és egy kard is volt a nyergen. Engemet úgy szeret ked, ha az egészségire vigyáz; én pedig úgy szeretem kedet, ha egészséges.

IX.

Drinápoly, 15. Februarii 1718.

Édes néném, kedvesen is veszem, nevettem is a ked panaszolkodását, hogy gyakrabban nem írhat, alkalmatossága nem lévén az elküldésre. Olyan jól tudja ked menteni magát, olyan kedvesen panaszolkodik ked, hogy csak a megér tíz levelet. Talám azt tudja ked, hogy innét nincsen posta Konstanczinápolyig? Tudja-é ked az okát annak? Az oka annak a, hogy azelőtt, mikor a császár itt lakott, az urak legkisebb állapotért is postán küldöttek Konstanczinápolyba. A többi között egy pasa ide érkezvén, egy kedves pipaszárát Konstanczinápolyban felejtették, azért postán küldött vissza. Azt a császár megtudván, megparancsolta, hogy többé posta ne legyen ezen két főváros között. Látja ked, micsoda kárt tett nekem egy pipaszár! Itt mi semmit nem múlatunk el abban, hogy a dolgaink jól folyjanak. A rézeffendi[18] (cancellarius) gyakran jő hozzánk, mi is gyakran megyünk incognito a kalmakányhoz. Adja Isten jó végit! De attól félek, hogy úgy járunk, mint a hegyek,

a kik esszegyűlvén egereket szültek; mert, amint egyszer megírtam, százszor is csak azt írom, hogy a császár veje (a kit ha sokszor megvernek is, a fafágó mondása szerént, de a vezérségre czéloz) a hadakozásra pedig olyan alkalmatos, mint én a prókátorságra. Talám még ahoz is többet tudok; mert hisz nem az-é egy prókátornak a hívatalja, hogy tudja keresni a maga hasznát? hogy mindenik résztől vegyen ajándékot, és egyiknek se szolgáljon?

Oh! édes néném, mely közel vagyon már ő a vezérséghez: ha én olyan közel volnék a házassághoz, talám már is elvonták volna a menyasszony tánczát. Mindazonáltal a biztatás megvagyon, csak azzal is maradunk. A törököt ha megverik, csak sír és megbékéllik. Azon kívül is, Isten tudja az okát, de Francziaországban a németnek kedveznek, és a franczia itt azon munkálkodik, hogy megbékélljenek a németteI, és ha a meglesz, ne oldalt, hanem hátat fordítsunk Erdélynek. Hírt nem írhatok; mert olyan hidegek járnak, hogy a hírek is megfagytak. Többet sem írhatok; mert egy vén csifut [19] várakozik a levelem után — a lelkemre fagy meg. Bár csak azt tudhatnám, hogy ki nemzetségiből való! Úgy tetszik a szakáláról, hogy a Zabulon nemzetségéből. Édes néném, meg ne náthásodjék ked. Szeret-é ked? Azt nem is kell kérdeni, ha szeretem-é kedet.

X.

Drinápoly, 15. Mart. 1718.

Édes néném, éppen ma, ha jól felszámlálom, egy holnapja, hogy írtam kednek. De szakálomra fogadom, (amikor leszen) hogy, ha az idő meglágyúl, gyakrabban írok; mert márványkő volna is a ked szíve, de megszánna, ha látná ked, mint vagyok, vagy is inkább mint vagyunk szállva. A házam négy kőfalból áll, azon egy fatáblás ablak, azon a szél mind szélyire, mind hosszára béjöhet; ha pedig papirossal bécsinálom, az egerek és

a patkányok a papirost vacsorájokon elköltik. A mobiliám egy kis fa székből áll, az ágyam a földre vagyon terítve, és a házamot egy cserép tálban való kevés szén[20] melegíti. De azt ne gondolja ked, hogy mind ezek után én legyek legméltóbb a szánásra; mert tíznek sincsen egy fa széke, se olyan ágya, mint nekem, se csak fa tábla is az ablakjokon. A hó lengedezve bémehet az ágyakra — de lehet-é ágynak híni egy leterített pokróczot a földre? Ilyen palotákban lakunk ám mi! De a reménység igen szükséges lévén az embernek, és olyan szükséges, mint az eledel, a rossz házakban lakván mostanában azt reményljük, hogy még jókban lakunk. Megérjük-é még aztot valaha? — De azt megértük, hogy ide érkezett a spanyol követ, a kit a fejdlemhez küldött a király igen sok igérettel, hogy mindenekben segíteni fogja. Ma reggel szemben volt urunkkal, a ki is fennállva fogadta, és beszéllt véle vagy fél óráig. Azt tudja ked, hogy szeretem kedet, azt is tudja ked, hogy az egészségre kell vigyázni, azt is, hogy a hideg házban nem lehet sokat írni.

XI.

Drinápoly, 22. Apr. 1718.

Nem tudom, ha a Noé bárkájából írom-é ezt a levelet, vagy Drinápolyból; mert itt mindenütt olyan nagy árvíz vagyon, hogy az egész város vízben vagyon. Csak a jó, hogy tiszta idők járnak, másként azt gondolnók, hogy esmét özönvíz leszen. Hihető, hogy a hegyeken levő havak szaporították meg az itt való folyóvizeket; mert, a mely folyóvíz megyen el a házunk előtt, úgy megáradott, hogy az utczákon csónakokon járnak. De itt olyan dolog történt, a mely csak az özönvízkor történt; mert itt lóháton kelletett elhozni az étket a konyháról. Hallotta ked azt, hogy még a római császárok is ilyen pompával küldöttek volna a konyhára? Csak épen Habakuknak lehetett volna száraz lábbal

étket hozni. Ez a pompás étekhozás talám két nap tartott. Azt ne gondolja ked, hogy teljességgel gyalog is el nem hozhatták volna, mivel a víz csak szárközépig ért, de a szolgák inkább mentek lovon a konyhára. A bizonyos, hogy nem volt szükségünk arra a nagy óriásra, a ki felől azt tartják a zsidók, hogy az özönvízkor, ha felment a legnagyobbik hegyre, a víz csak övéig ért, és mindenütt a bárka mellett járt, valamint a csatlós a hintó mellett. Már ezután lehet híreket írni; mert mind a házam melegebb, mind pedig a hírek megolvadtak. A szeretetemet az özönvíz el nem oltja; hát ked szeret-é engemet? Vigyáz-é ked az egészségire?

XII.

Drinápoly, 27. Apr. 1718.

Édes néném, ked még engemet nem üsmér jól; mert ha üsmérne, nem írná azt, hogy énnekem is olyan ritkán ír, valamint én írok. Nem fél-é ked az én rettentő bosszúállásomtól? Tudja-é ked azt, hogy nincsen nagyobb gyönyörűségem, mint bosszút állani azon, a kit szeretek? A kire haragszom, annak megbocsátok, amennyiben lehet, de a kit szeretek, azon bosszút kell állanom — ezt híják édes bosszúállásnak; bosszút állani pedig azon, a kire haragszunk, a keserű bosszúállás. Ezt sokan nem így tartják, de mi ketten így tartjuk, meg sem bánjuk. Álljunk hát bosszút egymáson, és írjunk gyakran egymásnak. Hírt akar-é ked tudni? a ked kívánságát bé nem tölthetem. A franczia követ, Bonac itt nem azon munkálkodik, hogy a hadakozás tovább tartson, hanem, hogy csakhamar vége legyen. A német azt kívánja, a török pedig már is megúnta a hadakozást. Hát mi mit csinálunk a kettő között? Csak amint vonják, úgy kell tánczolnunk. Hadakozásra hítak ide, de békeségre jöttünk. Lehet-é mást kívánni, hanem csak azt, a mi az Istennek tetszik? és az ő rendelése után kell járnunk, és azon nem sétálni kell, hanem futni;

mert az Isten azt szereti, hogy fussunk az ő akaratján ne csak jó kedvvel, hanem örömmel. Ne szomorkodjunk hát azon, ha a dolgok úgy nem folynak, amint nékünk tetszenének — a ki a jövendőt igazgatja, azt is tudja, hogy mint kell folyni azoknak. De azon szomorkodnám, ha nem szeretne ked: ked pedig örüljön; mert rettenetesen szeretem kedet. Hát az egészség jó-é? Vigyáz-é ked reája? Jó étszakát, édes néném.

XIII.

Drinápoly, 9. Maji 1718.

Némelyeket az Isten felmagasztal, némelyeket megaláz, és mindeniknek hálákot kell néki adni. Édes néném, ma ez itt megtörtént. És régen mondom kednek, hogy mely nagy világi boldogság a császár leányával hálni, és micsoda nagy eset a mészárosnak a vezérségből kiesni! A kalmakán ma a vezérségre felhága, és a szegény mészáros abból kiesék. Ma a császár egy kapicsi[21] pasát külde a vezérhez, hogy a pecsétet adja visszá, és mindenit a sátorában hagyván, onnét menjen ki. Szegénynek mindenét egyszersmind el kelleték hadni — csak a rajta való köntössel lóra ültették, és egynehány csauz[22] kikésérte a városból. Lehetetlen vala a szívnek rajta meg nem esni, amidőn az ablakunk alatt mene el vagy tizenkét kísérővel. A való, hogy meg nem ölik, hanem valamely basaságot adnak néki. De micsoda nagy magosságról esett le! — Ha megtekintjük, hogy mészáros volt, azt mondhatjuk, hogy nem nagyot esett; de azt kell néznünk, hogy micsoda felment volt, és fejdelmek rendin volt; úgy meglátjuk, hogy mélységben esett. Az ilyen állapotban látjuk, hogy a királyoknak ura a porból, az eke mellől, a mészárszékből nagyra felemel valakit, és egy kevés idő múlva az előbbeni állapotjára hagyja esni, és az eset után való állapot sokkal nehezebb a felemeltetés előtt való állapotnál; mert a világi dicsőséget megkóstolta.

Édes néném, eleget elmélkedhetnék az ember az ilyen változásokon; de azt kell meggondolnom, hogy levelet írok, nem könyvet. Hanem már visszátérek ahoz a világi boldogságban lévő új vezérhez, a kinek is minden boldogságával csak olyan sorsa lesz még, ha nem rosszabb, mint az előttevalójának, de addig csak úsz, amég lehet.

Mihent a szegény mészárostól a pecsétet elkérette a császár, és kitették minden jószágából, a kalmakánynak adta a császár a pecsétet, és azzal a hatalmas vezérségre felemelte. És a császártól kimenvén, pompával ment a letett vezérnek sátorában — a hol minden jószágát kezihez vette, és magáénak foglalta. Szép dolog, édes néném, ura lenni fél óra alatt egynehány százezer tallért érő portékának. Csaknem bizonyosnak tarthatta ez a szerencsés vezér, hogy azt a dicsőséget eléri: egyik a, hogy a császár a feleségit igen szereti; másik a, hogy magát is igen kedvelli; hogy ne mászott volna fel a kerékre? Ez, a való, nem volt mészáros, de egy szegény íródeákságból vette fel a császár, azután elébb-elébb vitte, a leányát is neki adta, kalmakánynak tette — ihon már vezér, és Ibrahim pasának [23] híjják. Szeretném tudni, hogy ha gondolkodik-é a világi változásokról? de ha gondolkodik is, ha nem is, már a póczon vagyon. Ott ül, amég lehet, mi is itt ülünk, amég lehet; mert a csaknem bizonyos, hogy már hadakozást nem kell várni, és a békeséget is maga mellé ülteti. A maga haszna keresése is azt hozza magával: mert ő nem hadakozó ember; elméje nagy vagyon, de nem a hadakozásra.

Még most is elég biztatást adnak, de a mind füstben megyen, és a hazánk felé való menetelünknek sok szép vígasztalása úgy eloszlik, mint a felhő. Kétségben kell tehát esnünk? Távul legyen. Bízzunk, reménykjünk, édes néném! az Istenben, ha szinte minden bizonynyal tudnók is, hogy meg nem adja azt, a mit kívánunk. A való, nehéz Zágon nélkül ellenni, nehéz minden esztendőben 12 holnappal a vállamot terhelni, és a házasságtól messze, vagy teljességgel elesni; e mind nehéz és sú-

lyos dolog, úgy-é édes néném, de azért vagyunk keresztények, hogy bízzunk. — Ismét elfelejtettem, hogy levelet írok, és nem könyvet, és hogy kednek semmi szüksége nincsen az én prédikálásomra. De az asszonyt alázatosan követi prédikátor uram; mert ma itt olyan nap vagyon, hogy két embert a mértékben tettek: az egyike felment, a másika le, és mi a földön maradtunk; mégis prédikátor uram az ilyenről ne gondolkodjék? A pedig csak azért, hogy az asszonynyal nem kell félben hagyatni a játékot, és hosszú levéllel nem fárasztani. Megmondám, hogy szeretem a bosszúállást, Héj! ha tudná ked, mint szeretem kedet! hát ked? Az egészségire vigyázzon ked. De a gyertyám mindjárt elaluszik, én is alszom.

XIV.

Drinápoly, 6. Jun. 1718.

Mi még itt vagyunk, de nem tudjuk, mire itéltetünk: hadakozásra-é, vagy békeségre? Gondolom, hogy az utolsóval vetnek itt lánczra. A réz-effendit (a kanczelláriust) gyakran küldi a porta az urunkhoz, a ki minden zsebét, kebelit, csalmáját tele hozza ide igérettel, de csak igérettel és nem valósággal. Nagyon biztatnak a hadakozással, de mennél inkább beszéll a török a hadakozásról, annál nagyobb kedve vagyon a békeségre. De ki mérne gondolkodni a békeségről, holott ma a vezér tollason, fegyveresen, valamint egy Herkules, a hadakkal megindúlt innét Sophia felé? Tudja ő azt, hogy nem lesz szüksége a sok hadra, amint is nem sok had mene el véle. Elég a, hogy mind a vezér, mind a jancsáraga[24] igen nagy pompával indúltak meg. E csak komédia; mert ők már régen járnak a békeség után, nem is egyebért megyen Sophia felé, hanem, hogy közelebb legyen a helyhez, a hol a békeség tractájára gyülekeznek a követek.

Ilyenformán, édes néném, ellene ne mondjunk, de bízvást hátat fordítsunk Erdélynek — annak a kedves

tündér országnak, és imádjuk az Istennek rajtunk való csudálatos rendelésit, nem csak a mostanit, de még a jövendőt is; mert ugyan gondolja el ked: a császár nagy igéretekkel tele való szép levéllel küld egy kapicsi basát az urunk után Francziaországban — Pápai János uramot is elküldötte a porta a kapicsi basával.[25] A bizonyos, hogy olyan reménység alatt jöttünk ide, hogy hadakozás által menjünk bé hazánkban; de nem a volt az irántunk való rendelés. Az el volt végezve, hogy mi ide békeségre jőjünk, és ebben az országban töltsük el a bujdosást.

De ha az Isten a hadakozásról való reménységünket meggátolta, imádjuk másfelől az ő hozzánk való jóságát; mert a micsoda nagy szövetségben vagyon most a franczia a császárral, az igaz, hogy Francziaországban maradása nem lehetett volna, és ha ide nem híták volna is, csak kételen lett volna Francziaországból kimenni az urunknak. Aminthogy, mihent ide érkezett Orleans herczeg, a franczia regens, az urunkkal semmi correspondentiát nem tartott, és leveleire választ nem adott. A császárral való colligátiójára való nézve mit csináltunk volna tehát, hogyha az Isten nem akarván idevaló jövetelünket, a török utánunk nem küldött volna olyan nagy tisztességgel? Talám hivatlan is ide kelletett volna jönnünk, és nem fogadtak volna olyan nagy becsülettel. Itt pedig az urunk nagy becsületben vagyon. Pénzt elegendőt adnak, és annyit, hogy Francziaországban hat esztendeig sem adtak annyit, mint itt esztendőre adnak. Látja ked, mely jó az Isten, ha egyik kezivel eltakarja előttünk Erdélyt, a másikával táplál. Édes néném, hát kétségben essünk-é? Nem, hanem bízzunk, és mindaddig reményljük, hogy meglátjuk azt a tündér országot, valamíg élünk. Ha meghalunk, azután lássa meg, a kitől lehet. De a lehet, hogy az egészségire vigyázzon ked, az is lehet, hogy szeret ked, de azt nem lehet elhinni, mint szeretem kedet.

XV.

Drinápoly, 12. Jul. 1718.

Micsoda sokféle nyomorúságot okozott az embereknek az Ádám vétke! A télben, édes néném, azon kelletett panaszolkodnom, hogy igen hideg vagyon, és nehéz írni, most meg azon kell panaszolkodnom, hogy meleg vagyon. Azt ne gondolja ked, hogy kényességből cselekszem; mert valamicsoda nagy hideg volt, a meleg szintén olyan nagy. Ha télben jégverem volt a házam, vagyis inkább a fogházam, most pedig sütő kemencze. Fogháznak pedig azért hívom, mert az ablakon ki nem nézhetnék, hacsak lajtorjára nem másznék, olyan közel vagyon a padláshoz. — Még azokot sem lehet kinyitani, úgy vannak csinálva: ked pedig jól tudja az okát, hogy miért csinálják olyan magosan az ablakokot. Én nem tudom, csak gondolom, azért, hogy a szomszédasszonyt ne lehessen meglátni; mert a török azt sem akarja, hogy a feleségire nézzenek. Jól mondják azt, hogy Francziaország az asszonyok paradicsoma, és a lovak purgatoriuma; Törökország pedig a lovak paradicsoma, és az asszonyok purgatoriuma.

Elég a, hogy nem lehet a házamban maradnom, még künt is alig szenvedheti az ember a nagy héséget, — a falt, vagy az asztalt ha megtapasztja az ember, melegséget érez. A minap pedig a mezőn olyan meleg szél jött reánk, valamintha az égő kemencze mellett mentünk volna el, és ha sokáig tartott volna, le kelletett volna esnünk a lóról. Most ennél egyéb hírt nem írhatok. Ez elég meleg hírek, de gondolom, hogy rövid idő múlva hideg híreket kell írnom; mert a békeség megcsinálását csaknem bizonyosnak tartják, és attól tartok, hogy ott ölelem meg kedet, a hol nem kivántam volna. De azért nem kell kétségbe esni — jól tudja az Isten, mi hasznos nékünk. Ha ott is nagy melegek vannak, féltem kedet a betegségtől — arról rettegve gon-

dolkodom. De azt tudja-e ked, hogy lehetetlen már jobban szeretni kedet, mint én szeretem. Másszor többet.

XVI.

Drinápoly, 15. Aug. 1718.

Ihon, édes néném, e lesz az utolsó levelem ebből a császári városból. Itt már megettük a nekünk rendeltetett rakás kenyeret. Már tovább megyünk, de nem elé, hanem hátra, és azon rakás kenyér mellé ülünk, a mely Konstanczinápoly mellett vár minket; mert a mitől tartottunk, abban torkig estünk — ki veszen ki abból? Csak az Isten. Ennek előtte egynehány nappal hozák meg a hírit, hogy 21. julii a vezér megcsinálta a huszonnégy esztendeig tartó békeséget a némettel.[26] Ha addig itt kell ülnöm, jó étszakát a menyasszony tánczának. Jaj! édes néném, ha addig az édes lelkem marad a kövér testemben, csak török kenyeret kell enni a rakásból.

A békeség meglévén, itt már semmi dolgunk nincsen, meg is indítják holnap az urunkot a császári főváros felé. Már itt erősen rakodunk. Elég szekereket adtak számunkra, még többet, mintsem kellene; mert elitélheti ked, hogy minden portékámat felraktam egy kis szekérnek a negyedrészire. Az én portékám pedig nem legkevesebb a többinél. Vannak itt olyanok, hogy tizen sem rakhatnak meg egy szekerecskét. De még lovakot is rendeltek alánk; mert ha ötvenen vagyunk is, de nincsen több öt lovunknál. A mint már megmondottam, holnap megindúlunk. Hol lészen lakóhelyünk, még nem tudom. Elég a, hogy innet elvisznek valahová. Forgács úr is velünk jő. Micsoda örömmel látom meg kedet! De az egészség jó legyen, hogy az öröm is nagy lehessen. Többet is írnék, de mikor útra kell készűlni, akkor nem lehet sokat írni. Isten keddel, édes néném, ihon ebédre hínak.

XVII.

Bujukdere,[27] 25. Aug. 1718.

Hálá Istennek, ide érkezénk tegnap. Drinápolyból 16-án indúlánk ki. Semmi olyan állapot nem történt az úton, a melyet szükség volna megírni; hanem azt megírom, hogy az úton eleget nevettem a velünk lévő francziákon, mert vannak olyanok közöttök, a kik soha lovon nem ültenek, az olyanok miképen ültek a lovon, és mint várták a szállóhelyt elérni, az egész mulatságom volt. A Penthesilea hadnak hallotta ked hírét? Itt egy sereg volt olyan közöttünk. Elég a, hogy tegnap ide érkezvén, azt gondoltuk, hogy mind palotákba szállítnak bennünket; de itt a városban egy ép házat sem találtunk. Azért az urunk kényszeríttették a város mellett lévő kis mezőn sátorok alatt maradni mind addig, valamíg más rendelést tesznek, és jobb helyre szállítnak. Azt nem volna szükséges megírni, hogy csak három órányira vagyok kedtől. Mivel azt elgondolhatom, hogy ezt a szép kanálist[28] már ked feljárta, azt sem volna szükséges megírni, hogy a kanálisparton vagyunk a Feketetengernek a torkától egy ágyúlövésnyire. De mind ezeket örömömben azért írom, hogy oly közel vagyunk egymáshoz. Egy kis három lapátos hajóra felülök, s ebédre abba a nagy császári városba mehetek. Már itt mind addig sátorok alatt leszünk, míg jobb helyre szállítanak. A való, szép kis réten vagyunk, de mellettünk holmi régi elromlott épűletek vannak, a hol annyi a skorpió, mint a bolha. Az olyan vendéget éppen nem szeretném az ágyamban. Most pedig épen nem szeretnék meghalni — hát hogy ölelném meg, édes néném kedet? A holt ember pedig olyan ízetlen, kedvetlen, hogy még a feleségét sem öleli meg; én pedig alig várom, hogy kedet láthassam; de a még meg nem lehet három vagy négy holnapig, vagyis inkább három vagy négy napig. Héj! micsoda szomorúság volna az

nekem, ha jó egészségben nem találnám kedet. Hétfőn pedig ebédre elvárjon ked, káposzta is legyen.

XVIII.

Bujukdere, 15. Septembris. 1718.

Édes néném, már kétszer volt az a szerencsém, hogy láttam kedet: de úgy tetszik, mintha még nem láttam kedet. De azt vettem észre, hogy mikor kednél vagyok, a nap oly sebesen repűl, valamint a fecske; mikor pedig itt vagyok, akkor rák hátán jár. De én veszekedhetném keddel; mert két naptól fogvást levelét nem vettem kednek, hogyha pedig letennők a restséget, mindennap vehetnék levelet kétszer is. Azt jó megtudni kednek, hogy én telhetetlen vagyok a ked leveleinek olvasásában. Ha azt akarja ked, hogy jó kedvű legyek, gyakran kell nekem írni. Mikor pedig a ked leveleit olvasom, akkor nincsen szükségem a hegedűsre, hogy tánczoljak; mert azt tudom, hogy mások is úgy tartják, hogy egy kedv szerint írott levél jobb egy táncznál. Itt mi csak várjuk, hogy szállást rendeljenek, addig sátorok alatt leszünk, mint az izraéliták.

A franczia követnek, Bonacnak közel mihozzánk egy háza lévén, gyakorta jő ide feleségestől, de még minálunk nem volt, Azt akarja, hogy mi menjünk elsőben hozzája, abból pedig semmi sem lesz; mert a mi urunk tudja, mi illendő, és mi nem illenék hozzája. Még a titulus iránt is vagyon valami akadály, és az ilyen akadály megakadályoztatja, hogy az akadály elvettessék, és ilyenformán egymást meg nem látják. De minthogy nekem semmi akadályom nincsen, se a præcedentia, se a titulus iránt a követtel, azért gyakran járok hozzájok. Az asszony olyan mint egy darab nádméz [29] — azt is elmondhatni, hogy olyan az asszonyok között, mint a jóféle gyöngy a több gyöngyök között. Jaj! elfelejtettem, hogy soha sem kell egy asszonyt dicsérni más asszony előtt; mert a nem esik jó ízűn. Hát az nekem

jó ízűn essék-e, hogy a levélben káposztás fazéknak neveznek? De én azt csak elszenvedem a hasznáért. Micsoda szép állapot, mikor az ember a nénjire meg nem haragszik! Az egészség mint vagyon? Vigyáznak-e reája? Szeretnek-e, a mióta nem láttak? Mert én úgy szeretlek, édes néném, mint a káposztát.

XIX.

Jenikő,[30] 22. Sept. 1718.

Tudja már ked, honnét datálom levelemet? Azt is észre veheti ked, hogy már a bujdosó izraéliták a sátorok alól házakban szállottanak végtire. Az urunknak rendes és alkalmatos szállása vagyon. Azt is tudja ked, hogy éppen a tengerparton vagyunk, és olyan igen a tengerparton, hogy az én házam alá vizen béjöhetni. De azt nem tudja ked, ki házánál lakunk — távul azt mondhatná valaki, hogy valamely főispány háza, pedig korántsem főispány a gazdánk. Mindazonáltal talám elmondhatni főispánynak a rókák között; mert szőcs, de igen gazdag. A vezér szőcse hogy ne volna gazdag.

Ma szállottunk be ide, és annyi portékánk vagyon, hogy félóra alatt kiki berakoskodott a szállására. A házamban se szék, se asztal nem alkalmatlankodik. A való, hogy vagyon egy kis szék formára csinált székecském — ha le akarok ülni, arra ülök, de még más hasznát is veszem; mert ha írni akarok, azon kell írnom. Micsoda szép állapot, mikor el lehet lenni annyi sok házi eszköz nélkül! Így kell lenni az ilyen bújdosóknak, mint mi, ma itt, holnap másutt. Úgy is ha megeszszük itt a rakás kenyerünket, elébb kell mennünk. Nám a régiek ellehettek annyi házi eszköz nélkül; hát mi mért nem lehetnénk el? Nám a zsidóknak nem volt székök, a törököknek most sincsen szükségök arra. Egy régi franczia királynak láttam a székit — most csak a zágoni bírónak is jobb széke van annál. Mi szükségem vagyon hát nekem is a házi eszközre, úgy is még az a

hajó, a mely ide hozott bennünket, még az Archipelagusban várakozik, az urunknak szándéka lévén Francziaországba való visszamenetelre, de abban Tamás vagyok.

Bercsényi urat az asszonynyal várjuk ide. A ked szomszédságában lesznek szállva, de nem tudom, meddig. Elég az, édes néném, hogy már mi itten a rakás kenyér mellé ültünk, csak az Isten tudja meddig fog tartani, és hol hintettek el még másutt kenyeret számunkra; mert oda csak el kell menni — akármint vonogassa az ember magát, de azt csak fel kell szedni. Azt akarnám, ha kednek is hintettek volna el legalább két kenyeret itt nálunk; mert azt reménylem, hogy eljő ked látogatásunkra. Ugyanis micsoda gyönyörűség egy asszonynak egy szép kis festett hajóban ülni, a melyet három erős török, úgy visz a habok hátán, mint a nyíl. Keményebb volna a szív a kősziklánál, ha ide nem jönne ked egynehány órára. Elvárlak, édes néném, úgy is szeretlek, mint a káposztát, ha ide jöszsz. De az egészségre vigyázzunk.

XX.

Jenikő, 22. Oct. 1718.

Csak nem lehetek addig csendességben, amíg meg nem tudom, mint érkezett ked haza; mivel alig indúlt meg ked innét, hogy nagy szél támada. Gondolom, hogy a habok megrengették kedet. Elég a, hogy azóta nem vagyok nyugodalomban. Nekem úgy tetszik, hogy azóta egy levéllel kitehetett volna ked a nyughatatlanságból. A mely nagy halak elmentek az ablakom alatt, mindeniktől kérdeztem, ha nem ették-e meg az én nénémet? De az átkozott egyik sem felelt. Csak függőben tartom elmémet mind addig, míg bizonyost nem hallok ked felől. Reménylem, hogy nem járt ked úgy, mint Jónás, és nem lesz szükséges, hogy valamely hal gyomrába küldjem kednek ezt a levelemet; mert úgy meg nem tudhatná ked, hogy mi tegnap a konstanczi-

nápolyi kapu elejébe mentünk lóháton, és ott az út mellett egy kertben az urunk csak titkon meg akarta látni a császárt, a ki is Drinápolyból érkezvén, nagy pompával ment bé a városban.

Nem tudom, ha leírjam-e, kik mentenek előtte és utánna. Ha leírom, talám azt mondja ked, hogy miért terhelem annyi írással : ha le nem írom, azt mondhatja ked, hogy rest vagyok. Rest nevet pedig hogy ne viseljek, inkább leírom. Legyen ked figyelmetes hallgatással. Az utczákon kétfelől jancsárok állottak sorban. Legelől jöve sokad magával az assas basa [31] — azután a csauzok,[32] az emirek,[33] az ulémák,[34] (azaz a papok, az írástudók), a kapicsi basák, a jancsár aga a mistaczi [35] basával, a kalmakán a kapitán basával, — azután a fővezér a muftival,[36] a csauz basa [37] — azután a Mahumet atyjafiai a zászlósa mellett, a császár vezetékji — azután czifrán felöltöztetett két tevék, kik az alkoránt vitték — azután egy festett és aranyos kocsi, melyben vala a Mahomet köntöse és fegyvere — ezután mene a császár igen kivántam paripán, mellette lévén a fija — azután menének az isoglánok [38] ketten-ketten — mindenik tized különb-különbféle színű köntösben : az első tized köntöse sárga ; a másodiknak veres ; a harmadiknak zöld ; a negyediknek kék tafota. Az isoglánok pedig inas számban vannak az udvarnál.

Látja ked, micsoda szép dolgot láttam tegnap. De a csak olyan mint a füst, és azzal a nagy pompával a császár nincsen olyan csendes elmével mint mi. Úgy is illik, hogy ne legyen, legalább hadd hasonlítson valamiben a mi alacson állapotunkhoz, és tudja meg, hogy ő is ember. De az ő pompáját ne irígyeljük, édes néném, mert olyan napra jut még, hogy örökké való nyomorúságban esik — akkor mit fog használni neki a pompa? A mi alacson rendünkben pedig minékünk nagyobb reménységünk vagyon. — Oh! mi szép állapot a kereszténység! Mennél nagyobb pompájit látom a töröknek, annál nagyobb örömben vagyok a közönséges anyaszentegyházban való létemért; mert ő nékik

nem lehet az a reménységök, a mely minékünk nem csak vagyon, de kell lenni. Ha Pérába[39] megyek, akkor többet prédikállok. Addig az egészség jó legyen. Édes néném, egy kevéssé még a káposztánál is jobban szeretlek.

XXI.

Jenikő, 16. Decemb. 1718.

Mi lelt bennünket, édes néném, és mitől vagyon a, hogy már egy holnaptól fogvást nem írtunk egymásnak? Lehet-é, hogy ilyen közel lévén egymáshoz, még sem írunk? Talám ugyan az az oka, hogy közel vagyunk, és egymást gyakran látjuk. Jaj! mért mondám, hogy gyakran. Megbocsáss édes nénécském, gyakorta-e négyszer látni kedet egy holnap alatt. Ha négyszer látnám is kedet napjában, nem kellene megcsömörleni a szememnek. A ked könnyű, kurta és rövid levelét vettem. Mentől ritkábban ír az ember, annál hosszabb levelet kellene írni, ked ellenkezőt cselekszik. A pedig nekem halálom, mikor rövid a ked levele. Mikor tudom, hogy az egészség jó, akkor nem kímellem kedet, és a hosszú levelet megvárom, valamint az úr dolgát.

No már nem haragszom, hanem a rövid levelet is kedvesen vettem, a melyben látom, hogy tegnap érkezett oda Bercsényi úr minden pereputtyostól. Annak igen örűlök; mert tudom, hogy annál az úri asszonynál elmúlatja ked magát, és nem lesz ked egyedűl magyar asszony Pérában. A Bercsényi úr embereit mind jól ismérem, de az asszonyokat, leányokat nem ismérem; de ahoz nem sok idő kívántatik. Tudom az urunkhoz eljő az úr, azután magam is látogatásokra bémegyek — a szállás pedig csak mindenkor kednél leszen. Magam szégyenlem, micsoda rövid levelet küldök, de, ha rövid is, el kell neki menni — egy pirongatás elfér a vállomra. Édes néném, az egészség? De tudja ked, meddig szeretem kedet? Valamíg dohányozhatom.

XXII.

Jenikő, 28. Decemb. 1718.

Aztot még előre általláttam, hogy Bercsényiné asszonyom meg fog kednek tetszeni. Elmondhatni valósággal, hogy méltóságos asszony; mert sokan viselik az asszony nevet, de nem mindenik viseli érdemesen azt a nevet, és az olyanokot csak asszonyocskáknak kellene hini, vagy asszonyállatnak. Ne szóljunk az asszonyok ellen. Elég a, hogy azzal az úri asszonynyal inkább eltöltheti ked az időt, mintsem a görög kéráczákkal.[40] Az asszony maga múlatságot nem indít; mert tél felé meg kezd sárgúlni a fának is a levele; de a vigasságról beszéllni igen szeret — főképpen a tavaszi idejében való dolgokról.

Azt írja ked, hogy az asszony orczáján olyan idős korában is megtetszik, hogy ifjú korában szép volt, és hogy most a szép télhez hasonlíthatni. De azt ki ne nevetné, hogy azt szeretné ked megtudni, hogy mért annak az úri asszonynak az orra fekete, és orczája fejér? Ezt a mesét mindjárt megfejtem kednek. Az attól vagyon, hogy már házas levén meghimlődzött. Azt tudja ked, hogy az úri asszonyokot másképpen gyógyítják, mintsem a közönségeseket — nyernek is rajta sokszor, mint Birtók a csikben. Mihent megbetegedett, egy sereg doktorokot gyűjtöttek össze — ki egyet, ki mást jovallott, hogy a himlő meg ne lássék, és a szépség megmaradjon. Egyik a többi közt az jovallotta, hogy meg kell aranyozni az orczáját. Ennek a voksát bévették, és levél aranynyal bétapasztották, és eleven képet csináltak belőle. E meglévén, egy ideig annak úgy kellett maradni, de azután csak le kelletett venni az aranyot; mert aranyos orczával, elitélheti ked, hogy nem lehet járni, és a piros orcza csak inkább tetszik, mintsem az aranyas. De már az volt a mesterség, hogy vegyék le? A sokféle víz le nem mosta, hanem tőhegygyel kelletett lassanként lefeszegetni az aranyot az or-

czájáról; mégis mind leásták, de az orrára inkább oda száradott volt, azért nehezebb is volt a munka: végtire onnét is lefeszegették, de feketén maradott. Azért nem jovallom senkinek, hogy megaranyoztassa az orczáját.

Immár tudja ked, hogy mért fekete annak az úri asszonynak az orra? De azt nem tudja ked, hogy holnap a vezér szemben akar lenni a fejdelemmel csak magánoson. Ez a vezér még eddig jó barátsággal volt mihozzánk, és a bújdosó urak éppen nem panaszolkodhatnak ellene: megválik, mint végzi; mert itt a változás könnyen megesik, és az ajándék a vezérekkel hátat fordíttat. Mi pedig nem vagyunk abban az állapotban, hogy adhassunk, sőt még mi is tőllök várunk. A ki pedig hatalmasabb, az erősebb, és az kötheti meg pénzzel a török urakot, ezek pedig úgy tekintenek bennünket, mint olyanokot, a kik mindenkor készen vannak a kérésre, de az adást — nec nominetur in vobis.

Itt mi elegen vagyunk, elég tahint[41] ád a porta, eleget eszünk, de azzal ruhásabbak nem vagyunk, sem én, sem más. A mi urunknak pedig természete a, hogy kéretlen nem ád. Annyi esztendőktől fogvást, hogy szolgálom, soha semmit nem kértem. Édes néném, már el nem kezdem. Egy erdélyi nemesemberhez a nem illik, a ki jobban szeret szükségben lenni, mintsem kérni. Az én hivatalom a, hogy szolgáljam híven, és hagyjam az Istenre a többit. Egy erdélyi nemesember felől nem lehet nagyobb gyalázatot mondani, mint azt, hogy az adomért szolgál. Tudja-é ked, hogy most csakhamar egy leányból asszonyt csinálnak? Nem tudom, hogy mikor leszen az a szerencsés nap, de azt tudom, hogy igen akarnám, ha az én lakodalmam olyan közel volna, mint azé a piros leányé. Én szeretem kedet, de úgy, ha az egészségire vigyáz.

XXIII.

Jenikő, 2. Januarii. 1719.

Tudom, abban nem kételkedik ked, ha papirosra nem tenném is, hogy sok új esztendő napokot kívánok kednek. A hosszas, és egy hétig tanult kívánatokot hagyjuk az idegenekre és a prédikátorokra. Azért se drágábbat, se jobbat nem kívánhatok, mint azt, hogy az Isten adja szent kegyelmit kedre, és jó egészséget. Mi haszna vagyon annak a hosszas köszönetnek, a mely még nem is illik a keresztényekhez. Jákob sem adott több áldást a tizenkét fiára, mint mostanában szoktak adni csak egy emberre, úgy annyira, hogy ha mind azok az áldások bételjesednének, se gabonás házat, se pinczét elegendőt nem lehetne csináltatni. Hát azután a sok marhának bővségit, a sok zsíros földet — ezt pedig olyan szókkal mondják ki, hogy az embernek úgy tetszik, mintha minden szántóföldje bé volna szalonnával terítve. De még e nem elég; mert a gyermekekre való áldás eltart egy óráig, és egy anya sincsen, a ki a kívánság szerint a fiainak fiait, meg azoknak fiait meg ne lássa: a gyermekeknek pedig mindeniknek addig kellene élni, mint Mathusalemnek. Édes néném, ezek mind nem keresztényi kívánságok. Az ó testamentumban jó volt; mert akkor az áldást egy izraélita a földjének kövérségében tartotta, az Isten is nékik csak földi áldásokot igér; de a keresztényi áldás mind lelki dolgokból áll, és egy kereszténynek nem a kövér földet kell suhajtani; hanem a kegyelemmel való teljes szívet, hogy ne a földje, hanem a szíve teremtsen bő gyümölcsöt.

En azt jól tudom, hogy az ilyen szokást el nem hagyatom. A kinek tetszik, elhagyja; a kinek nem tetszik, kövesse, azon nem törődöm. Mi pedig, édes néném, ne kövessük az olyan iskolabéli szokásokot, hanem a keresztényi szokást, mely megegyezik az udvari szokással. Az udvarnál pedig még a köszvény is szokást

csinál. A mi fejedelmünk csak tegnap is lovon járt, gyalog járt; ma pedig csak ülni kell. Azt nem igazán mondják, hogy gazdagot keres a köszvény; mert úgy a mi urunkra reá sem nézett volna. Mi pedig ilyenformán attól soha se tartsunk, hanem csak attól tartsunk, hogy ha valaha nem szeretnők egymást — annak pedig meg lehetne-é valaha történni?

De édes néném, ha minden levelemben nem írom is, hogy szeretem kedet, már azt kednek tudva kell tartani. Esztendőben tizenkétszer ha megújítjuk egymás között az igéretet, elég; mert minden levélben azt írni: szeretem kedet — szeretem kedet — a sok volna, és végtire úgy hozzá szoknánk, hogy azt sem tudnók, mit írunk. A mi ritkább, a kedvesebb — de nem mindenben; mert ha gyakrabban írna ked, a kedvesebb volna. Reménylem, hogy ebben az esztendőben nem leszünk olyan restek, a melyet kivánom, hogy az Isten kegyelmiben töltse el ked velem együtt, másokkal is. Ha hideg nem volna, többet írnék, de az én házam a tenger felett vagyon, és onnét semmi meleg nem jő fel. Az egészségre vigyázzunk.

XXIV.

Jenikő, 24. Januarii 1719.

Édes néném, vevé-e ked észre tegnap, hogy mint örűlt Bercsényiné asszonyom azon, hogy a fejdelem meglátogatta? Mindennel kínálta volna — örömiben nem tudta, mit csináljon. Már csak azt vártam, hogy egypár tánczczal kínálja meg. De ne nevesse ked; mert az idő miatt még örömest eljárná, vagy ellépdegelné, de a micsoda időben és állapotban vagyunk, a táncz is savanyú. A való, hogy az asszony mellett az a két becsületes személy elropnák az asszonyokért is.

Azt kívánja ked tőlem, hogy megmondjam, micsoda itélettel vagyok az asszonyok és leányok iránt, kik az asszony mellett vannak. Az asszonyokot vagy dícsérni kell, vagy semmit sem kell felőlök mondani, annál is

inkább rosszat mondani felőlök, a nemesi vérhez nem illik: mit csináljak hát, hogy kednek is engedelmeskedjem? Azt cselekszem, hogy az ítélőszékembe ülvén, onnét teszek itéletet — hallgassa ked figyelmetességgel. Az óbesternén kezdem el. Ez egy szép asszony volt, főképpen, a midőn legelőször láttam gyermekkorombban — akkor görgényi commendáns volt az ura. Kajdacsinét pedig soha senki nem dícsérte a szépségiért, hanem a jóságáért; azért is mondom neki mindenkor, hogy micsoda irtóztató szép. De ez vagy egyről, vagy másról, de örökké panaszolkodik. A kis Zsuzsinak [42] igen fösvényen osztogatták a szépséget, de rendes, tisztességes személy, és tiszta jóság; a talaba mátkája béillik egy szép leánynak. Már leszállok az ítélőszékemből, és ked lássa, hogy micsoda ítéletet tettem. De az asszonyok felől ítéletet tenni, azt ki nem veheti ketek a férfiak kezéből: az ilyen bíróság vélek születik, és az asszonyoknak meg kell állani a végezéseken; meg viszontag micsoda itéletet tesznek a férfiak felől az asszonyok, az ellen már nem szabad senkinek is szóllani, és azt a dolgot nem lehet más ítélőszék eleiben vinni; hanem térdet fejet hajtván, azon meg kell nyúgodni.

Ha a törvénycsinálók bévették volna őket a törvénytevésbe, az ő hathatós szemökkel hathatósabb törvényt tettek volna. A zsidóknak volt egy asszony bírójok — volt-e jobb bírójok annál? Ugyan is, ha az asszonyok az ítélőszékben ülhetnének, nekem úgy tetszik, hogy abban az időben nem kívántatnék annyi prókátor; mert az ember maga menne gyönyörűséggel a baját megmondani, és ott egy szép és kegyes bírónak a szájából meghallván a törvények magyarázatját, nem lehetne az ellen szóllani. Ha szinte perét elvesztené is, de könnyebben szenvedné. Énnekem pedig nehéz azt szenvednem, hogy ked ritkán ír, és énnekem kell megitélni a ked restségét. Olyan bíróval is vagyon dolga kednek, hogy egy kis levéllel minden haragját elűzi ked. Többet is írhatnék ilyen nagy országos dolgokról, de nem írok azért, hogy hamarább vehessem a ked válaszát.

XXV.

Jenikő, 15. Apr. 1719.

Irtóztató dolog, mely régen nem írtunk, édes néném, egymásnak. Annak pedig mi az oka? nem más, hanem, hogy csaknem minden harmad napban látjuk egymást. Kedet látni, s kednek írni nagy különbség. Ha mindenkor olyan gyakran mehetnék kedhez, mint már egy darab időtől fogvást, az igaz, nem volnék méltó a szánásra; de nem lesz mindenkor pap sajtja. Már egy hete, hogy egymással nem nevettünk, és ez az idő hosszabbnak tetszik nekem, mint egy nyúl farka: de mit tehetsz annak, mondják a tótok. Egy részről nem bánom; mert nem alkalmatlankodom kednek, noha kednél mind jobb ágyam vagyon, mind többet eszem, mind többet nevetek, mint itt. De hogy a vendéget meg ne únják, keveset maradjon egy helyt. De még nagyobb okát is mondom — a, hogy az idő rossz, és olyankor járni a tengeren nem egészséges; mert, ha az a kis hajó hirtelen el találna fordúlni, jó étszakát az egészségnek és mindennek. Én pedig olyan bátor vagyok a tengeren, hogy ha egy kevéssé a hajó egy oldalára fordúl, már azt gondolom, hogy a halaknál leszek vacsorán. Erre azt feleli ked, hogy eleget jártam a tengeren; én pedig azt felelem a ked feleletire, hogy azzal dícsérhetem magamot, hogy mindenkor olyan félénk voltam, és hogy nem tartok nyomorúságosabb dolgot, mint a néma halak országában lakni.

Tegnap a császári múlatságon voltunk. Lehetetlen azt kednek le nem írni, mint ment végbe. De mi is csak úgy múlattuk magunkat, mint a kocsis, a ki napestig ügetvén a lovon, este azzal kérkedik, hogy mint megszánkáztunk. Ma igen jó reggel a vezér egy csauz basát külde a fejdelemhez, kit is kéreté, hogy lenne jelen a múlatságon, a melyet fog adni a császárnak. A fejdelem lóra ülvén, a csauz a Konstanczinápoly mellett lévő rétnek a végin egy nagy dombon megállíta

minket, a honnét kelleték nézni a múlatságot. A réten pedig sok számú nagy sátorok valának verve: mind a császár számára, mind a több urak számára. A múlatság pedig abból állott: hogy lovakot futtattak; flintából és apró ágyúcskákból czélt lőttek; a császár előtt a birkózók birkoztanak. De még is mindezek nem valának császári múlatságok, hanem a vége jobb volt a kezdeténél; mert a vezér ebédet adván a császárnak és az egész udvarának, meg is kell ajándékozni: mind a császárt, mind az udvarát. A többinek nem tudom mit ád, de a császárnak három vagy négy, válogatott virágban lévő leányt adott — azoknak igen szépeknek kelletett lenni, és mindeniket gazdagon felékesíteni; azután köves portékákot, lóra való drága szerszámokot, szép paripákot adott. Édes néném, mely derék állapot a császárság! Ennek pedig minden esztendőben meg kell lenni azon a napon.[43] Mi pedig mindezeknek végét nem vártuk; mert reggeltől fogva estig egy helyben — lóháton ülni étlen, és a többit csak messzünnen nézni, nem derék múlatság. Azért is a fejdelem fél óráig ott lévén, és semmi múlatságra valót nem látván, ebédre haza mentünk. De még azt kelleték azután izenni a vezérnek, hogy igen múlattuk magunkot, és hogy császári múlatság volt; pedig alig vártuk, hogy eljőjünk onnét. Édes néném, mely sokszor kell olyat mondani az embernek, a melyet maga sem hiszen. Azt elhigyje ked, hogy a vezérnek minden ajándékáért sem adnám kedet — még a leányokot is oda teszem, de úgy, ha szeret ked, és vigyáz az egészségire.

XXVI.

Jenikő, 26. Maj. 1719.

Abban bizonyos vagyok, hogy tegnap igen megijedtünk volt. De még nekünk is jutott benne. Ebéd felett egyszersmind a tálak is kezdenek tánczolni, mi is dőlénkezünk. Akkor veszszük észre, hogy földindulás. Az

emberek azt mondják, hogy ennél nagyobbat nem értenek. Az én házam alá a tenger bémegyen, és mindenkor vagyon ott térdig érő víz; de, mihent a földindulás volt, szárazon maradott — estve felé jött haza a víz. A kik a tengeren voltanak, jól megérzették. A földindulás előtt egy órával láttuk, hogy a vezér ment magát múlatni a Feketetenger felé, de mihent megérzette a földindulást, azonnal nagy sietséggel visszátért, és a császárt ment látni. Konstanczinápolyban sok boltok és házak estenek le. Még ked felől semmi hírt nem hallottam, szűntelen is tartok attól, hogy valamely kelletlen hírt ne halljak. Bercsényiné asszonyomot tudja ked, hogy karon kell vezetni pompával, mikor egyik háztól a másikába megyen; de tegnap nem várta, hogy felemeljék helyéből; mert futva ment a kertbe, és az ijedtség volt a hopmestere.[44]

Tegnap ebéd után a franczia követnéhez menvén, az ura Pérában volt, a kin igen búsult, nem tudván, hogy ha nem esett-é valamely szerencsétlenség az urán, vagy a gyermekein. Azért is két vagy három aranyat ígért a hajósoknak, csak vigyék el az emberit, kit az urához akart küldeni; de a hajósok úgy féltenek a tengerre, menni, hogy tíz aranyért sem mentenek volna el. Az okát kérdezték tőllök, azt felelték: hogy a földindulásban a víz alatt a föld lesűlyedhet, a víz leesvén, a hajójok is lesűlyedne. Lehetne-é ennél jobban okoskodni a hét bölcsek közűl akármelyiknek is? Édes néném, tudósíts mentől hamarébb, mert addig nem lehet nevetni.

XXVII.

Jenikő, 18. Jun. 1719.

Édes néném, igen igen szükséges kednek egy hírt megtudni, azért, hogy bolhák ne csípjék kedet. Tudniillik, hogy két gyorgyiánus[45] fejdelmet az atyjafiai az országból kiűzvén, segítséget jöttek ide kérni a császártól. A ki is segítséget adván nekik, a méltóságos fejdel-

mek ide jöttenek, hogy innét hajón a segítséggel a Feketetengeren visszámenjenek. Ő méltóságok pedig egy nyomorúlt korcsomára szállottanak — cselédjök elég vagyon, de az udvari nép nem ruhásabb a mi czigányinknál. Azt pedig ne gondolja ked, hogy ő méltóságoknak pénzek ne volna; mert valamég a cselédekben tart, addig pénzek is lészen, mert a midőn a pénzek elfogy, kettőt vagy hármat az udvariak közűl eladnak, és így a pénz elfogyván, az udvariak is elfogynak. Ma tíz órakor a fejdelmünk látogatására jöttenek sok udvarival, de azok olyan rongyosak voltanak, valamint a szolgák. Nem is tudom, miért viselik a fejdelem nevet; mert a bizonyos, hogy jobban szeretném a brassai bíróságot, mintsem az ő fejdelemségeket. Való, hogy a gyorgyiánusok azelőtt hadakozók voltanak, de mostanában nyomorúltak. Görög valláson vannak. Nekünk is vannak ott missionáriusink. A fejér nép ott közönségesen igen szép.

Azt írta volt ked a minap, hogy már ért francziáúl. — Aztot igen jól cselekszi ked, hogy idegen nyelvet tanul. Bár a mi földink azon volnának, hogy idegen nyelvre taníttatnák gyermekeket, de az olyan áliapottal oly keveset gondolnak, hogy még csak az írásra és az olvasásra sem kénszerítenék a leányokot, hogyha csak azoknak nem volna arra kedvek — azt a két dolgot pedig egy nemes leánynak nem csak illik, de szükséges is tudni. Azon kivűl, hogy a valláshoz a szükséges, hogy holmi jó könyveket olvashasson; de a micsoda szükséges egy nemes asszonynak, hogy az ura távul létében az urát mindenekről tudósíthassa, és az ura levelét elolvashassa. Nem lehet mindenkor olyan ember mellette, a kivel írattathasson; de, ha szinte volna is, a férjfi nem csak a hagymáról és a dézma borról kívánna írni a feleséginek, hanem más egyéb egyességből, szeretetből származó gondolatait is leírná, ha a felesége tudna írni és olvasni: de minthogy nem tud, úgy ír néki, valamint egy idegennek. Ha megvizsgálnók, hogy micsoda levelet ír az ura egy olyan asszonynak, a ki nem tud olvasni,

és hogy micsodást ír a tiszttartójának, meglátnók, hogy mindenik egy húron pendűl, és nem sok különbség vagyon közöttök. Arról nem is szóllok, hogy mennyi külső dolog történik olyan, a melyet az ember örömest megírna a feleséginek, némelykor szükséges is volna megírni ; de elhagyja, mert a felesége nem tud olvasni, és azt nem akarja, hogy más is megtudja. Erre azt felelik némely csúfos és rövid eszű anyák, hogy nem jó egy leánynak, hogy írni tudjon, azért, hogy a szeretőinek ne írhasson. Oh! mely okos beszédek ezek! mintha az írás okozná a rosszat, és nem a rossz az írást. Nem akkor történik meg a tilalmas dolog, mikor egymásnak írnak, hanem akkor, mikor egymással vannak, és nincsen szükségek az írásra. Akár tudjon a kéz írni, akár ne tudjon, de a szív eljár a maga dolgában. Nekem úgy tetszik, hogy nem csak azért írok kednek, hogy írni tudok, hanem azért, hogy a hajlandóság viszen reá – ha nem tudnék is írni, csakugyan csak legelső alkalmatosságkor mind azokot megmondanám kednek.

Mind ezekből azt hozom ki, hogy az ilyen anyák nem okosan gondolkodnak; a leányokat a vallásbéli dolgok iránt való tudatlanságban nevelik, és a kinek adják, az el nem kerülheti, hogy tudatlanságáért ne szenvedjen. Akármely szép legyen a gyémánt, de, ha rútúl vagyon metszve, nem becsűlik. Mind ezekre, tudom, azt fogja ked mondani, hogy még házas nem vagyok, mégis az asszonyoknak akarok leczkét adni. — Nem akarok, édes néném, nem akarok, tudom, hogy ked is velem egy gondolatban vagyon ez iránt. Lássa kiki ; szabad a magáéval. És az Isten adjon olyan feleséget, a ki írni és olvasni tudjon, de ha nem tudna is, azon lennék, hogy megtanítanám, ha több esze nem volna is, mint egy macskának.

Édes néném, szeret-é ked úgy, mint a macska az egeret? Vagyon-é kednek jó egészsége? Mikor látjuk meg egymást? Ma talám nem ; mert már tizenegy az óra,. és le kell fekünni ; de, ha lefekszem, úgy tetszik, mint ha feredném ; mert a tenger habja egészen bé-

csapván a házam alá, sokszor azt gondolom, hogy az ágyamban locsog a víz.

XXVIII.

Jenikő, 16. Jul. 1719.

Aztot jól mondják, édes néném, hogy nincsen olyan jó társaság, a ki egymástól meg ne váljék. Bercsényi uram az asszonynyal és minden pereputyjával ide érkezvén, itt lesznek mindaddig, valamég Tarabiában[46] rendelt szállásokot elkészíttethetik. Tarabia pedig hozzánk földön fél órára vagyon, vizen pedig egy fertály óra. Hogy így esett, aztot igen bánom kedre való nézve. Tudom, hogy gyakorta meghántatja ked magát a tengeren, és hozzánk kirugaszkodik a tengeri lovakon. Az asszony ott közel lévén, gyakrabban múlathatta ked magát, és az idő is inkább tölt, de már ezután tengeren kell ide jönni, mikor az asszonyhoz akar ked menni. Édes néném, patientia. A ki erősebb, a hatalmasabb.

Azt jól tudja talám ked, hogy ki követje cselekedte aztot, hogy Bercsényi Pérából kiköltözködjék addig, amíg oda érkezik, nem akarván véle egy városban lakni. Már most mind együvé szorúltunk, valamennyi bújdosók vagyunk, kettőn kivűl, és itt várjuk, hogy hová fog bennünket vezetni a felleg, valamint az izraélitákat a pusztában. Nagy csuda lesz, ha még bennünket is el nem ugratnak innét. Aztot csak éppen azért bánnám, hogy kedtől messzebb lennék, de másként azt akarnók, hogy ma vinnének el innét; mert igen szoros helytt vagyunk, és ha égés volna, máshová nem szaladhatnánk, hanem a tengerbe kellene ugranunk. Én nyernék rajta, mint Birtok a csíkban, úszni sem tudok.

Édes néném, minden embernek az Isten rendelése alá kell magát vetni, főképpen a bújdosóknak; de még főképpen azoknak, a kik Törökországban bújdosnak; mert sehol olyan hirtelenséggel a változás meg nem

esik, mint itt. Mert itt semmi bizonyosabb dolgot magának nem ígérhet senki, mint azt, hogy bizonytalan az állapotja. Ihon már a békeség megvagyon, mit remélhetünk? Olyan udvarral vagyon dolgunk, a hol a ministerek mindennap változnak; a hol, ha ma egy dolgot elvégez az ember, holnap az ujakkal ujra kell kezdeni; aztot pediglen ha az ajándékon nem kezdik, jó kezdetit sem lehet várni. Ez a mostani vezér a magyarokhoz magát jól mutatja, de a boldogúlásoknak eszköze soha sem leszen; mert a hadakozást nem tudván, attol irtózik, és kész inkább mindenre hajolni, csak a hadakozásról ne halljon szóllani. Ő néki magának vagyon oka hozzá; mert legkissebb szerencsétlenségért a hadakozásban leteszik a vezéreket; békeséges időben pedig e jól tudja a dolgokot folytatni. De ki ígérheti azt nékünk, hogy állandó legyen a hozzánk való jóakaratja? Hogyha pedig az elméjit megváltoztatják, mit nem várhatunk tőlle? Csak már most is az ő kopár szakállú Tihája (udvari kapitánya) nagyobb idegenséggel vagyon hozzánk, mint azelőtt. Mindenféle dolog pedig ez által megyen a vezér eleiben. Mindennek ehez kell menni, és csak ő általa kell folytatni a vezérrel való dolgot; és ha ezt megcsinálják azok, a kik minálunk hatalmasabbak, és rosszunkot kivánják: oda leszünk a tyúkoknak.

A dícséretes ebben a vezérben, hogy az idegen országokról való dolgokban gyakorta kér tanácsot a mi fejdelmünktől, aztot béveszi és követi, a kinek is nagy eszét megismérte. De mindenkor csak reá megyek arra, hogy holnap, vagy holnapután találkozhatik olyan, ki megváltoztathatja elméjit. Ember-é? Igen is ember, megváltozhatik hát, és az ide való emberek abban inkább emberek, mintsem másutt. De, édes néném, mit vizsgálom én a jövendőt? Hagyjuk azt a jövendő urára; én nekem csak azon kell törődnöm, hogy mikor láthatom kedet, mikor nevethetek keddel, és mikor ehetünk káposztát. Ah! nem merek már a káposztáról szóllni; mert a minap káposztás fazéknak nevezének — csak

azért is úgy szeretem kedet, mint a káposztát; hát ked? Hát az egészség felől semmit sem írunk?

XXIX.

Jenikő, 9. Aug. 1719.

Hiszen szégyenlem én azt, édes néném, hogy nekem kell a császári városban történt dolgokot megírnom. Ha csak örökké otthon nem ülnénk, több híreket is tudnánk. A való, hogy ritka dolog, de amikor ked híreket ír, azokot el lehet hinni. De az hogy lehet, hogy ott helyben lévén még is tőllem tudakozza ked, hogy mikor leszen audencziája a császár követének, a ki nem régen érkezett? Végtire talám azt is tőllem fogja ked megtudakozni, hogy mikor esik ott az esső. Ha szinte megnevetnek is érette, de engedelmeskedem, és megírhatom, hogy már megvolt. De talám azt sem tudja ked, hogy mi formában volt? azt is megírom. Aztot úgy tudja ked, mint a Miatyánkot, hogy rendszerént, amikor a császár audencziát ád valamely követnek, elsőben ebédet adnak néki, és azután viszi bé a vezér a császárhoz, de a most nem lehetett; mert a törököknek ramazánjok[47] vagyon; eztet tudja ked, azt is tudja ked, hogy a ramazán nállok olyan, mint nálunk a nagybőjt, és egy holnapig tart. Az is tudva vagyon kednél, hogy ők akkoron naplementig se nem esznek, se nem isznak csak egy csepp vizet is; még csak nem is dohányoznak, a mi legnehezebb nekik. De sőt még nappal bizonyos olyan édesség vagyon, a melyet meg nem szabad kóstolni, ha a péterkéjit elvetné is — gondolja el ked, mi lehet az az édesség? — De étszaka szabadság. Ramazánja lévén tehát most a törököknek, ma két órakor reggel a követ a portára menvén, ott megvendégelték, és öt órakor a császár audencziájára vitték. Mind ezekből megláthatja ked, hogy az audenczia ma volt. Már tudja ked, nem csak tőllem, de talám tíz embertől. Már azt várom, hogy holnap azt fogja ked tőllem

kérdeni, ha ked ehetnék-e, vagy alhatnék? Én pedig tudom, hogy alhatnám, mord kedvű is vagyok, de mégis egy kevéssé szeretem kedet, jó étszakát is kívánok kednek.

XXX.

Békós,[48] 16. Aug. 1719.

Látja ked, hogy Ázsiából írok kednek. Ha Amerikában volnék, Missisipiából is írnék kednek. Minket már úgy tekintsen ked, mint ázsiai magyarokot. Elég az, édes néném, hogy már öt naptól fogvást itt sátorok alatt vagyunk. A mellettünk való várost mind azelőtt, mind mostanában Békósnak híják, a mely város ama híres Bithyniában vagyon. Tudja ked, micsoda híresek valának a rómaiak idejében a bithyniai királyok? — De azon nem törődöm, hanem azon törődöm, hogy nem Háromszéken vagyok. De ott jobb volna-é az Isten, mint itt? Nem — mindenütt egy arányú az ő jósága. Itt akarja az Isten, hogy légy, azért itt sétálj ezen a szép réten.

Az igaz, édes néném, hogy szép helytt vagyunk, — a sátraink a tengerparton rendiben — ezt a gyönyörű kanálist végig látjuk — a Feketetenger zúgását jól halljuk — azok a nagy rettentő sajkák előttünk mennek el a Feketetengeren. Ilyen kanális nincsen az egész világon talám — ennek a széle mindenütt vagyon egy jó ágyú lövés, a hossza vagyon öt mélyföld, mindenik végin egy nagy tenger, — hol lehetne másutt ilyen kanálist találni? A való, hogy ha más nemzet bírná ezt az országot, csudát csinálna ebből a kanálisból — két felől városokot, szép kastélyokot, házakot építenének. Való, hogy Európa szélén elég város vagyon, de másutt csak falúknak hínák azokot. A többi között Jenikő, a hol mi lakunk, igen rút város, a többi ilyen sincsen. Ázsia felől pedig csaknem mindenütt puszta — a császár parton lévő házai éppen nem császári házak, — micsoda nagy kár, olyan szép és kies helyeket pusztán hagyni! De én ugyan meg nem építtetem, lássák ők.

Lehetetlen, édes néném, annyi halat látni, mint ebben a kanálisban vagyon. Egynehány ezeret vonnak ki egyszer a halászok. Hány ezer kél el abban a császári városban, és hány százezret szárasztanak meg csak Jenikőben? Hát még a rettentő sok disznóhal[49] mennyi benne? Nem örömest hazudnék, a szükség sem hozza magával, azért elmondhatom, hogy egyszer a többi között láttam egyszersmind legalább ezeret, mintha annyi nagy sereg sertést hajtottak volna le a vizen. Az igaz, édes néném, hogy mi itt is jól vagyunk, a szép réten sétálunk, a fejdelem által hozatván a lovait, gyakorta fog vadászni menni. Aztot már észre vettem, hogy itt Ázsiában is úgy szeretem kedet, mint Európában, de gyakran kell nekem írni, és egy kevéssé hosszabb leveleket, és az egészségre kell vigyázni, főképpen mostanában; mert azt mondják, hogy ott keteknél nagy pestis vagyon.

XXXI.

Békós, 7. Octob. 1719.

Édes néném, ha szivárványt nem láttunk volna, már a hegyekre szaladtunk volna innét; mert tegnap nagy záporessző lévén, a víz csaknem egészen elborítá. — Mink azt nem tudtuk, hogy mikor nagy essők vannak, éppen ott foly le a hegyekről a víz, a hol mink vagyunk táborban, de csakhamar megtudók; mert egyszersmind elborítá a víz a konyhánkot — a konyhaeszközt szaladva kelleték elragadni. Én az essőkor a sátoromban nem lévén, az esső után oda mentem megnézni, ha valami kárt nem tett-é az esső? de ki ne nevette volna, amidőn a sátoromon keresztűl térdig érő patak folyt el. Az a jó szerencsém, hogy mégis fellebb volt az ágyom, és csak alatta folyt el a patak. A való, hogy az özönvíz csak estig tarta, mert a víznek más menedéket csináltanak; de az esső nem akar megállani, és ha még két napig tart, gondolom, hogy ide hagyjuk Ázsiát. A való, hogy ideje is már kvártélyba szállanunk; mert a Feketetenger igen fekete szelet bocsát reánk.

Édes néném, gondolja el ked, mint járt a minapiban Forgács uram. Nem tudom micsoda innepen Bercsényi uramhoz akart innét menni commúnióra. Reggel a commúnióra készűlvén ájtatosan, parancsolja egyik szolgájának, hogy menjen kaikért,[50] a ki által vigye Bercsényi úrhoz. Sokáig a tengerparton sétálván, a szolgája is sokat késvén, és a sok jó gondolatokból is kifáradván elfelejti, hogy commúnióra akar menni, és hogy az idő hamarébb teljék, egy pipa dohányt gyújtat magának; és amidőn aztot már mind kiszíná, a kaik érkezik, és a kaikba akarván ülni, akkor veszi észre magát, hogy a pipa a szájában. — Nagy nevetéssel visszátér a sátorába, de mi is eleget nevettünk egész nap rajta; tudom, hogy ked is megneveti az ő ájtatos dohányzását. — Mert ő néki mindenkor vannak ilyen nevetséges dolgai. A minap a fejdelem arról beszéllgetett, hogy micsoda nagy buzgósággal kell bévenni a commúniót, és hogy csak arról kell akkoron gondolkodni; Forgács elfakad nevetve, mondván: hogy neki lehetetlen, hogy holmi nevetséges dolgok ne jussanak eszébe; mert a minap communicálni akarván, amikor a pap hozzája közelített, az a gondolat jött az esziben, hogy mi jó volna a papon levő casula czafragnak. Ilyen nevetséges gondolatunk nekünk is elég vagyon. A gondolat úgy leszen roszszá, hogyha annak helyt adunk. Én kedet szeretem — ez jó gondolat; az egészségre vigyázzon ked — ez is fínum gondolat.

XXXII.

Jenikő, 10. Octob. 1719.

Micsoda szép állapot az: tegnap ebédet Ázsiában ettem, vacsorát pedig Európában — ide pedig nem a levegőégben hoztak, hanem a vizen. Mindezekből megismméri ked, hogy ide visszájöttünk, és a táborozást elvégeztük. Az bizonyos, hogy nem az ellenség elől jöttünk el, hanem a sok esső elől, a melyet el nem lehetett

űzni, noha két generális vagyon velünk. A mindennapi múlatság már itt abból fog állani, hogy vagy Bercsényi uram jő mi hozzánk, vagy mi megyünk hozzája. – A vadászat sem múlik el, hogy ellenünk ne vadászszanak a portán; mert a német követ legtöbbet azon elmélkedik, hogy nekünk árthasson; mi pedig legkisebben sem ártunk néki. És nem tudom, mi végre kivánja üldözni ezeket a szegény bújdosó magyarokot, a kik itt a tengerparton csak dohányoznak suhajtozással. Édes néném, vallyon az olyan világi üldözők olvassák-é az evangyéliumot? Gondolják-é azt, hogy még bé is kell a szemeket húnni egynehány száz esztendőkig? Akkoron nem a kamaraszék eleiben czitáltatunk, sem nem annak törvénye szerént mondják ki a sententiát: hanem a szerént a kegyes evangyélium szerént, a mely azt parancsolja a császároknak is, hogy megbocsássanak az ellenségeknek, és a rosszért jót tegyenek. Az olyan itélőszék, a hol az allegátiót bé nem veszik, nem is az ország törvényit, hanem az evangyéliumot teszik ott a fejdelmek eleiben. Akkoron egy fejdelem hejában fogja azt allegálni: a ministerim jovallották nékem, hogy a bújdosó magyarokot bújdosásokban is üldözzem, és a politica ratio arra vitt, hogy őket olyan állapotba vessem, a melyben jövendőben se árthassanak – az ilyen mentségre csak azt felelik: Nem kellett volna azon igyekezni, hogy elvegyed tőllök azt a kenyeret, a melyet én rendeltem nékik idegen országban, minekutánna már elvetted volna az örökségeket – a politica rátióért nem kellett volna jövendőbéli bizonytalan rosszért bizonyos rosszat követni felebarátidon. Ha mások is így gondolkodnának, békeségben maradnánk – talám gondolkodnak, de az ilyen gondolat csak általmegyen rajtok, valamint a purgatio.

A talám tudva nincsen kednél, hogy mi most is abban a szándékban vagyunk, hogy Francziaországban visszámenjünk, és hacsak a mi akaratunkon állana, ma indúlnánk meg; de csak az akarat áll mi rajtunk, a tehetség pedig máson; mivel a fejdelem ezen szándéka

iránt a francia udvarnak egynehány rendbéli leveleket írván, arra egyenes választ nem vehetett még eddig. Az udvar se nem tiltja, se nem jovallja az oda való menetelit világoson, a melyekből kitetszik, hogy nem kívánja oda való menetelünket. Inimicus homo hoc fecit — a kik itt mi ellenünk vannak, ott is ugyanazok gátolták meg utunkot: Francziaországot Orleans herczeg igazgatván, mivel a király még nem arra való. Ő mindenkor nagy barátságot mutatott a mi urunkhoz; az anyja pediglen, a ki is egy házból való a mi fejdelemasszonyunkkal, úgy szerette mint a fiát mind holtig. De a fejdelmek között lévő atyafiság és barátság olyan, mint a nádszál; ha jól vagyon dolgod, mind az atyafiság, mind a barátság fennvagyon; ha pedig rosszúl vagyon és reájok szorúlsz, csak azt mondják: nescio vos. E már rajtunk bételjesedett; mivel Orleans herczegnek az urunk még egy levelét sem vette. Annyi sok szép igéreti után legkissebben dolgait ebben az országban a portán nem segítette. Ilyen a fejdelmek barátsága, ilyen reménység nélkül lehet hozzájok folyamodni mind azoknak, a kikre szükségek nincsen. És csak úgy bánnak az emberrel, valamint a czitronnal, a melyből a levét kifacsarván, azután elvetik. Ha a forrásból jól iszunk, azután annak hátot fordítunk. — Reánk pedig most nincsen szükség, az elmúltat elfelejtették, és a hatalom kezekben lévén, jövendőre nem hajtanak. A ked mondása szerént derék állapot a szerencsén fekünni — a való, hogy az olyan ágy nem igen állandó, de a még tart, addig csak jó rajta fekünni.

Meg nem kell, édes néném, az igéretet másolni. A nemes vér, a mit fogad, megtartja. Ha magyarországi volna ked, tartanék valamitől; de erdélyi lévén, ott a nemes asszonyoknak a szavok olyan állandó, valamint a brassai havas — tartsa meg hát ked igéretit, és három vagy négy holnapját a télnek töltse el ked itt a magyar asszonyokkal. Való, hogy ked lesz egyedűl erdélyi; de egy erdélyi asszony nem ér-é annyit, mint tíz magyarországi? A rózsa többet ér a kórónál — a

nap fényesebb a holdnál. Mikor Magyarországon fogyatkozás vagyon a napban, csak egy erdélyi asszonyt vigyenek oda, annak szépsége elég fényességet ád. E nem dícséret, hanem igaz mondás. Ha az Isten őket szebbeknek teremtette másoknál, ki tehet arról? Arról sem tehet senki is, ha lefekszem, mert tizenegy az óra. Ha a szerencsén nem fekszem is, csak jól alugyam — jobb az egészség annál. Ezután csak azt nézem, mikor fog ked ide érkezni, de minden pereputyástól kell ide jönni.

XXXIII.

Jenikő, 4. Mart. 1720.

No már édes néném, vegyük elé a pennát és tisztítsuk meg a penészes kalamárist; mert már ezután az íráshoz kell fogni, a póstákot kell küldözni, a híreket fel kell ébreszteni. Ma nyolczad napja, hogy itt a telet kitelelvén elhagya ked bennünket, mint szent Pál az oláhokot, és a császári városban lévő székébe visszáhelyhezteté ked magát. De már ott a restséget nem kell hevertetni, hanem iratni. Én pedig majd olyan hírt küldök kednek tenger habjain, a melyen mindakét füle megcsendűl kednek — jó, hogy több füle nincs kettőnél. De legelőször szép színű és jó szagú hírt írok, azután írom meg a csendülő hírt. Tegnap a jancsáraga czeremóniával külde ajándékot az urunknak. Az ajándék sok szép virágokból és sokféle gyümölcsből állott. Már előre tudom, hogy erre mit mond ked — erre azt fogja ked mondani: a bizony illetlen ajándék volt asszonyhoz illett volna virágot küldeni ajándékban, és ha a jancsáraga azt az ajándékot asszonynak küldötte volna, azért dícsérném; de, hogy egy generális virágot küldjön egy fejdelemnek, azt soha sem tartom illendőnek. Ha ezeket mondja ked, én azt mondom: mert más országban nevetséges dolog volna, de azt tudja ked, hogy itt nem lehet ajándékot küldeni egy asszonynak, annál is inkább halálos vétek volna itt, ha egy

asszony ajándékot küldene egy férfinak, hacsak egy szál rózsából állana is.

Való, hogy az ilyen ajándék nekünk visszátetszik, és mi asszonyhoz illendő ajándéknak tartjuk, de azt kell megvizsgálnunk, hogy itt szokás, a mi pedig szokás valahol, az illendő is abban az országban. Angliában ha az asszonyok a korcsomára mennek, azért senki sem itéli meg őket; mert szokás. Spanyolország szélyin az asszonyok egy kis malaczot hordoznak az ölükben, valamint másutt hordozzák a kis kutyácskákot. Francziában, vagy másutt egy úri asszony a hintójába ül, estig oda jár, a hova szereti; itt pedig egy török úrnak a felesége esztendeig sem megyen ki a házból. Lengyelországban a papok a sekrestyében lévő szentelt vízben teszik az égett bort, hogy meghűljön, amíg a misét elvégezik; nálunk megengednék-é aztot? Nálunk szégyenlene dohányozni egy úri asszony; itt pedig mind dohányoznak. Khinában az olyan leány megyen hamarébb férjhez, a kinek leghosszabb a füle, és ha a vállát éri; nálunk pedig az olyantól elszaladnának. Itt csak az ujjokkal esznek, nálunk pedig késsel, villával. Hát az jó szokás-é, hogy a tatár nemes asszonyok megfúrják az orrokot, és egy nagy ezüst karikát vonnak belé, valamint a fülbevaló. Az országban lévő szokást kell hát megtudnunk, ha arról akarunk ítélni. Talám még ked azt a szokást sem tudja, hogy ha egy török két csötörtököt elmúlat, azért a feleséginek szabad panaszt tenni ellene a bíró előtt? Mondjuk hát, hogy a jancsáraga küldhetett virágot; mivel itt szokás.

De, édes néném, készítse ked a füleit a rossz hírre. A való, hogy aztot előre el lehetett látni, de teljességgel nem gondolhatta volna az ember. A mi jóakaróink addig munkálkodtanak ellenünk, hogy megnyerték a pereket, és innét is ki akarnak bennünket tudni, mintha terhekre volnánk. Ma reggel hívatá a vezér Horvát Ferenczet, és azt izené a fejdelemnek általa, hogy a porta jobb és alkalmatosabb helyt akar rendelni a magyaroknak Jenikőnél. A mi urunk, mint igaz keresz-

tény fejdelem, csendes elmével vette ezt az izenetet, és abban a változtatás változást nem okozhata. Elmondhatta volna Dáviddal: *Usque quo exaltabitur inimicus meus super me?* és: *pirúljanak meg mind azok, a kik az én nyomoruságimon örűlnek.* De a Krisztus tanítását követvén, áldást kért üldözőire, nem is a portának tulajdonította azt a változást, hanem annak a követnek, a ki ártalmunkra igyekezik. Ha Isten mi velünk, kicsoda ellenünk? Még nem tudhatom, micsoda helyre akarnak bennünket repíteni. De még nem olyan hamar lészen az elmenetel, a melyet szívesen bánom, azért, hogy egymástól tovább esünk. Mindezekről legelső alkalmatossággal tudósítani fogom kedet. Jó egészséget is kívánok. Ámen.

XXXIV.

Jenikő, 25. Martii, 1720.

Ma reggel a fejdelmünk a Pompejus oszlopát volt megnézni, a mely oszlop a Fekete-tengernek torkában egy nagy kőszikla tetején vagyon. Ez a kőszikla egy kis szigetet csinál. A kaikból kiszállván egy darabig felmentünk a kősziklán, de éppen az oszlopig nem mentünk; mert igen meredeken vagyon, és egyik kőszikláról a másikra kelletett volna ugrándozni — a káposztás fazék pedig nem ugrándozhatik oly könnyen, mint a vad kecske. Nem lehetett megtudnunk, hogy micsoda magasságú volt azelőtt az oszlop, mivel el vagyon törve két, vagy három darabba. A mely darab még fenn áll, nem lehet magosabb harmadfél singnél. Nincsen mit nézni rajta, hanem csak a régiségiért kell becsülleni, ha igaz, hogy Pompejus tétette oda; mert aztot csak mondják, és minden a Pompejus oszlopának híjja, de arról semmit nem találni írásban. A bizonyos, hogy az a híres római ember ezen a földön eleget járt; de az nem bizonyos, hogy ő tétette volna oda az oszlopot. Lehet, hogy valamely görög császár munkája, vagy még a császárok előtt tették oda. Ha Pompejus tette is,

nekem ahoz mi közöm? Inkább elhiszem, hogy ő tette oda, csak hozzája ne küldjön ked megtudakozni. De azt tudom, hogy Pompejus meg nem fizeti nekem a keszkenőmet, a melyet ott a kősziklák között elvesztettem.

Már most tudom, hová küldenek bennünket. Azt mondják, a város rendes, nem messze vagyon ide, a neve Rodostó. De ennél többet nem tudok, hanem azt tudom, hogy már elküldöttenek oda, kik szállásokot foglaljanak az egész bújdosó magyarok számára, és hogy a jövő holnapnak a közepe felé innét elillantunk. Azért azon legyünk, hogy azt a kis időt hejában el ne töltsük, hanem gyakran meglássuk egymást, és eleget nevessünk. Attól ne féljen ked, hogy addig gyakorta meg ne látogassam kedet, se attól ne tartson ked, hogy a nagy készület miatt oda nem mehetnék; mert annyi portékám vagyon, hogy fél óra alatt mindenemet elrakhatom. Mi szép dolog, mikor az embernek minden gazdagsága csak egy ágy, egy kis láda és egy asztal. Látja ked, mind ezek nem adnak nagy gondot; mikor pedig sokja vagyon, a gond is nagyobb. Mit tehetünk rólla, hogy többem nincsen? — Tizen is vannak itt olyanok, a kiknek félannyi idő sem kell a készületre. Édes néném, a kik bújdosó fejdelmet szolgálnak, hogy lehetne azoknak valamijek? A való, hogy kivált minékünk ketten hárman, kik mindenkor véle bújdosunk, többünk lehetne, de azt elhallgatom, miért nincsen. Az erdélyi vér nem az adomért szolgál, hanem a becsűletért, ha egy kis háladatlansággal fizetnek is, azt nem tekinti. A minapi levelében az ilyen dologra való nézve pöké ki ked ezeket a deák szókat: Experto crede Roberto — a való, hogy már én is elmondhatom másoknak. De vessünk véget az ilyen gondolatoknak, és örűljünk még előre annak, hogy holnapután együtt eszünk ebédet és vacsorát, és hagyjuk a törődést annak, a ki azt szereti — úgy-e, édes néném! Ezzel maradok ked köteles, lánczos, madzagos, spárgás és zsinóros szolgája.

XXXV.

Jeniko, 16. April. 1720.

Üssék meg a dobot, fújják meg a készűlőt, édes néném, már mi készen vagyunk. A gálya, a ki urunkot fogja vinni, itt vagyon. A mely hajók a portékát és a fejdelem embereit fogják vinni, azok is már rakodva vannak. Bercsényi úrnak egy nagy hajót rendeltek. Már mind az egész bagázsia elindúlt, csak mi maradtunk még hátra. Forgács úr velünk lesz, és egynehány alávaló cseléden kivűl hárman vagy négyen leszünk a fejdelemmel, és hét órakor reggel mi is abban a nagy vízi hintóban ülünk.

Tegnap pedig a fejdelem csak különösen szemben volt a vezérrel, és tőlle elbúcsúzván, nagy barátságát mutatta a fejdelemhez, és meg is ajándékozta egy szép török flintával, és nagy barátságosan váltak meg egymástól. De gondolja el ked, hogy a török micsodaféle beszédekkel él. A fejdelem beszédközben mondotta a vezérnek, hogy talám messze vagyon Rodostó, és hogy közelebb szeretett volna lenni a portához. Erre a vezér mondá, hogy: ha egy kevéssé messze van is, de a hely alkalmatos. — De ne gondoljad, hogy messze legyen; mert csak annyira vagyon, hogy ha a riskását itt megfőzik, oda vihetjük melegen. Itélje el az ember az ő török mondását! Elég a, hogy mindjárt megindúlunk, és még ezt a levelet be kell pecsételnem, azért most többet nem írhatok, hanem ha helybe érkezünk, mindenekről tudósítani fogom az édes nénémet, a kinek Istentől jó egészséget kívánok és láthassam meg kedet mentől hamarébb. Hanem csak arra kérem kedet, hogy írjon mentől gyakrabban; én pedig azt el nem múlatom. Pola téti [51] édes néném, és az egészségére igen kell vígyázni. Mi ezennel megindúlunk, már hét az óra.

XXXVI.

Rodostó, 24. Apr. 1720.

Édes néném, ha nem mondanám is hogy ide érkeztünk, csak arról megüsmeri ked, hogy honnét dátálom levelemet. Elég a, hogy az Isten szerencsésen ide hozott mindnyájunkat. És mihent ide érkezett Bercsényi úr, mindjárt anagrammát csinált a város nevéből, és e jött ki belőle: Ostorod. Ez igen hozzá illik a bújdosókhoz. Elég a, hogy erről eleget lehetne elmélkedni, de azt hagyjuk másszorra, most pedig fogadásom szerént hadd írjak meg mindeneket kednek.

Legelőször is ott kezdem el, hogy Jenikőből 16-án indúlánk meg. Már a gálya készen várta a fejdelmet. A mely igen nagy méltóságára esett a fejdelemnek, hogy a császár gályát küldött számára. A gálya is a nagyobbak közűl való volt, mivel 26 pár lapát vonta — mindenik lapáton kin 4, kin 3 ember volt — mind egészen 220 rab vonta a gályát — azon kívül 100 fegyveres léventi,[52] vagy hajdú benne, egyszóval a gályában voltunk mindnyájan 400. A gályás főtiszt basa volt, a fejdelem mellett lévő császár kapicsi basája velünk volt, azon kivűl egy csorbasi.[53] Hét órakor a fejdelem a gályába szállván, tiszteletnek okáért az ágyúval lőttenek, a vasmacskákot felvonák, és vonni kezdék a gályát. — A császár kastélyát meghaladván, ellenkező szélre találánk, a szigetek felé kételeníttetének venni útunkot, a mely szigeteket nevezik Insula Principum.[54] Forgács úr ezt észre vévén, hogy nem az volna a rodostoi út, és nem tudván az okát, hogy miért megyünk a szigetek felé, azonnal megijede, és kezdé a fejdelemnek mondani, hogy a porta megcsalta, és nem Rodostóba viszik, hanem Nikomédiában, a hol Tököli volt. A fejdelemnek haszontalan vala bátorítani és mondani, hogy talám a szelet akarják megnyerni, vagy más okok lehet, és attól nem tart, hogy Nikomédiában vigyék, és arra okot nem adott a portának, hogy akaratja ellen

vitesse valahová — mind ez haszontalan vala; mert minden bizonynyal elhitette vala magával, hogy Nikomédiában visznek, és mindaddig tarta attól, valamíg a szigeteket el nem érők. Ott megszállva 11 órakor, ebéd után Bercsényi úr is oda érkezék. Másnap is a szél ellenkező lévén estig, estve pedig hat órakor onnét elindúlánk jó széllel Rodostó felé — egész étszaka jó szelünk lévén, a vitorlákot felvonták, és nem kelleték lapátokkal vonni. A harmadik napon 8 órakor reggel a herakleai portusba[55] bémentünk, és vasmacskákot vetének le. A kapicsi basa pedig előre Rodostóra mene, hogy rendelést tenne a szállások iránt, és mindaddig itt kelleték nekünk maradni. 21-én a kapicsi basa a fejdelemnek tudtára adván, hogy már készen volnának a szállások, ma öt órakor reggel megindúlánk, és 11 órakor délelőtt Rodostóhoz érkezénk. A fejdelem azonnal kiszálla a gályából, és a lovak a parton lévén, pompával kísérék a városban lévő fő tisztek a fejdelmet szállásáig.

Édes néném, nem egy kis uraság a gályán járni. Ott a nagy rendtartás legkissebb dologban is, a nagy csendesség. Amikor kétszáz ember megrándítja, csak elhiheti ked, hogy jól meg vagyon rándítva, aztot pedig mind egyszersmind, az 52 lapátot egyszersmind teszik a vízbe — egy lapátnak a hosszasága vagyon legalább öt ölnyi. Igen szép múlatság azt nézni, de meg, ha az ember azt gondolja, hogy azok a szegény rabok csaknem mind keresztények, és hogy holtig ott kell maradni nekik, megesik az ember szíve rajtok. Azon kivűl is a gályavonás igen nehéz munka, a ki azt nem látta, nem lehet annak azt kigondolni — azt gondolná az ember, hogy mindeniknek az egész karja kiszakad, úgy megrántja a lapát őket.

A való, hogy az ételöket megadják, de a ruházatjok csak rongyból áll. A mieink mégis ingben dolgoztanak azért, hogy a fejdelem ott volt, és ugyan ezért az okért is nem bántak rosszúl vélek, de másként ing nélkül dolgoznak, és a verést legkissebbért szenvedniök kell,

amint magok is mondották szegények. Amidőn valamit akarnak nékik parancsolni, csak süvöltenek — már ők azt tudják, mire való, és egyszersmind fognak a munkához. Az ő székek úgy vannak rendiben egymás után kétfelől, valamint a templomban szoktak lenni — közepette utcza vagyon, a hol szüntelen járnak alá s fel a tisztek, és azt nézik, ha valamelyik nem vonja-e jól a lapátot, ha beszéllnek-é egymással? Kinek-kinek a maga helyében kell maradni, oda vannak lánczolva, és mihent a vonást elhagyják, le kell ülni, és ugyanazon helyben kell alunniok is. Egyébkor soha sem szabad feláIlani, hanem a mikor a gályát vonják, és olyankor igen szomorú zörgést hall az ember: mert csak a sok láncz zörgésit lehet hallani.

Mind ezekre azt mondaná ked, hogy lehetetlen ezeknek a szegény raboknak, hogy szabadságokat ne sohajtsák; mindazonáltal mégis vannak olyanok, a kik azt a nyomorú életet megszokták; mivel én beszélltem két magyar rabbal, a kik húsz esztendőtől fogvást vannak a gályán, és mondottam, hogy ha nem lehet-é olyan módot találni abban, hogy megszabadúlhassanak? Csak ezt felelék erre: miért mennénk mi már Magyarországban? Feleségünk, gyermekünk talám már megholtanak — ott mi is mivel élnénk? Itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot. A való, hogy nem vártam ezt a feleletet tőllök, másként is gondolkodnám, ha helyettek volnék. A mi gályánkon mindenféle nemzetekből valának: magyar, német, franczia, lengyel, muszka. A Noé bárkájában nem volt ennyiféle nemzetség, kiveszem az állatokot.

Elég a, hogy az egész bújdosó magyarok itt vannak. Kinek-kinek itt vagyon elhintve a kenyere — addig csak itt kell lenni, amíg abban tart. Kinek-kinek pedig bőven elegendő és tágas szállása vagyon — csak én egy szolgával egy gazdag örménynek az egész házát birom, és mindenik háznak vagyon egy kis kertje. Amidőn meghallották az örmények, hogy közikben jövünk lakni (mert azt jó megtudni, hogy ebben a városban

négyféle nemzetség vagyon: török, zsidó, görög és örmény — mi az örmények házaiban lakunk) azonnal a kadiához, vagy a török bíróhoz mentenek mondván néki, hogy azt hallották, hogy a magyarok olyan hamisak, hogy az asszonyokon, leányokon még az utczán is erőszakot tesznek. Pápai Gáspár éppen a kadiánál talált lenni akkor, és mondá nagy prosopopoeával a kadiának: Kadia! az örmények ne féltsék a feleségeket a magyaroktól; mert semmi bántások nem leszen — de ha az ő tyúkjok a mi kakasainkhoz jőnek, akkor semmiről nem felelek. A kadia nagy nevetséggel mondá Pápainak: Aferim,[56] magyar, aferim (igen jól mondád). Mink ezen eleget nevettünk, hát ked is nevessen.

Elég a, hogy mi már itt helyben vagyunk — a bújdosásban is bújdosnunk kell — az Isten fizesse meg annak, a ki az oka. Mint leszünk, hogy leszünk ezután, azt hagyjuk az Isten akaratjára: — ő hozott bennünket ide, ő is viseli gondunkot. A kik mivelünk rosszat akartak tenni, azoknak rossz szándékjokot az Isten jovunkra fordította; mert noha még nem ismerem a várost, se körül való helyeit, de azt elmondhatom, hogy háláadással tartozunk Istennek ide való hozásáért; mert sokkal tágasabban vagyunk szállva, mint abban a nyomorúlt Jenikőben. Az egész szállásaink a város szélén vannak, csak egyet lépek, már a mezőn vagyok. — De lakóhelyünkről legelső alkalmatossággal bővebben írok, és nekem úgy tetszik, hogy most eleget írtam, és 11 órakor ideje volna lefekünni; mert a csudálatos dolog, hogy az embereknek és az asszonyoknak itt is úgy kell alunni, valamint másutt. De minekelőtte elvessem a pennát, arra kérem kedet, hogy a hozzám való szeretet meg ne fagyjon, és az egészségire igen vígyázzon. Innét oda mindennap mennek hajók, és akármelyik hajósnak a levelit oda adhatja ked. Jó étszakát, édes néném.

XXXVII.

Rodostó, 28. Maji, 1720.

Már mi itt derék házastüzes emberek vagyunk, és úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont. De tréfa nélkül, édes néném, mi itt igen szép kies helytt vagyunk. A város elég nagy és elég szép, a tengerparton lévő kies és tágas oldalon fekszik. Az is való, hogy Európának éppen a szélén vagyunk. Lóháton innét Konstanczinápolyba két nap könnyen el lehet menni; tengeren pedig egy nap. A bizonyos, hogy sehol a fejdelemnek jobb lakóhelyt nem adhattak volna. Akármely felé menjen az ember, mindenütt a szép mező, de nem puszta mező; mivel itt mindenütt a földet jól megmívelik, a faluk mellett lévő mezők nem puszták, és ennek a városnak a földje olyan mívelt, valamint egy jól megmívelt kert — kivált mostanában gyönyörűséggel nézi az ember itt a szántóföldeket és a szőllőket és a sok veteményes kerteket. Itt pedig annyi szőllőhegyek vannak, hogy másutt egy vármegyében elég volna — azokot pedig igen jól mívelik, és azokban a sok gyümölcsfák úgy tetszenek, mintha mind kertek volnának. Itt pedig meg nem karózzák a szőllőt, mint nálunk, azért is az ágak mind le vannak hajolva, a szőllőgerezdet a levelek béfödvén a földet is árnyékban tartják, e pedig szükséges ezen a meleg földön, a hol nyárban igen kevés esső jár — így a föld nedvesen marad, és a szőllő nem szárad el.

Itt, a való, sok veteményes kertek vannak, az ide való szokás szerént mívelik, de nem lehet a mieinkhez hasonlítani. Gyapotat pedig sehol annyit nem vetnek, mint itt, és a gyapotból való kereskedés itt igen nagy. Torda vármegyében, gondolom, hogy megteremne, de a mi kokány földünkön elegendő melege nem volna. Itt az asszonyoknak egész esztendő által csak az (a dolgok), hogy a gyapotat elvessék, megszedjék, eladják, vagy megfonják. Májusban vetik el, és octoberben szedik

meg. Való, hogy sok bíbelődés vagyon a gyapottal, de minthogy itt az asszonyoknak semmi más külső munkájok nincsen, azért arra reá érkeznek.

A város felől azt mondhatom, hogy ezen a földön elmondhatni egy szép városnak, a mely nem olyan széles, mint hosszú. De akármely szép házak legyenek itt a városokon, nem tetszhetnek szépeknek; mivel az utczára nem hagynak ablakokot, kivált a törökök azért, hogy a feleségek ki ne láthassanak — micsoda szép dolog az irígység! A piacza a városnak igen bőv — a sokféle szárnyas állat, gyümölcs, kerti vetemény itt olcsó — amíg ide nem jöttünk, még minden olcsóbb volt. De ha egy kis dragaságot okoztunk is, de a való, hogy csendességet is okoztunk; mert a lakosok magok mondják, hogy amíg ide nem jöttünk, a hol most vagyunk szállva, ott az utczákon nappal is félve jártanak az asszonyok és leányok, estve felé pedig a kit kivűl találhattak, azt elragadták, és gondolja el ked, mint bocsátották el? Még gyilkosságok is estenek, ezeket pedig a jancsárok, görögök, és örmények követték, de már most legkissebbet sem hallani. Estve kiki sétálhat az utczákon, semmitől nem tarthat. A való, hogy mink is sokan vagyunk, de legkissebb dolog ha történnék, a kapunkon lévő 30 jancsár megtanítaná azokot, a kik valamely garázdát akarnának indítani. Nem is lehet már csendesebb hely, mint a hol mi lakunk — estve idegen jancsárt, se görögöt nem látunk, noha a szép időkben 11 óráig is kint vagyunk. Csak ilyen hamar is már micsoda hasznára vagyunk a városnak, hát még ezután. Csak azt bánom, hogy messze vagyon Bercsényi úr tőllünk: ő nem bánja, mert ritkábban megyünk hozzája, és annyival kevesebb lesz a költség. De mit tudunk tenni, ha messze is, csak oda kell menni — hát hogy töltsük az időt? Még az asszonyok sem szeretik aztot, de mit tehetnek velünk együtt rólla? A való, hogy a nem nékik alkalmatlanabb, hanem nékünk, mert csak el kell hozzájok menni, valamint az úr dolgára.

Már eleget beszélltem a városról, és a földjéről;

hanem már a mi házunknál lévő szokásról kell szólni, és az idő töltéséről. A való, hogy egy klastromban nincsen nagyobb rendtartás, mint a fejdelem házánál. Ezek pedig azok a rendtartások : Reggel hatodfél órakor a dobot megütik, akkor a cselédeknek fel kell kelni, és készen kell lenni hat órára. Hat órakor dobolnak, és akkor a fejdelem felöltözik — azután a kápolnába megyen, és misét hallgat. Mise után az ebédlőházba megyen — ott kávét iszunk, és dohányozunk. Amikor az óra három fertály nyolczra, akkor elsőt dobolnak misére, nyolcz órakor másodikát, és egy kis idő múlva harmadikot dobolnak — akkor a fejdelem misére megyen, mise után a maga házába megyen, és kiki oda megyen, a hova tetszik. Tizenegyedfél órakor megütik a dobot ebédre, és tizenkét órakor asztalhoz ülünk, és törvényt teszünk a tyúkokra. Harmadfél órakor a fejdelem csak magánoson a kápolnába megyen, és ott vagyon három óráig. Mikor az óra három fertály ötre, akkor elsőt dobolnak estvéli imádságra, öt órakor másodikát, és egy kevés idő múlva harmadikát — akkor a fejdelem a kápolnába megyen, és azután kiki eloszlik. Vacsorára hetedfél órakor dobolnak. A vacsora nem tartván sokáig, nyolcz órakor a fejdelem levetkezik, de leggyakortább le nem fekszik még akkor, és reggel ha szinte hat órakor öltözik is fel, de éjféli két órakor felkél. Azt pedig ne gondolja ked, hogy legkissebb változás is legyen mindezekben. Ha szinte a fejdelem beteg volna is, akkor is mind egyaránt folynak a rendek. Hatodfél órakor felkelni nem kicsiny dolog, de el nem múlatom azért, hogy kedvit találjam, és mindenkor jelen vagyok, mikor öltözik — a hivatalom is azt hozza magával, hogy vígyázzak a cselédekre.

Ezek tehát a mi klastromunkbéli rendtartásink. A mi pedig a múlatságot és az időtöltést illeti, a sokféle, és kiki a maga hajlandóságát követi. A fejdelem minden héten lóra ül kétszer, és estig oda vadászunk ; mert itt igen sok fogoly és nyúl vagyon — veres fogoly több vagyon, mint szürke. Mikor pedig vadászni nem me-

gyen a fejdelem, akkor csak a sok írásban tölti az időt. Mink is jobban töltenők, ha lehetne, mert az ember nem mehet örökké sétálni, nem lehet mindenkor a mezőn vándorlani: az ide való emberekkel pedig nem lehet társalkodni. Itt az idegen senki házához nem mehet. Kivált az örmények inkább féltik feleségeket, mintsem a törökök. Még nem láthattam a szomszéd asszonyomot. Napjában tízszer is a kapuja előtt kell elmennem, és, ha a kapuban talál lenni, úgy szalad tőllem, mint az ördögtől, és bézárja a kapuját. Nem törődöm rajta; mert közönségesen az örmény asszonyok olyan fejérek, mint a czigánynék. Ebből elitélheti ked, hogy itt a lakosokkal semmi ismeretség nem lehet, nem is vesztünk semmit; mert itt ki szőcs, ki szabó. Valami főrenden lévő emberek itt nincsenek, a kikhez mehetnénk. Török urak vannak, de unadalmas dolog törököt látogatni: egyik a, hogy törökűl nem tudok; másik a, hogy ha az ember hozzájok megyen, elsőben: no ülj le — azután egy pipa dohányt ád, egy findzsa kávét — hatot, vagy hetet szól az emberhez, azután tíz óráig is elhallgatna, ha az ember azt elvárná. Ők a beszéllgetéshez, nyájassághoz épen nem tudnak. Minden múlatságunk tehát abban áll, hogy Bercsényi úrhoz megyünk vagy ebédre, vagy vacsorára — ott mégis nevetünk a kis Zsuzsival; mert az asszonynyal reá kell az embernek tartani magát, valamint a kompódi nemesasszonynak. A már csak a régi dolgokot szereti beszéllni, hogy leánykorában micsoda múlatsági voltanak. Azt jól tudja ked, hogy nekem ahoz semmi kedvem nincsen. — Énnekem a micsodás természetem vagyon, elhallgathatom az embert három óráig is, hogy egyet ne szóljak, de azután kérdje meg ked tőllem, mit beszélltek nekem? egy szót sem tudnék megmondani belőlle. Így vagyok azzal az úri asszonynyal. Két óráig sem szólok egyet. Ha nevet, én is nevetek, de sokszor nem tudom mit — azt gondolja, hogy én azokot mind nagy figyelmetességgel hallgatom. Ugyan is, ha én régi dolgokkal akarom az időt tölteni, a Nagy Sándor históriáját olvasom, az elég régi.

Mind ezekből megláthatja ked, hogy micsoda városban telepítettenek le bennünket; annak micsodás lakosi vannak, micsoda környéke; itt micsodás szokást tartunk. De azt még meg nem mondottam kednek, hogy én micsodás szokást tartok. Az én szokásom a, hogy tíz órakor lefekszem, és a szemeimet bézárom, és rend szerént azokot fel nem nyitom más nap hatodfél óráig. Ezt a dícséretes szokást mind télben, mind nyárban megtartom. Azért ez a levél olyan hosszú, hogy már tíz az óra, alugyunk hát, édes néném. De az egészségre kell vígyázni, ha azt akarja ked, hogy gyakran írjak. Másszor többet, vagy kevesebbet. Ihon azt majd elfelejtettem megírni, hogy az a veszett köszvény az urunkra jött alkalmatlankodni.

XXXVIII.

Rodostó, 23. Aug. 1720.

Hogy a ked kis ujja meggyógyúljon, azt igen szükséges kednek megtudni, hogy mi négy napig elhagytuk volt Rodostót, és négy mélyföldnyire voltunk savanyúvizet innia. De azt elsőben meg kell kednek írni, hogy mi végre ittuk a savanyúvizet? Ide nem messze egy tócsás hely vagyon, a melynek szélessége és hosszasága lehet tizenöt ölnyi. Ebben az időben, a kiknek valami nyavalyájok vagyon, abban a sárban megferednek. Negyven, ötven mélyföldnyiről ide eljőnek az emberek szekereken feleségestől, gyermekestől. Húsz vagy harmincz szekeret meg lehet látni a sár körűl, és abban a sok asszony, férfi, gyermek úgy hevernek, nem külömben, valamint a sertések — mikor a sárból kimennek, itélje el ked, micsodások? mert a nem egyéb, hanem kemény fekete sár, a melybe erővel kell lemenni. A lakosok, nem tudom honnét vették, de azt tartják, hogy igen hasznos. Én ugyan nem láttam, hogy valakinek használt volna. Magam is bémentem abba az ocsmány sárba a többivel, nem a szükségért, hanem azért, hogy mondhassam, hogy sárban hevertem.

Nyárban pedig a bialoknak igen kedves múlatóhelyek az a sár. De a görög papok azért, hogy egynehány polturát nyerhessenek, azt mondják, hogy elsőben meg kell azt szentelni; mert másként nem használna. De a még nem elég; mert abból az utálatos sárból kikelvén, a traditio szerént és a Hippokrates parancsolatjából a savanyúvízre kell menni, abból harmad napig kell innia, amennyit lehet, hogyha azt akarja valaki, hogy úgy megtisztúljon, mint a kristály. Mi is tehát a föld népinek régi bévett szokását akarván követni oda mentünk, és ott találtunk legalább kétszáz férfiat, asszonyt és gyermekeket. De minthogy a görög papok semmi alkalmatosságot sem múlatnak el, a hol egynehány polturát nyerhetnek, azért ezt a vizet is meg kelletik szentelni; mert a nélkül nem volna hasznos. A víz kőszikl ákból foly ki, de mégis nem tiszta, és a sok nép aztot felzavarván sáros vizet iszik. Mink is másnap, hogy oda érkeztünk, elkezdettük az italt, és egy nagy üst tele volt vízzel a tüzön; mert melegen kell innia. És sokan voltunk, a kik ittuk. De micsoda savanyúvíz, édes néném! Épen a sárhoz illik; mert ha egyik utálatos, a másika fertelmes. Mi azt gondoltuk elsőben, hogy olyan savanyúvíz, mint nálunk vagyon, de mikor megkóstoltuk, lehetetlen volt egy cseppet elnyelni; mert csak tiszta sós víz, az is rossz ízű. Mindazonáltal lassanként egymásra való nézve mindenikünk megivott harmad napig tizenkét ejtelnyit belőlle. Némelyik többet; mert a ki legtöbbet iszik, aztot legtöbbet is purgálja. A vizet ebédig kell innia, és addig szűntelen kell járni, vagy futni, hogy jobban használjon. Forgács úr, minthogy egyiket sem vihette végbe, azért lóra ült, és ügettette a lovát, és így rázatta magát, és mikor érzette, hogy a víz munkálódni akar, akkor leszállott a lóról. Elhiheti ked, hogy eleget nevettünk rajta. Azt már nem tudom, mint fog nékünk használni ez a szentelt savanyúvíz. Ha nem használ, sem törődöm rajta; mert jó egészségem vagyon. Azt tudom, hogy két betegnek nem használt: az egyike rosszabbúl vagyon utánna; a másika halálán

vagyon. Vagyon-é olyan orvosság, a ki mindenféle betegséget meggyógyítson? De olyan vagyon, a ki ártson. Halál ellen — nincs fű kertben. A mi urunk pedig csak a vadászattal töltötte az időt, és azt nevette, hogy mi mint vendégeskedünk. Édes néném, Istentől jó egészséget kívánván kednek, maradok kednek legkissebbik szombati szolgája.

XXXIX.

Rodostó, 18. Novembris, 1720.

A ked szép, de igen kurta leveleit kedvesen vettem. Édes néném, mért kíván ked olyan gyönyörűségtől megfosztani, a mely egy pénziben sem telik kednek? A meleg házban nem mesterség írni, a ked leveleit pedig a hideg házban is gyönyörűség olvasni. Egy kis pirongatás nem árt némelykor. Reménlem, hogy másszor megjobbítja ked magát. Itt mi nagy csendességben élünk. Isten tudja meddig; mert innét való elmenetelünk merre, és mikor lehetne, azt nem lehet kigondolni. A porta nem régen csinált a császárral húsz vagy huszonnégy esztendeig való békességet — huszonnégy kőfallal rekesztették bé tehát az útunkot Erdély felé. Már a felé nem is kell gondolkodni. Úgy tetszik, hogy még másfelé is bévágták az útat, és amint mostanában folynak Európában a dolgok, legkissebb súgárát sem láthatjuk megszabadúlásunknak, és még csak a reménséget is ládába kell zárni.

Szegény bújdosóknak hogy adsz könnyebbséget,
Ha tőllök elveszed még a reménséget?

De ezzel, édes néném, csak vígasztalhatjuk magunkot, hogy

A nyomorúságban lévők nem félhetnek
Semmitől, de sőt még mindent remélhetnek.

A való, hogy az Istenben reménség ellen is kell reménleni; mert ő igazgatja a szíveket. A mi ellenkező dolgokot látunk Európában a mi megszabadúlásunkkal,

azokot is ő vezeti, és nem csak reánk kell gondjának lenni, hanem másokra is. Mi azt akarnók, hogy csak a mi kívánságink szerént folynának a dolgok, és hogy holnap ugorhatnók által a feljebb említett kőfalakot: de nem oda Buda; mert se a portához, se a francziához bíznunk nem lehet. A német megbékéllvén a törökkel, a spanyolba kapa. Orleans herczeg, a franczia regens, a kinek természet szerént kelletett volna a spanyollal tartani, mivel oly közelről való atyafiak, ellenkezőt cselekszik, és a császárral allianciát csinál, és a spanyol ellen hadakozni kezd. A császárral elvéteti a spanyoltól a két Siciliát, és ezzel az esztendővel a hadakozás is elvégeződik. Orleans herczeg a békeségben azt teszi fel, hogy a spanyol király egy leányát a franczia királynak adja, a ki nem több hat vagy hét esztendősnél. Eztet Francziaországba fogják küldeni most minden órán, hogy ott neveljék fel. És hogy a spanyol királynak az első és a második fia az Orleans leányai közűl vegyenek feleséget — ezt a két leányt is Spanyolországba fogják küldeni. A császár, a franczia, a spanyol és az anglus allianciát csinálván egymással, ki merné ezek ellen emelni a kezét? És kitől lehetne reménlleni valamely vígasztalást a szegény bújdosó magyaroknak? Mástól nem látok, hanem a francziától, de az is, elmondhatni, hogy hálaadatlanúl bánik az urunkkal, a ki még most is kéredzik, hogy bocsássák bé Francziaországban, Orleans herczeg pedig nem hogy azt megengedné, vagy még választ adna a leveleire, de még azt sem akarja, hogy nevezzék előtte, okúl adván a császárral való allianciáját. Ilyen a fejdelmek barátsága és atyafisága. Az a herczeg Francziában való létünkkor a fejdelemhez mindenkor nagy barátságát mutatta, az atyafiság is megvagyon közöttök, mivel az ő anyja és a mi fejdelemasszonyunk egy familiából valók. De a fejdelmek azt tartják, hogy úgy vagy barátom és atyámfia, ha szükségem vagyon reád; vagy, ha reám nincsen szükséged. Erre azt mondhatná ked: hát a kereszténység hol vagyon? Hát az evangyéliumot csak

a köznépnek adták-é ki? Való, hogy azt mindennek meg kellene tartani, de úgy tetszik, mintha a fejdelmeknek szégyen volna ahoz szabni magokot. — Mind ezekből azt látjuk, hogy csak az Istenben kell biznunk, és békeséges tűréssel vegyük és várjuk irántunk való rendelésit. A ki a hideget adja, a mentét is ád melléje. A ki bennünket ide hozott, a gondunkot is viseli. Bizzunk tehát, bízzunk, és úgy nem hagyatunk el. A mi fejdelmünk, a bizonyos, hogy bízik, és a mellett minden héten kétszer vadászni megyen — aztot, ha szinte varrótő esső volna, sem múlatnók el.

Nem elég azt megírni kednek, hogy Bercsényi úrfi ide érkezett még septemberben; mert azt már régen tudja ked: hanem azt kell megírni, hogy miért jött ide. A franczia király megengedvén, hogy egy magyar regimentet állítson fel, azért ide jött, hogy magyar katonákot gyűjthessen Moldvában és Havasalföldiben. Az egészségre vígyázzunk, édes néném, és úgy leszek mindenkor a ked (nem lófejű) hanem lófő székelye.

XL.

Rodostó, 1. Jan. 1721.

Pola teti! Látod, édes néném, hogy már jó napot is tudok mondani görögűl. De tudja-é ked, hogy ma micsoda nap vagyon? Tudja-é ked, hogy ma nekem köszöntő levelet kell írni? Én pedig meghajtván mind a két térdemet kívánom, édes néném, szívesen, hogy az Isten lelki és testi áldását adja kedre, azaz, hogy betöltse a ked szívét malasztjával, és egészséget adjon kednek. Ugyan jók vagyunk mi, édes néném — mi egymást csak két szóval köszöntjük — azt a két szót mindenkor elkiséri a mi szívünk — mi azzal béérjük, s többet nem kívánunk: nem úgy mint Bercsényiné, a ki azt szeretné, hogy két óráig tartana a sok mindenféle kívánság — már azt megszokta, én pedig el nem hagyatom véle, noha tíz szóból állott a mái köszönté-

sem. Hát még mennyit nevettünk a Kajdacsiné köszöntésin — az urat nagy térdhajtással köszönti: hogy sok új esztendő napokot kívánok Nagyságodnak — ezt a mostani új esztendőt pedig az Isten meg ne engedje Nagyságodnak eltölteni itt, hanem maga hazájában, és így Bercsényi uram el nem tölti ezt az esztendőt, hogy ha csak hazájába nem megyen; annak pedig nem látom módját.

Nem tudom, ha nálunk szokás-é ma egymást megajándékozni? mert Francziában az igenis szokás — ott a királyt, urat, szegényt, asszonyt, leányt, egy szóval minden ajándékot ád egymásnak, ha egyebet nem adhat is, de csak egy gombostőt is ád. Kedtől pedig egyéb ajándékot nem kivánok, hanem, hogy ebben az esztendőben is úgy szeressen ked, mint az elmúltban. Aztot pedig ne kívánja ked, hogy jobban szeressem kedet; mert ha csak fél lóttal többet nyomna a szeretet, több volna az atyafi szeretetnél. Látja hát ked, mint szeretem kedet! Úgy szeretlek, édes néném, mint a káposztát. De ebben az esztendőben igen igen kell vigyázni az egészségre.

XLI.

Rodostó, 9. Sept. 1721.

Szép dolog a hálaadatlanság. Már egynehány levelemre nem veheték választ; mégis ked panaszolkodik. A rendes dolog, én nekem kellene kígyót békát kiáltanom kedre; mégis ked ír olyan haragos és tüzes levelet nekem, hogy ugyan szikrádzott, a midőn olvastam. Megharagudott Hérmán — kövér ludat kíván. Ne haragudjunk, édes néném; ked is felejtse el, én is elfelejtem. De lehetetlen, hogy meg ne írjam, a mit gondolok, ha szinte újontában fellobbasztom is azt az édes haragot. Mert egész gyönyörűség nékem a ked haragos levelét olvasnom, és olyan formában tud ked panaszolkodni, és pirongatni engemet, hogy még annál inkább kellene kedet szeretni, ha lehetne.

Édes néném, azt már régen tudja ked, hogy Bercsényi úrfi innet elrepűlt hajón még júliusban. Viszen magával mintegy három száz katonát — annak a fele magyar, de a más fele, Isten tudja hányféle nemzet — talám magok sem tudnák megmondani. Elég a, hogy már néki regimentje vagyon. A kinek pedig ott regimentje vagyon, a már az előmenetelnek az első grádicsára lépett, főképpen az idegenek közűl. A kis Eszterházy is elment, a kinek is az atyja már egynehány holnapja, hogy itt vagyon — én azt mondom feleségestől: mások azt mondják, hogy nem feleségestől. A mi papjaink azt mondják, hogy az Eszterházy úrnak úgy vagyon a házassága, valamint a Samaritana asszonynak, a kinek azt mondá a Krisztus: hídd ide az uradot; az asszony megvallá, hogy nem volna ura, mert a kivel akkor lakott, nem vala valóságos ura. Azért a papok is azt mondják, hogy Eszterházy úrnak nem valóságos felesége az, a kivel lakik. Csak egykét szóval megmondom kednek, hogy miben vagyon a dolog. Eszterházy úr ebbe az országba jövén a több urakkal Lengyelországból, a felesége mellett volt egy lengyel leány, a kit egy tót nemesember szolgájának férjhez adta. A felesége meghalván, és a lengyel asszonyra igen vágyván, erővel-é, vagy jó kedviből nem tudom, de az urától elválasztatta, és azután papok előtt megesküdvén véle, magának elvette, és azóta mint házasok úgy élnek. A mi papjaink mind az elválasztást, mind az elvételt az egyházi törvénynyel ellenkezőnek tartják — azt a papok lássák, ők ahoz többet tudnak nálamnál. Én azt nem vizsgálom, jó-é, nem jó-é a házasságok? — Elég a, hogy az időt eltöltöm nálok; ők lássák a többit. Az asszony elegendő szép, igen szép termetű, ifjú, és a múlatságot szereti. Nekünk ilyen kell az unadalmas Rodostóra. A lengyel tánczot eljártam már egynehányszor véle. Magyarúl is tud keveset. Azt elmondhatni felőlle, hogy emberségtudó asszony, és el nem únom magamot, a mikor véle vagyok.

Azt tudja meg ked, hogy Forgács úr elhagya ben-

nünket. Nem tudom, ha az ide való lakást únta-é meg, vagy Bercsényi úrral nem lakhatott egy városban. Lehet, hogy mindenik okozta az elmenetelét. Lengyelországban akar lakni. Nekem úgy tetszik, hogy illendőbb lett volna a többivel itt szenvedni, mivel semmi rövidsége nem volt. De kiki a maga kádjáról dézmál. Az elmúlt holnapban mi ismét a savanyúvíznél voltunk. Ugy látom, hogy mindenkor elmegyünk oda annak idejében. Én ugyan nem bánom, mert még is telik az idő.

Ugyan időtöltésért is ment volt a fejdelem egy török úrhoz, a ki kérte vala a fejdelmet, hogy menne hozzája, mivel ott igen szép vadászó helyek vannak. A jószága öt mélyföld ide, de csak két nap maradhattunk ott, addig is a sátorok alól ki nem búhatott az ember a sok esső miatt. Soha sem láttam volt bialokkal vadászni, csak ott. A ház mellett egy tó lévén abban vagy húszig való bialokot hajtottak, és azokkal egészen felkevertették a tót, és a sárból a kezekkel vonták ki az emberek a sok halat. Nem lehetett úszni a szegény halaknak a sáros vízben. Török halászat! Én valami itt történik, mindenekről számot adok kednek, csak ne haragudjék ked, és csak az egészségre vigyázzon. Többet is írnék, de ebédre dobolnak, és a hajós megindúl ebéd után. Azért maradok és leszek a ked legkedvesebb és drágább atyjafia.

XLII.

Rodostó, 20. Nov. 1721.

Ugy tetszik, hogy már ennyi lakásunk után ebben a városban bővebben írhatok kednek a lakosiról és a szokásiról. Ugy is nincsen egyebet mit írnom. Azt már egyszer megírtam, hogy négyféle nemzetség lakja a várost: görög, örmény, török, zsidó, és hogy nagy kereskedés vagyon itt mind földön, mind tengeren. Némelykor háromszáz szekér béjő a városba — e pedig gyakorta történik, főképen őszszel és csaknem minden

nap. Itt, a mit a szekereken hoznak, hajókra teszik, és Konstanczinápolyba viszik. Tengeren is ide sok hajók jőnek, a kik mindent hoznak. — A lakosokról azt mondhatom, hogy a török lakos itt felesen vagyon, és csendességben élnek, legjobb eledellel is élnek, és külön laknak a keresztényektől.

Mert itt mindenik nemzetség külön külön részében lakik a városnak; a város csak egy, de négy részben vagyon, és nem elegyednek össze. És a midőn pestis vagyon, ritka, hogy mind a négy nemzetség között volna — némelykor csak a törökök között vagyon, és másutt nincsen; némelykor csak a zsidók között, a görögök, vagy csak az örmények között. Mind a négy nemzetségnek egy bírájok vagyon, a ki török — e csak három esztendeig lehet bíró, némelykor addig is leteszik. De mindenik nemzetségnek vagyon különös bírájok, a kik folytatják a dolgokot a kadia előtt (azaz a török bíró előtt). Itt a kadia csakhamar felépűl, noha ő is sok pénzen veszi meg a bíróságot. És amint ő itél, annak úgy kell lenni, ha igazságtalan is az itéleti: példának okáért, ha városi tolvajt fognak meg, arra olyan itéletet teszen, hogy fel nem akasztják, ha fizethet neki; de ha nem, abban bizonyos lehet, hogy meghosszabbítják a nyakát. Itt pedig akasztófa, se hóhér nincsen, hanem akármely bolt eliben felakasztják egy szegre a piaczon, és a jancsár, a kit megkaphat az útczán, örményt, zsidót, görögöt, annak kell felakasztani.

A kadiának itt mindenért kell fizetni. Ha valaki építeni akar a szabadságért fizetni — a temetésért, házasságért mind fizetni kell — hogy a gyapotot és szőllőt megszedhessék, fizess — hogy kiki a maga borát árúlhassa, azért fizetni kell — ha csak tele hordót akar is megkezdeni, fizetni kell — az új bort nem szabad addig árulni, amíg nem fizetnek. — A kadia meggondolja magát, egy órában a korcsomákat mind bézáratja; akkor fizetni kell, hogy kinyithassák — egy szóval csaknem mindenért kell fizetni. Azt mondhatná ked, hogy az ezerekre megyen: való, hogy sokra megyen,

de nem megyen olyan sokra, mert a temetésért, házasságért ki öt polturát, ki tizet, ki egy tallért ád, amint már bírja magát. A ki szabadságot kér a szedésért, borárulásért is, ahoz képest fizet, amint már sok, vagy kevés szőlleje vagy bora leszen.

De mind ezekre nem kell azt mondani, hogy a lakosokot nyomorgatja a török; mert ha a magáét megadja, azután csendességben marad, és csendesebben mint nálunk. És a micsoda kevély nép a görög, ha úgy nem bánnának vélek, idegen nem lakhatnék közöttök. Mi itt meg nem maradhatnánk, ha a törököktől nem félnének, de a botozástól félnek; mert legkissebb panaszért is a kadia száz pálczát veret a talpán, ha ezekkel bír is — és még azon felűl fizetni kell azért, hogy két százat nem csaptak rajta. A görögök sokkal jobban élnek, mintsem a mi örményink, a kik között lakunk: de nem is olyan munkások, mint ezek, se nem olyan gazdagok, nem is csuda, mert az örmények igen rossz ételekkel élnek. Már ebben a holnapban bialokot ölnek meg, és azoknak a húsából kolbászt csinálnak, és mindenütt csak a sok kopácsolást halljuk egész étszaka, hogy nem is lehet alunni — aztot megszárasztják, és egész esztendő által azzal élnek. Az örmény asszonyok, mikor a városra mennek, mind fekete bélletlen mentét vesznek magokra, és igen munkások. Egy rendbéli köntösnél a leányokkal többet nem adnak, se pénzt, se más egyebet. Egy örmény a lakadalma után egy hétig vagy kettőig a feleségével együtt nem eszik — ennek nem tudom az okát — de együtt alusznak. A lakadalmaknak pedig már nálok bizonyos idejek vagyon — leginkább ebben a holnapban házasodnak, amidőn már az új bor megforrott, és a kolbász-csinálást elvégezték. Mind a városról, mind a lakadalmakról verset csináltam, nem tudom, elküldjem-é, vagy sem? Mindazonáltal kednek elküldhetem, idegennek el nem küldeném; mert nem mondhatni szép verseknek. Itt mind görög, mind örmény érsek vagyon. A zsidó népről mit mondjak? itt is csak olyan a zsidó,

valamint másutt. — Ezek tehát azok a szép versek, olvassa ked figyelmetességgel.

Lakunk partján a tengernek,
Töltjük napját életünknek;
Annak gyakran nagy zúgását
Látjuk, s halljuk hánykódását.
Abban nagy halak játszanak,
Örömökben ugrándoznak.
De a parton a kik laknak
Szomorúan suhajtoznak.
Régen Napot jönni látjuk
A tengerből, s azt suhajtjuk.

Város kies helyen fekszik,
Mely a szemnek szépnek tetszik.
Konstanczinápolyban ha mégy,
Húsz mélyföldhöz még ötöt tégy.
Szép oldalra van építve,
Szőllőhegygyel körülvéve.
Szépnek várost nem mondhatni,
Se azt rútnak nem tarthatni;
Ez országban akárhol jársz,
De szép várost itt nem találsz.

Az élethez mi szükséges,
Az itt, mondhatom, bővséges.
Sok százféle árút hoznak,
Melylyel boltokot itt raknak.
Itt hajóra azt mind teszik,
Császár városába viszik.

Itt az aër oly változó,
A mint a nép, hazudozó;
Télben délig tüzet gyújthatsz,
Dél után ablakot nyithatsz.
Nyárban délig nagy meleg van,
Estve felvedd, ha mentéd van.

Beszélj földe jóvoltáról,
Hallgass kedves lakásáról,
A tél hideg, igen szellős,
És a mellett igen essős.
Lakni városban kedvesen
Arra okod éppen nincsen;
Mert a tavaszt másutt várják
Nagy örömmel, s azt suhajtják:

Itt pediglen tőlle félünk,
Ahoz tartva közelítünk.
Okát annak kitalálnád,
Ha e várost sokat laknád;
Mert gyakran a mirígyhalál
Tavaszszal itt sokat sétál.

Tavasz kezdete igen rút,
És a vége a széptől fut.
A nyár meleg, minden kiég,
Alig marad egy kis zöldség.
Az ősz tehát legkedvesebb,
Azzal gyümölcs nem édesebb.
Mit mondhatni tehát jónak,
Ha az íze sem jó bornak?

Itt asszonyokot ha látnál,
Magadra keresztet hánnál;
Mert mindenik egy ijesztő,
Nem külömb, mint egy kísértő.
Fekete vagy zöld mentéjek,
Födözve van orrok, fejek.
A fejek van bépólálva,
Csak a szemek van kinyitva.
Azt nem mondom hogy szaladnál
Tőllök, ha vannak házoknál;
Mert ott más köntösben vannak
Mint mikor az utczán járnak.

Örmény, görög lakodalmon
Ne kapj ott a vígasságon.
A hegedűt ott rángatják,
A füledet csikorgatják.
Annak nincs több csak két húrja,
Melynek ízetlen a hangja.
Soha többet egy nótánál
Azon vonni nem hallanál.

Örmény menyasszonyt pompával
Viszik estve sok gyertyával,
Ki templomban vőlegénynyel
Megesküszik nagy örömmel.
Más nap menyasszonyt útczákra
Viszik házakról házakra.
Annak fejét bétakarják,
Hogy ne lásson, azt akarják.

Orrára könnyen leesne,
Ha segítsége nem lenne.
Őtet kétfelől vezetik
Öreg asszonyok segítik.

Menyasszony nagy büszkén megáll
Minden háznak kapujánál,
Ott keszkenőt a nyakára
Tésznek, elég ajándékra.
Onnét elébb megindítják,
Meg más háznál megállítják.
A vőlegény pillangóson
Megyen előtte kardoson.
Az utczákot mind béjárván
S elég ajándékot kapván
Viszik vőlegény házához,
Hol kezdenek vígassághoz.

Egy hétig tart lakadalom,
Három napig az únalom;
Mert addig a vőlegénynek
Lánczon kell lenni kedvének.
Csak száraz kortyot kell nyelni,
Mert nem szabad megkóstolni.
Lakadalma vőlegénynek
Hasznára van erszényének;
Mert kiki ád néki annyit,
Hogy elteszi annak felit.

Lakja várost négy nemzetség:
Görög, török, zsidó, örménység.
Ez mindenik tart más vallást,
Külön-különféle szokást.
Hogy lehetne ott egyesség,
A hol hitben van külömbség?
Ne kivánjad ott a lakást,
Se sok ideig múlatást,
A hol három napján hétnek
Három vasárnapot ülnek.

Talám e föld azért tetszik
Olyan rossznak, azért látszik,
Hogy itt töltünk esztendőket,
Sok unadalmas időket:
Minden tetszik bújdosónak
Hazáján kivűl soványnak.

De, ha Istennek szolgálunk,
Úgy szent városában lakunk,
Ott nem fognak üldözhetni
Se bennünk onnét kitudni,
Ott öröke a koldúsnak
Olyan nagy, mint a királynak.
Uram! legyünk mi bújdosók,
Azon városban lakósok.

Édes néném, ezeket csak ked számára csináltam; mert tudom, hogy a ked itélőszéke előtt meg nem itélik őket. De, ha más kezéhez akadnak is, nem törődöm rajta. Ha nem szereti, csináljon szebbeket. Én soha sem voltam a Parnassus hegyén. Hanem csak azon törődöm, hogy ez a levél találja kedet fris jó egészségben. Édes néném, szeret-é még ked? Pola téti.

XLIII.

Rodostó, 16. Apr. 1722.

Szép dolog a háláadatlanság és a restség. Már egynéhány levelemre nem vettem választ, mi az oka? Beteg-é ked? haragszik-é ked? Nekünk nem kell úgy tennünk, mint a rossz házasoknak, a kik háttal fordúlnak egymáshoz, amikor nem jól vannak egymással. De édes néném, most nem kell haragudni reám; mert mi most keserűségben és sírásban vagyunk, és az olyanokra nem kell haragudni, hanem még az olyanokkal sírni kell. Azt nem kivánom kedtől, inkább sírok ked helyett.

A mi szomorúságunknak pedig az az oka, hogy tegnap vettük hírét a fejdelemasszonyunk halálának, a ki is Párisban 18. Febr. holt meg 43 esztendős korában. A való, hogy a fejdelem szívesen bánja, de már egy nagy bútól megmenekedett; mert a fejdelemasszony állapotján mindenkor kelletett búsúlni. A való, hogy igen keveset laktanak együtt, de a kötelesség mindenkor fenn volt, és a gondviselésnek meg kelletett lenni: noha a héjával a szegény fejdelemasszonynak nagy nyomorúsággal és szegénységgel kelletett életét töl-

teni. Édes néném, nem vígasztalására vagyon-é az egy szegénynek, amidőn azt látja, hogy a fejdelmi nagy házból valók is szükséget szenvednek, és hogy ezekkel is úgy bánhatik az Isten, valamint ő véle, és ha ezek kéntelenek szenvedni, ő is könnyebben szenvedhet. Valljon, ha a szegények mindenkor boldogságban látnák a fejdelmeket és más nagy urakot, nem gondolhatnák-é azt felőllök, hogy talám az Istennek rendelése nem bír vélek, és alább nem teheti őket? — Solon, a hét bölcsek közűl való, a Kroesus udvarába menvén, Kroesus nagy becsülettel fogadá, és megmutatá néki a kincsét, és mondá néki a király: «Látod-é, micsoda gazdag és boldog vagyok?» De a philosophustól semmi dícséretet nem véve, amely nehezen esék a királynak, gondolván, hogy majd fel fogja őtet magasztalni, és még több kincset is mutata néki, de Solon mindezekre csak azt mondá a királynak: Nemo ante mortem beatus: Senki holtáig nem boldog. E ha nem tetszék is a királynak, el kelleték hallgatni. Eszébe is juta idővel; mert Cyrus felprédáltatván kincsét, és országát, és maga is rabságba esvén, és halálra itéltetvén, akkoron eszébe jutott a Solon mondása.

Minthogy históriából beszélltem kednek, még ez iránt két rövid példát hozok elé, hogy meglássa ked, hogy mi is tudjuk az ABC-ét. Osiris, az egyiptomi leghíresebb király, meggyőzvén öt vagy hat királyokot, és rabságban tartván, amidőn valahová ment, a szekerét ezekkel vonatja vala, és az asztala alatt étette őket. Egyszer a többi között, amidőn vonták a szekeret, egyik a hat közűl csak a kereket nézte. Osiris a szekérben lévén aztot észre vévé, és kérdé tőlle, hogy miért nézne mindenkor a kerékre? A rab király felelé néki: «Azt nézem, hogy a mely része a keréknek fent vagyon, a lefordúl, és a mely alatt vagyon, a felmegyen.» Az egyiptomi király elmélkedvén erről a feleletről, azonnal felszabadítá a királyokot, és mindenikét nagy becsülettel a maga országába visszábocsátá.

Ha szinte megúnná is ked, de hozok még egy pél-

dát elé; mert nem mindenkor vagyon olyan jó kedvem, hogy históriából beszélljek. Egy számoszi király, a neve nem jut eszembe, soha legkissebb szomorúságot vagy szerencsétlenséget meg nem kóstolván, egyszer maga magának akart szomorúságot okozni, hogy hadd búsúlhasson ő is valaha valamin, valamint mások. Azért egy igen kedves gyűrűjét kihúzván az ujjából, a tengerbe veti; már ő néki is búja volt a gyűrűn: de más nap egy nagy halat visznek asztalára, a kinek a torkában megtalálja gyűrűit. De idővel ez a király nagy nyomorúságokban esék, és akkoron észre vévé, hogy a jó idők után esső szokott lenni, és hogy azt a szomorúságot kell mi nekünk jó néven venni, a melyet onnét felűl küldenek reánk, és nem azt, a melyet mi csinálunk magunknak.

Édes néném, többet nem beszéllek históriából, hanem csak azt mondom, hogy ne essünk kétségben: az Isten megvígasztalhat bennünket, mivel nyomorúságban vetheti a nagy fejdelmeket. De itt még más rossz hírek is vannak; mert a pestis itt igen kezd sétálni. Azt mondják, hogy keteknél bővséggel vagyon. Az egészségre, édes néném, az egészségre kell most igen vigyázni, soha sem volt nagyobb szükségünk reá, mint most. Szüntelen való félelemben leszek kedért; mert a nem tréfa. Bercsényinek két vagy három cselédje már megholt, a jezsuitájok is utánnok ment, a ki méltó pap volt. Maga is az asszonynyal hozzánk jőnek lakni, mintha már köztünk bátorságosabb volna: de én nem bánom, mert a kis Zsuzsi közelebb lesz. Erre azt fogja ked mondani: Jaj! hogy gondolkodik ilyen pestises időben az olyanról? Édes néném, amíg élünk, addig csak magunkban hordozzuk a természetet és az oldalcsontunkot csak kell szeretnünk, vagy akarjuk, vagy sem. Édes oldalcsontból való néném, arra vígyázzon ked, hogy a csont egészséges legyen, és czinterembe[57] ne vigyék. Azért nem kell a házból kimenni, otthon kell ülni, és reméljük, hogy a jó Isten megtart bennünket. Amen.

XLIV.

Bujuk állí,[58] 24. Junii, 1722.

Édes néném, éppen nem kell nevetnünk. Nézze ked, honnét írok, meglátja ked abból, hogy vagyon abban valami. Abban a vagyon, hogy ide három mélyföldnyire kelletett jönnünk, és a várost elhagynunk a pestis miatt. Vagyon immár két napja, hogy itt vagyunk sátorok alatt egy nyomorú falu mellett. Bercsényi úr minden pereputyostól a faluban egy nyomorúlt udvarházban, vagy is majorban vagyon szállva. A városban a pestis egészen elhatott. Vagyon olyan nap, hogy másfél száz embert is eltemetnek. Közöttünk még senkit sem temettek, noha a cselédek közűl kettőn is volt pestis, de kigyógyúltak belőlle. Mindazonáltal már tovább nem maradhatván a városban, már két naptól fogvást itt táborozunk egész háznépestől. A való, hogy szép helyt vagyunk szállva, de az a rút nyavalya elvette minden kedvünket, és csak idétlenűl nevetünk. Ugyanis ocsmány nyavalya ez; reggel jól vagyon az ember, estve felé megbetegszik, és harmad napjára eltemetik.

Ked iránt is nagy félelemben vagyok; mert tudom, hogy keteknél is nagy a pestis, de már ebben benne vagyunk, úszni kell, amint lehet, és mindenek felett bízzunk az Úrban; mert el nem hágy bennünket: így kell a keresztnek útján járni. A bujdosó magyaroknak a bújdosásban is bújdosni kell, hogy valamiben hasonlók lehessenek az Istennek bújdosó fiához. Ezután hogy lészen dolgunk, Isten tudja. Eszterházy úr nincsen velünk. Rodostóhoz közel egy rétre ment szállani sátorok alá a feleségivel. Többet nem írhatok; mert az írás is ízetlen, a micsoda állapotban vagyunk. Az Isten tartson meg bennünket. Az életére és az egészségire vígyázzon ked.

Nem lehet, hogy mégis ilyen szomorúságunkban meg ne nevettessem kedet; mert mi is azon eleget nevettünk. Megírtam vala kednek, hogy Bercsényi úr

az asszonynyal hozzánk jöttek vala lakni a pestis előtt. Amikor már nálunk laktanak, annak az öreg úri asszonynak az ágyékán valami kis dagadás volt, mindjárt azt gondolta, hogy talám pestis, senkinek nem szólott, még csak az asszonyoknak sem mondotta meg, valamely orvosságot sem mert kérni, hanem a jó buzgó asszony estve mikor lefeküdt, az ágya mellett való szentelt vízzel kente meg a dagadást mind addig, valamíg el nem oszlott, és mindenkor nagy titkon, és csak akkor mondotta meg az úrnak, amikor elmúlt a dagadás. Elhitette magával, hogy pestis volt. Az ő ájtatos orvosságán mind a fejdelem, mind mi eleget nevettünk: egy keveset nevessen ked is. Isten hozzád, édes néném.

Majd elfelejtettem volna kednek megírni, hogy mi a szomorú állapotunkhoz való színű köntöst felvettük: mert mindnyájan feketében vagyunk — a fejdelemasszonyt gyászoljuk. A micsoda állapotban vagyunk, a bizonyos, hogy hozzánk illik a gyász, ha szinte senki haláláért nem viselnők is.

XLV.

Bujuk alli, 12. Aug. 1722.

Ne csudálja ked, ha az elmúlt holnapban nem írtam; mert olyan szomorú állapotban vagyunk, hogy azt sem tudom, ha tudok-é írni. Az elmúlt holnapban, a ki confectumokot csinált, és a ki kávét szokott főzni a fejdelemnek, reggel megfőzvén a kávét, ebéd után megbetegedett, és harmad nap múlva a pestisben megholt — hozzám pedig harmincz lépésnyire volt szállva. Ezen kívül a konyhamesterünknek két fia csakhamar utánna menének. Itélje el ked ezekből, hogy micsoda szomorú napokat töltünk itten. A félelem sokkal nehezebb talám még annál a nyavalyánál is; mivel az ember nem tudhatja a szempillantását, a melyben abba eshetik — estve egészségesen fekszik le, reggel betegen találja magát. Istennek hálá egészségem jó vagyon, de, minthogy csak

a pestisről vagyon itt a beszéd, a már úgy felzavarta az elménket, hogy én mindenkor csak azt képzelem magamban, hogy beteg vagyok, és az ilyen képzelés félelmet okozván az elmében, szüntelen való unodalomban és nyughatatlanságban vagyon az ember. Hányszor feküdtem már úgy le, hogy nem gondoltam viradtát érni, nem azért, hogy valósággal érzettem volna valamely változást az egészségben, hanem azért, hogy az elmének nyughatatlansága okozta bennem az olyan gondolatokot.

Azt ne gondolja ked, hogy csak én vagyok így; mivel mindnyájan ilyen állapotban vagyunk, és ilyen állapotban lévén, elitélheti ked, micsoda vígassággal töltjük az időt. Nem is lehet fél órát a sátoromban tölteni, hanem a mezőn való sok járással töltöm az időt, hogy mégis valamivel múlassam magamot. A nevetés pedig olyan ritka nálunk, hogy ha még így leszünk sokáig, a természet azt is elfelejteti velünk, és csudálni fogjuk, ha másokot látunk nevetni. Hát ha még olyan városba mennénk, a hol mindenkor nevettek, aminthogy azt olvastam egy régi városról, hogy a lakosoknak mindenkor nevetni kelletett, semmit sem mondhattak nevetés nélkül — ha a tanácsban valamely országos dologról végeztek is a tanács urak, de kiki nevetéssel mondotta ki a voksát, egy szóval soha sem beszéllhettek olyan nagy dologról, hogy nevetés nélkül beszéllhettek volna — az apjok, anyjok, feleségek és gyermekek halálát egymásnak nevetéssel adták tudtára. A való, hogy nem szeretném az olyan városban való lakást, de legalább innét egy olyan városba kellene mennünk, hacsak egy holnapig is — de azt gondolom, hogy talám még ott sem nevettethetnének meg minket; mert a mosolygás is nehéz nekünk.

És a micsoda processiót láttunk itt a minapiban, bizony nem lehetett látni könnyhullatás nélkül. Aztot pedig ezen szomorú halál okozta: Eszterházy úr ide járván misére minden innepekben, s legutólszor Ur színe változása napján itt misét hallgatván, és ebédet

évén, estve felé lóra ült, és visszáment, a hol a feleségivel volt szállva egy réten. Itt ebéd után nagy főfájást érzett, de mi nem is gondoltuk, hogy még a veszedelmes legyen, a pedig már a pestisnek jele volt, és harmad nap múlva csak halljuk, hogy pestisben megholt. Azt a hírt a felesége hozta meg nekünk, a ki is mihent halva látta az urát, nem tudván mitévő legyen abban az elbódúlt állapotjában, kapja magát egy szolgával és egy kis leánynyal, oda hagyja az ura testit, és mindenütt gyalog két mélyföldnyire jő hozzánk. Amidőn megláttuk ezt a keserves processiót, nem lehetett nem könynyezni szomorú voltán annak a szegény asszonynak. A fejdelem visszáküldötte az asszonyt, és tett rendelést az úr temetése felől. Mindezek után hogy lehetne legkissebb jó kedvünk is? De, nem hogy jó kedvünk, de tartozunk holtig megemlékezni erről a szomorú állapotunkban való létünkről, aminthogy soha el sem felejtem, és mindenkoron eszembe fog jutni, hogy micsoda napokat töltöttünk itt el.

De minekelőtte elvégezzem levelemet, lehetetlen, hogy meg ne írjam kednek az égést, a mely bennünket megijesztett volt, ha szinte sátorok alatt lakunk is; mert a minap a cselédek egy vászonból való palotát gyújtottak itt meg, nem tudom mi formában, a gyertyát melléje tették volt, egy szempillantás alatt egészen meggyúlt. Zsibrik lakott benne, és alig szaladhatott ki alólla, a portékáját is kikaphatták — de nem lehetett szebb égést látni, mint a volt; mert a sátor sokféle színű materiákkal lévén felczifrázva, a láng is mindannyiféle színt mutatott. Az égés nem tartott fél fertály óráig, de olyan kevés idő alatt elég drága palota égett el, mert egy olyan sátor legalább két ezer tallérba kerül. Édes néném, adjuk a kőházra a pénzünket, és ne a vászon palotára. Kívánom, hogy az Isten tartsa meg kedet.

XLVI.

Rodostó, 11. Octob. 1722.

A pestis, Istennek hálá, teljességgel megszűnvén a városon, tegnap reggel mi is elhagyók a táborozást, és ide visszájöttünk. Nem is adhatunk elegendő hálákot az Úrnak, hogy ilyen nagy pestisben megtartott bennünket, főképpen annyi sok cseléd között, mint itt vagyon, a kik magokot nem tudják úgy oltalmazni, mint az okosabbak. Elhitetheti ked magával, hogy örömmel jöttünk visszá, és olyan örömmel, mint mikor az ember valamely veszedelemből megszabadúl. Csak mi tudhatjuk aztot, hogy micsoda unadalmas napokot töltöttünk ott el; mert azt le nem lehet írni, és mennél nagyobb szenvedésben volt a mi elménk, annál nagyobb háláadással tartozunk az Úrnak, a ki mi reánk oly nagy gondot viselt, és megszabadított az elmei ínségből, a mely se nem könnyebb, se nem kissebb, de talám elmondhatni, hogy súlyosabb a testi ínségnél; mivel akármely bőségben és jó állapotban legyen a test, de, ha az elme nem vídám és nem csendes, a test is ahoz alkalmaztatja magát. Ettől vagyon, hogy sokakot látunk olyanokot, a kiknek külsőképpen jól vagyon állapotjok, de mégis kedvetlenek; mert az elméjeknek vagyon valami bajok: ellenben pedig látunk olyanokot, a kik, ha szűkölködnek is, ha jó renden nincsen is dolgok, de az elméjek helyben lévén, mindenkor vídámok és jó kedvűek. Sokkal nagyobb tehát az elme nyughatatlansága a testi fáradságnál, és egy óráig való bú és törődés sokkal nehezebb az egy napi kapálásnál.

Mindezeket csak azzal fejezem bé, hogy mindenkor csak az Isten segítségét kell kérnünk. Akár az elménk legyen nyughatatlanságban, akár a testünk ínségben, de ő hozzája folyamodjunk — egyedűl ő adhat könnyebbséget és csendességet. Itt a pestis igen megdézmálta a városiakot, nem emlékeznek reá, hogy ebben a városban ilyen nagy pestis lett volna, mint az idén:

de, Istennek hálá, megszűnt, és mi itt vagyunk. Bár gyakrabban vehetném a ked levelét! Isten tartson meg, édes néném. Mi még nem nevetünk.

XLVII.

Rodostó, 15. Apr. 1723.

Édes néném, micsoda feledékeny nyavalyában voltam eddig, hogy elfelejtettem kednek megírni a szegény Horvát Ferencz halálát. Vagyon már két holnapja, hogy elhagyott bennünket örökösön. Ezt a hírt régen tudja ked, de azt is tudja ked, hogy egy emberséges embert vesztettünk el, a ki még hatvankilencz esztendős korában is igen frissen bírta magát, és mindenkor jó kedvű volt — nem is volt vígabb közöttünk ő nálánál. — Micsoda szép dolog a jó természet! Nem kell csudálni, ha elfelejtette volna is a maga hazáját; mert, a ki 43 esztendőt tölt idegen országban, azt is elfelejti, hogy hová való.

De attól tartok, hogy ismét itt temetés ne legyen, és a szemét bé ne húnyja egy úri asszony, a ki ifjú lett volna Ábrahám idejében: de mostanában hatvankilencz esztendő semmi ékességet nem ád, és egy olyan korban lévő asszonynak nem szükséges béfedni az orczáját azért, hogy valamely gondolatokot ne okozzon. Mindezekből észre veheti ked, hogy Bercsényiné asszonyról szól az írás, a ki is szemlátomást fogy, és mintegy olvad. Azt tudja ked, hogy ilyen idős korában is mindenkor piros ábrázatja volt, de mostanában egészen elhaloványodott, és maga is veszi észre, hogy nem sokára lekaszálják a szénát. Eddig legkedvesebb beszélgetése is a visszá való menetelről volt, de már látja, hogy hamarébb meglátja Mennyországot mint Magyarországot. Bizony jobb is az első a másikánál: de mit ártana Magyarországból Mennyországba menni? Elég a, hogy, a micsoda állapotban vagyon ez az úri asszony, azt gondolom, hogy az örökös hazájába megyen most

minden órán. Kit adjunk azután Bercsényi úrnak? Gondolkozzék ked addig felőlle, és írjon ked valami híreket; mert itt semmit nem hallunk.

XLVIII.

Rodostó, 26. Apr. 1723.

Édes néném, akármennyit éljen az ember, akár micsoda kedvére töltse napjait, de mindazoknak a halál a vége. Szegény Bercsényiné asszonyom is azon végezé el életét, a ki is már egynehány napoktól fogvást betegeskedvén, és nem annyira szenvedvén fájdalmakot, mint a természetnek magában való elfogyását, aki is mint a gyertya, úgy aludt el tegnap három óra felé dél után. Már észre vettük, hogy csakhamar elaluszik, holmi kérdéseket tettek tőlle a rendelése iránt; az urunk az ágya mellett volt, és mindenre megfelelt, és sőt még valamit akart volna mondani a fejdelemnek, már el is kezdette volt, de egykét szó után csak csendesen kimúlék e világból — alig vettük észre halálát. Sokat kívánkozott szegény a mulandó hazájába, de az Isten az örökös hazájába vitte. Úgy tetszik, édes néném, hogy hatvankilencz esztendő múlva csak gondolkozhatott arról a szent hazáról.

Azt elmondhatni arról az úri asszonyról, hogy igen jó erkölcsű ájtatos asszony volt, azt is elmondhatni, hogy mindenkor nagy méltóságban élt, és a szükségnek csak a hírét hallotta. Nem is lehetett másképpen, leginkább amikor Draskovicsné, és Erdődiné volt, a harmadik urával is mindenkor bővségben volt még mind ebben a bújdosásban is. Ma tettük koporsóba szegényt, és gondolom, hogy a jezsuitákhoz viszik bé innét Konstanczinápolyba — tudom, hogy ott lesz ked a temetésin.

Tudom, hogy már azt várja ked, hogy megírjam, micsoda állapotban volt az úr az ilyen szomorú órákban? Amidőn az asszony betegeskedett, igen igen tudta

kedvit keresni, és amidőn halálán volt, akkor úgy történt, hogy aludt — nem akarták felkölteni, hogy jelen ne legyen. Amidőn felébredt, és megtudta, hogy a szegény asszony nincsen már a világon, akkor, a való, hogy egy keveset könyezett. Mi azt gondoltuk, hogy majd nagy zokogásokot fog tenni, de sokkal csendesebben volt, mintsem gondoltuk volna, és a keserűség mellett a ládákról gondolkodott. Ilyen a világ! Valljon nem házasodik-é még meg? Itt nincsen más leány, hanem Zsuzsi, és két özvegy asszony. Zsuzsihoz pedig még más is tartaná közit, de, a ki gazdagabb, a hatalmasabb. Most ez elég; mert a szomorú dologról nem kell hosszú levelet írni.

XLIX.

Rodostó, 22. Aug. 1723.

Az én vétkem, az én vétkem, és az én nagy vétkem, hogy már egynehány levelire nem feleltem kednek. Az utólsó leveliből látom kednek, hogy ked jó prófétáné. De úgy tetszik, hogy nem kellene csúfolni a keserűségben lévőket mondván: hogy más kézre kerűl a madár. Ha énnekem is annyi volna a ládámban, mint másnak, talám a madár is megmaradott volna, de rend szerént a szegény fogja meg a madarat, és a gazdag eszi meg. Elég a, hogy a ked jövendőlése bé fog telni, és ha hatvanhoz közelítünk is, de a bárányhúst csak szeretjük. Már a csaknem bizonyos mások előtt, de énnálom a bizonyos; mivel a titkot meg kelleték tudnom, hogy Zsuzsi most minden órán Bercsényiné leszen. Egy részint bizony nem bánom; mert jó erkölcsiért megérdemli, és lehetetlen lett volna ebben az országban jobbat választani nálánál: de itélje el ked, micsodások a leányok? Aztot tudom, hogy a szívnek semmi része nem lesz ebben a házasságban, aztot maga is tudja, hogy a testnek sem lészen, de hogy a grófné titulus zengjen a fülünkben, alig várjuk, hogy elmondhassuk a segéljét.

Azt kedre hagyom, hogy ked mondja ki a sententiát, hogyha mind ilyenek-é a leányok? Elég a, hogy a jövendőbéli vőlegényt, vagy is inkább vőembert most a köszvény nem háborgatja, és Zsuzsiért gyakrabban megmosdik; mert azt tudja ked, hogy a szegény aszszony éltében egy hónapban sem mosdottunk meg egyszer, de most egy keveset csinosabban tartjuk magunkot. Micsoda szép dolog a szeretet! mint megifjítja az embert! hát ha még vagy húsz esztendőt lerázhatnánk magunkról?

Látta-é ked az olyan öreg embernek a kalendáriumját, a kinek ifjú felesége vagyon, hogy miképpen tarthassa meg az egészségit, és hogy micsoda időkben és napokban nem kell együtt hálni a feleségivel, és mikor nem kell különösön. Eleget nevettünk Zsuzsival; mert én egy kalendáriumot csináltam neki. Azt mondja, hogy nem szereti az olyan kalendáriumot.

Lehetetlen, hogy le ne írjam kednek az öreg emberek kalendáriumját. A nem más jeleket mutat, hanem csak arra oktatja, hogy miképpen vígyázzanak életekre és egészségekre. Valamint más kalendáriumban fel vannak téve a szerencsés és a szerencsétlen napok, itt fel vannak jegyezve az olyanok, a melyekben nem lehet a feleségekkel hálniok, és a melyekben különösön. Példának okáért: A nagy bőjtben, és az innepek előtt való bőjti napokon különösön. Pénteken, szombaton különösön. A négy kántori napokon különösön. A három sátoros innepeket mindeniket oktávával meg kell tartani, azért különösön. Az apostolok innepeken különösön. Az evangyelisták napjain különösön. A magak pátronusok napjain nyolczad napig különösön. Ezen kívül télben, amidőn havaz, különösön: hanem mikor tiszta az idő, akkor meg lehet együtt. Tavasz felé, ha náthások, vagy hurutolnak, különösön a májusnak végiig. Nyárban az izzadtsággal is elég nedves humor megyen ki belőllök, azért különösön. Őszszel meg lehet együtt mindaddig, még a ködös idők nem kezdődnek, mivel a ködös időkben különösön. Az esős időkben különö-

sön. Amidőn sok mennydörgések járnak, különösön. Ha a gyomor valamit jól meg nem emésztett, nyolcz napig különösön. Ezen kívűl, mikor a napban fogyatkozás vagyon, nyolczad napig különösön. Amikor a holdban vagyon fogyatkozás, akkor tizenkét napig különösön. Ihon, édes néném, az öreg emberek kalendáriumja. Nem tudom, mint találja ked: de Zsuzsi azt mondja, hogy el kell égetni; mert gyakorta mondja, hogy: különösön. En pedig ködös mint esős időben szeretvén kedet maradok ked szolgácskája. Az egészségre vigyázunk-é?

L.

Rodostó, 15. Octob. 1723.

Hol vannak a muzsikások? Fújják el a tehénhús nótát, és vonják el a menyasszony tánczát. Mindezekből elitélheti ked, hogy ma itt házasság lesz. De azt is jó megtudni kednek, hogy lakadalom nem lesz, és hogy csak száraz kortyot nyelnek a mái lakadalomban, — talám a menyasszonynak sem leszen jobban dolga. Elég a, hogy ma esküdt meg Bercsényi úr Zsuzsival, két vagy három bizonyság előtt, de azt is titkon. Elitélheti ked, micsoda örömben vagyon Zsuzsi. A ki is bizonynyal megérdemli a grófné titulust, és az Istennek iránta való rendelésit lehet csudálni, a ki is micsoda úton veszi gondviselése alá az idegen országban lévő árvákot!

Édes néném, azt is ehez teszem, hogy mi jól vannak az olyanok, a kiknek elég vagyon a ládájokban; mert Bercsényi úr nem annyira a szükségért házasodott meg, mint azért, hogy vagyon módja benne. Mert üsmerek én olyat, ked is üsmeri, hogy nagyobb szüksége volna a házasságra, mint Bercsényi úrnak, de *non habet pecuniam.*[59] És nem csak a búcsút járják pénzzel, hanem a menyasszony tánczát is.

Nem jó törvény volt-é a Lykurgus törvénye Laczedemoniában, a hol próbaesztendőt el lehetett tölteni a

leánynyal? véle laktak esztendeig, kettőig; ha egymással meg nem alkhattak, a házasság sem lett meg, kiki ismét más társat keresett magának. De ne keressük ezt a törvényt a régieknél; itt is ezt feltaláljuk, mert a férfiú egy asszonynyal vagy leánynyal a török bíró eleiben megyen, és ott megmondja a bírónak, hogy ezt a személyt elveszem esztendőre, vagy kettőre; mikor az idő eltellik, ennyi pénzt tartozom adni neki. A bíró egy czédulát ád nékik, és azután szabadon együtt lakhatnak. De a birót meg kell ajándékozni; mert anélkül végbe nem megyen a dolog. Szeretném tudni, hogy mit mondanának erre a mi erdélyi asszonyaink? Fogadom, hogy sok mondaná: Placet. De talám még a férfiak sem vesztenének rajta, ha az ilyen törvény szokásban volna. Tudom, hogy a ma lett Bercsényiné fog kednek írni, és titkosabb dologról is írhat, mint én. Hanem azt kérdem kedtől, micsoda külömbség vagyon a penitencziatartásnak szentsége között, és a házasságnak szentsége között? Erre feleletét elvárom kednek, és azonban fris jó egészséget kívánva kednek maradok.

LI.

Rodostó, 19. Decembris, 1723.

Édes néném, már egynehány levelemre nem vettem kednek válaszát. Kednek is hasonló panasza lehet reám, de annak azt az okát adom, hogy már egy holnaptól fogvást a mi urunk mindenkor rosszúl volt, és a lábaira nem állhatott a köszvény miatt. Erre azt mondhatja ked, hogy az én ujjaim nem voltak köszvényesek, és írhattam volna; én meg azt felelem erre, hogy mind a szívem, mind az elmém köszvényben feküdtek. Még az új házas asszonyt sem láttam, amióta házas, hanem ma. Ma sem láttam volna meg, ha kénytelen nem lettem volna a fejdelemmel oda menni; mindazonáltal azt meg kell vallanom, hogy az a kételenség tetszett a köszvényes szívnek, és mikor

ott voltam, egy kis haragos pirongatás azért, hogy annyi ideig látni nem mentem, orvosság gyanánt esett. De, édes néném, az olyan orvosság még nagyobb fájdalmat okoz; micsoda orvosság jobb tehát? A talám jobb volna, ha lehetne, hogy az orvosságot is kerülje el az ember; de ez a mesterség. Mindazonáltal, ha jó volnék, azt kellene mondani, hogy mindeneket véghez vihetek abban, a ki erőt adhat.

Itt mi már úgy vagyunk, mintha mindenkor itt laktunk volna, és mintha mindenkor itt kellene laknunk. Már nem csudálom, mikor hallom másoktól, hogy a hazáját elfelejtheti az ember; mert talám magam is elfelejteném, hacsak a minapiban az édes anyám levelit nem vettem volna, a ki is írja, hogy grátiát szerez, ha bé akarok menni, és hogy az uram halandó lévén, holta után mire juthatok idegen országban. E mind bételjesedhetik, és mindenképpen csak bizonytalan voltát látom a sorsomnak; de mind itt, mind másutt sak az Isten akaratjára kell magunkot hagyni. És ne úgy gondolkodjunk, mint az olyan istentelenek, a kik azt tartják, hogy az Isten a világot teremtvén, magára a világra hagyta, hogy menjen, amint mehet, és hogy az aprólékos dolgokra nem vigyáz, valamint az órás megcsinálván az órát, aztot feltekeri, és azután azt járni hagyja, amint neki tetszik. Eztet nem úgy kell hinni egy kereszténynek, a kit is arra tanít az evangyelium, hogy az Istennek olyan gondja vagyon egy szegényre, valamint egy királyra, és hogy minden dolgunknak az ő akaratja szerént kell folyni. Ha azt másképpen hinnők, azt is kellene tartanunk, hogy nincsen más világ, és hogy csak a nagy urakért, gazdagokért teremtetett ez a világ; az alacsony rendűek és a szegények csak azokért vannak e világon, valamint a vízben az apró halak a nagyokért, és valamint az oktalan állatok a terhvonásért. Ne adja Isten, hogy ilyen hiszemben legyünk, és hogy ebben csak a névvel való keresztényeket kövessük; mert én azt hiszem, hogy az Istennek olyan gondja vagyon reám, valamint egy ki-

rályra, és az én életemre, sorsomra úgy vigyáz, valamint a leggazdagabbéra. Való, hogy világi módon azok jobban vannak, de, minthogy keresztények vagyunk, csak azt kell mondanunk: legyen Isten akaratja rajtunk.

Észre sem veszem, hogy új házas asszonyon kezdem el a levelemet, és prédikáczión végzem. De, édes néném, egy kis jó gondolat nem árt. És látja ked, hogy az Isten akaratjára hagyom, hogy nekem még abban módom nem volt, a miben volt már háromszor Bercsényi úrnak. Csak azt mondom, valamint az Aesopus rókája, a ki el nem érhetvén a szőllőt, azt mondotta: nem ért még meg; én is, hogy még el nem jött az idő; de arra eljött, hogy ked írjon, és az egészségire vigyázzon. Majd elfelejtettem volna kedtől egy mesét kérdeni. Mondja meg ked, micsoda külömbség vagyon egy penitencziatartás szentsége és a házasság szentsége között? Ezt a mesét talám másszor is megírtam kednek, de nem jut eszembe; de minthogy új házasokról kezdettem el a levelet, azért írom még egyszer. Még egynehány vers is jutott eszembe, az is az új házasokról. De a bizonyos, hogy Zsuzsira nem szabhatni; mindazonáltal csak leírom, nem lévén mit írni egyebet.

A való, jó Kata, hogy leánykorodban
Ha részessé tettél volna jóságodban,
Könnyen estem volna a barátságodban,
Az igaz, nem volnék mostan rabságodban.

«Oh én édes uram! azt én régen tudtam,
A kása hogy meg ne égessen, megfúttam;
Mert egyszer úgy mástól nagyon megcsalódtam:
Veled úgy ne járjak, attól én tartottam.»

Jó étszakát, édes néném, többet nem írok. Talám ebben az esztendőben sem veszi ked több levelemet.

LII.

Rodostó, 18. Februárii, 1724.

Édes néném, már egynehány levelemre nem vehetem kednek válaszát. Tudom, hogy ked is ritkán és későn veheti leveleimet, mert most ritkán járnak a hajók a nagy szelek miatt. Az utolsó levelét ennekelőtte húsz esztendővel írta ked — de, hogy ne fillentsek, ennekelőtte húsz nappal. Nem tudom, hol sétált annyit a tengeren, mégis azt írja ked, hogy már ideje volna, ked látni elmennem.

Azt én szívesen kívánnám, de ha én is húsz napig maradnék a tengeren, talám halva vinnének kedhez, és káposztát főzetne ked velem. Több napokot is töltöttem én a tengeren, de jó hajókon, az ittvalókon pedig éppen nyomorúság. Azért tegye le ked egy kevés ideig azt a kívánságát, szeressen ked, ha nem lát is, és elégedjék meg ked a leveleimmel.

Azt írja ked, hogy nem emlékezik reá, hogy még másszor is megírtam volna kednek a mesét, és hogy írjam meg a magyarázatját. Eleget nevettem azon, amiképpen magyarázta ked; mert ked csak azt tartja, hogy jobb a házasság a penitencziatartásnál. A való, hogy most gyönyörűségesebb, de nem minden férjfiú és asszony mondaná azt. De amíg aztot valaki jobban megmagyarázza, én addig azt a külömbséget találom a penitenczia és a házasság szentségei között, hogy az első szentséget szánással bánással kell elkezdeni, de annak a vége örömre válik; a második szentséget pedig örömmel kezdik, de bánással és szomorúsággal végezik. A kinek nem tetszik, magyarázza másképpen.

Édes néném, ha nem ismerem is, de megszerettem azt a leányt, a kiről írja ked, hogy micsoda veszedelemre tette életét az anyjáért; mert a jó szívet méltó szeretni. De a pogányok között is látunk olyan jó szívű leányokot, a többi között a régi rómaia kidejében a tanács Rómában egy asszonyt halálra ítélvén,

nem akarta másképpen megöletni, hanem, hogy éhel haljon meg, azért a tömleczbe vetették, és semmi ételt, se italt nem adtanak nékie, senki véle nem is beszéllhetett, hanem csak éppen a leányát bocsátották hozzája, aztot is mindenkor jól megvizsgálták, hogy ha nem viszen-é enni az anyjának. A tömlecztartó látván, hogy két hét múlva is az asszony csak jó egészséges a tömleczben, a tanács eleiben megyen, és ott megjelenti, hogy annyi ideig az asszony étel nélkül is jó egészségben él. A tanács arról beszéllgetvén, parancsolja a tömlecztartónak, hogy nagyobb vigyázással légyen, és hogy az asszony leányát is jobban megvizsgálja. A tömlecztartó ezeket végbe viszi, de az asszony ötven nap múlva sem akar meghalni éhel. A tömlecztartó azon csudálkozván, gondolkodik magában, hogy miképpen lehet az? azt végezi el magában, hogy egyszer meglesi a rab asszony leányát, hogy mit csinál, mikor az anyjával vagyon. Olyan helyet keres azért magának, ahonnét titkon mindent megláthat, hogy mit csinálnak a tömleczben. Másnap a rab asszony leánya a szokott órában az anyjához menvén, a tömlecztartó is a rejtek helyre megyen, és akkor látja meg, hogy mivel élt annyi ideig a rab asszony; mert mindennap a leánya tejivel élt. A tömlecztartó elbeszéllvén a tanácsban, hogy miképpen szopta a rab asszony a leányát, és hogy mindennap úgy szoptatta az anyját, a tanács azt csudálván, és nagy dícséretet adván a leánynak, az anyját kibocsáttatja, és jótéteményiért a város jószágából megajándékozza. A jó szívű asszonyt két ezer esztendő múlva is méltó szeretni. De ilyen példát a férfiak között többet találunk. Megbocsásson ked, hogy ezt találám mondani. Azért most nem is írok többet, hanem jó egészséget kivánván, maradok ked szolgája.

LIII.

Rodostó, 28. Junii, 1724.

Annak igen örülök, hogy oly hosszas betegség után az ágyat el kezdi ked hagyni, és az egészség meg akar keddel békélleni. Édes néném, ha békéllik keddel, meg nem kell többé haragítani, hanem kedvit kell keresni és gyakran meg kell ölelgetni, hogy legalább még vagy harmincz esztendeig a ked szolgálatjában megmaradjon. Éppen nem volt szükség bocsánatot kérni azért, hogy annyi ideig nem írhatott ked. Mikor valami nem az akaraton múlik el, hanem valamely más alkalmatlan akadályon, akkor könnyű és tartozunk is megbocsátani. Talám nem volna szükséges megírni, hogy micsoda örömmel olvastam a ked régtől várt levelét. Köszönöm is most az egyszer, hogy két vagy három levelemre választ nem adott; mert az alkalmatlanságára lett volna.

De annak pedig örűlök, hogy oly igen fogja ked pártját az asszonyoknak; mert abból észreveszem, hogy már jobb erőben vagyunk. Nem mondottam én azt, hogy ne legyen jószívű asszony; de ritka, és a férfiak között több jószívű találkozik. Egy neápolisi király a királyné házába menvén, a királyné zsinórt csinált. A király kérdette, hogy minek csinálja a zsinórt? Arra csinálom ezt a zsinórt, felelé a királyné, hogy tégedet megfojtsam véle. Ezt a király tréfának vélte, de másnap a tréfa valóságra fordúlt; mert ugyan meg is fojtották. Édes néném, az ilyent ne tegyük a jószívű asszonyok köziben, talám inkább tegyük a vad állatok társaságában.

Nem csak a közönséges renden lévők között tálálunk jószívűeket, de még a fejdelmek között is, a mely ritka. — Dom Antonio, egy portugalliai király, látván Ferdinandussal és Izabellával való hosszas és szerencsétlen való hadakozását, kincsinek és hadának fogyatékját, eltökéllé magában Francziaországba való menetelét, hogy ott a királytól segítséget nyerhessen. XI. Lajos

király udvarába érkezvén, királyi módon fogadák, és Lajos szép igéretekkel biztatván fogadá, hogy megsegítené. De alkalmas idő múlva látván, hogy csak a biztatással tartanák, újontában szorgalmaztatni kezdé kérését. Lajos nem akarván se megszomorítani, se valósággal megvígasztalni, azt felelé mindazokra, hogy a burgundiai herczeggel való hadakozás volt az oka, hogy annyira halasztotta a segítség-adást. Dom Antonio csak az igérettel maradván, ismét kezdi sürgetni a dolgát. Lajos akkoron világoson kiadván a választ, megvallá, hogy tőlle nem kell semmit várni, és hogy a mely segítséget ígért, azt meg nem adhatja. Ez a szomorú válasz kétségbeejtvén a portugalliai királyt, és nagy szégyennek tartván ilyen válaszszal országába visszatérni, készebb lett volna inkább akármely veszedelemre adni magát. De minekelőtte kimenjen Francziaországból, két levelet ír: egyet a fiának, a ki az országára viselt addig gondot, és meg mást a franczia királynak, a mely levelet egy úrnak adja kezébe, hogy a királynak adja meg, amidőn az udvartól távúl leszen. És azután csak titkon Róma felé veszi útját. A portugalliai király fia a levelet vévén, a nagy urakot összegyűjté, és a levelet elolvastatá előttök, a melyben panaszolkodik Dom Antonio a dolgainak rosszúl való folyásán, mondván, hogy minden segítségtől megfosztatván másnak nem tulajdonítja, hanem bűneinek, a melyekért az Isten reá bocsátotta haragját, és ha visszámenne, az Isten a népére is terjesztené büntetését; hogy pediglen oka ne legyen nyomorúságoknak, az országát elhagyja, Rómába megyen, és onnét Jeruzsálemben, a hol a klastromban akarja életét eltölteni, és népére az Isten irgalmasságát kérni. Hanem arra kénszeríti az egész országot, hogy a fiát királyoknak üsmerjék, és nékie megesküdjenek. Ez a levél az ifjú fejdelmet, és az egész tanácsot megkeseríté, de engedelmeskedni akarván a királynak, az ifjú fejdelmet azonnal királyoknak koronázák. — Az alatt Lajos király is megolvasván levelét, azon a szíve megesék, és

mindjárt Dom Antonio után külde, hogy térítenék visszá útjáról, és megparancsolá, hogy segítséggel vinnék visszá az országába és királyi székébe. Dom Antonio szomorúsággal vévé ezt a hírt, tartván attól, hogy könnyű volt letenni a királyi pálczát, de már sokkal nehezebb lészen aztot felvenni; mindazonáltal Portugallia felé veszi útját a Lajos kérésére, de nagy szívfájdalommal, előre általlátván, hogy talám a fia ellen lészen szükséges hadakozni, a kinek is oda engedte volt koronáját, és a ki talám visszá nem fogja engedni könnyen. Ilyen gondolatokban lévén az úton, és Portugalliának első városába érkezvén, micsoda álmélkodással látá, hogy az új király egész udvarával ott várta volna őtet, és a ki azonnal lábaihoz borúlván, néki visszá ajánlotta a koronát, csak arra kérvén, hogy atyai szeretetétől őtet meg ne foszsza. Ezt az ifjú királyt csak annakelőtte két héttel koronázták vala meg, a ki is, mihent meghallotta az atyjának visszá való térésit, azonnal eleiben mene. Dom Antonio csudálkozván a fia cselekedetén, hogy egy olyan ifjú fejdelem oly könnyen adná visszá a koronát hozzája való szeretetéből, gondolá, hogy nem lehetne nagyobb háláadással fiához, mint ha egészen néki hadná azt a királyi széket, a melyhez oly érdemesnek tette magát. Azonnal az atya és a fiú között kegyes vetekedés támada, a mely a jelenvalókat könnyhullatásra ingerlé; mivel a fijú arra kénszeríti vala az atyját, hogy ülne a királyi székiben: az atya pedig arra kéré a fiát, hogy abból le ne szállana, és mindenik helyes és bölcs okokkal igyekezik vala egyik a másikat meggyőzni, a mely viaskodás, mind a meggyőzőnek, mind a meggyőzetettnek dicsőségekre fordúla. Végtire az atya a fia sok kérésére és könnyhullatására meggyőzetvén, a királyi székébe visszáüle, és nagy pompával mene bé Lisbónában, a nép nagy örömmel áldván mind az atyát, mind a fiat.

Édes néném, ez a história ha nem tetszik, írjon ked szebbet — énnekem tetszik, azért írtam meg. Az is tetszik nekem, hogy nem lakom sátor alatt, mert már

két naptól fogvást az urunk sátorok alatt lakik, engemet itt hagytanak a ház gondviselésire. Erre, tudom, elmondja ked a verset: «Bátyám itthon maradjon; mert ő nem udvaros.» Ámbár úgy legyen, mert jobban töltöm itt az időt. Még jobban tölteném, ha hosszabb leveleket írna ked; mert még a nyúl farkánál is rövidebbek. Szeret-e ked? Visel-e ked gondot ez egészségre? Én többet nem írhatok, úgy alhatnám.

LIV.

Rodostó, 19. Julii, 1724.

Édes néném, ha lakat volna is a számon, mégis nevetnem kellene a ked levelén, amikor azt mondja ked, hogy ha ked lett volna a felesége a portugalliai király fiának, nem engedte volna meg ked, hogy letegye a koronát. Megbocsásson a királyné, azt nem mondhatni együgyűségnek, hanem nagy jó erkölcsnek, a mely példa mentől ritkább, annál dicséretesebb.

A mostani spanyol király nem tette volt-é a koronát a fia fejébe, lemondván a királyságról? Azért ki dicséri, ki nem; de azért kevesen dicsérik, hogy a fia csakhamar meghalván, ismét felvette a királyságot.

Aztot olvassuk egy római császárról, hogy különös életet akarván élni, a császárságot a fiának engedte; de ott nyugodalomban nem maradhatván, a fiához megyen, hogy elvegye tőle a császárságot. Arra a végre összegyűjtvén a nagy urakot és a hadat, előttök felmegyen a fia mellé a thrónusban, gondolván, hogy mindenek örűlni fognak annak. És ott hosszú beszéddel kiteszi szándékát, és a fiának a császársághoz való érdemetlen voltát, s elvégezvén beszédit, a fiát letaszítja a thrónusról, a kit is mindenek szeretvén, mindnyájan felzendűlének mellette, főképpen a hadi rend, annyira, hogy öléssel fenyegeték a vén császárt. A ki is látván, hogy nem úgy ment a dolog végbe, amint gondolta, és az élete is veszedelemben forogna, nagy okosan tréfára

fordítá a dolgot, és mindenek hallatára felkiáltá: «Csak azt akarám megtudni, hogy szeretitek-e a fiamot, és minthogy szeretitek, ide hagyom nektek.» Nagy szégyennel leszállván a thrónusról, visszátére a barlangjában. A portugalliai király sokkal dicséretesebben cselekedék ennél a császárnál: a való, hogy egy keresztény királynak jobb erkölcsűnek kell lenni, mintsem egy pogány császárnak.

Azt jól mondja ked, hogy soha sem kell hirtelenkedni, mikor az ember valamit akar kezdeni, és annak a végit kell megtekinteni. Jaj! édes néném, ha mi ezt követtük volna, nem volnánk most bújdosók, de vannak olyan dolgok, a melyeknek a mi elménkben a kimenetelek jobbaknak tetszenek, mintsem a kezdetek; de az okosság azt hozza magával, hogy mindenkor mindent okosan kell kezdeni, annak kimenetelét a bölcseség urára kell hadni. De mi olyan nyomorú férgek vagyunk, hogy semmit jól el nem végezhetünk, hogy hacsak az égből segítséget nem veszünk, és a mit ott elrendeltek felőllünk, a bizonyos, hogy aszerént kell iromtatnunk, és az a rendelés mindenkor az Ur dicsőségit tekinti, és a mi hasznunkra fordúl, ha jól élünk véle, — de ehez is segítség kell. Ezt okozta nekünk az Ádám almája, a ki is csak könnyen engedelmeskedék a feleséginek; de jaj! ki ne szeretné az olyan szép oldalcsontot?

Édes néném, azt tudja ked, hogy a mi urunk egy darab időtől fogvást sátorok alatt lakott, a hol mégis az egészségre való nézve jobb, mintsem a városban, noha a mulatság mind egy; hogy pediglen tegnap visszáköltözött a városban, fogadjuk fel, hogy ked azt nem tudja. De azt könyv nélkül is tudja ked, hogy szeretem kedet, ha az egészségre vigyázunk.

LV.

Rodostó, 18. Augusti, 1724.

Édes néném, ha tudná ked, micsoda nagy búban vagyok, megesnék a ked szíve rajtam, és elolvadna, valamint a vaj a tűznél, és rántottát főzhetnének véle. Gondold el, édes néném, már két naptól fogvást az urunk nincsen itt, kilencz mélyföldnyire ment vadászni, oda lészen vagy két hétig. Engemet itt hagyott, hogy gondot viseljek a házra és a cselédekre; — «csak bátyám itthon maradjon, mert ő nem udvaros.» Szánj, édes néném, szánj: ihon vadászni nem mehettem, mindennap Zsuzsihoz kell mennem, foglyot nem lőhetek. Csak Zsuzsival kell beszéllgetnem, micsoda nagy büntetés e nekem! Bárcsak egy holnapig tartana ez a büntetés! De akármeddig tartson, de addig úgy búsúlok, hogy majd meghalok örömemben.

A minap Zsuzsival beszéllgettünk, hogy mint lett a házassága, és hogy ennek előtte másfél esztendővel nem gondolta volna, hogy grófné legyen belőlle, noha jó erkölcsiért megérdemlette. Elég a, hogy a beszéllgetés közben elébeszélltem néki, hogy micsoda csúfos és szerencsés házassága lett egy asszonynak; kednek is elébeszéllem, hadd teljék az idő.

Francziaországban egy városi gazdag bírónak az íródeákja, megszeretvén egy leányt, megkéri, és a lakadalomra napot rendelnek. Ott pedig közönségesen az a szokás vagyon, hogy a lakadalom napján az ebéd és a táncz estig tart, és estve mennek a templomban az esketésre, és onnét az ágyban. Elég a, hogy az íródeák vígan volt ebéd felett, és ebéd után tánczba viszi a mátkáját, a ki is a táncz közben örömiben, vagy miképpen, egy kis szelet talált bocsátani, — az íródeák azt meghallván, elszégyenli magát, és az a kis szél úgy meghidegíti benne a szeretetet, hogy a tánczot elhagyja és megizeni a mátkájának, hogy ellene mond a véle való házasságnak, és férjhez mehet, a kihez neki

tetszik. Elítélheti ked, hogy micsoda szomorúsággal fogadá a leány ezt a követséget, mások pedig neveték a deák együgyűségét. Elég a, hogy a bíró másnap megtudván, hogy miben múlt el a házasság, hivatja az íródeákját, és mindenképpen eleiben adja oktalan cselekedetit, hogy olyan csekély dologért, a melyet csak nevetni kelletett volna, a házasságot félben hadta. A bíró látván, hogy nem akarna magában szállni, és a leányt elvenni, mondá néki, hogy mivel a leánynak ellene mondottál, én nekem gondom lészen reá; hanem menj el a házamtól. Azután a bíró megmondja a leánynak, hogy ő elveszi, ha ő hozzája mégyen, — a leány azt nagy szerencséjinek tartván, reá áll. A bíró csakhamar a lakadalmot megcsinálja, de öreg lévén, csak keveset lakhaték a feleségivel, és sok pénzit, jószágát a feleséginek hagyá, a ki is azután Párisban ment, és ott úri asszony módra kezde élni. Minthogy szép volt, egy öreg gazdag generális megszereti, de ezt is csakhamar kiszólítják a világból, és ez is mindenét a feleséginek hagyja. No már nagy úri és gazdag asszony lett belőlle csakhamar, de még a szerencse fellebb vitte; mert Casimirus király letévén a lengyelországi királyságot, Párisba ment lakni, és ott meglátván a mi szerencsés asszonyunkot, megszereti és elveszi, de mindazonáltal úgy, hogy csak titkos felesége legyen. Az asszony nem törődvén azzal, ha királynénak nem hitták is; mert valóságoson az volt, ha titkon is.

Mindezekből meglátjuk, édes néném, hogy mely csudálatos úton vezettetünk, haszinte az útat nem üsmérjük is, és hogy gyakorta a szerencsétlenség szerencsére szolgál, valamint a mi titkos királynénkkal történt, mert ugyan is ki ne gondolta volna, hogy az a kis szél holtig való ártalmára ne legyen? De nem hogy ártalmára, de a tette szerencséssé, és anélkül csak alacsony rendben maradott volna, és az a kis szél vitte őtet a szerencsének partjára. De nem jovallom mindazonáltal a leányoknak, hogy az olyan széltől várják szerencséjöket; mert az ilyen példa talám soha meg nem

történt. De mit mondjunk az íródeákról? Azt mondom, hogy csak az olyan szélre volt érdemes. Úgy tetszik, mintha az a fráter csak a szélnek csinált lakadalmot: ugyancsak azzal is maradott. A mely deákból az olyan szél kifújja a szeretetet, megérdemli, hogy a leányok sok babot és retket egyenek, és úgy megfüstöljék, valamint a sódort — tudom, hogy ked is erre ítéli őket.

Édes néném! itt most én vagyok az úr, úgy töltöm az időt, amint lehet, hol jól, hol rosszúl, hol jóban, hol rosszban, de csak telik, én is ballagok véle együtt. De azt kellene bánnom, hogy nem úgy töltöm, amint kellene, és csak akkor akarok jó lenni, amikor megházasodom. A bizonytalan, és most kellene jó lenni, hogy akkor jobb lehetnék. Csak azt kell tehát mondani, édes néném, maradok a ked rossz szolgálója.

LVI.

Rodostó, 15. Sept. 1724.

Édes néném, ha semmit nem írt volna is ked az utolsó levelében az egészség felől, de általláthattam, hogy jól foly az erekben a vér; mert a ked levelén eleget nevettem. Ki ne olvasná jó szívvel a ked okos és nyájas leveleit, főképpen, mikor jó kedvünk van? De csak azért haragszom, hogy némelykor rövidek, holott soha hosszú levelet nem írhatna ked nekem, és olyan örömmel olvasom, hogy némelykor csak azért írok levelet, hogy hamarébb vehessem a ked válaszát. — Csaknem minden ember ír levelet, de nem minden tud olyat írni, hogy tessék, — Vannak olyanok, a kik leírják, a mit akarnak mondani, de a csak száraz, sótalan és izetlen; némelyek pedig a legkissebb dolgot is úgy fel tudják ékesíteni, olyan ízt adnak annak, hogy tetszik. Megbocsásson a ked veres orczája, hogy megpirítom, de kevés asszony és férfiú tud olyan szép leveleket írni, mint ked: a melyek úgy tetszenek az elmének,

valamint a szép és jó ízű étek a szájnak. A káposztát akarám mondani, de nem merém, nehogy azt mondja ked, hogy káposztához hasonlítom a ked levelit. De meg ne haragudjunk, ha szinte ahoz hasonlítanám is: mit vétenék vele? Csak azért is azt mondom, hogy a szépen írt levél az elmének úgy tetszik, valamint a számnak a kapros és tejfellel béboríttatott káposzta, a mely távúlról úgy tetszik, mint egy kis ezüstből való hegyecske, a melyről, ha leveszik azt a lágy ezüst fedelet, alatta drágafűet lehet találni.

Erre tudom azt mondjuk: csak a káposzta neki! Azt ne csudálja ked; mert egy nagy könyvet akarok írni a káposztáról. Legelsőben is azt teszem fel, hogy azok a híres rómaiak, nem tudom mi okból, az orvos doctorokot a városból kitiltották, és kétszáz esztendeig csak a káposztával gyógyították mindenféle betegeket. De egyéb dícséretet nem mondanék is felőlle, a nem elég-é, ha azt mondom, hogy erdélyi czímer? Hogyha pedig a könyvem elkészűl, azt akarom, hogy a többi híres auctorok közé számláltassam; mert ugyanis, ha az aranyról, ezüstről és egyéb metallumokról, drágafüvekről könyveket írnak, miért ne írhatnék a káposztáról? holott száz font réznél jobb egy tál káposzta éh gyomornak.

Minthogy már a gyomros materiába elegyedtem, talám követem még egy darabig. Nem lehet mindenkor beszélleni nagy dolgokról, — némelykor a cancellariákon sem forognak szükségesebb dolgok, mint a konyhákban; azért ma, amint észre veszem, csak a konyhán maradok, és onnét írok. Azért is jutott eszemben, hogy régenten Siciliában volt egy görög város, a melyet Sybaris[60] városának neveztek. Ott a lakosok olyan torkosok valának, hogy nagy ajándékokot adtanak az olyan szakácsoknak, a kik újabb újabb étkeket tudtak kigondolni, és olyan nagy kényességben éltenek, hogy a városban nem szenvedték az olyan mesterembereket, a kiknek zörgéssel kelletett dolgozni; de sőt még kakasokot sem tartottak azért, hogy fel ne ébreszszék ál-

mokból. Lehet-é, édes néném, ennél kényesebb élet? Ha ezek a lakosok a mi barátinkhoz mentenek volna ebédre, mint laktanak volna? A való, hogy vannak olyan barátok, a kik jól tarthatták volna: de meg vannak olyanok, a hol a fogok meg nem zsírosodott volna. De hiszem tudok olyan históriát, hogy egy asszony meg-ett egy milliumot, még sem zsírosodott meg a foga.

A híres Kleopatra egyszer azon vetekedett Antoniussal, hogy melyik adhat közüllök drágább ebédet? Antonius mondotta, hogy ő adhat három vagy négyszáz ezer forintos ebédet; Kleopatra felelé, hogy a mind semmi, és másnap egy millium-érőt előtte megeszik. Antonius azt lehetetlennek tartván, Kleopatra másnap ebédre híja Antoniust, az egyik fülben valóját leveszi, és eczetben teszi, a gyöngy ott hamar elolvadván, az ételben teszi, és egyszersmind megeszi, és mondja: Antonius látod-é, hogy én megettem egy millium-érőt?

Édes nénem, dícsérjük-é azért Kleopatra asszonyomot? Csudálom, de nem dícsérem. De ha azt nem cselekedte volna, nem volna mit írnom kednek. Édes néném, meg ne egye ked így a gyöngyeit; mert bújdosók vagyunk. Ha az a királyné úgy bújdosott volna, mint ked, talám ő sem cselekedett volna olyan drága bolondságot. A való, bolondság; de annak a bolondságnak tizennyolcz száz esztendőtől megmaradott a híre. Csaknem minden bolondság ezen a világon, hát az ilyen miért volna alább való a többinél?

Nagy Sándor nagyobb bolondságot cselekedett; mert a világot akarta bírni, egynehány millium embereket elvesztett, és egy kevés idő múlva ő is csak úgy holt meg, valamint egy koldus. A halál előtt mindenik egyenlő volt. Hát a nem volt-é bolondság attól a római polgármestertől, a kinek a városon kívűl egynehány udvarháza lévén, és mindenike külön-különféle módon volt felékesítve, mindenikében különös udvari cselédje, mindenikében gazdag ebédet és vacsorát készítettek

mindennap, úgy, hogy akármelyikében ment a polgármester, kész udvart és konyhát talált? Hát Vitellius római császár felől mit mond ked, a ki egy pástétomot csináltatott ebédjére, a mely csak fáczánnyelvvel volt tele, — ötven, vagy hatvanezer tallérában kerűlt, — e nem volt-é bolondság? Hát Cajus császár, a ki a lova istállóját úgy felékesítette, valamint a maga házát, és annak udvari tiszteket rendelt, valamint magának, arany tálban aranyos árpát adtanak enni, és némelykor ebédre hítta, valamint egy királyt hívott volna ebédre: az ilyen nem bolondság-é? Ne féljen ked, nem írok több bolondságot, hanem valóságot, hogy szívesen szeretvén kedet maradok.

LVII.

Rodostó, 19. Nov. 1724.

Mindenkor pírongat ked levelében, hogy meg nem írom kednek, mint töltjük itt az időt? A nagy vigasságban csak suhajtunk, s olyan jó kedvünk van, hogy majd meghalunk búnkban, — mit kíván ked egyebet? Ha jó volnék, jobban tölthetném, mert arra elég jó példát ád a mi urunk; de rossz vagyok, és attól tartok, hogy az is ne maradjak. De talám az idő okosabbá tészen, vagy akarom, vagy sem; a kételen való okosságnak pedig semmi érdeme nincsen. Akkor volna valami kis érdemünk, amikor ehetnénk a megtiltott gyümölcsből, de nem eszünk, és nem akkor, amidőn arra nem nagy egyepetyénk vagyon. De már most, hacsak egynehány napig is okosabb leszek; mert tegnap ide érkezett a ketek érsekje, itt fog egynehány napot tölteni, és addig rátartjuk magunkat, valamint a kompódi nemesasszony.

Édes néném, ez után hintót mit kelletett küldeni: a régi püspökök pedig azért megnehezteltek volna; mivel azelőtt, főképpen a napkeleti országokban, a püspökök közönségesen gyalog jártak, — nem szóllok az öregekről, akik szamárra vagy öszvérre ültenek. A gö-

rög anyaszentegyházban e mindenkor így volt szokásban; mert a püspökök, minthogy csak közönséges rendből valának, azért nem vágytanak aféle alkalmatosságokra. Konstanczinápolyban annyi gazdag patriárkák között talám csak egy volt, a kiről mondják, hogy 200 paripát tartott. Azt nem kellett csudálni, mert a császár öcscse lévén, inkább szerette az úri, mintsem a püspöki szokást. Csak ebből is kitetszik, mert egy kedves kanczája lévén, amidőn megvemhezett, akkor az officiumot mondotta a clericusival, — azt megtudván a lovászmesterétől, azonnal levetkezik, elhagyja az officiumot, és az istállóban megyen. Azt látjuk, hogy Konstantinus császár megparancsolta a gubernátoroknak, hogy szekereket, vagy más egyéb útra való alkalmatosságokot rendeljenek a püspököknek, a kik a nicaeai gyűlésre mentenek; mert messze földekről kelletett oda menni, és az öregek oda el nem mehettenek volna. De ebből látjuk, hogy a püspökök közönségesen nem tartottanak magoknak semmi alkalmatosságot az útazásra. A bizonyos, hogy egy alexandriai patriárkától, a kik gazdagok valának, kitölt volna egy hintó és egy ló; de mégis azt látjuk, hogy a híres szent Athanásius gyalog járta fel a thébai pusztát. A napnyúgoti püspökök már inkább kezdék az alkalmatosságot keresni, és lovakot tartának, a Krisztusnak és az apostoloknak hagyván a szamáron való járást. A való, hogy szent Márton szamárra ült, és azon kerülte meg a dioecesisét, de e még igen eleinte volt, és még akkor a nagy renden lévő familiák nem igen vágytanak a püspökségre; de mihent a nagy urak gyermekei a püspöki süveget a fejekbe kezdék tenni, szégyennek tartották volna szamáron vagy öszvéren járni, hanem paripákon, és nagy sereggel kísértették magokot, amidőn a dioecesisöket mentek látogatni, úgyannyira, hogy a szegény plébánusok kínszeríttetének panaszt tenni, hogy a püspökök sok kisérőkkel szállván reájok, azok őket mindenekből kieszik. De mindenkor nevetnem kell a szent Gergely panaszán, mikor eszembe jut;

mert a mely diákonus viselt a siciliai jószágokra gondot, az ennek a pápának szép öszvéreket és szamárokot küldött; a pápa ezt írja néki: énnekem szép szamárokot küldöttél, de ha szépek is azok, csak szamárok, hanem küldj egy lovat, a melyen járhassak. A bizonyos, hogy ez a szent pápa inkább vigyázott a zsoltár szépen való éneklésire, mintsem a szép lóra. — Aztot olvassuk egy más szent pápa felől, a neve nem jut eszembe, hogy Konstanczinápolyban akarván menni, a hajóból Thessalonika tájékán kiszállott, és ott valami alkalmatosságot kerestenek számára, a melyen elvégezhesse útját. Ott egy nemes ember feleségének igen kedves lova volt, a melyen csak az asszony járt. Az asszony a pápának oda adja a lovát, és a pápa azon Konstanczinápolyba megyen, és onnét visszaküldi a lovat, de a ló azután soha fel nem vette az asszonyát, — a ki is látván, hogy reá nem ülhet, a pápának küldi Rómában ajándékban.

Édes néném, a való, hogy mi azt igen szég dolognak tartjuk még mostanában is, hogy a régi püspökök olyan akaratból való szegénységben éltenek, a mely élet inkább hasonlított az apostoli élethez. Azt se gondoljuk felőllök, hogy szegények lettenek volna; mert valamint mostanában, úgy régenten is elég gazdag és szegény püspök volt; hanem az a külömbség vagyon, hogy régenten a gazdag püspök is úgy viselte magát, valamint a szegény: mostanában pedig a szegény igen megkülömböztetik a gazdagtól. Hanem azt mondjuk, hogy régenten úgy kelletett lenni; mert úgy volt a szokás; mostanában pedig más szokás lévén; egy gazdag püspök megsértené a püspöki méltóságot, ha külsőképen is magát nem tiszteltetné, és csak szakadozott ruhában járna. Mit mondanának mostanában egy tolentinumi érsek felől Spanyolországban, a kinek három vagy négyszáz ezer arany jövedelme vagyon esztendőre, ha csak egy szolgálót tartana, a ki babot főzne ebédjire, és egy szamáron kerülné meg a dioecesisét. E ha így volt is régenten, de mostanában ha

úgy cselekednék, csudálnák, de nem követnék, és anynyira nem tisztelnék, fösvénynek is tartanák. Miért rendelték a magyarországi gazdag püspökségeket? Azért, hogy régenten tartoztanak a török ellen felülni, és a királynak egyik fiát eltartani. Mit mondanánk, ha a mi erdélyi püspökünket csak egy diákonus kísérvén, szamáron menne a gyűlésben? Azt mi szégyenlenők. Csak a bévett szokást kell követni. A ki nem jó szándékból kezd valami szokást, megfizet érette: de a ki azt a szokást mintegy kételenségből, és jó szándékkal követi, az ellen semmit nem mondhatni. Aztot tudom, hogy a jó püspökök nem az uraság kedviért tartanak udvart, hanem azért, hogy szokás, és hogy a püspöki méltóság inkább tiszteltessék.

Édes néném, most veszem észre, hogy levelet írok, és nem bízták reám, hogy az egyházi renden lévők szokásiról írjak. Én ezt csak kednek írom, — mégis töltsük az időt; mert innét hírt nem írhatok, hanem csak azt írom, a mi eszembe jut; mert mikor kednek írok, úgy tetszik, mintha előttem volna ked, és keddel beszéllgetnék. Elég a, hogy a mi érsekünk mind hintóban, mind gyalog megérdemli a tiszteletet — itt is fog maradni egynehány napig. Én pedig elvégzem levelemet, mert ha még hosszabb lesz, felit sem olvassa el ked. Kérem kedet, büntessen meg ked egy hosszabb levéllel, és az egészségre igen vígyázzunk.

LVIII.

Rodostó, 13. Decemb. 1724.

Azt írod, édes néném, hogy ha gyakrabban írnék, gyakrabban venné levelemet. A való és igaz, de mit írjak? Írjam-é azt, hogy haragszom? De ki ne haragudnék, mikor azt írja ked, hogy már kedből lehetne pap, úgy megtanulta ked a levelemből az egyházi szokásokot? Lesz még olyan idő, hogy bosszút állok ezért. Micsoda szép idő volna az, amikor az asszonyokot fel-

emelnék a papságra! Bezzeg akkor volna jó idő! Akkor látnánk új rendtartásokot. Oh! már is örülök annak az időnek, mintha abban volnék. Már előre ellátom, hogy a nagy bőjtből igen kicsidet csinálnának; vagy talám kitörülnék a kalendáriumból, és annyi idővel meghosszabbítanák a fársángot, úgy, hogy mikor most hat hét a fársáng, akkor tizenhárom lenne. Oh boldog idő! A hetedik szentség akkor az első helyre tétetnék; oh szerencsés idő! Az elválasztás akkor könnyű volna, és csak egy dologra vígyáznának, nem úgy, mint most; oh kedves idő! Hát mit mondjak a gyónásról? Mert nem tudok ítéletet tenni felőlle, ha eltörölnék-é vagy sem. Mindazonáltal ha jól meggondolom, hogy az asszonyok szeretnek mindent megtudni, azt ítélhetem, hogy talám meghagynák, és hogy a penitenczia rövidebb volna, de oh mely hosszú volna a gyóntatás; mert oly papné keziben akadhatnék, a ki mindent meg akarván tudni, száz kérdéseket tenne, a ki még a gondolatokot is meg akarná tudni; de meg ellenben könnyű penitencziát adna. Oh édes néném, mint várom azt az időt, de talám sokáig kell várnom, és addig el is temetnek, — azután asszonyomék ha soha papok nem lesznek, sem bánom.

Valljon elhinnék-é azt nálunk, hogy micsoda melegek járnak itt most, de kivált meleg esők, és sok mennydörgések? Ked legalább higyje el; mert nem hazudok. — Nyárban sem hallunk nagyobb, se több mennydörgéseket, mint most; de a derék állapot, hogy igen igen ritkán esik itt le a mennykő. Tudom, hogy sokféle és csudálatos erejét hallotta ked a mennykőnek; de talám csudálatosabbat nem hallott ked, mint a melyet én olvastam. Mikor eszembe jut, mindenkor nevetnem kell; nevesse ked is. Rómában egy franczia követ, amikor egyszer nagy mennydörgések voltanak, asztalnál lévén a feleségivel, és az ablakok hogy nyitva voltanak, a mennykő általmegyen a házban — kiki megijed, de semmi kárt nem tett, — amikor pedig általment a házon, a követné melegséget érzett, találja

ki ked, hol? — — és minthogy asztalnál volt, nem lehetett a szoknya alá tenni a kezit, de asztal után maga is elfakad nevetve rajta, amidön észre, veszi hogy a mennykő megperzselte. — — — Gondold el, édes néném, hol kereskedett? és ki ne nevetné eztet?

Most jut eszembe, hogy egy kérdésire meg kell kednek felelnem. És annak egyéb okát nem tudom, hogy miért eszünk húst pénteken, amidőn azon a napon esik karácson, hanem hogy azt a szokást az ánglusok kezdették, azért, hogy az evangyéliumban a vagyon írva: hogy az ige testté lett. És idővel azt a szokást másutt is bévették. — Hát a francziák sok helyeken karácsontól fogvást Gyertyaszentelő Boldogasszony napig szombatokon a húst megeszik, azért, hogy azon időkben a Boldogságos Szűz gyermekágyban fekszik. — Sok ideje vagyon már annak, édes néném, hogy mi is a bújdosásban fekszünk. — Ezt az esztendőt tudjuk, hogy csaknem egészen itt eltöltöttük; de azt nem tudjuk, ha nem töltjük-é itt a másikát is. Mely szép dolog, hogy az ember nem tudja a jövendőt; mert ha tudná, még előre kétségben esnék; de nem tudván, bízik, és reménli, hogy úgy fordúl dolga, amint kívánja. Nincsen e világon rosszabb táncz a baráttáncznál, és csak azt kell járnunk mindaddig, amíg vonják. Csak az Isten egészséget adjon, úgy legyen, amint neki tetszik; mert szép dolog az egészség, azért arra vígyázzon ked, és írjunk gyakrabban.

LIX.

Rodostó, 16. Jan. 1725.

Új esztendőben mi vigadjunk, és, ha lehet tőllünk, meg is házasodjunk. De azt a lehetet elvették mi tőllünk, és csak a gondolatot hadták szabadságunkban. — De már az is unadalmas kezd lenni; mert ugyan is mi haszna itt arról gondolkodni? A bújdosók házassága igen szomorú házasság. De kivel? A ketek görög

leányival? Távúl legyen. A bizonyos, hogy azok nem érdemlik a feleség nevet. Csak arra valók, hogy reggeltől fogva estig a kereveten üljenek, legkissebb gondjok a házra ne legyen, de igen sok a köntösökre, anynyira, hogy minden nagy innepre az új köntösnek meg kell lenni, és ha egyszer elmúlnék, az urának szemiben megmondaná, hogy ha ő nem akar csináltatni, talál olyat, a ki ő néki csináltat. Ötven ezer tallér árú köves portékát adna is itt az ura a feleséginek; de abból az asszony meg nem segítené egy polturával is az urát, ha szegénységben esnék, készebb volna száraz kenyeret enni, mintsem egy gyöngyös nyakravalóját eladni. Ha kétszer vagy háromszor napjában fel nem öltözhetik, akkor elúnja magát. A micsoda selyem materiákban és gyöngyösön látja az ember, azt gondolná, hogy mindenik egy grófné. És az asztala is hasonlít a köntöséhez, holott egy kis száraz halból, vagy egy kevés riskásából áll az ebédje és vacsorája.

Franczia asszony sem kell; mert annak csak a kártya és az ének az eszében. A spanyolnék szintén úgy bujálkodnak a köntösben, valamint a görögnék, és abban, hogy kis lábok legyen, — készebb is volna inkább mindenét megmutatni, mintsem a lábát. Hátha még olyan kis lábok volna, mint a khinai asszonyoknak! Ott amikor valamely leányt jovallanak valakinek, hogy elvegye, legelőször azt kérdi, ha nagy-e a füle; mert a legnagyobbat tartják a legszebbnek, — és ha nagy-é a lába; mert ha nagyobb volna a kis ujjomnál, már el nem vennék. Eztet pedig nem fogja ked csudálni, mihent azt ked megtudja, hogy abban az országban a leánygyermek, mihent másfél esztendős, mindakét lábát kitekerik, és ezután az úgy marad, és nem sokat ugrándozik azután. A való, kis lábai lesznek, de holtig nyomorult lesz, és csak a házból sem mehet ki. — Azt tartják, hogy a sánta asszonynak olyanforma mozgási vannak, a mely tetszik; de szeretem másoknak, nekem pedig, édes néném, erdélyi feleséget adjon ked; mert nem tudok olyan országot, a hol az asszo-

nyok oly érdemesen viseljék a feleség nevet, mint a mi tündér országunkban. — De, a micsoda állapotban vagyunk, aztot még csak reménleni sem lehet, — mindenütt a nagy békeség és csendesség; nekünk pedig zavaros vízben kellene halásznunk. Másutt nem tudunk hadakozást, csak a törököknek a persával, ez is már egynehány esztendőtől tart. Mi nékünk azt kell kívánnunk, hogy a török legyen győzedelmes, mert kenyerit eszszük. Nem is segitik úgy a bújdosókat másutt, mint ebben az országban. Ez a nemzet nem is olyan irtóztató, valamint a híre vagyon, — nem tudok olyan nemzetet, a ki olyan csendességben éljen, mint ez; és sohult olyan békeséges maradásunk nem lehetne, mint itt. Istennek légyen hálá! legkissebb szerencsétlenség még közöttünk nem történt: akárhol találjunk törököt, mindenütt jó szívvel látnak minket; mert a török leginkább a magyarokot szereti. Legjobbat nem kívánhatunk mindezekért nékik, mint azt, hogy még valaha legyenek keresztények. Amen.

Hogyha pedig ezzel a kevély görögökkel volna dolgunk, itt eddig nem lakhattunk volna. Ezek, noha keresztények, de bennünket gyűlölnek. A pedig bizonyos, hogy legkissebb ártalmokra nem vagyunk; ők ártanának nékünk, ha lehetne, de nem merik; mert legkissebb dologért a száz pálczát megolvasnák rajtok, és így becsületben és tiszteletben tartat minket a bot. Mert itt azt nem tekintik, hogy micsoda renden vagyon, hogy ha gazdag-é, vagy régi familia? Mindezek meg nem mentik, hogy a húsz körmiről le ne vonják, és a száz pálczát duplán meg ne kóstolja. Ki is lakhatnék az ilyen kevély nemzetséggel, hogyha így a földig meg nem aláznák őket.

Én leginkább azon búsúlok itt, hogy hol nyomtassam ki a ked leveleit? Ha olyan könnyen meglehetne, amint aztot megérdemlenék, nem kellene törődnöm; mert azt tudom, hogy mások is gyönyörűséggel olvasnák. Senkit nem kell szemébe dícsérni, de 25 mélyföldnire meg lehet. Azért ha megszid is ked, azt nem

hallom: de azt kívánom hallani, hogy ked egészséges, — arra is kell vígyáznunk, mert az egészségnek étel, ital, és más egyéb fentállva is jól esik. Adjon Isten jó étszakát, igen kedves álomlátást, és holnapra felvirradást.

LX.

Rodostó, 22. April. 1725.

Hol vagyon? Hol vagyon az a puskás, ki meglőtte azt a farkast, ki megette azt a kecskét, kit apám vett a vásáron? — — Hol vagyon az az ember, ki megtalálta azt a levelet, kit innét írtam kednek? — Mit tehetek, édes néném, rólla, hogy már régen nem vette ked levelemet? Ha nem írtam, azt nem kell csudálni, ha ked nem vette; de ha írtam, hogy veszett volna el? De mit törődünk rajta? A mi leveleinket Bécsben is elolvashatják. Hogyha pedig a tengerben veszett, a bizonyos, hogy a halaknak nem zsírozza meg a fogokot. Édes néném, ha egy két levelünk elvész, írjunk tizenkettőt helyekben, a nem nagy fáradság, és a restséget meg nem háborgatja. De mit írjak? Mert itt semmi hír nincsen, hanem ha azt írom meg, hogy most itt az örmény asszonyok nagy munkában vannak; mert most vetik a gyapotot — írjunk hát a gyapotról; mert az itt nem bolondság, de sőt még nagy haszon; mert sehol nem terem annyi, mint itt, és az itt nagy kereskedés. A mi földünkön nem gondolom, hogy megteremne; mert meleg földet szeret. De Magyarországban csudálom, hogy meg nem próbálják; mert ott vagyon olyan hely, a hol megteremne, és a nagy hasznot hozna az országnak, — legalább az a pénz, a kit gyapotért adnak, megmaradna az országban.

A gyapotmag olyan nagy, mint egy borsószem, de fekete, és most kezdik vetni. Nem nő nagyobbat másfél arasznyinál, de egy szálból három vagy négy ág is jő ki, és azon mindeniken egy-egy gömbölű gyümölcs függ, a mely olyan, mint egy kis zöld dió, és annak a

virágja sárga. Amég meg nem érik, ha felnyitják, enyv forma materia vagyon benne; de mikor érni kezd, abból az enyvből lészen a gyapot, és magában kinyílik, hogy a meleg jobban megérelhesse. Amidőn pedig septemberben egészen kinyílt, megfejéredett, és a haja megszáradott, akkor kiszedegetik a gyapotot a hajából magostól. De minthogy sok magja vagyon, és a gyapot úgy jött ki szálanként abból a magból, hogy újjal is nehéz volna a magról letépni a gyapotot, azért itt az asszonyoknak olyan kis kerekek vagyon, a melynek két tengelye vagyon; egyik vas, a másik fa, egyik egyfelé fordúl, a más másfelé, úgy, hogy amidőn a gyapotot magostól köziben bocsátják, csak a gyapot megyen által, a magról lefoszlik, és tisztán esik le másfelé, és így könnyen választják el a magjától. Az olyan kerék nélkül egy maroknyi gyapotot egy nap meg nem lehetne talám tisztítani a magjától; de a kerékkel egy zsák gyapot kevés. Ihon már készen vagyon a gyapot, csak fonja ked.

De édes néném, minthogy a gyapot nálunk meg nem teremne, ked más hasznot tehetne a mi országunknak, a melyért méltó volna a ked nevét aranynyal leírni az erdélyi históriában. Ha az Isten haza viszi kedet, miért nem lehetne kednek annyi selyme, hogy a szükségre valót nem kellene pénzen venni? Ha kedtől meglátnák, más úri asszonyok is követnék, és lassanként a haszonért a közönséges renden valók is felkapnák. Idővel nálunk is elbővűlne, valamint más országokban, a holott is csak lassanként kezdették. Ebben az országban egy görög császár bővön megajándékozott két missionárius papot azért, hogy ők hozták messze országról legelsőben a selyemeresztő bogárnak a tojását, aztot itt kiköltették, felnevelték, elszaporították, és megmutatták, miképpen kell bánni velek, és a selyemmel. Ők azt, mint okos emberek, mind megtanulták volt. Itt hogy elszaporodott, az olaszok is felkapták a görögöktől, az oloszoktól a spanyolok, és a francziák idővel felvették, és így terjedett el lassan-

ként, és így jött bé a haszon a kereskedéssel az országban.

Nevetném, ha ked lenne az első fundátora a selyemeresztő bogaraknak Erdélyben. Az ilyen dolgot ha valaki elkezdené, a többi is követné, és az olyat olyannak kell elkezdeni, a ki ahoz tud; mert e csak éppen azért tetszik nehéznek, hogy nem tudnak véle bánni. Hogy is lehetne egy úri asszonynak kedvesebb múlatsága és hasznosabb, mint mikor látná, hogy egynehány ezer hernyó micsoda nagy serénységgel dolgozik számára. De minthogy azok az állatok nagy ehetők, és mihent lesznek, azonnal enni kezdenek, az ő legkedvesebb ételek az eperfának a levele. A fejér és a veres eperfa pedig csaknem mindenütt megteremne nálunk csak kevés fáradsággal. Én nekem pedig úgy tetszik, hogy nem kellene sajnálni a fáradságot az olyan munkásoktól, a kik egy kevés falevélért selyemmel fizetnek nekünk.

Még előre megmondom, és abban nem kételkedem, hogy ked nem tudná, mint kell bánni ezekkel a selyemcsináló munkásokkal; de minthogy egyéb dolgom nincsen, leírom kednek, hogy mit olvastam az iránt, az után úgy dolgoztassa ked őket, a mint tetszik. Legelsőben is egy tiszta házat kell számokra elkészíteni, a kin jó ablakok legyenek, a hová a verőfény bészolgálhasson, és a hová az egerek, se más egyéb kis állatok ne mehessenek, a szél se érje. A ház közepin négy czövekre egy gyékényt kell teríteni ágy formára, vagy ha gyékén nincsen, apró vesszőkből kell fonni olyanformát, valamint a szilvaaszalókon vannak. A ház már megvagyon, hanem hozzuk már a világra a munkásokot. A selyemeresztő bogárnak a tojása igen igen apró, hogy elig látja az ember, és amikor tojik, egy papirosra teszik, a papiroson hagyván egynehány száz tojását, az oda szárad, és azt jó helyre elteszik tavaszig. Azért vegyük elé azt a papirost, és adjuk oda valamely kövér leánynak, a ki aztot a kebeliben tévén, a melegtől egy kevés idő múlva ott életre kapnak. Mihent azt észre veszik, hogy mozganak, a papirosra

gyenge levelecskéket tesznek, már megmondottam, micsoda fának a levelit. Amidőn egykevéssé nagyobbak lesznek, a fellebb megmondott ágyra kell őket elhelyheztetni, és csak gyengén kell őket bétakarni falevéllel, a derekaljok is falevél legyen. De legelsőben is arra kell vigyázni, hogy ezeknek olyan dajkát kell adni, a ki munkás és értelmes legyen, a ki a fiait szeresse, a ki azoknak mindennap bizonyos órában fris levelet adjon, elsőben megtisztítván az ágyat mindennap a tisztátalanságtól és a levéltől, — e meglévén, azután kell reájok hinteni szép lassan az új levelet. Mivel semmi úgy nem árt ezeknek az állatoknak, mint a tisztátalanság és a nedvesség, arra vigyázzon a dajka, hogy vizes levelet ne adjon nékik, — az esős időben szedett levelet meg kell szárasztani, és ha látja, hogy eső leszen, még előre kell levelet gyűjteni, és nem kell, hogy bőjtöltesse a fiait; mert ezek a kis állatok, minthogy kevés ideig élnek, azért az időt el nem akarják veszteni, és szűntelen esznek. Hogyha olyan nagy szükségben találnának esni, hogy falevelök nem volna, olyankor lehet saláta- vagy káposztalevelet nékik adni, eztet ők megeszik, mert a szükség reá viszi; de ilyen eledeltől a selymök sem lészen olyan jó. A dajka tisztán és jó eledellel tartván fiait, arra igen vigyázzon, hogy amidőn szép idő vagyon, az ablakokot estig nyitva tartsa, és a házat tisztán tartsa; mivel a tisztaság és a jó áer ezeknek igen egészséges. De egy kevessé nézzük meg, hogy micsoda változásokon mennek által.

Ez a féreg a tojásból kikelvén, igen igen kicsid és fekete. Egynehány nap múlva fejéredni kezd, de ezt a köntöst leveti, és minthogy vastagodik, fejérebb és zöldes ruhát vészen magára, — egy kevés nap múlva az ételt teljességgel elhagyja, és elaluszik mintegy két napig, — azután hánkódni és nyughatatlankodni kezd, úgy annyira, hogy a nagy erőltetésben megveresedik, — akkoron a bőre megránczosodik, és azt leveti; no már harmadik köntöst veszen magára! Hát nem elég egy holnap alatt háromszor változtatni a köntöst? Azután

enni kezd, és akkor egészen más formájú leszen, mint annakelőtte. — Egynehány nap jól évén, ismét mély álomban esik, — abból felserkenvén, új inget veszen magára, azaz: új bőrt. Azután ismét egy kevés ideig a jóllakáshoz fog. De végtére mindazt, mind az életet, mind a társaságot megúnja, és mindezektől el akarván magát vonni, olyan kis remete házacskát kezd selyemből csinálni, a melyet nem lehet eleget csudál i, se a Teremtőt eléggé imádni. Édes néném, elúntam már az írást is, azért félben szakasztom a mi remeténk munkáját, — másszor leírom. — Hanem most arra kérem kedet, hogy az egészségre vigyázzunk; mert én vagyok, a ki voltam, és leszek, a ki vagyok.

LXI.

Rodostó, 23. Maji, 1725.

Édes néném, megbocsásson ked, hogy hazudtam, vagyis inkább, hogy a pennám hazudott: mert Rodostóról datáltam, holott nem vagyunk a városban, hanem mellette; mert tegnaptól fogvást sátorok alatt lakunk. Ha tanácsot kérdettek volna tőllem, másszorrá hagytuk volna a táborozást; mert a vászonház csak akkor jó, amikor másképpen nem lehet: de az Úr akaratján kell ügetni.

Elég a, hogy itt a sok, kevés, semmi dolgaimtól ment lévén, szabadoson elkísérhetem kedet a mi remeténk látogatására. Menjünk már most hozzája, és nézzük meg, micsoda barlangot épít magának; mert az utólsó levelemtől fogvást elég ideje volt, és ha egyszer bézárja magát, azután nem szól hozzánk. Úgy tetszik, hogy az utólsó levelemben ott hagyók félben, hogy ez az állat végtére egy kis selyemházat épít magának. Amidőn ez az állat ahoz akar fogni, az ételt elhagyja, és mindenütt keres magának olyan helyt, a hol építhessen; azért seprőágakot hintenek néki, és falra is ágakot függesztenek számokra. Mihent az ágokra

felmásznak, azonnal elkezdik a selyemeresztést, és köröskörűl bepólálják magokot. Az első selyem nem olyan jó, mint az utánna való, Amidőn magokot egészen és jól bétakarták volna, azt a kis házat belől ismét megbéllik olyan gyenge és tömött hártyával, a hová az áer nem férhet. Ezt az utólsó munkát elvégezvén, akkor elaluszik, és a változáshoz készűl, valamint látjuk, hogy a hernyók pillangókká változnak. Ahoz a változáshoz pedig két vagy három hét kívántatik. Amég ez eltelik, addig jó megtudni, hogy az a kis házacska olyan formájú, és olyan nagy, mint egy galambtojás. A selymet, a melynek hasznát veszik, úgy kell gondolni, mintha a tojást selyemmel béborítanák. A hártya, amelyről szólottam ide feljebb, olyan, mint a tojásnak a haja. A három hét eltelvén, az alatt halottaiból feltámad, de más formában; mert a házán egy kis ablakot fúrván, onnét szép fejér ábrázattal, és szárnyakkal repűl ki. Az előbbeni köntösét a házban hagyván, a házzal együtt a dajkájának hagyja fáradságáért.

De minthogy a selyem egészen elromlik, amidőn a házát megfúrja, azért csak egynehányat hadnak meg magnak, és a többit a melegre kiteszik, hogy az állat bennek meghaljon, és fel ne támadhasson, úgy a selyem egy szálban megmarad; mert az állat nem hagyván soha félben munkáját, a háza is egy szál selyemből áll, a melynek hossza kilencz száz lábni, és némelykor több, de még az a szál dupla, és egymáshoz vagyon enyvezve. Már gondolja el ked, micsoda vékony szálnak kell annak lenni?

Már visszátérek azokhoz, a kiket magnak meghadnak. A házokból kifúrván magokot, ők onnét el nem távoznak. A nősténye sokkal nagyobb a férjeknél. Egynehány napot szabadságban töltvén egymással, azután egy papirosra teszik a nőstényt, valamint a gyermekágyban, és a papirosra tészen legalább öt száz tojást. Ebből elítélheti ked, hogy nem kell sokat meghadni magnak, és hogy négy vagy öt pár elég maradékot hágy.

Immár a selyem megvagyon, de az erősen a házhoz vagyon tekerve és enyvezve. Azt levenni meg más mesterség, de azt is megcselekszem, csak kedvit találjam kednek. Legelsőben is azokot a kis tojás formákat lágymeleg vízbe vetik, hogy az enyv megolvadjon — azután egy kevés seprűszállal habarni kezdik azért, hogy a selyemszál a seprűre tekerődjék — de csak hat szálat tekernek együvé, és amíg egészen letekerik, addig mind a meleg vízben maradnak a kis házacskák. Aztot tudja ked, hogy a selyem természet szerént sárgás, és ha megmossák, szép fejér.

Immár bízvást nevessen ked, hogy olyan dologra akarom kedet tanyítani, a melyet ked jól tud. De minthogy ked úgy kívánta, engedelmeskedni kell. De aztot talám nem tudja ked, hogy voltak olyanok, a kik megpróbálták, hogy a pókháló még erősebb volna a selyemnél, hogy azt úgy meg lehetne szaporítani, mint a selymet; de minthogy több költségben telnék, azért abban hadták; mert egynehány ezer pókot hússal kellene tartani. Hát azt írtam-é meg valaha kednek, hogy Egyiptomban egynehány ezer tojást tesznek egy meleg kemenczébe, és húsz nap múlva annyi ezer pislent[61] húznak ki belőlle. De azt tartják, hogy azért a gyúkhús ott nem olyan jó. Ma látom, hogy csak a gazdasszonyságról kell kednek írni; de félben hagyom, mert elfelejtettem volt, hogy táborban vagyok. De a mi táborunk olyan, mint az izraéliták tábora, a hol egy puskaszót sem hallani: azért jó étszakát is kívánok kednek; mert itt nem kell félni az ellenségtől, csak a fülbemászótól.

P. S. Aztot tudja ked, micsoda rendet tartunk a vásosban: itt is hasonló renden és szokáson járunk. Nincsen is szebb a jó rendtartásnál. Aztot egy közönséges ember is véghez viheti házánál; de arra a mi földünkön nem igen hajtanak még az urak is. De jól cselekszik-é?

LXII.

Rodostó, 11. Junii, 1725.

Eleget nevettem, édes néném, a ked udvaros köszönetin, mintha én azt megérdemlettem volna, és mintha valamely új dologra tanítottam volna kedet: de el kell vennem, és meg kell tudnom, hogy a ked köszönete csak arra való, hogy bátrabban kinyissam a tudományomnak erkélyit. Jó némelykor megbátorítani az embert; mert sokan vannak olyanok, a kik szégyenlik világosságra tenni gondolatjokot; noha jobban gondolkodnak sokszor, mint azok, a kik aztot csak bátran kipökik.

Arról igen okosan gondolkodik ked, hogy úgy szeretné neveltetni a fiát és leányát, valamint ott Pérában nevelik a francziák. Édes néném, ott pedig csak kereskedőket lát ked: de az országokban kellene látni, hogy a nemesember gyermekeit mint nevelik. A való, hogy nekik magok királyok vagyon, és a hol mindenféle tudományok és mesterségek virágoznak. Az is való, hogy egy országnak a boldogsága az ifjakot való jó neveltetésekből áll — a hadakozást, a tudományokot, és a mesterségeket akkor kezdik tanulni. A mi boldogtalan országunkban mindezekre alkalmatossága nincsen egy ifjúnak, noha mindezekre olyan alkalmatos volna, mint akármely nemzet. Mindazonáltal úgy tetszik, hogy mégis jobban lehetne nevelni az ifjakot, ha az atyák arról jobban gondolkodnának. Noha közűllök sokan tudatlanok, és egy vaknak nehéz a világtalant vezetni. De, ha magok is a tanulást jobban szerették volna, a fiakot többre taníthatnák; mert egy jól neveltetett és oktatott ifjú a fiát is a szerént neveli. Mert ugyanis nézzük el, hogy neveltetnek nálunk az ifjak közönségesen? Legalább tíz vagy tizenegy esztendős koráig a faluból ki nem megyen, hanem addig a falusi iskolában jár — addig az ideig megtanul olvasni, de az olvasás-

sal sok paraszti szokást is tanul. Ha iskolában nincsen, otthon egyebet nem lát, hanem minden héten hétszer az apját részegen látja, a ki nem törődik azzal, hogy a fiába valamely nemesi és keresztényi jó erkölcsöket oltson, és csak a cselédekkel való társaságban hagyja, a kiktől mindenféle rossz szokást és rossz erkölcsöt látván és tanulván, azok benne csaknem holtig megmaradnak, és a nagy parasztságban való neveltetése miatt azt sem tudja, ha nemesember gyermeke-é? Talám meg sem tudhatná másként, hogyha csak a jobbágyok kis uroknak nem neveznék.

Tizenkét vagy tizenhárom esztendős korában valamely collegiumba béplántálják, a honnét huszonnégy vagy huszonöt esztendős korában szabadúl ki. Olyan idejében, a melyben másutt már az olyan ifjú jó deák, jó historicus, a gyeometriát, gyeographiát, szükségéhez képest tudja, és már jó hadi tiszt; nem csak hadi dolgot, de országos dolgot is bízhatnak reája. De már vigyük haza pompával a mi huszonöt esztendős deákunkat a collegiumból, és nézzük meg, hogy annyi tanulás után mit tud, és hogyha használhat-é valamit tudományával az országnak, vagy magának? Legelsőben is a mi deákunk azon igyekezik, hogy czifra köntöse és paripája légyen — egynehány könyvit és philosophiáit valamely almáriomban eltemetvén, azután faluról falura béjárja az atyjafiait — Aristotelesnek ott egynehány terminusit kipöki, de deákul már szégyenlene beszéllleni azért, hogy az asszonyok tanuló deáknak ne tartsák. Az atyjafiainál mit csinál? Leghasznosabb beszéllgetése a vadászatról, a lovakról vagyon — ha asztalnál vagyon, nagy gyalázatnak tartaná, ha jól nem innék, és még deáknak tartanák, ha magát mentegetné — ebéd után vagy az asszony vagy a leányok házában bontja ki, a mit Virgiliusból vagy Ovidiusból olvasott. De hogy az iskoláról való emlékezetet is teljességgel elfelejtse, szükségesnek gondolja lenni, hogy a szolgálók közűl kettőt vagy hármat szeretéinek fogadjon. E szerént felróván az atyjafiait, és közöttök egynehány

részegség után megmosván torkát a deák szótól és az iskolai portól, ismét haza iromtat azzal, a mit az atyjafiaitól tanult. De mit tanult? Azt a tudományt eléveszi, mihent az apjához vendégek érkeznek; mert legnagyobb gondja is a lesz, hogy az apja vendégit megrészegítse, és az apjától is azért dícséretet vegyen más nap. E szerént tölt el két vagy három esztendőt vagy a vadászatban, vagy az italban, vagy a Venus udvarában, és a mit egynehány esztendőkig tanult, azt egy kevés idő alatt csaknem mind elfelejti. De mit tanult volt annyi esztendőkig? Csak a deák nyelvet, és egyebet nem tanulván, annak házánál hasznát nem sokat veszi — és a gazdaságban olyan tudatlan, mint mások. És a physikájából annyit nem tud, mint a molnárja, vagy a kovácsa, nem tudván csak annak is okát adni, hogy miért hinti meg vízzel annyiszor az égő szenit. Annyi deáksága után csak azt is a tiszttartójától kell megkérdeni, ha a szőllője délre, vagy északra fekszik-é? Kérdjük már aztot, hogy mikor fogja hasznát venni a logikájának, ha megházasodván a gazdaságakor annak semmi hasznát nem veszi? Az országgyűlésiben elmenvén, az ország dolgához nem tud — nagy csendességben kell hallgatni a végezéseket, mivel, ha ott úgy disputálnának, mint az iskolában, azonnal ő is felugranék székéről, és felkiáltaná: Nego majorem.[62] De azokhoz nem értvén, olyan tanácsot kell adni, hogy hányják el az emberfőt. Nem hogy azt tudná, hogy miben áll az ország haszna; de azt sem tudja, micsoda országok szomszédi Erdélynek? hogyha a Maros a Tiszában foly-é elsőben, vagy a Dunába? de hol? a meg más kérdés volna. Mindezekből látjuk, hogy a nyolcz vagy kilencz esztendeig való tanulásnak se maga, se az ország hasznát nem veszi; mert a deák nyelvnek úgy vennék hasznát, ha a hadakozásról, az ország igazgatásáról és más tudományokról való könyveket olvasnának. De így a mi philosophusunk egy-két esztendő múlva olyan tudatlanná lészen, valamint a gondviselője, és ha a tiszttartójának nem kelletnék írni,

talám az írást és az olvasást is elfelejtené. Nem akarom ezekből azt kihozni, hogy a deák nyelv haszontalan volna, hanem csak azt mondom, hogy egy nemesembernek idővesztés annyi esztendőkig csak azt a nyelvet tanulni; mivel a mellett más egyéb hasznos tudományt is tanulhatna: egy paraszt ember gyermekének még haszontalanabb, és jobb volna, mihent írni és olvasni tud, valamely mesterségeket tanulni; mivel a mesterségek és a kereskedések hajtanak hasznot egy országban. Tudom, hogy a mi országunkban egy ifjúnak más tudományt nem lehet tanulni; mert nincsenek arra való collegiumok mint más országokban, a hol egy huszonöt esztendős ifjú négy vagy ötféle tudományokot tud, és egy közönséges ifjú két vagy három mesterséget. De lehetetlent nem kell kívánni a szegény erdélyiektől: nem is kívánok. De az atyák nagy számot adnak azért, hogy a fiakot nagyobb gondviseléssel nem nevelik, és a nemesi jó erkölcsre nem ingerlik még eleinte, hanem még példát adnak a részegeskedésre, a feslett és tunya életre. Ha a fiakot csak arra vennék is, hogy a deák könyveket magyarra fordítsák, úgy a tanulásokot a közönséges jóra fordítanák; mivel sokan vannak olyanok, a kik arra alkalmatosok volnának. És hacsak egy könyvet fordítana is meg életében, azzal mind magának, mind másoknak használna, és látná valamely gyümölcsét annyi esztendeig való tanulásának: de a sok hejjehujja, a kopó, a virradtig való ital mindezekre időt nem ád, és nem engedi, hogy az elme valamely hasznos dologban foglalja magát. És ha megvénül, jó tanácsot sem tud adni; mert ifjúságát haszontalan töltötte el — és egy tudatlan tanácsúr olyan egy országban, mint egy üres hordó a pinczében.

De, édes néném, most veszem észre, hogy miben töröm a fejemet. Mindazonáltal, mint hazafia, azt akarnám, hogy a tudomány oly közönséges volna nálunk, valamint a tudatlanság. De akármely hosszú levelet írjak is kednek erről a dologról, azzal a mi ifjaink szokásokot meg nem változtatják, se az atyák az asz-

talnál való régi bévett rendet el nem hagyják. Kednek pedig azt jovallom, hogy a fiának olyan tudományokot adasson, a melyekkel használhasson országának. Én eleget predikálottam a fiakról, azért leszállok a predikállószékből, és menjen fel ked is oda predikállani a leányokról — a kedet illeti; mert a leányok neveltetésére úgy kell vigyázni, valamint a férfiakéra. De még többet mondok, és azt mondom, hogy jól oktatni a leányokot olyan szükséges, valamint a férfiakot, és az egyike olyan hasznos az országnak, valamint a másika. Hogy lehet a? Nem igaz-é az, édes néném, hogy egy jól nevelt, jól oktatott eszes leány asszonynyá változván, a fiát is mind jól tudja nevelni, oktatni, és tanítani és aztot az ország szolgálatjára alkalmatossá tenni? Ergo, hasznára vagyon tehát az országnak, ha a leányokot jól nevelik és oktatják.

A régi rómaiak megajándékozták az olyan anyákot, kik a haza szolgálatjára jól nevelték fiokot. Erről többet nem írok, és többet nem írhattam volna, ha szinte fiam volna is: de nincsen, és azt bánom. De azt is bánom, hogy ma ismét sátorok alá jöttünk lakni; mert a napokban visszámentünk volt a városban. Itt kell a vászon alatt perkelődni, és úgy süt a nap itt minket, valamint a koldúslábat sütik a tűznél. Édes néném, az egészségre vígyázzunk, és mondjon el ked egy olvasót érettem; mert a sok fülbemászóval tele a sátorom.

LXIII.

Rodostó, 7. Sept. 1725.

Édes néném, csudálja ked azt, hogy lehet írni egy kocsonyának; mert mi csaknem egészen elolvadtunk a sátorok alatt, és csak tegnaptól fogva kezdek helyre jönni. Oka pedig annak a, hogy tegnaptól fogvást visszájöttünk a mi megúnt kedves városunkban, és már itt töltjük az időt, amint lehet szegény bujdosóktól, hol szomorúan, hol kedvetlenűl. De mi reánk is az az

Isten visel gondot, a ki a hazájokban lévőket élteti: azokot ott meghadta, minket ide hozott: aztot mind egy kéz cselekedte.

Egy régi philosophus azt kérdette egyszer a másikától, hogy mit csinál az Isten az égben? A ki is azt felelte reá, hogy egyet felmagasztal, és mást megaláz. Okoson is mondotta volt Solon Kroesus királynak, hogy: Nemo ante mortem beatus; mert senki nem mondhatja magát boldognak halála előtt. Ha azok nem boldogok, kik hazájokban vannak, hát mi hogy volnánk, kik itt szaporítjuk a levegőeget suhajtásunkkal?

Hogy pediglen ked a Konstanczinápoly megvétele historiáját olvassa, az igen szép és hasznos időtöltés. Második Mahumet császár, ki aztot megvette, a tizenötödik saeculumnak a közepiben igen nagy hadakozó fejdelem volt, azt is írják felőlle, hogy egynehány nyelvet tudott, a mely igen ritka a török császárok között. Aztot pedig én is olvastam, hogy a pérai hegyen vitette által a gályáit és nagy hajóit, a mely mostanában teljes lehetetlen volna, és a melynek akkoron rettentő munkának kelletett lenni. Az olyan munka a régi romaiakhoz illett, a kik csaknem hihetetlen munkákot vittek végbe, és a melyeket még mostanában is csudálkozással látjuk. A mostani törökök nem hogy olyan nagy munkákot vinnének végbe, de eszekbe sem jutna: Mahumetnek pedig szükséges volt olyan nagy munkához fogni; mert olyan görög császárral volt dolga, a ki keményen oltalmazta a városát, és meg is oltalmazta volna, ha a mindennapi veszedelem után újabb-újabb hada lehetett volna. De a sok ostromokban minden nap fogyott a népe, és végtire az utczákon kelletett verekedni a törökökkel, ugyan magát is ott ölette meg. Mahumet pedig a maga népit nem kímélette, és az ostromokkor, a ki csak visszáfordúlt is, maga ölte meg. De látván, hogy az egész népének megcsökkent volna a szíve, és nem örömest menne ostromra, az egész táborán kikiáltatá, hogy a várost prédára bocsátja. Erre az egész sokaság felzúdúl, és parancsolatot nem várván

ostromnak megyen. A városbéliek is hogy megoltalmazhassák feleségeket, gyermekeket, keményen viselék magokot, ugyanazért lőn olyan nagy vérontás a város megvételekor. Azután az egész várost feldúlák, rablák és prédálák, és irtóztató dolgokot cselekedének a törökök. Azt a várost Konstantinus építette vala, ugyan Konstantinus nevű görög császár is veszté el életével együtt.

De ha szinte a város megvétele históriáját olvassa is ked, de lehetetlen, hogy le ne írjam kednek Mahumetnek egy kegyetlen cselekedetét — talám nem teszi fel mindenik historicus. A város megvétele után egy igen szép leányt vittek egy basának, a ki is a leányt szép voltáért a császárnak adja. A császár megszeretvén, harmad napig csak a leánynyal töltötte az időt, senki feléje nem mehetett, se semmi parancsolatot nem adott. A vezér és a több basák azon megütközvén, kérték a vezért, hogy menjen a császárhoz, és jelentse meg, hogy az egész had nem tudja mire vélni cselekedetét. A vezér megjelenti a császárnak, a ki is parancsolja, hogy hívassa eleiben a basákot — a basák eleiben gyűlnek — a császár nagy czifrán felöltözteti a leányt, a kinek is volt neve Erini. A basák csudálni kezdék a leány szépségét, és a császár kérdé tőllök, hogy ha nem volt-é méltó olyan szép leánynyal három napot tölteni? Mindnyájan felkiálták, hogy igen is. A császár mondá nékik: hát miért indúltatok fel, és mért gondoltátok, hogy elfelejtettem volna hívatalomot? De mindjárt megmutatom néktek, hogy ha a magam gyönyörűségit szeretem is, de azt el tudom hadni, és méltó vagyok, hogy néktek parancsoljak. Erre felindúlván a basák ellen, a kardját kivonja, és a szegény ártatlan leánynak a fejét elüti, és mondá azután a basáknak: a ki ennek oka volt, a megfizeti ezt nékem. Meg is fizeték; mert csakhamar a tanácsadóknak elütteté a fejeket. De ha szinte ilyen bosszút álla is a szegény leányért, de annak nem kelletett volna maga lenni hóhérjának.

Édes néném, mintha üsmértem volna, úgy megesett a szívem annak a leánynak halálán. És azzal minden nagy cselekedetit megmocskolta Mahumet; mert ugyanis egy olyan ártatlan személyt, a kit annakelőtte egynehány órával szeretett, és a kinek virágját elvette, ugyanannak egyszersmind hóhérja lenni irtóztató kegyetlenség! Az ilyen cselekedettől irtózik a természet; mivel az oktalan állatok között is látunk háláadókat. Ha Mahumet meg nem vehette volna Konstanczinápolyt, nem lett volna a néki olyan nagy gyalázatjára, mint ezen cselekedete.

De ne szóljunk többet arról a leányhóhérról, és ne sirassuk tovább azt a szegény leányt. Hanem az egészségre vigyázzon ked, és engemet igen igen-kell szeretni; mert én azt megérdemlem, úgy-é édes néném? Hogy pedig azon végezzem el levelemet, a min elkezdettem, hogy ajánljuk Istennek bújdosásunkot, és ha suhajtunk is, ne törődéssel suhajtozzunk; mert igen sokan vannak olyanok, a kik rosszabbúl vannak nálunknál. Erre azt mondja ked, hogy a nem nagy vígasztalás, és hogy mi haszna vagyon egy éhelhalónak abban, hogy Kolosvárt jó kenyereket sütnek? A való, de az is való, hogy a nyughatatlansággal való vágyódás az Istent megbántja: a suhajtás enyhíti a szomorúságot; mert

> Suhajtás könnyíti a nyomorúltakot,
> Nagyon engeszteli szomorúságokot.
> Azt tőllök nem tiltják, halljuk pogányokot,
> Kik panaszolkodni nem bánják rabokot.

De úgy a suhajtás mind könnyebb, mind hasznosabb lészen, ha aztot az Istennek ajánljuk, és ha csak az ő segítségét suhajtjuk. Nincsen könnyebb, mint jó tanácsot adni. Én olyan vagyok, mint az a pap, a ki mindenről megfeddette a híveit, és mindenkor jó tanácsot adott. Egyszer azt mondották nékie, hogy másoknak mindenkor jó tanácsot ád, de maga nem követi; azt felelé reá: Én csak néktek predikállok, nem magamnak. Talám én is azt mondhatom kednek, szerencsés jó étszakával együtt.

LXIV.

Rodostó, 23. Sept. 1725.

Az urunkkal Bercsényi úr látogatására jöttünk, a ki is igen rosszúl vagyon, és ha egy darabig elviszi is betegségét, de annyira nem viszi, hogy abból kigyógyúljon. A lábaiból igen sok víz foly ki, a melyet a borbélyok rosszra magyarázzák, és féltik attól a veszett gangrénától, aki is az árviz után ha kvártélyba száll, onnét egy compánia borbély sem verheti ki. Az Isten oltalmazzon meg minket attól. De, ha az Isten azt reánk bocsátja, Jóbot kell követnünk. Az Isten mennyi szenvedéseket, betegségeket bocsátott a szentekre, a kik őtet szerették és szolgálták, azért, hogy az ilyen rossz, mint én, megláthassa, hogy ha az olyan szentek szenvedtenek, hát én micsoda szenvedést nem érdemlek? Ők azért szenvedtenek, hogy példáúl legyenek, és jobban megtisztíttassanak, valamint az arany a tűzben: én nekem pedig azért kell szenvednem, hogy akaratom ellen is végit szakaszthassam rosszaságomnak.

Édes néném, mely jó az egészség! Aztot pedig leggyakortább mi magunk rontjuk el; mert miért látunk a szerzetesek és a munkás emberek között annyi egészséges öreg embereket? Ennek igen könnyű okát adni; mert se a szerzeteseknek, se a munkásoknak az elméjek annyi változást nem szenved — a nagyravágyás, fösvénység, irígység nem gyötri. Ezeknél pedig semmi inkább nem rövidíti az életet. A nyughatatlanság, a gyötrődés az elmét megrontják, és az elme az egészséget. De ne szóljunk az elméről, hanem nézzük el, micsoda mértékletes életet élnek a szerzetesek és a munkások, és nem kell csudálni, ha sokáig élnek; mert az ő ételek és italok közönséges és mértékletes, csaknem mindenkoron egyaránsú étellel és itallal élnek, gyomrokot meg nem terhelik, és ha vasárnap vagy más innepnap egy-más munkás ember többet talál enni vagy innia, aztot más nap a dolog és az izzadás meg-

orvosolja. De aztot csudáljuk, hogy látunk az urak között öregeket, és ne csudáljuk, ha látunk betegeseket; mert mi lehet nagyobb ellensége az egészségnek, mint a torkosság, mértékletlenség, és a tunya élet? És mi rövidítheti úgy az életet, mint a részegség? Az a sokféle savanyú és édes, az a sokféle hidegítő és melegítő micsoda zenebonát nem csinál gyomrokban? És mindezekkel halmozva megtöltik magokot, azután nem hogy valami járással segítenék az emésztést, de még aztot meggátolják két óráig való déli álommal. Hát még a rettentő ital mit csinál? amidőn nem az árvízben, hanem az árborban kell úszkálni a szegény gyomornak, a kinek lehetetlen megemészteni mind azt, a mit belé töltenek, és vetnek. Az okozza azután a sokféle rossz húmorokot vagy nedvességeket, és a sűrű vért, és a sok nyavalyák ezekből származnak. Ezért mondja egy példabeszéd, hogy: Az ember a fogával ás magának vermet.

Elég a, hogy a szegény úr, nem gondolom, hogy meggyógyúljon. A szegény Zsuzsi azért igen szomorú. Eléggé vígasztalnám, de csak fél fogra nevet, nem is lehet másként, amennyi sok nyughatatlanságot kell szenvedni; mert akkor látszik meg a jó feleség, amikor az ura beteg. Édes néném, vígyázzon az egészségére ked; mert a derék állapot — és maradok ked szolgája. Amen.

LXV.

Rodostó, 4. Octob. 1725.

Ma csak azért írok kednek, hogy bizonyos alkalmatosság vagyon, és eztet ha elmúlatnám, tudom, hogy megpirongatnának, és bosszút állanának; mert az asszonyok bosszúállók, ki egyben, ki másban. Hogy pedig a ked rettenetes haragját elkerüljem, inkább írok. De mit? mert szakállomra mondom, hogy nem tudom, mit írjak. Mert itt oly csendességben vagyunk (Bercsényi úron kívűl), valamint az Elizéus mezején lévő

lelkek, a hol még Mahumet tanítása szerént is a lelkek nagy kiességben vannak, és a kimondhatatlan szép leányokkal való gyönyörűségben élnek. A kik is olyan édesek, hogy ha valamelyike közűllök a tengerbe találna pökni, azonnal édessé lenne, és elvesztené sósságát. Mert a törökök azt tartják, hogy ott másféle asszonyok lesznek, és nem azok, akik itt a földön élnek.

Hát miről írjak, édes néném? Azt megírhatom, hogy ma nálunk nagy innep vagyon; mert a mi urunkot Ferencznek keresztelték. Ha pap volnék, le kellene tehát írnom a sz. Ferencz életét: de nem akarok úgy tenni, mint egy olyan pap, a kinek minden predikállása csak a gyónásról volt — annál többet meg nem tanulhatott, és minden innepeken csak azt mondotta el. Egyszer arra kérik, hogy prédikáljon sz. József napján — predíkáczióját így kezdi el: Atyámfiai! ma sz. József napja. Sz. József pedig ács volt, és minthogy ács volt, gyóntató székeket csinált; azért beszélljünk a gyónásról. Nem szükséges tehát, hogy leírjam a sz. Ferencz életét — arra mindenik franciscánus barát megtaníthatja kedet. Aztot tudjuk, hogy angyali életet élt; de aztot is tudjuk, hogy megharagudott volna arra az együgyű fráterre, a ki sok idővel halála után az írásiban a Krisztushoz hasonlította, mondván, hogy mind születésében, életében, szenvedésében, és halálában hasonló volt a Megváltóhoz; hogy a ki franciscánus köntösben hal meg, annak nem lehet elkárhozni, és hogy sz. Ferencz minden esztendőben egyszer lemegyen a purgatóriumban, és onnét felszabadítja a franciscánusokat, a kik akkor ott találnak lenni. Az ilyen írást mi sem találjuk jónak, nem hogy egy olyan alázatos szent találta volna.

Itt most szűrnek, azért beszélljünk a szüretről. És mondja meg ked nekem az okát, hogy mitől vagyon a, hogy a szüret csaknem mindenütt egy tájban vagyon? Az aratásban nagy külömbözések vannak, hol elébb, hol későbben aratnak. Voltam olyan tartományban, a hol a búzát májusban aratják: de a szüretet csak ak-

kor kezdik, mint nálunk. Erre sokan azt felelik, hogy a régi római császárok megparancsolták volt, hogy az egész birodalmokban a szüret egy időben légyen. Azt megengedem, hogy a parancsolat megvolt; de a nap függött-é a parancsolattól? azt nem gondolom. Ebben az országban a bizonyos, hogy nagyobb melegek vannak, mint Erdélyben; mégis a szüret itt csaknem azon a napon kezdődik, mint ott. Lehet-é tehát azt mondani, hogy a napnak meg volt parancsolva, hogy a szőllőt mindenütt egy időben érlelje meg? Azt nem lehet mondani; hanem azt mondhatni, hogy a természet parancsolatjából vagyon a szüret csaknem mindenütt egyaránt. Mindazonáltal nekem úgy tetszik, hogy az olyan meleg tartományokban, a hol majd tél sincsen, legalább egy holnappal elébb kellene szűrni, mint nálunk: de elébb nem szűrnek, és a szüret Európában csaknem mindenütt egy időben esik. Azt tudjuk, hogy Magyarországban a Hegyalján novemberben szűrnek, de e nem közönséges még a Hegyalján is, annál inkább a több tartományiban. Amég pedig erre a kérdésemre megfeleljen ked, addig azt adom kednek tudtára, hogy Bercsényi úr igen igen készűl a más világra; mindazonáltal a kit az Isten meg akar gyógyítani halálos betegségiből, csak egy száraz figével is meggyógyíthatja. Most ez elég, másszor többet. Csak az egészségre vígyázzunk. Édes néném, mely régen nem kérdettem, ha szeret-é ked? mert azt el nem kell felejteni.

LXVI.

Rodostó, 29. Octob. 1725.

Ma a szegény Bercsényi úr látogatására voltunk, a ki is éppen olyan állapotban vagyon, valamint Jób volt, csak éppen abban külömbözik, hogy az ágyban fekszik, és nem a ganédombon; mert nincsen olyan rész a testiben, a melyben valami kis épség volna. A lábaiból a víz kifolyván, a rothadás szállott belé.

Megesik az embernek szíve rajta, amidőn látjuk, hogy metéllik le a rothadt húst a szárairól. És midőn halljuk jajgatni és ordítani a nagy fájdalomban, úgy tetszik, mintha a régi mártiromokot látnám a kínokban. A bizonyos, hogy ki sem mondhatom azt kednek, hogy micsoda irtózással kell azt látni; hát még micsoda kínban vagyon az, a ki azt szenvedi? De a test fájdalmival a lélek gyógyúl, és az irgalmas Isten az ő lábaiba tette a purgatoriumot, meg akarván menteni a más világon lévőtől. Azért már nincsen is legkisebb reménység életéhez. Hogy is lehetne, amidőn mind belől, mind kívül rothadni kezd. A testamentumát már megcsinálta. És a szegény Zsuzsit ítélje el ked, hogy micsoda szomorúságban vagyon. De azt el lehet hinni, hogy nem marad nyomorúságra. Minthogy e szomorú levél, azért most nem is írok többet; mert a szomorú levélnek igen rövidnek kell lenni. De, hogy teljességgel a szomorúságon ne végezzem el, egy kis históriával végzem el, a mely valósággal megtörtént.

Egy úri embernek ifjú és szép felesége lévén, gyanakodott reája, noha semmi bizonyost nem tudhatott felőlle. De, hogy jól megtudhassa, egy pohár vizet viszen a feleséginek mondván, hogy azt meg kell innia. A szegény asszony reszketve innia kezdi — amikor félig megitta volna, az ura elveszi a szájától, és maga megiszsza a többit, mondván: én nekem is utánnad kell mennem. Az asszony azt meghallván, mindjárt megijed azon, hogy étetőt ivutt, és az ijedtség oly nagy volt, hogy mindjárt beteggé kezd lenni, és hánni, Azonnal a papért küld, és az atyjafiait is esszegyűjteti. Amidőn mindezek az ágya körűl volnának, az asszony mindenek hallottára a papnak gyónást tészen, és amidőn elvégezi, mondja, hogy azért tette azt a gyónást, hogy halála után is az ura ne gyanakodhassék felőlle, és megtudhassa ártatlanságát. Az ura az ágyhoz megyen, és megöleli a feleségét, és felszóval mondja néki, hogy ne féljen; mert a vízben semmi étető nem volt, és hogy csak a gyanúságot akarta megtudni, hogy igazán

való-é, vagy sem? A kik a házban voltanak, és a beteg halálán siránkoztanak, ezt meghallván, a szemeket megtörlik, és örűlni kezdenek. A szegény asszony is semmi valójában való betegséget nem érezvén magában, el kezdi magával hitetni, hogy nincsen megétetve, és a félelem is lassanként kimenvén az elméjiből, az ágyból felkél, és jól érzi magát. A többi ezt látván, a szomorúság örömre fordúl, vacsorához ülnek, és virradtig isznak. Mit mond ked erre? A gyanóság, való, hogy nagy betegség, de aztot meggyógyítani az ilyen próbával nem jovaslom mindennek; mert hát ha az asszony is legelső alkalmatosságkor az olyanért bosszút állana? Ked ítéletére hagyom, ha a férfiú jól cselekedett-é, vagy sem? De én jó étszakát kívánok kednek.

LXVII.

Rodostó, 6. Novembris, 1725.

Édes néném, itt most elég sírás, rívás és zokogás vagyon. A szegény Zsuzsi özvegyen marada, és Kajdacsinéból mindenféle nedvesség a szemin foly ki, amenynyit a ma sírt. Méltán is, mert a szegény Bercsényi úr a bújdosásának végit szakasztván, ma reggel két órakor elhagya bennünket. Mind holtig az elméje helyén volt, és egy keresztényhez illendő halállal múlt ki e világból. E már elvette sok szenvedésinek jutalmát, és nem szükséges szánni; hanem azokot kell szánni, a kiket árváúl hagyott itt idegen országban. De azokra is gondja lészen annak a nagy cselédes gazdának, a ki soha meg nem hal. A mi urunk mindenkor mellette volt, és hozzája való barátságát holtáig megmutatta.

Micsoda ez a világ? és miért kapunk annyira rajta? A benne való életnek kezdete nyomorúság, a közepe nyughatatlanság, a vége fájdalom és szomorúság. Ez az úr, éltiben, való, hogy szenvedett, de sok világi jókban is volt része. Való, bújdosásban holt meg, de nem szükségben. Így fogyunk el lassanként, mert már

itt elég szegény bújdosókot temettünk el. Ezután még mi lesz? Hadjuk a jó atyánkra, és mondjuk azt, hogy nem érdemli ez a világ, hogy hozzája kapcsoljuk magunkot; mert akármely gyönyörűségben úszunk is, de abból ki kell kelni, és azt elhagyatják velünk.

Elmúlt gyönyörűség csak suhajtást okoz,
Jelenvaló pedig hasonló árnyékhoz,
A jövendőbélin kapsz bizonytalanhoz:
Ah! mért hasonlítod magadot boldoghoz?

Aztot már megmondottam, hogy a szomorú levélnek nem kell hosszúnak lenni. Ez elég szomorú; mert itt a halálról kell beszélleni, azért el is kell végezni. Tudja ked, micsoda nagy dohányos volt a szegény úr — mind holtig is dohányozott; mert halála előtt két órával egy pipa dohányt kiszívott — de megholt, kedet pedig az Isten éltesse. Amen.

LXVIII.

Rodostó, 12. Novemb. 1725.

Azt ne csudáljuk, édes néném, ha a szegény úr megholt. A való, mindennek meg kell halni; de ennek még inkább meg kelletett halni, mintsem másoknak; mert holta után a testit felbontották, de annak legkissebb íze ép nem volt, és a belső részei el voltanak rothadva. Nem tudom valójában, ha azért nem vitték-é a testet Konstanczinápolyban, hogy sok költségbe kerűlt volna, vagy azért, hogy nem engedték meg. De azt tudom, hogy egy kis görög kápolnában temették el. A testamentumát felnyitották, Zsuzsinak ezer aranyat hagyott, és holmi portékát. A cselédinek is hagyott, még nekünk is, holmi portékát. — Nekem a megholt felesége nádpálczáját hagyta. Nem kell az ajándékot tekinteni, hanem azt kell tekinteni, hogy ki adja, és mint adja. A több ládabéli portékája, köntösök, ezüst- és aranymíves portéka a fiára szállott, — a melyek mind együtt egy asszonynak kedvére lehetnek.

Mindenikünk azt gondolta, hogy kész pénze felesen vagyon; de holta után megcsalatkoztunk benne. Mindazonáltal ennek a gyenerálisnak többje volt, mintsem a régi római gyenerálisoknak. A többi között egy Regulus nevü főpolgármester száz negyvenezer emberrel ment Afrikába a Karthágóbéliek ellen. Amidőn ott hadakozott volna, Rómából a felesége levelet ír néki, és tudtára adja, hogy miben vagyon a jószága dolga. Regulus arra egy levelet ír a római tanácsnak, és kéri, hogy küldjön helyébe más polgármestert, a ki a hadakozást folytassa; mivel ő néki visszá kell menni, hogy a jószágában rendelést tegyen; mert a gondviselője meghalván, az emberek, a kik a földet szántották, minden ekéit, és a földi munkához való eszközit elvitték, és ha nem miveltetheti a földét, a feleségét, gyermekit nem tarthatja. De nézzük el, miből állott az a nagy jószág? Egy majorházból, és hét szántóföldből.

Édes néném, mint megnevetnők most az olyan gyenerálist, a ki száz negyvenezer embernek parancsolván, azon panaszkodnék, hogy egynehány ekéit ellopták, és ha hét darab földet meg nem szántat, a cselédje meghal éhen. De inkább csudáljuk azt a boldog időt, a melyben egy olyan nagy hadi ember a maga szegénysége mellett csak a hazája gazdagságát kereste, és a melyben az olyan nagy emberek, a kik előtt a királyok térdet hajtottak, csak a földi munka után alacson rendben éltenek. Látunk még más olyan főpolgármestert, a kit az eke mellől vontak el, hogy százezer embert adjanak kezébe, és a kinek királyok mentenek udvarlására, — de a hadakozást elvégezvén, ismét a szántáshoz fogott, mert a régi rómaiaknak egyéb jövedelmek nem volt, csak a szántásból. A kit főpolgármesternek tettek, az a majorkodását elhagyta, hadakozni ment, és akkor a királyok és fejdelmek nagy tisztelettel állottanak előtte. Esztendő múlva a tisztséginek vége lévén, Rómába visszá kelletett menni, és letenni a tisztségit, és a nagy kincset, a melyet nyert a hadakozásban, mind egy polturáig a város tárházában kelletett adni, és azután a

nagy gyenerális, a kitől annakelőtte egynehány holnappal az országok rettegtenek, és a nagy városok a kinek egynehány száz arany koronákot küldöttenek, és a ki nagy pompával menvén bé Róma városába, előtte gyakorta a meggyőzetett királyok lánczolva mentenek; ugyan az a gyenerális közönséges köntösben öltözvén a majorházába visszátért, ott borsóval, lencsével élt, és kevés számú szántóföldét szántotta, vagy szántatta. És az ilyen emberek vetették idővel a római birodalom alá csaknem az egész világot. Boldognak mondjuk-é az olyan időt? Én azt tartom, hogy boldognak mondhatni azt az időt, a melyben a nagy urak csak éppen a haza hasznát keresték, és a melyben az emberek oly közönségesen éltenek. Mert azt elmondhatni boldognak mind lelki, mind testiképpen, a ki keveset kíván, és kevéssel beéri.

De most veszem észre magamot, hogy Rodostón kezdettem el levelemet, és azután a régi rómaiakhoz repültem. De visszá kell repűlni, mert én azt a régi szokást visszá nem hozom, se a mostani gyenerálisokot az eke mellé nem tehetem. Azért visszátérek Zsuzsihoz, és azt mondom kednek, hogy üsmerek olyat, a ki Zsuzsival le akarná már is tétetni a feketét, de nem akarja. — Nem tudhatom az okát, noha azt tudom, hogy még leány korában szerették egymást. — Attól van-é, hogy a grófné titulust nem akarja letenni; vagy attól, hogy a legénynek nem igen villog ládájában az arany? De elég a, hogy nincsen kedve hozzá; noha a szeretet megvagyon. Minthogy keresztények vagyunk, mondjuk azt, hogy a kit az Isten valakinek nem rendelt, aztot nem is fogja bírni. — Mi hír vagyon ott keteknél? mert innét mindenkor szomorú hírt írok. Jól vagyon-é az egészség?

LXIX.

Rodostó, 7. Decemb. 1725.

Ezt a levelet elkezdem írni, de bajuszomra mondom, hogy nem tudom, mit kell írni, — és ha írok, csak azért írom, hogy kednek válaszát vehessem. — Azt írjam-é? hogy itt «könyvem forrási s áradási indúljatok», és hogy még a sírás, zokogás meg nem szűnt itt az özvegyek között? De idővel az is megszűnik; mert az a kegyetlen idő mindent elront s eltöröl. Erről írni kednek nem nagy vígasztalás; de csak kell valamit írni. Azt írom hát, hogy itt most szántanak és vetnek, nálunk pedig azt már régen elvégezték, hogy ha csak valaki a havat nem akarja szántani. A minap olvastam, hogy miképpen kell a búzát megszaporítani. Amidőn a gazdasszonyságra visszátér ked, akkor meg kell próbálni. Példának okáért egy véka búzát főzessen meg ked jól, de sok vizet kell reá tölteni, — amíg a fő, addig tétessen ked egy kádba négy véka búzát. — Amidőn pedig a búza jól megfőtt, a vizet szűresse le ked rólla, és melegen hadd töltsék a kádban lévő búzára, és azt bé kell jól födni, — másnap vagy harmadnap, ha látja ked, hogy a búzaszem kezd dagadni, és a vizet jól béitta, akkor küldje a mezőre ked, és hadd vessék el valamely jó földbe; de mentől ritkábban lehet; mert egy búzaszálon három vagy négy ág terem, és mindenikén egy búzafő, — és így négy annyival több búzája terem kednek, mint rendszerént. — Ezt én olvastam, igaz-é, vagy sem? nem tudom, de a ki nem hiszi, próbálja meg. Nem nehéz dolog, és ha igaz leszen, akkor nem bánja meg fáradságát.

De a micsoda hírt hallottam csak éppen ebben a szempillantásban, azt nem lehetne elhinni, hogyha csak bizonyosan nem tudnók. Ked ott a francziák között hamarébb meghallhatta. De tudja vagy nem tudja ked, megírom, hogy a franczia király 5. Septembris megesküdt, és lefeküdt a Stanislaus király leányával.[63] Ki

hitte volna azt, hogy egy olyan nagy hatalmas király egy szegény bujdosó, és csak névvel való királynak vegye el a leányát? és hogy visszáküldje egy nagy királynak, mint a spanyol királynak a leányát, a kit annak előtte akart elvenni. Ezek ám az olyan dolgok, a melyekben nyilván kitetszik az Istennek csudálatos munkája és hatalma, a ki úgy bánik a királyok szívével, valamint mi a viaszszal. Bízvást elmondhatja a franczia királyné a Boldogságos Szűz után, hogy megtekintette szolgálójának alázatosságát, és hogy az alacson renden lévőket felemelte, és a fennvalókot levetette; mert lehetetlen volt csak hízelkedni is magának azzal, hogy még franczia királyné lehessen. Ha az atyja Lengyelország közepiben lett volna, úgy mégis mondhatnám; de bújdosásban lévén, mindenektől elhagyattatván, és csak reménsége sem lévén, hogy Augustus székibe ülhessen: csudálni és imádni kell az Istennek az ilyen rendelésit, mert az ilyen munka feljülhaladja az emberi elmét: Ludit in humanis.[64] És hogy az Isten előtt a királyok és fejdelmek olyanok, mint a gyermekek, a kiknek hatalmok, nagyságok csak gyermeki játék. Imádjuk, édes néném, az Istennek minden rendelésit, és reméljük, hogy reánk is gondja lészen, mert irgalmas, és megsegíthet, mert hatalmas.

A sophiai pápista érsek ellen a görög püspökök és papok a portán sok hamis vádolásokot tévén, a vezér parancsolatot küldött, hogy megfogják mind az érseket, mind a papjait, és fogva vigyék Konstanczinápolyban. Az érsek azt megtudván, elszaladott, de a papjai közől hármat vagy négyet lánczolva vittek Konstanczinápolyban. Az érsek ide szaladott, és titkon vagyon közöttünk. Tudom, hogy az urunk azon lészen, hogy kiszabadíthassa azokat a szegény papokot, a kik még a botozást is megkóstolták. Így szenvednek a mi szegény papjaink a hitért. De nem csak itt, hanem az egész világon, és a legkegyetlenebb nemzetek között. Ki tudná megmondani, hogy hány jezsuitát és barátot ettenek már meg Afrikában és Amerikában azok a vad emberek, a kik

igen szeretik az emberhúst? De a barátokon nem kapnak; mert egy kapucinust megölvén, jó ebédet aakrtak belőlle csinálni, de, hogy megsütötték a húsát, mind ösztövérnek, mind igen keménynek találták, azóta nem kapnak a baráthúson. Hát egyszer egy szegény jezsuita szokása szerént faluról falura járván, hogy valakit megtéríthetne, egy nagy erdőből kimenvén, egy falura talál. A vademberek látván egy nagy embert feketében, nagy kalap a fején, és hogy négy lábon jár, mind elszaladnak tőlle; mert, hogy soha lovat nem láttak volt, azt gondolták, hogy a ló és az ember mind egy. A jezsuita azt látván, leszállott a lováról, és lassanként a vademberek is visszatértenek hozzája. Azt elmondhatjuk igazán, hogy csak a mi papjaink követik valóságoson az apostolokot. Bár követhetném én is mindenben őket, de csak abban követem, hogy ők aluttak, én is aluszom, azért jó étszakát édes néném.

LXX.

Rodostó, 16. Jan. 1726.

A ked méznél édesebb levelét igen kedvesen vettem. Édes néném, ha valamely idegen olvasná a ked levelét, nem hinné el, hogy atyafiak vagyunk, azt gondolná, hogy még több vagyon az atyafiságnál közöttünk, mert rendszerént az atyafiak levele hidegebb téntával vagyon írva. Hogy pedig mi egymást szeretjük, arra mind az atyafiság, mind a hajlandóság kötelez minket. De még többet mondok:

Mert kevéssel kedet ha inkább szeretném,
Nénémséget néha el is felejteném.

De azt valljuk meg, édes néném, hogy mi jók vagyunk azért, hogy úgy szeretjük egymást. Annál is inkább, hogy a mi szeretetünk nekünk semmit sem alkalmatlankodik. Mi azért jól alhatunk, jól ehetünk, és semmi nyugtalanságot nem okoz. A mi szívünk mindenkor frissen és hívesen vagyon, és nem peshed úgy, mint

a füstölt hús a nyárson. És ne legyünk olyanok, mint a kiknek a szíveket a lángon vagy a rostélyon égetik, amelynek is régen hamuvá kelletett volna lenni, ha az igaz volna, a mit mondanak.

Lehet-é tőllem olyat kívánni, a melyet ott helyben jobban megtudhat ked? Az örmény lakadalomról már írtam kednek, azt tudhatom: mert közöttök lakunk; de azt kérdeni tőllem, hogy micsoda czeremoniával adja férjhez a török császár a leányát, azt méltó nevetni. Mindazonáltal megírom, nem azért, hogy kedet arra megtanítsam, hanem azért, hogy megmutassam, mint tudok kednek engedelmeskedni.

A török császár, a midőn a leányát vagy atyjafiát egy vezérnek vagy egy basának akarja adni, oda se pap nem kívántatik a megesketésre, se más egyéb tiszt a contractus csinálására; mert oda csak a császár akaratja kívántatik. Hogyha egy fővezérnek, vagy más főtisztnek akarja adni a leányát a császár, azt neki megjelentetvén, annak, ha házas, minden feleségeit el kell bocsátani magától, sok ajándékot és sok rableányokot kell venni a császár leánya számára. Amidőn pedig a császárnak tetszik, hogy a lakadalom meglegyen, a vőlegényt magához hivatja, és a jobb kezében egy buzogányt ád és egy levelet, a levelet pedig a kebelében teszi, és azonnal megyen a császár leányához, a kit annak előtte soha sem látott volt. A leány egyedül lévén a kereveten, a vőlegény bémenvén, háromszor térdet hajt neki, és azután megjelenti neki hozzája való nagy szeretetét, és hogy micsoda nagy örömmel vészi a császár kegyelmességit. A leány nem várván, hogy elvégezze beszédit, mintha igen haragudnék, felkél a kerevetről, és a hanzsárhoz [65] nyúl, hogy azzal általverje. Hanzsárt, vagy hosszú kést nem szabad más asszonynak viselni, csak a császári nemből való asszonyoknak. A vőlegény pediglen nagy sietséggel kivészi a kebeléből a császár levelét, és a leánynak megadja, a kinek is mindjárt elmúlik az örömmel való haragja, a levelet elveszi, megcsókolja, és elolvassa.

A melyben látván a császár akaratját azt feleli a vőlegénynek: légyen a császár akaratja. Arra a vőlegény megcsókolja a köntösét, és kimégyen. Másnap sok ajándékot kell küldeni a leánynak, és nagy pompával viszik a férje házához. Sokszor történik úgy, hogy egy hónapig sem lakik véle, hanem más basának adják, főképpen ha asszonyomnak valamely panasza vagyon ellene, és ha nem úgy keresik kedvit, amint kivánná.

Mert a virágszálat szükséges öntözni,
Másként a melegben el kéne száradni.

Édes néném, idétlen házasságnak tartom a török házasságot. Egymást annak előtte nem látják, hanem csak éppen akkor, amikor már nem lehet megmásolni. Sokszor azt gondolja a vőlegény, hogy valamely szép személy mellé fekszik, — másnap ha meglátja, hát ijesztő. De az ő törvények abban kedvezett a férfiaknak és ha így megcsalatkoznak a feleségben, megengedi nékik, hogy újra kezdjék, mert egynehány feleséget tarthatnak, ha akarják, és ha módjok vagyon benne. De még ezenkivül annyi rableányt tarthatnak, amennyi tetszik, és az ellen semmit nem mondhat a valóságos feleségek, csak nekik is megjárjon az adó; mert ha a gazda azt elmúlatja három pénteken, a gazdasszonynak lehet azért panaszt tenni a bíró előtt, és ha ugyancsak továbbra is akarják halasztani az adómegfizetést, akkor az asszony elválhat az urától. E ritka példa, de a törvény megengedi. Hogyha pedig a férfiú elválik a feleségitől, és azután ismét visszá akarja venni, a meglehet, a törvény azt megengedi, de olyan formában, hogy az asszonynak szabad, ha akarja, minek előtte visszámenjen, az ura hírével egy étszakát eltölteni olyan férfival, a micsodás neki tetszik. E csúfos törvény, és nem látom, mi végre rendelte a törvénycsináló? Ő lássa, abban nem töröm a fejemet, hanem csak abban, hogy ked egészséges legyen. De éppen most jő eszembe egy jó gondolat, hogy mért födözik és takarják úgy bé

magokot itt az asszonyok? Talám azért, hogy még inkább kapjanak rajtok; mert:

Mennél inkább légyen valami megtiltva,
Légyen is előttünk erősen elzárva,
Ámbár ahoz jutni kellessék fáradva,
Annál inkább bírni azt várjuk suhajtva.

Kérem édes néném, kedet, hogy hadd ne írjak már többet; mert télben nem lehet hosszú levelet írni, azért, hogy hideg vagyon, nyárban pediglen igen meleg, — itt pediglen tizenegy az óra, a pennám is alhatnék.

LXXI.

Rodostó, 13. Martii, 1726.

A ked nádmézes téntával írt levelét tegnap vettem. A minap is vettem volt kettőt egyszersmind. Úgy tetszik, hogy hacsak nem álmodtam, hogy választ is adtam reájok, de nem vagyok bizonyos benne. De abban bizonyos lehet ked, hogy ha nem írtam, ked sem vehette a választ. De oh mely könnyen megbocsátjuk mi egymás vétkit! Mindazonáltal azzal el ne higyje ked magát. A rossz példát nem kell követni, se bosszút nem kell állani. Vagy is talám büntetésűl kíván ked tőllem olyan dolgot, a mely húsz esztendőben egyszer nem jut eszembe? Mert ugyan is hogy jutott kednek eszébe, hogy tőllem azt kérdje, hogy kik voltanak a templaristák, és miért vesztették el őket? Jobban szeretem fél óráig Zsuzsival nevetni, mint arról tíz óráig írni. Mindazonáltal ki ne engedelmeskedném kednek? Ha szinte írni nem tudnék is, megírnám. Én, édes néném, csak azt írom meg felőllek, a mit hallottam és olvastam, — úgy-é, hogy többet nem kíván ked?

A máltai vitézeknek és a templaristáknak rendi Jeruzsálemben vettenek eredetet. A máltai vitézek régiebbek. Egy Gerárdus nevű franczia 1112. esztendőben Jeruzsálemben a jövevények és zarándokok számokra egy nagy ispotályt építtete, a melyet neveze Keresztelő

szent János ispotályának, és oda béfogadá mindazokot, a kik jó akaratjokból a betegekhez és a zarándokokhoz való gondviselésre szánák magokot. De azok csaknem mind hadi emberek lévén, Gerárdus úgy rendelé, hogy annak egy része az ispotályban maradván, a másika a saracénusok ellen hadakozzék, és régulát szabván nékik az engedelmességre és a házasságon kívül való életre kötelezék magokot, és hogy holtig hadakoznának a hitetlenek ellen. Ez a rend vagy szerzet csakhamar megszaporodék, és nevezék őket jeruzsálemi szent János ispotálya vitézinek. Ezeknek fekete köntöst kelletett viselni, és a köntösökön nyolcz szegletű fejér kereszt volt varrva. A saracénusok elvévén a szent földet a keresztényektől, ezeknek is ki kelleték menni, és Rhodus szigetében megtelepedének. De idővel egy hatalmas török császár[66] nem szenvedhetvén olyan vitéz szomszédokot, a szigetet megszállá és nagy nehezen megvévé, és a vitézeknek, a kik megmaradának életben, megengedé, hogy kimehessenek a szigetből. — A kik is elhagyván a szigetet Málta, szigetében megtelepedének, és máltaiaknak nevezék.

A templaristák szerzete Jeruzsálemben kezdődék 1118. esztendőben. Nyolcz vagy kilencz franczia nemesember egy társaságban lévén a jeruzsálemi patriárcha előtt fogadást tevének az engedelmességre, a házasság nélkül való életre, és hogy minden jószágokot, életeket a szent földre menő zarándokok oltalmára és szolgálatjára fordítják. Ezek tehát egyszersmind hadi szerzetesek lének, azután megszaporodván, Baudounius jeruzsálemi király nékik a templom mellett lakóhelyt adott, és azért templaristáknak nevezék. Második Honorius pápa ezeknek regulát csináltata szent Bernárddal, és akkoron fejér köntöst kelleték viselniek, és harmadik Eugenius pápa 1146. esztendőben veres keresztet parancsolá, hogy viseljenek. Ezeknek mindennap misét kelletett hallgatni, — csak háromszor egy hétben volt szabad húst enniek, — több lovat háromnál nem tarthattak, — a vadászat nékik meg volt tiltva, — még a

madarászat is, a köntösök a világiak köntösöktől csak éppen a színben külömbözött. A templaristák sok szép nevezetes hadi dolgokot vittek végben, — a jeruzsálemi királyok alatt igen elhíresedének, és a nagy hírrel igen sok jószágokot és kincseket gyűjtének Európának minden részében. De a szent föld elvesztése után a henyélés és a sok jószág megrontá őket, és a mindenféle mértékletlenségben elmerűlének, főképpen a részegségben. Azért is mondják példabeszédben a francziák, hogy úgy iszik, mint egy templarista. Az egész szerzetnek pedig veszedelmét két templarista okozá, a kik a szerzetből kiűzettetvén, a franczia király előtt hamisan, vagy igazán (mert azt még nem tudhatni valóságoson), bévádolák az egész szerzetet. A vádolás pedig ebből állott, hogy minden vitéznek, a kit a szerzetbe bévesznek, ellene kell mondani a Krisztusnak, és a keresztre kell pökni, és ha az asszonyoktól megtartóztatják is magokot, de más útálatos közösülés közöttök megvagyon. A király másként is haragudván a szerzetre, a pápának ezeket tudtára adá; de látván, hogy a pápa csak halogatja a dolgot, parancsolatot ada ki titkon, hogy bizonyos napon az országban lévő templaristákat megfogják. A pápa azért igen megneheztele a királyra, mindazonáltal maga eleiben hivatván vagy hetven templaristát, csudálkozással hallá, hogy mivel vádolnák magokot. A pápa azonnal parancsolatot külde minden országokban lévő püspököknek, hogy vizsgálnák meg jól a dolgot. — A kik is megvizsgálván, mindenütt egyenlő vétkeseknek találtatának. A pápa éppen akkoron gyűlést tartván Francziaországban Bécsben,[67] az egész atyák azt itélék, hogy az egész szerzetet el kell szélyeszteni, és jószágokot el kell venni. Erre mindenütt a királyok reá állának, és mindenütt csaknem egy nap az egész szerzettől a jószágot elvévék, és csaknem mind megöleték, és így az a gazdag és nagy rendekből álló szerzet csaknem egy nap mind eltörölteték.[68] Erről egynehányféle könyvet olvastam. Némelyek azt tartják, hogy igazságoson bántak vélek; némelyek pediglen, hogy

nem kellett volna oly kegyetlenűl bánni vélek, és a sok ártatlant nem kellett volna a vétkesekkel összeelegyíteni, és hogy a sok jószágokért voltanak annyi ellenségi. Elég a, hogy jól vagy rosszúl, de a hírek csak a könyvekben maradott meg. Még Magyarországban látni oly romlott templomokot, a melyek övék voltak. De azt nem tudom, hogy a magyarok miért nevezik veres barátoknak; mert se a köntösökről nem nevezhetik, se barátok nem voltanak; hanem hadi szerzet volt. De ők lássák: azon nem törődöm, akárminek nevezzék. — Elég a, hogy én engedelmeskedtem, és megírtam röviededen az ő históriájokot a parancsolat szerént. Annál többet ne kívánjon ked tőllem. De azt szeretném tudni, hogy volt-é lakások Erdélyben? Én azt gondolom, hogy nem volt. Már többet nem írok, mert megúntam. Hanem még azt megírom, hogy itt ma alkalmos földindúlás volt. Ha tót volnék, úgy mondanám, hogy a föld megrázta magának. Édes néném, jó étszakát. És az ének szerént: Ha szeretsz, szeretlek én is.

LXXII.

Rodostó, 12. April. 1726.

Édes néném, nincsen mit írnom, és ha írok, csak azért írok, hogy megmutassam kednek, hogy megírnám, ha volna mit, és hogy vegye el ked a rest nevet róllam. Tegnap vettem a ked levelét, a mely tele köszönettel és dicsérettel, — jó, hogy nem szememben dicsér ked, mert elájúlnék szégyenletemben. Nem gondoltam volna, hogy olyan köszönetet vegyek a veres barátokért. De a nem árt; mert máskor bátrabban írok, és egy kis bátorság megélesíti az elmét.

A régi rómaiaknál nem hogy gyalázattal illették volna az olyan gyenerálist, aki a harczot elvesztette, hanem még dicséretekkel vígasztalták, és alkalmatosságot adtak nékie, hogy bosszút állhasson az ellenségen; mert a nem lehet, hogy az ember mindenkor győzedelmes

legyen, mindenkor okosan beszéljen. A fogyatkozásban részinek kell lenni minden embernek. Micsoda nagy fogyatkozásokot nem látunk a legnagyobb császárokban? A nagy Theodosius császár egy csekély dologért két vagy háromezer embert ölete meg Thessalonikában. Való, hogy aztot megbánta azután; de a megholtak azzal fel nem támadának. A való, hogy gyönyörűség, ennek a nagy császárnak azon cselekedetiért való maga-megalázását látni; mert a templomban akarván menni az isteni szolgálatra, szent Ambrus a mediolánumi érsek a templom ajtajában megtartóztatá, és bé nem bocsátá, mondván: «Még az ártatlan vérrel a kezeid véresek, mégis a szent áldozatra akarsz menni? Ha Dávid királyt követted vétkiben, kövessed penitenczia tartásában is.» A császár magában szállván, a templom garádicsára leborúla, és kéré az érseket, hogy adna néki penitencziát. A ki is hat holnapig kitiltá a templomból. E szép példa mind egy érseknek, mind egy császárnak.

A nagy Konstantinus császár nem öleté-é meg a fiát azért, hogy ártatlanúl azzal vádoltaték, hogy a mostohaanyját szereti? Es csak akkor tudá meg ártatlanságát, a mikor már meg nem orvosolhatá cselekedetit. És ebben nem akará Seleukus királyt követni. Talám más atyák sem követnék. Mert ennek az öreg királynak igen szép felesége lévén, aztot igen szerette. Az előbbeni feleségitől volt egy fia, a kit halálba szeretett. A fia szerelemben esvén a mostohaanyjával, és maga is általlátván szeretetinek helytelenségit és nagy akadályait, aztot magában sokáig mintegy eltemetve tartotta; de idővel a szeretet meggyőzvén, nagy betegségbe esék. A doktorok okát nyavalyájának ki nem tanulhaták; hanem egy a többi közűl sok vizsgálása után észrevevé, hogy a szerelem okozná betegségit; de nem tudhatván, hogy kit szeretne, igen kezdék vizsgálódni, és az ifjú fejdelemtől kérdezkedni, de e csak magában tartá a titkot, és a betegsége nagyobbodék. A doktor pediglen vizsgálni kezdé az ifjat, amidőn valami asszonyok és leányok mentenek látogatására, de semmit észre

nem vehete. Már nem volt több hátra, hanem a királynéról kezde gyanakodni, a melyről ingyen sem gondolkodott. A szokás szerént a király látogatására mégyen a fiának a királynéval, a doktor is jelen vagyon, és minden mesterségit arra fordítja, hogy valamit kitanuljon, amint is hogy, mihent a királyné bément a házban, a beteg hol hidegben, hol forróságban kezdett lenni; hol elsárgódott, hol elfejéredett. A doktor azt látván, csak elhiteti magával, hogy az ifjú a királynét szereti; de, hogy jobban kitanulhassa, és bizonyosabb lehessen benne, elvárja, hogy a királyné háromszor vagy négyszer elmenjen látogatására, és mindenkor hasonló változásokot tapasztalván az ifjúban, akkor az ifjúnak megmondja, hogy tudja okát betegséginek, és tovább ne titkolja, hogy a királynét szereti. Az ifjú megvallván a dolgot, a doktor magára vállalja, hogy szolgálni fog, amennyiben tőlle lehet. Az ifjú reá áll, noha semmit sem reméllvén. A doktor a királyhoz megyen, és megmondja, hogy a fiától csak vegyen örökös búcsút; mert a fiát a szerelem csakhamar megöli, és olyat szeret, a mely szeretetet a király sem orvosolhatja meg. A király azon elbúsúlván, mondja a doktornak: Eredj, mondd meg a fiamnak, akárkit szeressen, oda adom néki, csak az életét megtartsa. A doktor arra mondá: Hátha a királynét találná szeretni? A király igen szeretvén a fiát, felelé: Ha a királynét szereti is, oda adom, csak éljen. — A doktor futvást megyen az ifjúhoz, és megmondja néki. Az ifjú azon betegen örömiben felkél, és az apja lábaihoz borúl. A királynét hivatják, és megmondja néki a király, hogy miért beteg a fia, és hogy maga is azon kéri, hogy mentse meg életét a mostohafiának, és hogy megengedi, hogy hozzája menjen. A királyné nem sokáig mentegetvén magát, másnap a király a fiának adja mind a feleségit, mind az országát. Ez igen ritka példa. Most a keresztények, a való, nem követhetnék; de, ha meglehetne is, ritka apa követné. Példa a spanyol király, második Filep, a ki megkéreti a leányt a fiának, és amikor oda viszik, maga

veszi el. Édes néném, jó egészséget kivánok. A vagyok, a ki voltam, és a leszek, a ki vagyok.

LXXIII.

Rodostó, 24. Maji, 1726.

Tegnaptól fogvást táborba szállottunk, és sátorok alatt lakunk, a szokott helyre, a város szélyire. Az ellenségtől nem gondolom, hogy sokat kellene tartanunk; mivel vagyon vagy háromszáz mélyföld közöttünk, azért csendesen alhatunk, és csak a fülbemászótól, a szúnyogtól tarthatunk. Édes néném, szeretném tudni, hogy mint vagyon a ked egészsége, a ked karja, és ujjai; mert egy holnaptól fogvást egy levelet írni, a nagy fáradság, és igen bánom, hogy annyira fárasztja ked magát érettem, és annyira erőlteti. Mindazonáltal nem kellene azt az úri asszonyt követni, a ki soha sem olvasott könyvet azért, hogy mikor levelet kell fordítani, a szelet hajt, és hogy az a szél náthát ne okozzon néki. Eztet bé lehet venni egy kényességnek. De a ked tiszteletes kényessége megbocsásson, és mindenkor ne tartson; mert az atyafiságot félre tévén, a bosszúálláshoz fogok, és akkor mindenikünk fog suhajtani.

Édes néném, mi itt csak tengődünk lengődünk, mint szegény bújdosók. Töltjük az időt, amint lehet. Az urunknak a mégis mulatság, hogy a mezőn lakunk; mert az unadalom itt igen bő, és a szegény urunk itt csak egynehányunkkal maradott. Az özvegy Zsuzsihoz gyakorta megyek — Lengyelország felé készűl — ha itt nem marad, nem én rajtam múlik el. Egy urat üsmértem, a ki egy idős leányt vévén el, azt szokta volt mondani, hogy a ki idős leánynyal hál, az olyan jócselekedet, mint a szegényeknek való alamisnálkodás. De ha itt nem marad is, azzal a barátság fel nem bomlik, és a hűség megmarad, ha lehet — azt mondom, ha lehet; mert akármely nagy tűz elaluszik, ha annak eledelt nem adnak. De azt nem tartom, a mit Forgács, hogy a hűség csak a kutyához illik.

A nem újság, ha azt mondom, hogy a házasság az Istenen áll, és, ha csak reánk hagyja, a nem jó, és a rossz házasságoknak az oka az, hogy ő lakadalmon jelen nem volt. Azzal fenyegetem Zsuzsit, hogy, ha elmégyen, úgy nem keresztelünk. Igaz, néném, micsoda csúfos házasságról olvastam a minap! Csak leírom, ha szinte tudja is ked; mert egyéb dolgom nincsen. Ez igaz, Olaszországban történt. Egy úri özvegyasszonynak egy fia lévén aztot igen szerette; az asszonynak volt egy szolgálója, a kit az ifjú megszeretvén sokáig kénszerítette az engedelemre — végtire a leány megjelenti az asszonyának a dolgot, a ki is jó erkölcsiért megdicséri, és mondja a leánynak: eredj, mondd meg a fiamnak, hogy már engedelmeskedel kérésének; hanem jöjjön hozzád az étszaka. A leány megmondja az ifjúnak, a ki is azon megörűle. Vacsora után az asszony mondja a leánynak: te az ágyamba fekügyél, én pediglen a te helyedre fekszem; a fiam majd eljő, azt gondolja, hogy te vagy, akkor jól elverem. Ez így el lévén rendelve, az asszony a szolgáló ágyában feküvén addig várja a fiát, hogy el talál alunni — az ifjú oda megyen, és azt nem vizsgálja, ha alusznak-é vagy sem; hanem él az alkalmatossággal — az asszony azonban felébred, de, hogy zenebonát ne csináljon, és hogy a fiát is kétségbe ne ejtse, magát megtartóztatja, és békeséges tűréssel elvárja a dolognak végit — a meglévén az ifjú kimegyen, az asszony is szomorúan a maga ágyára megyen, és semmit nem szól a szolgálónak. Más nap az asszony minden tehetségivel azon lesz, hogy a fia ne szólhasson a szolgálóval, és azonnal késziteni kezdi a fiát, hogy idegen országra küldje. A csakhamar meglévén, elindítja, és sokat szomorkodék a fia után: de még inkább szomorkodék azon, amidőn észre vévé, hogy terhben esett. De módja lévén abban, hogy azt eltitkolhassa, és a gyermekszülésnek is órája eljövén, egy gazdag parasztembernek adá a kis leánykát, hogy felnevelje. A leány már tizenhárom esztendőt meghaladván, az anyja mintegy el is felejtkezett volt rólla; az

ifjú pediglen azon időben idegen országról visszátérvén azon faluban megszáll, a hol a leányt nevelték, a kit is meglátván, halálos szerelemben esik, és mindjárt kérni kezdi a leányt. A parasztember látván, hogy egy úr kéri, oda adja, annál is inkább, hogy már régtől fogvást a leányt csak reája hadták. Az ifjú haza viszi a feleségit, az anyja haragszik, hogy híre nélkül egy közönséges leányt vett el: de kevés nap múlva a békeség meglesz. Az asszony látván, hogy a fia házas, a leányát szolgáló képiben haza akarta hozatni: de micsoda álmélkodásba esék, a midőn megtudá, hogy a leányát a fia vette volna el. Az asszony másokkal közölvén ezt a dolgot, mindenik példa nélkül való dolognak találá, és a házasságot meghagyák. Az az ifjú, édes néném, egy személyben hármat vett el: a leányát, a húgát, és a feleségét. E valójában megtörtént, de ha megtörtént is, mi szükség volt megírni? Mindazonáltal kell valamivel tölteni az időt: én hogy írjak, ked meg hogy olvassa; mert a dolog nélkül való létel igen nagy dolog.

A sophiai érsek, a ki hozzánk szaladott volt már egynehány holnaptól fogvást, egynehány nap múlva innét elmégyen Raguzában; mert noha eleget munkálódtak azon, hogy visszámehessen, de végbe nem vihették. — És ezeknek a szőlőmíveseknek csak hazájokba kell visszátérni, és el kell hadniok az Ur szőlejét. Én is elvégezem levelemet, de elsőben meg kell tudnom, hogy, ha jó egészségben vagyon-é ked? engemet szeretnek-é? én nekem írnak-é?

LXXIV.

Rodostó, 16. Junii, 1726.

Szánj, édes néném, szánj, mivel írni akarok, és nem tudom mit. De micsoda hírt tudnék innét a sátor alól írni? Soha semmi idegent itt nem látunk, semmi hírt nem hallunk — egyik nap olyan, mint a másik, hanem hogy egyik melegebb, vagy szellősebb, mint a másik; mert itt az esőtől nem igen kell félni a nyárban. Elég

a, hogy végtire talám ellene mondunk a házaknak, és csak sátorok alatt lakunk. Persia szélyin vagyon olyan nemzet, a ki a pusztában sátorok alatt lakik, valamint nálunk a czigányok. Azok pedig mind tolvajok, és ezeket kürdöknek[69] nevezik. Egyiptom szélyin is a szerecsenek mind sátorok alatt laknak minden perepútyostól. De minthogy ezeknek minden gazdagságok csak a szép lovakból áll, a pénzt a más ember erszényéből veszik ki, és mind magok, feleségök, gyermekök mezítelenek volnának, hogyhacsak a más ember köntösével nem födöznék magokat. Azért, a midőn valami útonjárót jó köntösben látnak, szépen elkérik tőlle mondván: «add ide azt a mentét; mert apádnak szüksége vagyon reá» — azon magát érti — vagy pediglen ha valami jó portékát talál másnál, arra is azt mondja: «az anyádnak arra szüksége vagyon, azért add ide» — azon a feleségit érti — és így kételen meg kell a szegény útonjárónak az üsméretlen apját és a kelletlen anyját ruházni. De mi, édes néném, nem követjük ezeket, ha sátorok alatt lakunk is, hanem inkább a pátriarchákot, a kik megmutatták vászon palotájokkal, hogy az ember ezen a világon csak szarándok, idegen, és útonjáró. Való, hogy azok a szent szarándokok gazdagon bújdostanak; mi pedig szegényen maradunk egy helyben és annyiban jól vagyok, hogy étszaka nem kell felkelnem, hogy enni adjak a marháknak.

Édes néném, ha volna egy pásztorném, úgy tetszik, hogy szeretném az olyan pásztori életet; mert azok a szent juhászok csendes életet éltek. A rettentő nagy pusztaság, mezőség övék volt, ott verték fel sátorokot, a hol akarták, és ott addig maradtak, amíg marhájoknak eledelek volt. A való, hogy ital dolgából kényes életet nem éltek; mert abban az országban az eső ritka lévén, a víz is szűk — azért is emlékezik az írás annyiszor a kutakról. Azzal nem volt bajok, hogy palotákot építsenek, azokot gazdagon felékesítsék. Az únadalmas sok perlekedéstől mentek voltak. A sok udvarbíró, számtartó, kulcsár nekik nem alkalmatlankodtak. Azon nem

gondolkodtak, hogy a telet ilyen jószágban kell tölteni — nyárban, vagy őszszel ilyenbe kell menni. A sok hintó, társzekér nem kívántatott. A sok kies mezőben válogathattak, és minden nap újabb-újabb helyre építhették vászon-városokot — a helyhez úgy kötelesek nem voltak, mint mi. Gyermekségektől fogvást a közönséges eledelt megszokták volt. Közönséges ruhával födözték magokat, kivált a férfiak; mert az asszonyok akkor is csak asszonyok voltanak, valamint mostanában: azaz, hogy a czifraságot akkor is szerették — arany pereczet, fülbevalót küldöttenek nékik jegybe. Most megnevetnők, hogyha látnánk olyan pásztornékot, a kik arany fülbevalót viselnének — mostani időben aztot nem javallanám. Egy szóval mennyi sokféle baj nélkül éltenek, a mely közöttünk közönséges, és a melyet már bajnak sem tartunk, mert hozzá szoktunk. A való, hogy ezeknek a pásztoroknak életek szent és ártatlan volt, és az Isten nem akarta, hogy városokban lakván, a több nemzetekkel esszeelegyedjenek. De én nekem úgy tetszik, hogy az olyan élet igen vándorló és henyélő élet; példa azok, a kik mostanában is sátorok alatt laknak, a kik a más ember kenyerét eszik, és a más ruhájával födözik magokot. Az ilyen nemzet mi hasznára vagyon a több emberi nemzetnek? Az olyan élet csak tunyaság és tudatlanság. Való, gond nélkül való élet: de üres, és a lakóhelye puszta. Micsoda gyönyörűség pedig egy gazda embernek a maga ültetett gyümölcsfáit és szőlőjit gyümölcsösön látni, és fáradságit a természettől megjutalmaztatni? Mind ezekből észre veheti ked, hogy a sátoros életen nem kapok. Így mégis mind meglehet, amint vagyunk; mert a városból ide halljuk a kakasszót, de ez is unadalmas lészen, ha sokáig fog tartani; mert verőfényen süttetni valakinek magát szükség nélkül, nem tarthatom gyönyörűségnek.

Az egész Európa most békességben vagyon, és házokban lakik, csak mi sátorok alatt. Hát ha valamely ország bennünket akarna követni, itélje el ked, mint

átkoznának bennünket a kőmívesek, és az ácsok. De attól nem kell félni; mert nehezen válnék meg kiki a szőllő hegyétől. Kenyeret szintén olyan jót lehetne enni, mint a városokon, abban nem volna fogyatkozás. Tudja-é ked, hogy mit csinálnak a szerecsen asszonyok? Ott kemenczét nem lehet a földben csinálni; mert mind föveny: se pogácsát nem lehet sütni, fa nincsen; hanem nagy fazakakot tartanak, abban kóróból tüzet csinálnak, és kívül tésztával vékonyon béborítják, így sütnek magoknak pogácsát. Vallyon, a melyet nálunk koldúslábnak hínak, nem lehetne-é így megsütni? De megbocsássa ked, ha többet nem írhatok; mert a nap is meleget süt. Azért nagy alázatoson elvégezvén levelemet, maradok, a ki tegnap voltam.

LXXV.

Rodostó, 28. Julii, 1726.

Semmi panaszom nem lehet; mert a ked levelei jőnek s mennek a kezemhez. De némelyek olyan kurták, hogy alig kezdem olvasni, csak a végire jutok. Olyan leveleket veszek, hogy azt akarnám, csak két szóból állana, mert unadalmas: de a ked levelei jó izűek, csaknem megehetném a papirost is. Tudja ked, mitől vagyon az? Attól, hogy szeretjük egymást, és a kedves embernek a levele kedves. De még attól is vagyon, hogy ked jól tudja a maga gondolatit leírni, és a csekély dolgot is úgy fel tudja öltöztetni, hogy nagynak látszik, és tetszik: mások pedig a nagy, vagy hasznos dolgot ízetlenné teszik, és kelletlen kell olvasni. Azt megvallom, édes néném, hogy ha olyan természetű volnál, mint sokan vannak, nem sok papirosat vennék a levélírásra; mert azt nem szenvedhetem, mikor látom némely asszonyokat úgy írni az uroknak, vagy atyjafioknak, mintha valamely ítélőmesternek, vagy püspöknek írnának. Ha egyébképen nyájasok is, de a levélben reá akarják magokot tartani, mintha a nyájas és

tréfás levélhez nem kívántatnék az ész. Szeretném az olyanoknak megmutatni a ked leveleit, megtanulhatnák azokból, hogy miben áll a nyájassággal és észszel írott levél. Az én leveleimről nem is szóllok; mert már ked azokhoz szokott, csak jóknak találja ked: én sem kívánok egyebet.

Mi az utolsó levelemtől fogvást bémentünk volt a városban; mert a rút idők béhajtottak, és a vászon házainkot meglyuggatták. De tegnap ismét más ellenség hajta ide bennünket, a ki előtt a Dárius hada is elszaladott volna. Jaj, édes néném, micsoda rút nyavalya az a pestis! Ma jól lenni, holnap meghalni, éppen nem vígasságra való állapot. Nem tudom, ki hozta közinkben azt a nyavalyát. De bár ott maradott volna, a honnét jött; mert más sok nyavalyák vannak olyanok, a melyek idővel hatnak el más országokra: példának okáért azt tartjuk, hogy a himlőt a saracénusok hozták Európába. Azt a nyavalyát Amerikában a vad emberek csak azoltától fogvást üsmerik, a miolta az európaiak hozzájok járnak — a pedig nem régi dolog. Hát, édes néném, az az ízetlen nyavalya, a melyet mi franczia nyavalyának hívunk, és a melyet, hálá a mi egészséges erdélyieinknek, nem üsmerünk? Aztot más messzevaló tartományokban nem üsmérik: Spanyolországban pedig oly közönséges az a nyavalya, hogy egy úri asszony semminek tartja mindennek megmondani, hogy rajta vagyon az a nyavalya, mint nálunk azt mondani, hogy fáj a feje.

De mi szükség nyavalyáról beszélleni, másról beszélljünk. De, a mit akarok mondani, én nekem a sem örvendetes dolog; mert a kis özvegy Zsuzsi csak készűl, és valamennyi portékáját látom, hogy a ládában tészi, mintha annyi kést verne a szívemben. Tudom, hogy ked azon nem törődik a ked kegyetlen szokása szerént: de legalább egy kevéssé szánjon ked, ha nem bánja is. Én eleget vagyok azon, hogy megmaraszszam. Gondolom, hogy talám a szíve is azt tanácsolja néki: de az elméjit nem nyerhetem meg; mert a szeme

hozzá szokott a tele ládákot látni, az urának pedig az erszénye sokkal kövérebb volt, mint az enyim. Ő, ha engemet czirókál is, de jövendőre néz — az ezer aranyat, a melyet hadtak néki, félti, hogy idő előtt el ne keljen. Tudja, hogy én ahoz semmit sem tehetek — látja, hogy minden szerencsém, jószágom jégre vagyon építve. Azért nem a szívtől, hanem az elmétől kér tanácsot: mit szóllhatok ez ellen? Mert a bizonyos, hogy az okosság jobb tanácsot ád nékünk, mint a szívünk; mert a szív csak a jelenvalót suhajtja: az okosság pedig az jövendőről is gondolkodik. A mi mostani állapotunkban pedig arról igen kell gondolkodnunk, és nekünk bújdosóknak inkább, mint másoknak, kik jószágokban fülelnek, a melyeket csak a halál veszi el tőllök. És így semmit nem szóllhatok a Zsuzsi szándéka ellen; mert amint a franczia példabeszéd mondja, kinek-kinek kell tudni, hogy mi fő a fazokában: az én fazokamban pedig semmi haza-menetelre való reménségem nem fő. Miért kívánnám én azt, hogy valaki a maga szerencsétlenségin kívűl az enyimet is viselje? Még eddig ezt a mondást nem ízelítettem meg, hogy: «végy el engem te szegény, ketten leszünk szegények.» A kiknek tetszik, kövessék, nem bánom: de mások se bánják, ha nem követem. Édes néném, engedd meg, hadd végezzem el ezt a levelet; mert olyan meleg vagyon, hogy attól félek, a nap ma fel ne gyújtsa a sátoromot. A házban pedig hűvesebb lévén, én nekem hosszabb választ írhatunk. Édes néném, vígyázzunk arra a drága egészségre.

LXXVI.

Rodostó, 17. Sept. 1726.

Édes néném, megbocsáss, hogy már tíz esztendőtől fogvást nem írtam, vagy nem írhattam — vagy is csak azért, hogy nem írtam; mert írhattam volna. Mondd meg édes néném, hogy mért nem írtam; mert én nem tudom — alkalmatosságom elég volt — a dolog meg

nem gátolhatott, ha nem a sok heverés és dohányzás. De, hogy meggyónjam és valljam igazán, nem más múlattatta el velem; hanem a halogatás: a halogatást pedig a restség okozza. Mert mikor az ember csak holnapra halogatja a dolgot, a nem jó — a holnap eljő, de a végbevitel azzal el nem jő. Mennyi kárt vall az ember a halogatásért, és mennyi hátramaradást a dologban! Én is csak azt mondottam, holnap irok, holnap irok, azonban nem írtam, és az idő csak folyt — mit nyertem benne? Azt, hogy irtóztató pirongató levelet kelletett vennem a restségem megjutalmaztatására. De minthogy megérdemlem, hallgatással is veszem; mert mikor megüsméri az ember magában a vétket, a büntetést könnyebben szenvedi.

A való, hogy az elmúlt holnapnak minden részìben és ránczában csak a restség nem engedte, hogy írjak. De, ha menteni lehetne a ked ítélőszéke előtt magamat, azzal menteném, hogy nagy melegek jártak — e nem elég mentség-é? Mint egy igen kövér pap azon kérte a királyát, hogy ne mondasson véle nyárban misét; mert sokat izzad, és elrontja a misemondó ruhákot. De édes kemény ítélő biróném, erre a mostani holnapra jobb, vagy is inkább hidegebb mentségem vagyon; mert az elejin és kezdetin a holnapnak azt gondoltam, hogy hideg étek lesz bellőlem: de csak háromszor vagy négyszer jött reám, az is harmadnapban egyszer. De itt ilyen nagy melegekben is minden ember reszket a hideg miatt; mert itt mindent a hideg lel. Leginkább az urunkon búsúlunk, a kin harmadnapi hideg vagyon. Én tőllem ma búcsúzott el. Ugyanezekre való nézve is kelletett tegnaptól fogvást a vászon házakot elhagyni, és a városban költözni. A sok cseléd között sokszor alig vagyon egy, a ki a fejdelemnek szolgálhasson. A jó tűz mellett a szakácsok reszketve főznek. De, Istennek hálá, nem veszedelmes hideglelések, és nem tartósok. A mi szegény urunkon nem annyira a hideg már, mint a nagy erőtlenség vagyon, és reményljük, hogy Isten meggyógyitja. Mindazon-

által ő keresztényebb módon gondolkodik, mint mi; mert készületiből kilátszik, hogy örömest mégyen, ha Isten kiszóllítja e világból. Arra való nézve meg is csinálta a testámentumát; de az Isten éltesse. Nénékám, tudod-é, mivel gyógyítottam én meg magamot? Egy erdélyi drága orvossággal. Minden nevetett véle, főképen a fejdelem, mikor megmondottam. Az a drága orvosság pedig a káposztaleves — ha e használ, mért kell az indiai drága orvosságok után járni? De már most nagyobb hidegleléstől félek, a mely nagyobb lesz az elsőnél, és a melyet egy hordó káposztalév sem gyógyíthatja meg; mert három vagy négy nap után Zsuzsi Lengyelország felé indúl. Meglátom-é valaha, vagy sem? Isten tudja. Ugyan szép állapot, mikor az ember bújában meg nem hal; mert másként négy nap múlva, el kellene engemet temetni — azt Zsuzsi sem akarná, hát osztán ki írna néki? Hát ő kinek ír azután? Az ilyen kérdésről jut eszemben egy vezér, a ki is midőn annyira megszorította volt azt a híres muszka czárt 1711. a Pruth mellett, hogy egészen oda lett volna táborostól; a svécziai király azt meghallván, a vezérhez megyen, és mondja néki: ihol kezedben vagyon a czár feleségestől és egész táborával; vagy mind levághatod, vagy rabúl viheted Konstanczinápolyban. A vezér erre feleli: ha a czárt rabúl fogatom, hát osztán ki visel gondot az országára? A svécziai király erre a feleletire esszeszidja a vezért, s kimegyen a sátorából. Elég a, édes néném, hogy szívesen bánom tőlle való megválásomot. Ha akarná, itt maradhatna — vagy is inkább az Isten nem akarja hogy ő akarja. Mindennek rendelés szerént kell végbe menni, és ahoz kell magunkot alkalmaztatni.

Azt írod, édes nénékám, hogy micsoda ember az a franczia, a ki nem régen jött hozzánk; mert igen hazug. A colonellus volt a muszka czárnál, de ott kiadtak rajta, mert senkivel meg nem alkudhatott. Mindennel azt akarja elhitetni, hogy mindent tud, és mindent látott. Ha huszat szól, a tizenkilencz szava hazugság.

Már itt némelylyel elhitette, hogy ő tud aranyat csinálni. Gondolom, a mint látom, hogy talám megakad itt közöttünk; mert az olyan sok beszédű, sík nyelvű sehonnain itt igen kapnak. Annak a neve Viguru.[70] Édes néném, jó étszakát — bona sera![71]

LXXVII.

Rodostó, 4, Dec. 1726.

Pola téti! Nénékám, két esztendő múlva; mert már két holnapja, hogy innét eltűntem volt. Nem lehet örökké csak egy helyben ülni — az egészségnek használ a járás, és a restség mellől el kell némelykor szökni. Meg is csalod magadat, ha azt gondolod, hogy nagy múlatságom volt a faluban, a hol voltam szüreten. Legnagyobb gyönyörűségem a volt, hogy itt addig nem voltam, és ott baj nélkül töltöttem két holnapot — egy holnapig néztem, mint szűrnek: egy holnapig pedig eleget jártam; mert itt az ősz legszebb része az esztendőnek, a szüret pedig a legszomorúabb része a múlatságnak, nem úgy mint nálunk, hogy a sok szedőt, szedőnét látja az ember — az úri asszonyok, leányok oda kimennek, ebédelnek, és múlatják magokot — a bort édesebbé teszik jelen-való-létekkel, és szedésekkel. Itt pediglen a szőllősgazda megfogad két vagy három embert, azok szedik, és puttonyokban a szőllőt haza hordják, és kiki a maga házánál szűr igen nagy csendességgel.

Minthogy a szőllőről vagyon a szó, Konstanczinápoly körűl láthatott ked olyan vastag szőllőfát, mint egy szilvafa, a szőllőszemek is rajta vannak olyanok, mint egy szilvaszem. De a nagyságát nem csudáltam úgy, mint azt, hogy némely ágain érett szőllő vagyon; némelyeken a szőllőszem még nem nagyobb az egresnél; más ágakon akkor kezd virágozni. E szép dolog, hogy egy szőllőfán háromféle jövést láthatni, és ez mind így vagyon tavasztól fogvást télig. Erről talám már írtam

volt kednek, de nem jut eszemben. De arról nem írtam, hogy egy görög püspök házánál láttam olyan nagy rozmarintfát, mint egy közönséges fűzfa. Mindezek fel nem találtatnak Zágonban, de ellehetünk nálok nélkül — itt nincsen szilvafa, se fenyőfa.

Egynehány rendbéli leveleidet találtam itt, édes néném, a melyekben egy kis kegyetlen bosszontások vannak, de könnyű annak tréfálódni, a kinek szíve helyén vagyon.

Nincsen kegyetlenebb dolog megválásnál,
Titkos barátjától való távozásnál:
De csak az időhöz kell magunkot szabni,
És suhajtásunkot a szívünkben zárni.

Azt szokták mondani, hogy a megorvosolhatatlan dolognak nincsen jobb orvossága az elfelejtésnél. Nehéz, de az idő ád arra valami kis segítséget, azután az okosság is ád erőt a tűrésre. Nem próbáltam, de hiszi-é ked azt, hogy a szeretet is megavasodik, valamint a szalonna — a távúl való létel avassá tészi. Mindazonáltal nincsen szebb dolog az állhatatos barátságnál. Francziaországban egy úri ifjú jegyben lévén egy kisasszonynyal, nem tudom hogy, az ifjat a tengeri tolvajok elfogják, és Afrikában eladják, és egynehány esztendőkig semmit nem hallhattak felőle. Addig a leányt sokan kérték, de a mátkáját szeretvén, hűségét meg akarta hozzája tartani. Sok idő múlva valamely rabok arról a földről megszabadúlván hírét vitték a legénynek, hogy ilyen helyen ilyen nevű török úrnak a rabja. A leány azt megtudván, egy jó leány barátjával esszebeszéll, férfiúköntösbe öltöznek, és a leány annyi pénzt viszen el a háztól, amennyivel gondolja, hogy kiválthatja. Tengerre ülvén Afrikába érkezik, felkeresi a mátkáját, a ki is csak elcsudálkozik a dolgon. Azután a törökkel beszélnek a váltság felől, de a pénz nem volt elég, a melyet a leány vitt volt. Tanácsot tartanak hárman, hogy mit csináljanak. Vagy a leánynak, vagy a férfiúnak visszá kelletett menni több pénzért. A férfiú azt tanácsolta, hogy

nincs más mód benne, hanem, hogy a leány menjen visszá a pénzzel, és talám valami atyjafiai kiszabadítják. A leány arra reá nem állott mondván: «ha én visszámegyek, soha semmit nem cselekedhetem éretted, és a szülőim úgy fognak reám vígyázni, hogy soha többé visszá nem jöhetek; hanem mi a társommal itt maradunk rabságban helyetted, és te menj el, szerezz annyi pénzt, amennyi kívántatik a többihez.» A férfiú erre teljességgel nem akart reá állani mondván: hogy azt nem cselekedheti, hogy rabságban hagyja, a legnagyobb oka a, hogy, ha a török meg találja sejdíteni, hogy nem férfiak, hát annyi pénzen sem fogja kiadni, és rabságban marad. A leány erre feleli: csak eredj, cselekedjél úgy, amint elvégeztük; mert ha szinte úgy lenne is, amint mondod, hogy a gazdád reánk üsmérne; az apámnak vagyon annyi, hogy kiválthat. Az ifjú a végezés szerént a gazdájának mindeneket megmonda, és a két leányt helyében hagyá. Francziaországba érkezvén, ott csakhamar megszerzé a pénzt, és a gazdájához visszátére, a ki is amég ő oda járt, megtudta, hogy nem férfiú, hanem leány rabokot hagyott helyében; mert a leány nem tehetvén másként, mindeneket megvallott volt a töröknek. Aki is szépnek találván mátkájához való hűségét, elbocsátá őket, és mind a hárman szerencsésen visszáérkezének hazájokba, és házokhoz — és a lakadalom csakhamar meglett azután. Talám, édes néném, a föld alatt lakó emberek is lakadalmaztak, és tánczoltak; mert tegnap előtt nagy földmozgást érzettünk alattunk. Azt gondoltuk, hogy valamely szekérre tették az egész várost, és úgy visznek valahová. Mindannyi földindulások között is ked szolgája, édes néném.

LXXVIII.

Rodostó, 8. Jan. 1727.

Édes néném, azt igen bánom, hogy megelőzött ked az új esztendőbéli atyafiságos és szíves köszöntésivel

és üdvözlésivel: holott nekem kelletett volna azt a kötelességet végbe vinni elsőben. És azzal ne dicsekedjünk, hogy a megelőzés bizonyos jele a ked felőllem gyakortább való gondolkodásának, és az én lágy szeretetemnek; mert azt holtig meg nem engedem kednek, és, ha mértékben tennők a szeretetet, az igaz, hogy a mérték felőllem többet nyomna száz fonttal. Mindazonáltal ked is jó, én is jó. Én nekem a tengeri halak bizonyságaim, hogy elébb nem írhattam; mert olyan nagy szelek jártak a tengeren, hogy csak nekik lehetett a tengeren járni, és nem az embereknek. Oda is adtam volna nekik a levelemet, de ked nagy hegyen lakik, ők pedig nem szeretik a hegyre felmászni.

A mi pedig a ked köszönetét illeti, én azokot mind visszákívánom duplán, és még azokon kívűl új erőt a sok levélírásra. Épen tegnap előtt szedtem rendbe a szokás szerént a ked leveleit, a melyeket rendbe veszem minden esztendőnek a kezdetén: az enyimeket pedig, ha a tanácsomot béveszik, meg kell égetni, vagy akármi szükségre fordítsa ked, nem bánom.

Édes néném, vettél-é sok ajándékot az esztendő első napján? Nem tudom, a franczíák honnét vették azt a szokást — gondolom, hogy a régi rómaiaktól; mert ők meg szokták volt egymást ajándékozni az esztendő kezdetén, és az a martiusnak első napján volt. Pogány szokásban jó szokás; főképpen annak, a ki veszen. A keresztényeknél sok pogány szokás maradott meg: de sőt még az anyaszentegyházban is látunk olyanokot, a melyeket a régi pápák és püspökök meghadták. Ilyen: lámpásokot és gyertyákot gyújtani a templomokban. A bizonyos, hogy azt szükségből kezdették; mert pinczékben és rejtett helyeken kelletett tenni az áldozatot a régi keresztényeknek. Azután azt czeremóniából megtartották; mivel a régi királyok előtt gyertyákot gyújtottak, és mikor valahová ment a régi római polgármester, égő fáklyákot és tüzet vittek előtte. A királyok és gazdagok holttestek mellett pedig lámpások égtenek. Még most is találnak olyan régi bol-

tokra, a hol égő lámpás vagyon a koporsó mellett. Hogy tarthatott annyi száz esztendőkig az olyan lámpás? annak okát már most nem tudják: de azt minden tudja, hogy találtak olyan égő lámpásra, de mihent az áer éri, elaluszik. A fársángot, a melyet mi olyan nagy ájtatossággal megtartunk, a pogányoktól vettük. Hát mi honnét vettük a vízbevető hétfőt,[72] mondja meg ked nekem? Hát bizonyos vármegyében Francziában micsoda szokás volt? Mikor valamely úrnak egy nemesember a földit bírta, a kit vasallusnak nevezték akkor, ha az olyan nemesember megházasodott, legelsőben a földesúr feküdt a menyasszony mellé: de köntösösön, és csizmáson, és csak egyik lábát volt szabad feltenni az ágyra, és csak egy kevés ideig. Most már elhadták azt a szokást, hanem a földesúrnak egy sódort adnak. Hát még micsoda szokás vagyon ott, ha egy nemesember a másnak földére megyen vadászni? amennyi foglyot, vagy nyulat lő, azt a földesúr házához kell vinni — aztot meg kell készíttetni úgy, amint a kötésben vagyon feltéve, ha szinte a gazda otthon nem volna is, másként elvesztené jószágát. Üsmértem olyan nemesembert, a kinek ilyenért pere volt egynehány esztendeig.

Jaj, édes néném, talám valaha írtam már az ilyenről, de nem jut eszemben: de azt, tudom, még meg nem írtam, hogy tegnap egy kis hideglelés volt az urunkon. Elúntam a sok szokásról írni; az én szokásom pedig a, hogy tíz órakor lefekszem, másnap hatodfél óráig a szememet ki nem nyitom — már tíz az óra; mert későn fogtam az íráshoz, és a jó szokást el nem kell hadni, azért maradok az asszonynak köteles alázatos szolgája.

Az új esztendőben írott első levelet pompával kell végezni.

LXXIX.

Rodostó, 15. Martii, 1727.

Nénékám, a leveleidet igen kedvesen és édesen vettem, — és csak ked tud nádmézes téntával írni, de

más nem. Nem is illenék mindennek követni nénékámot; mert csak a kis ujjunkban több ész vagyon, mint másoknak egész csontjaiban. Itt mi csak csendességben élünk, töltjük, húzzuk, vonjuk az időt. Minden múlatság előttünk fut. De ugyan is miért keresné a múlatság a bújdosókot, mivel másokot is talál. Mi nékünk csak suhajtás, — annyit is suhajtottam már, hogy úgy tetszik, másféle áert nem veszek bé, csak mindenkor a magam suhajtásit. Istennek így tetszik, úgy legyen.

Azt írod néném, hogy feleljek meg holmi kérdésidre, és hogy időtöltésért többeket is fogsz tenni. Micsoda bajomra vagy nekem! Ha Konstanczinápoly puszta volna, semmit nem szóllanék: de mindennap eszes, értelmes emberekkel vagyunk; mégis nekem tenni olyan kérdéseket, az ilyenért ne haragudjam? De nem merek, inkább engedelmeskedem, és ha rosszúl is, megfejtem kérdésidet. — Azok a mély kérdések pedig, ha eszembe jutnak, ezek: Ha mindenkor elsőbb volt-é a római pápa a konstanczinápolyi patriarchánál? — Mikor kezdődött a nagy bőjt? — Három misét mondani a karácson étszakáján? — És hogy mioltától fogvást hallanak orgonaszót a templomokban? Azt nem csudálom annyira, hogy nekem teszed ezeket a kérdéseket; mert a csak arra való, hogy engemet bosszontsunk; de azt csudálom, hogy honnét vetted ezeket a kérdéseket?

Elég a, hogy az elsőre ez a feleletem csak röviden, hogy az én ítéletem szerént az alexandriai patriarcha régibb a konstanczinápolyi patriarchánál, és őnéki kelletett az több patriarcháknak tudtokra adni, hogy mikor kezdődik a nagy bőjt, és mikor kell illeni a husvétot. Eztet pediglen vízkereszt napja után meg kelletett nékik írni, hogy a napkeleti tartományokban a püspökök egyszersmind kezdessék a bőjtöt, és egyaránt tartsák a husvétot, — akkor nem volt annyi kalendárium, mint most. De idővel a császárok, kivált a görögök, csak Konstanczinápolyban lakván, a patriarchájokot nagyobb nagyobb méltóságra emelék, úgy annyira,

hogy azt tették alexandriai patriarchának, a kit a konstanczinápolyi patriarcha akart. De mindazokban a felmagasztalásokban is a konstanczinápolyi patriarcháknak sok ideig eszekben sem volt, hogy magokot hasonlóknak tartsák a római pápához, — amint ezt látjuk egynehány conciliumokban, hogy a pápa követjei mindenkor az első helyen ültenek. Hanem idővel a konstanczinápolyi patriarchák nagy gazdagságok miatt annyira felfuvalkodának, és olyan hatalmasokká lének, hogy magokot nem a pápák után valóknak, hanem hozzájok hasonlóknak kezdék tartani. És végtire a kincs és a hatalom annyira felemelé őket, hogy egyik a többi között olyan színű papucsot kezde viselni, a melyet csak a császároknak volt szabad. Ez ellen a császár nem mert szóllani; mert másnap kiugrott volna a székiből, ha szóllott volna; hanem csak a római pápa méré arról meginteni. De a kevély patriarcha az intésnek nem engede, és jobban szereté a pápával összeveszni, és meghasonlani a napnyugoti anyaszentegyháztól, mintsem a császári papucsot letenni. Ugyan ez a Caeruleus is kezdé az elszakadást, és az utánnavalói őtet követék. Egynehányszor akarának visszatérni az únióra; de végbe nem vitték; mert nem igazán kívánták. Mikor a görög császároknak szükségek volt a pápákra, akkor mindeneket fogadtak. Főképpen mikor a törökök kezdének közelíteni Konstanczinápolyhoz, akkor maga is a császár a pápához ment a patriarchájával, és ott mindeneket ígérének, de visszátérvén, és látván, hogy a pápától annyi segítséget nem vehet, amint gondolta volt, a patriarchájával is meg nem tartatá igéretét. A bizonyos, édes néném, hogy a római püspök mind a napkeleti, mind a napnyugoti anyaszentegyházban első volt mindenkor. E leginkább a conciliumokból tetszik ki, amidőn a patriarchák együtt voltanak három vagy négyszáz püspökökkel.

A második kérdésed az, hogy mikor kezdődött a nagy bőjt? Közönségesen mi azt tartjuk, hogy a nagy bőjt apostoli szerzés. De, ha szinte száz harminczadik-

ban rendeltetett volna is, amint ezt így sokan tartják, úgy is olyan tanítványok rendelték, a kik üsmérhették az apostolokot.

A harmadik kérdés, hogy mikor kezdődött a szokás három misét mondani karácson étszakáján? A bizonyos, hogy a misemondásnak száma eleinte nem volt egyre határozva, mint mostanában. Olvassuk olyan szent pápákról, püspökökről, hogy a sok misemondásban úgy elfáradtak sokszor, hogy másoknak kelletett őket segíteni. A görögöknél napjában csak egy mise szokott lenni, az is innepnapokon. — Ha tíz püspök volna is együtt, de mind a tíz egyszersmind mond egy misét, — egy celebrál, a többi mind utána mondja. — Némelyek, a kik azon nem törődnek, hogy bizonyos könyvekből keressék annak okát, miért mondanak három-három misét azon az étszakán? azt tartják nagy ájtatossággal, hogy a papoknak 365 misét kell mondani esztendő által. Nagypénteken és nagyszombaton nem mindenik mondhatván, így két mise marad hátra, hanem karácson étszakáján töltik ki a számot. — E jó ok-é, vagy sem? Nem nekem kell elvégeznem. Hanem csak azt felelem a ked kérdésére, hogy közönségesen azt tartják, hogy azt a szokást száznegyvenedik esztendőben vették bé. Ez elég régi szokás.

A negyedik kérdés, hogy mikor hallottak orgonaszót a templomokban? Erre az a felelet: hogy egy görög császár küldött ajándékban egy franczia királynak egy orgonát. A volt első Európában. Mely tájban volt az, arra nem emlékezem. Hanem hatszáz ötvennyolczban kezdettek orgonaszót hallani a templomokban. A görög császár hogy küldhetett orgonát, nem tudom; mivel az ő templomokban semmiféle muzsika nincsen.

No! édes néném, vagyon-é még több? Már most, hogy belé ízeledtem, azt akarnám, hogy volna vagy két fontnyi kérdés. Mindazonáltal a kérdéseknek szakaszszuk végét, és újra ne kezdjük. Hanem az egészségedre vigyázz; mert a sok kérdés annak meg-

árthatna. — És azon légy, édes nénékám, hogy «Kelemen» ne «kelletlen» hanem kellemetes légyen nálad. — Isten hozzád mind holtig.

LXXX.

Rodostó, 7. Maji, 1727.

Nénékám! a mézes pogácsánál édesebb leveleidet vettem szívbéli zokogással. Éppen nem volt szükség megköszönni a kérdésekre való feleletimet; mert a mit ked jó szívvel veszen tőlem, az nekem köszönet gyanánt esik. De a köszönet csak arra való, látom, hogy ismét megfeleljek kérdésidre. A melyet jó és ép szívvel megcselekszem, de úgy, amennyiben a rongyos elmém megengedi. Mert ha rongyos leves[73] vagyon, miért nem volna rongyos elme? Elég vagyon.

Tudom, édes nénékám, hogy a szokás szerént ezt a holnapot a kanális partján töltjük el. Bár én is ott lehetnék; mert nem lehet annál szebb lakóhely. Nincsen is Európában annak mása. Aki azt nem látta, csak gondoljon el egy széles és hosszú tót, — vagyon öt mélyföld a hossza. Annak egyik vége a Feketetengerben megyen, a másik a Fejértengerben. De annak kétfelől a partján micsoda szép városokot lehetne építeni! Most is vannak, de ha másféle nemzet lakná, mind másformában volnának. Mint szerettem nézni, hogy a nagy roppant hajók az ablakom előtt mentenek el, és a sok szép kis hajócskák! Itt pedig csak a fekete ijesztő örmény asszonyokot látom.

Minékünk pedig mindegy a múlatságra való nézve, akár május, akár december, — mi csak itthon ülünk, és télben nyárban egy szokást tartunk. — Nem üsmerek olyan klastromot, a melyben a rendet úgy megtartsák, mint nálunk. A való, hogy ha valamelyikünk baráttá lenne, nem kellene esztendőt tölteni a noviciátusságban; mert itt mindent órára és minutára cselekesznek. Egy kis kutyám vagyon, az is már úgy tudja

a rendet, valamint én. Mikor dobolnak, és misére megyek, reám sem néz; de mihent ebédre dobolnak, azonnal felugrik, s hozzám jő. A bizonyos, én arra reá vigyáztam, hogy ez a kutya úgy tudja a rendet. Csak arra vígyáz, mikor kimegyek a házból, hogy merre megyek; ha a fejdelemhez, vagy a templomba megyek, meg sem mozdúl, ha hínám is, -- már tudja, hogy arra a két helyre nincsen szabadsága. Nincsen értelmesebb oktalan állat a kutyánál. Az elefántot mondják, de még nem láttam ő nagyságát. De olyan kutyát láttam, aki a kártyát üsmérte, és az abcét úgy tudta, mint egy kis deák gyermek.

Jaj, édes nénékám, elfelejtettem volt, hogy nekem úr dolgára kell mennem, és a ked kérdésire meg kell rongyoson is felelni. Azt kérded édes néném, hogy kik voltak a keresztes vitézek? Másodszor, hogy ha régi szokás-é a harangozás a templomokban, mert ott harangszót nem hallasz, és törököt sem látsz hintóban? És hogy miért nem esznek szentelt kenyeret a templomban nálunk, mint Francziában, és ha a régi szokás-é?

Az első kérdésre csak úgy felelek, amint olvastam. A szent földet a tizedik sæculum előtt sokkal a saracénusok bírták, vagy némelykor a mamertusok. Ezek mindenik a Mahumet vallását követték. A saracénusoknak Damascus városában lakott a fejek, és aztot Cálifnak nevezték. A mamertusok Egyiptomot bírták. De akárki bírta a szent földet, de oda a keresztények minden időben elmentenek, noha nagy félelemmel, a máltai szerzet, és a templaristák Jeruzsálem városa és a szarándokok oltalmokra állíttatván fel. A tizenegyedik sæculumban ez a két szerzet csak egy ebédre is kevés lett volna a feljebb megmondott kétféle ellenségnek, ha az a két szerzet nem vett volna némelykor valamely kevés segítséget: de az igen kevés volt, és nem tartott sokáig. Ebben az időben támada Francziában egy olyan barát, a ki a pápa engedelméből kezdé a városokon, falukon predikállani a szent földre való menetelt.

Onnét Németországban ment, és a predikácziója oly hathatós lett, hogy azt gondolták, ezek az országok csak az asszonyokra maradnak, a férfiak mind elmennek. Aminthogy a fejdelmek a főrendek közűl igen sokan vevék fel a keresztet; mert azoknak, a kik el akartak menni, nem tudom melyik vállokra, de posztóból keresztet kelletett felvarratni. A köznép közűl pedig számtalan keresztezé fel magát. Azt nem kell csudálni; mert ez új dolog lévén, az ember mindenkor kap az újságon. Azon kivűl a sok lelki ígéret felindította őket. Még a testi haszon is felvétethette vélek a keresztet; mert egy keresztesnek nagy privilegiuma volt. Mert mihent felvette a keresztet, már azt nem lehetett törvénybe citálni mindaddig, míg visszá nem jött, és le nem tette a keresztet. Az adósságát is addig meg nem fizette, akkor is még bizonyos idő után. Feleségit, cselédit, míg oda járt, senki semminémű okért nem merte háborgatni. Nem kell hát csudálni, ha mindenkor feles volt a keresztes had.

És ezek valának, kik legelőbbször keresztes hadnak neveztetének. Ezeknek fejek micsoda király vagy fejdelem volt, nem jut eszembe. Elég a, hogy az a sok nép nagy bajjal és veszedelemmel a tengeren a szent földre érkezvén, arra sok idő kívántatott, még az ellenséggel megütközhetett; az ételnemű szükséget pedig csakhamar feltalálta. Azonban a betegség, az éhség felit is a hadnak lekaszálta, és ott nem tölthetvén sok időt, minden haszonvétel nélkül visszá kelletett térni. Az ilyen kereszteshad-gyűjtés és a szent földre való menetel egynehány ízben volt, és mindenkor szerencsétlenűl. De még végtire az asszonyok is felkeresztezék magokat, — ki jó szándékból, ki pedig szeretőjökkel akarának együtt részt venni a lelki és testi jóban, — úgy annyira, hogy számtalan sok asszony vala a keresztes táborokon. És a kik erről írnak, nyilván felteszik, hogy a keresztes hadnál elfajúltabb had nem lehetett mindenben. És nem kell csudálni, ha az Isten egyszer sem áldotta meg a keresztes hadat, és ha

másfél száz vagy kétszáz esztendő alatt legkisebb hasznot nem vittenek végbe. Addig hány százezer ember hala meg a szent földön! Legfelesebb keresztes had András királylyal[74] ment a szent földre; mivel ő volt fejek a franczia és a német keresztes hadaknak is. Mindezeknek a görög birodalmon kelletett általmenni. A görög császárok pedig annyi vendéget nem szeretvén, azon igyekeztek, hogy fele se lássa meg Jeruzsálemet, amint leggyakrabban úgy is történt. És arra való nézve sok lisztet küldvén a táborra kételenségből, görögi hamisságból a lisztet megelegyítették oltatlan mészszel, és amíg a táboron azt észrevették, addig sok ezer megholt. Csak fele érkezvén az elindúlt hadnak a szent földre, annak felét a betegség és az ellenség elfogyasztotta. A mely kevés rész azután megmaradott, annak visszá kelletett térni, és abból is kevés látta meg hazáját, és még kevesebb házát. De mind ennyi szerencsétlenség és veszedelem után is a fiak elfelejtvén az apjok veszedelmeket, amidőn hadat gyűjtöttek, csak elég találkozott, a ki elment. Úgy tetszik, hogy utólszor szent Lajos franczia királylyal ment sok had a szent földre; mert utána meg kezdett hűlni mindenekben a szarándoki buzgóság. Ezt a jó királyt is megverték, és magát rabúl fogták. Alexandriánál két testvér öcscsét elvesztette. De a király mind magát, mind a véle rabságban esetteket csakhamar kiváltotta. A pápák és a királyok végtire látván, hogy kevés haszna volna a keresztes hadnak, a hadgyűjtést elhagyák, és egész Európában elfelejték.

Édes néném, ha rövideden írtam is, de úgy tetszik, megláthatja ked, hogy kik és mikor voltak a keresztesek. — Rövidebben is leírhattam volna, csak azt írtam volna: voltak és nincsenek; de így igen röviden lett volna. Hosszabban sem lehetett, mert levelet írok, és nem históriát.

Csakhamar megfelelek a több kérdésidre is, mert dobolnak ebédre, és ebéd után a hajó megindúl a levéllel. Harangszót hallani a templomokban igen régi

dolog; mert még az ötödik sæculumnak az elején kezdették a harangszót hallani. A hintó pedig igen ritka a ked városában, azt nem kell csudálni, mert ritka madár a török a hintóban, ő azt nem szereti, néki ló kell. Olyan kocsit pedig, mint egy kaliczka, eleget lát ked, a melyben az asszonyok ülnek. Még más nemzeteknél is nem régen szaporodott el a hintó. Egy franczia király, Clovis, mikor elvette a feleségit szent Batildot, négy ökrű szekéren vitette haza, és csak húsz ezer forintot adtak véle. Henricus quartus, más franczia király, e nem régi dolog, mégis azzal mentette egy úrnak magát, azért nem mehet hozzája, hogy a felesége elvitte a hintóját. Édes néném, miért nem esznek nálunk szentelt kenyeret a templomban, mint Francziában? Azért, hogy nálunk nem szokás. Ők is nevetik azt, hogy nálunk bárányt szentelnek a templomban. A kenyérszentelés pedig régi; mert még a negyedik sæculumban kezdődött. Én pediglen a tizennyolczadikban elvégezvén ebéd előtt ezt a levelet, mindjárt iszom a ked egészségiért. A melyre vigyázz, édes néném, és ne egyél sok cseresznyét. Pola téti!

LXXXI.

Rodostó, 14. Junii, 1727.

Nénékám, mí itt tegnap kereszteltünk egy asinus zsidót. Vagyon már harmadnapja, egy zsidó hozzánk jött nagy titkon, és kérette a fejdelmet, hogy őtet kereszteltesse meg, mert keresztényné akar lenni. Vagy két nap a papok mindenkor véle voltak, és készítették a keresztségre. Tegnap megkeresztelték, — a fejdelem volt keresztapja, a ki is könnyezett örömében. A zsidó pedig jól tudta magát viselni, és a keresztelés az egész czeremoniával ment végben. Tegnap a fejdelemnek izeni, hogy ő már keresztény lévén, a több atyjafiai között nem lakhatik, se nem kereskedhetik, azért kéreti a fejdelmet, hogy segítse meg egynehány pénzzel. A fej-

delem jó szívvel küld néki száz tallért. Ma reggel keresik a zsidót, hát nincsen, — mindenütt tudakozódnak felőlle, és mondják, hogy több zsidókkal hajóra ült, és Konstanczinápolyban ment. Így csala meg minket az asinus zsidója, — vagy is inkább magát. Itt pedig vannak olyanok, a kik hogy megtudták a dolgot, mondották, hogy mind Smyrnán, mind pedig másutt is követett el hasonló dolgot, és egynehányszor megkereszteltette volt már magát. Olyan jól is tudta ő magát viselni, hogy semmit nem kelletett neki mondani, hogy mit csináljon. Mi azt csudáltuk, hát az asinus, ő azt többször is próbálta volt. Csak ezt akarám kednek megírni, hogy a zsidónak nem kell hinni. Azt pedig bízvást elhiheted, édes néném, hogy szeretlek. Ámen.

LXXXII.

Rodostó, 17. Junii, 1727.

Továbbra nem halaszthatom, mert bánnám, ha mástól tudnád meg, édes néném, hogy a fejdelem második fia[75] elosontván Bécsből, Francziában ment, és onnét tegnapelőtt ide érkezett. El lehet itélni, hogy egy olyan atya, mint a mi urunk, huszonhat esztendős fiát, a kit soha ennekelőtte nem látott volt, hogy micsoda örömmel fogadta. Másnak nem lehet azt megfogni, hogy micsoda szeretetet éreznek az atyák a fiokhoz, azért atyának kell lenni. Azt pedig vettem észre, hogy a fiú nem azzal a szívbéli indúlatú örömmel köszöntötte az atyját, mint az atya a fiát. Talám természet szerént nem érzik a fiak azt a nagy szeretetet, mint az atyák; vagy pediglen a fiakban is némelyekben a szeretet bővebb, mint másokban. A szép példa a Krœesus király fiában, a ki is néma lévén, és látván, hogy az ellenség hátúl le akarja vágni, olyan nagy erőszakot tett magában, hogy a szava megnyílt, és kiálthatta a királynak, hogy vígyázzon magára. A mi herczegünk felől elmondhatjuk, hogy szép ifjú, eszes és értelmes, de

természet szerént; mert a tudomány azokot fel nem ékesítette, se a jó neveltetés fel nem czifrázta. Valamint egy szép leány, a kinek paraszt neveltetése lévén, annak se szájában, se maga-viselésében kellemetesség nem lehet, és a szépség nem lesz annyira becses. A szép gyenge munka tészi az aranyat is becsesebbé. Akármely szép legyen az elme, de aztot fel kell ékesíteni a jó neveltetéssel és tanulással. A pallérozatlan gyémánt szintén olyan, mint olyan kő, a melyet békasónak hínak. A mi herczegünknek semmi neveltetése nem volt, és azon igyekeztek, hogy semmit ne tanuljon, azt véghez is vitték, — és azt csudálom, hogy írni tud, ha rosszúl is. — Az atyja, a ki általlát mindjárt mindeneket, keservesen tapasztalja mindezeket, de mit tehet rólla? Már a nádszál kezd vastagodni, és nehezebben hajol. A bátyja még Bécsben sétál. Elég sok jót mondanak felőlle, — meglássuk még valaha. Erről is eleget mondottak. Amint észrevettem természetét, csendes és nem haragos. De a fiat nem üsmérhetni addig meg, míg az apja szárnya alatt vagyon, hanem mikor onnét kirepűl. — Nem tudom, hogy fog szokni a mi baráti életünkhöz; mert itt a néki való múlatságtól kopik az álla. Azt tudom, az apja, kedvét keresi, — vadászni elküldi, maga is kimegyen véle: noha már esztendőtől fogvást ritkán jár, de azelőtt minden héten kétszer. Azért itt vadászhat, amennyi neki kell, csak egyebet felejtsen el. Én azt gondolom pedig, hogy ugyan azt az egyebet jobban szeretné a vadászatnál. De itt csak a baráttánczot kell járni, más nótát nem fúnak. Én pedig úgy tudom már azt a tánczot, hogy bízvást lehetnék tánczmester. Egészséggel, édes néném. A vendég még igen új, hogy többet írjak felőlle.

LXXXIII.

Rodostó, 19. Julii, 1727.

Nénékám, az evangyeliumi Simeonnak ma adott a fejdelem audientiát. De ha szinte maga nem volt is,

legalább az öcscse; mivel ma egy tiszteletes örmény patriarcha volt a fejdelemnél. A kivel a fejdelem elvégezvén a beszéllgetést, és látván, hogy az emberkort elérte volna, kérdé, hogy hány esztendős lehetne? A patriarchia felelé, hogy csak száz hét, de azonban még erős és jó egészséges. Édes néném, mi szép dolog sokáig élni, főként egészségesen; mert betegesen nem kívánhatni. Ha az emberek közönségesen a szüle apjokkal élhetnének, mi szép dolog volna a. A szüle anya közönségesebb az asszonyok között; mert hamarébb lehetnek házasok. Ha tizenhárom esztendős korában a leány férjhez megyen, amint a nem ritka, tizennégyben egy leánya lehet, — tizenhárom esztendő múlva férjnek adja, — annak tizennégyben egy leánya lesz, — mind így számlálva, egy asszonyt negyvenkét esztendős korában szüle anyának nevezhetik. Nem gondolom, hogy ked helyben hagyja mindezeket; de nem tehetek rólla. Azt magad is reá hagyod, hogy keveset él az ember. Vannak olyan állatok, a kik tovább élnek, úgymint a sas, a holló, a szarvas, és más több állatok is, noha nem tudjuk. Azt olvastam a minap, hogy Raul, a burgundiai király, gyakorta felült száz esztendős lovára. De a csuda, hogy főként a munkás emberek annyit élnek; mert a bizonyos, hogy az állatok között legtöbbet szenved és dolgozik az ember; mégis mennyi öreg munkás embereket látunk!

Tudom, hogy nem hagyjuk a porban esni, mikor valamit olyat írok; mert azt írod, hogy a herczeg nem olyan, mint — — és hogy azt az egyebet öcsém uram szereti jobban a vadászatnál. Én erre azt felelem, hogy öcsém uramot üsmérjük, azért beszéllünk úgy; de ha a herczeget is üsmérnők, másképen beszéllnénk. De édes néném, már is megúntuk mi az itt való lakást, és szokatlan dolog előttünk mindennap misére menni, és bőjti napokon húst nem enni, és reggeltől fogva estig csak a könyvet símogatni. — Elmegyünk ugyan vadászni, de csak azért, hogy otthon ne legyünk, és fél óráig ha keresünk valamit, a többi unadalom. Volnának csak itt

valamely bóbitás foglyok, vagy verdigályos[76] nyulak, óh! úgy derék vadászok volnánk, akár ne is ennénk estig. Itt tilalmas dolog az asszonyokra nézni. Az olyan gyümölcs közöttünk, a melyet soha sem viszik az asztalhoz. Még végtire olyan szokás lesz közöttünk, valamint a Monte Athcs hegyén lakó görög barátoknál, a hová nem hogy szabad volna menni az asszonyoknak; de sőt még semminémű nőstény állatot nem szabad tartani, még csak tyúkot is. Ott bé nem bocsátanák még Évát is, a mi nagyanyánkot. — Itt ugyan még olyan szoros rendre nem jutottunk, de nem sok héja. A való pedig, hogy senki Origenest nem fogja követni közűllünk. — Kérdje meg ked másoktól, ki volt az az Origenes. Én meg nem mondom, — azonkívül is eleget pirongatsz, jó néném. De már én ahoz úgy hozzá szoktam, valamint a muszka asszonyok a veréshez, a kik azon panaszolkodnak, hogy az urok nem szereti, ha egy kevés ideig veretlen hagyják őket. Minden országban más szokás. A mi székely asszonyaink eztet bé nem veszik, és másféle jelét kívánják a szeretetnek. Én pediglen tőlled azt kívánom, hogy az egészségre vigyázz, és híreket írj. Maradok édes nénémnek holtig, és nem tovább való szolgája.

LXXXIV.

Rodostó, 20. Aug. 1727.

Ma, nénékám, visszáérkeztünk a nagy vizes vendégségből. Mert azt jó megtudni, hogy öt mélyföldnire vagyon innét egy orvosságos forrás. A mi herczegünk pedig mindenkor beteges lévén az unadalom miatt, (mert én egyéb nyavalyáját nem látom), az apja oda kivitte, hogy abból a forrásból igyék, és meggyógyúljon, mint a szomjú szarvas a hideg forrásra. De, amint észrevettem, inkább szomjúhozza a meleg forrást. De az apja hírével nem fog olyan orvossággal élni. — Elég a, hogy minekelőtte abból a vízből isznak, a sárban meg kell feredni. Talám írtam már valaha kednek arról. Ha hasznos, a való, hogy a természet igen közönséges or-

vosságot adott. Gondolom, hogy a jeruzsálemi piscina[77] tisztább volt még akkor is, mikor az angyal felzavarta; mert a nem egyéb valóságos sárnál. — Én nekem is bé kelletett mennem a herczeggel. Nem tudom belől, de azt tudom, hogy úgy jöttünk ki, mint az olyan állatok, kik makkot esznek. Kell lenni valami hasznának; mivel a föld népe három vagy négy napi járó földről jön ide. Ott a sok asszony, leány, kik felkendőzik sárral magokat, és a kik olyanok, mint az ijesztők sároson, de nem másként. Elég a, hogy ott meg lehet látni húsz Sárosit, és annyi Sárosinét egyszersmind. Abból a fekete apotékából a vízre kell menni. Mi ott voltunk, — jól megitattuk a herczegünket. De azt nem poháronként kell innia, hanem fellegenként, úgy annyira, hogy a ki harmadnapig vagy negyven ejtel vizet a hasába tölthet, annak már nincsen szüksége a Hippokrates orvosságira. A való, hogy a mi herczegünk annyit nem ivott, de az olyan orvosságra nincsen szüksége, és a nyavalyáját baráttánczczal kell orvosolni. Nincsen is jobb orvosság annál; mert a mind a testnek, mind a léleknek használ; se szebb táncz annál nincsen. — Némely historicusok ugyan azt mondják, hogy a menyasszony táncza vígabb — ked tudja jobban, mint én.

Azt írod hírűl nénékám, hogy a francziа királynénak még eddig nem volt gyermeke; hanem most lett két leánya egyszersmind. A kezdet elég bőséges. De inkább akarták volna, ha fiún kezdette volna. De az a jó ájtatos királyné a fiúra is kiszerzi az engedelmet. Úgy is a királyok leányinál nincsen boldogtalanabb, — ha hat közűl egyet eladnak, a többinek valamely klastromban kell megkorodzani. De a rendes, hogy, a mely klastromban szokták a királyi leányokot tenni, ahhoz a klastromhoz nem messze két nagy klastroma vagyon a barátoknak, és mindenik klastromban a fejdelemasszony parancsol, ő visel reájok gondot, ő tőlle függenek egészen. A ki ezeket a klastromokot fundálta, a kedvezett az asszonyoknak. De mit mondjak? Mert azt tartják sokan, hogy amikor asszony uralkodik az

országban, az az ország abban az időben mindenkor szerencsés. Micsoda okát adják ennek? Azt az okát, hogy rend szerént az asszonyok a férfiak tanácsokot követik: a királyok, fejdelmek pedig az asszonyokét. Azt látjuk, hogy az Isten megengedte azt, hogy a népit asszony igazgassa. A hadakozásra ő adott parancsolatot, törvényt ő tett a nép között. Egy fejdelemnek ez a két dolog a legnagyobb hívatalja. Nézzük Angliában: mindenkor jól igazgattak a királynék. Erzsébet királyné igen nagy királynéjok volt. Még nagyobb lett volna, ha két dologgal meg nem homályosította volna uralkodását: ha a nénjit, vagy öcscse asszonyát olyan ártatlanúl meg nem ölette volna, a kinek a legnagyobb vétke a szépsége volt, — a királyné azért gyűlölte. Ez az Erzsébet adott talám tíz fejdelemnek szót, hogy hozzájok megyen, — soha egyhez sem ment, — ugyan ó leányúl holt meg. — De, a mi nevetésre való, még a pápának is izent, hogy hozzája megyen, ha elveszi. — A második dolog pedig a, hogy igen a vallás dolgába ártotta magát, és magát főnek tette. És minthogy a pompát és a czeremóniát igen szerette, azért a papi öltözeteket megtartatta, — azért is szokta volt mondani, hogy a kálvinista vallás igen mezítelen vallás. Minden időbéli példákból látjuk, hogy az asszonyok alkalmatosok az ország igazgatására; de a füstölő éppen nem a kezekbe való.

Azt a kérdést teszi ked tőllem, hogy hol kezdették meg vakarni a lovakot? Azt édes néném, Rómában kezdették. Én azt kérdem, hogy mikor akasztották fel a legelső asszonyt Párisban? De, hogy akasztáson ne végezzem a levelemet, azt írom hírűl, hogy mi ismét felszedjük a sátorfát egynehány nap múlva, és innét három mélyföldnire táborban szállunk. — A pedig mind arra való, hogy a herczegünk múlassa magát. De neki másféle múlatság kellene, — bizony nekem is. Jó egészséget. Édes nénem, nem tudom, mikor írhatok, se azt nem tudom, mikor vehetem a ked levelét. E mind sok,

nem tudom; de azt tudom, hogy senki úgy nem szereti kedet, mint *ego.*

LXXXV.

Rodostó, 8. Nov. 1727.

Pola téti! Édes néném! azt igen szükséges kednek tudni, hogy a ked kedvesen írt levelét igen kedvesen vettem. Egy kevéssé a levél igen kurta volt, de mit tehetünk rólla? A való, hogy én ahoz nem szokhatom; de az olyant némelykor láttatlanná kell tenni, és megbocsátani a vétkeket, és reménleni, hogy az olyan szokásban nem mégyen. — Mi egynehány naptól fogvást a táborból visszájöttünk, ahol is sok veres foglyoknak kellete meghalni, — a portázó nyulakot pedig mind rabúl elfogtuk. De minthogy az ellenség már kvártélyba kezd szállani, azért mi is bészállottunk a magunkéba. De, ha igazat kell mondani, nem egyéb volt az oka, hanem az eső hajtott bé bennünket. A kinek is már egynehányszor megköszöntem jóakaratját; mert az ő vizes ereje nélkül talám az egész telet sátor alatt töltöttük volna.

Aztot meg kell vallani édes néném, ha suhajtással is, hogy a mi életünk, úgy minden keresztényeknek is az élete csak szarándokság. — De a miénk duplán; mert ha annak, a ki jószágában lakik, úgy kell magát tekinteni, mint szarándoknak e földön, és mint örökös hazáján kívül valónak; hát mi, a kiknek egy lábni földünk nincsen, se megmarandandó helyünk? Csak a sok vándorlásban töltjük azt a drága időnket, a melyet most a hejábanvalóságra tékozolunk el. Az eltöltött idő pedig soha vissza nem jő, és csak haszontalan és ízetlen suhajtásokat hágy maga után, a melyet mi mindennap kóstolunk és próbálunk, mint szomorú példák. De még is szerencsések volnánk, hogyha másoknak példáúl lehetnénk; de nem leszünk. Mert hány ezer ember veszett, és vész mindennap a tengeren? A felől elegen mennek a tengerre. Hát mi nékünk nem volt-é példa előttünk? Volt; de tanoltunk-é rajta? Mások is csak

úgy cselekesznek, — megtanulják, de el nem kerülik. De mi lehet ennek az oka? Nem egyéb, hanem a nyughatatlanság és a nagyra-vágyódás. Felinek sincsen esziben az ország jova; de mindenik teli torokkal kiáltja a szabadságot. Mert nagyobb rész csak az újság és a változás után fut; a jövendőt meg nem gondolja; se a jelenvaló jóval nem tud élni, se meg nem tudja becsűlni; hanem a jövendőbéli bizontalan jó után suhajt, a melyet vagy lehetetlen elérni, vagy pediglen az a jó azért tetszik jónak, hogy nincsen hatalmunkban, és hogy csak a nyughatatlan elmétől származik. Ettől vagyon, hogy soha az ember nem lehet boldoggá, mert soha sem becsüli a maga állapotját, se azt, a mit bír; hanem aztot, a mit nem bírhat. A bizontalanért a bizonyost semminek tartja, és a nyughatatlan nagyravágyódó elme mindenkor arra ingerli, hogy jobban volna ott, a hol nincsen. És így soha a jelenvaló bizonyos sorsával, a melyben az Isten tette, meg nem elégszik, hanem a bizonytalanra vágy, és a jelenvalóval nem élni tud, hanem visszáélni. Nem kellene soha egy jó hazafiának zűrzavart csinálni, se kívánni semmiféle szín alatt. Az Isten adja a fejdelmeket, mind a jót, mind a rosszat egyaránt kell az ő kezeiből venni; a jó áldás, a rossz büntetés. Ő tudja egyedűl, meddig kell tartani a nyomorúságnak és mikor kell annak végit szakasztani, hogy meddig tartson a rossz idő, és mikor legyen jó idő.

Egy szántóvető ember azt fogadta volt az isteneknek, hogy több ajándékot fog nekik adni, csak ők is hallgassák meg kérésit, és akkor adjanak esőt, vagy tiszta időt, amikor ő kívánja, és az ő kívánsága szerént járjon az idő az ő földén. Az istenek az ő kívánságát neki megengedék, amikor esőt kért a búzára, eső lett; amidőn jó időt, jó idő lett. De úgy történt, hogy aratáskor sokkal kevesebb gabonája volt mint másoknak, — azért panaszolkodni kezdett; de az istenek azt felelték neki, hogy maga a vétkes: mert nem hadta a természetre a dolgát, valamint mások, és miért kívánt

bölcsebb lenni az isteneknél, a kik is tudják mind az esőnek, mind a jó időnek idejét.

A vallás arra tanít minket, hogy az Isten vezéreli az országokot, és ő emeli fel egyikét, és ő veti rabság alá a másikot. Ő keneti fel mind a jó, mind a rossz fejdelmeket. Ilyen példával tele a szentírás. Nem szabad tehát egy embernek, nem is lehet abban változást tenni. Édes néném, gyakorta írok predikácziót, — nincsen egyéb dolgom. Le kell írnom a már haszontalan gondolatimot; — mivel mi olyanok vagyunk, mint a vízbe esett ember, a kinek mindaddig kell vergődni és minden ághoz kapni, még ki nem szabadúl, vagy el nem vész; mert arról gondolkodni, hogy esett oda, a bolondság volna. A való, hogy még eddig minden ág a kezünkben szakadott; mert nem az Isten segítségihez kaptunk. De azt is elmondhatni talám, hogy az Isten egynehány ember kedviért az ő közönségesen való rendelésit meg nem változtatja. Csak úszszunk hát, édes néném, amég lehet. Csak azt bánom, hogy a virágból most minden órán kóró leszen, és a kórót nem szokták a fűző mellé tenni. De én, a ki egész életemben bújdostam, és végtire 16 esztendős koromban hazámat elhadtam; a bizonyos, hogy a szabadságkeresés az elmémben akkor nem volt, és ha eddig tart bújdosásom, az igaz, hogy az uramhoz való vak szeretetem okozta. — Így mondhatni természet szerént: de keresztényi módon szóllván Isten rendelése, és meg kell csókolni a vesszőt, a melylyel ostoroz. — Többet már nem tudok írni. Itt semmi újság nincsen, hanem csak a nagy unadalmas óság, főképpen télben. Mindazonáltal arra kérem kedet, vígyázzon ked az egészségre. — Én pedig maradok, a ki ma reggel voltam.

P. S. A legelső asszonyt Francziaországban 1449-ben akasztották fel. De, ha ugyancsak akasztáson kell végeznem írásomat, egy kis históriát írok le. Párisban egy embert akasztani vitték. Mikor fel akarták akasztani, csak ott közel talált elmenni egy herczeg, a ki is

a királyhoz ment volna. És az a herczeg igen-igen tréfás úr volt. Az akasztani való ember kérdi : Micsoda úr megyen ott? — Megmondják néki a nevét. Arra mondja, hogy hadd híják, mert nagy dolgot mondana neki. A herczeget oda híják, és nagy titkon mondja az úrnak: «Látod-é mind ezeket, a kik itt állnak? Úgy megíjesztettek ezek engem, hogy a nadrágba kelletett bocsátanom féltemben.» A herczeg nevethetett volna, de eltitkolván, mondá a tiszteknek: «Ez az ember nekem nagy titkot mondott; hanem mindjárt megjelentem a királynak, addig legyen kegyelmetek várakozásban.» A király már tudta, hogy vagyon néki mindenkor valami nevetségre való históriája. Kérdi tőlle, mihent meglátja: «No! mi újságod vagyon?» A herczeg elbeszélli egészen a királynak a dolgot, — a király azt igen nevetvén, gráczíát ád neki, és a herczeg azt megizeni a tiszteknek.

LXXXVI.

Rodostó, 12. Jan. 1728.

Édes nénékámnak kívánok szívesen egy csínos és takarékos új esztendőt, és abban férfiúi állhatatos, hű és állandó egészséget. — E kettőnk között elég kívánság; hagyjuk másokra a litánia-csinálást, a mely mind haszontalan, mind pedig a mértéken feljül való. Nem a leghosszabb kívánság leghasznosabb, hanem a rövid és szíves kívánat.

Nénékám hát ne haragudjam? Mindennap papokkal, barátokkal vagyon ked, a kik megfelelhetnének a kérdésire: de nem, hanem jobb, ha én tőllem kérdi meg. Felülök hát az itélőszékemben; és onnét felelek kednek. Azt kérded, édes néném, hogy miért térdepelnek le az anglusok, mikor az Úr vacsoráját osztogatják? Erre azt felelem, hogy ők ezt a szokást így vették volt az atyjoktól, a kik is pápisták voltanak; mivel ő nálok tartott ezer esztendeig virágjában a pápista

vallás, és Henricus Octavus, a ki haragjában bévivé az országban a kálvinista vallást, eleget írt volt ellenök; de a harag és a szeretet megfordíttatá véle a palástot. 1552-ben kiűzé a papokot és a püspököket az országból, a barátokot elszélyeszté, a klastromokot felnyíttatá és pusztán hagyatá, — és a mely apáczák a szűzeséget megúnták volt, azokot férjhez adá, — a papi jószágokot az urak közt elosztá. A püspökségeket meghagyván, kálvinista püspököket tén. Hogy pedig a közönséges nép fel ne támadjon és észre ne vegye a vallásnak teljességgel való megváltoztatását, a templombéli papi ruhákot szokásban meghagyák, úgy a külső czeremóniákot is, — a templomban a képeket és más egyéb állapotokot, úgymint az oltárokot, és a bérmálást ugyanazon imádságokkal és czeremóniával, valamint szokás az anyaszentegyházban, és valamint a nálok lévő sok szent püspökök szoktak volt cselekedni. Mindezekre pedig a vak szeretet vivé a királyt, a ki is megszeretvén egy úrnak leányát, Bulena Annát, ezért örömest megvált volna a királynétól: de csak oly könnyen nem lehete, mert még akkor az anyaszentegyházzal tartott, hanem a pápától kellett arra szabadságot nyerni. A pápa pedig arra helyes okot nem látván, halogatta az elválasztást. — A királyt pedig mind a szeretet, mind Anna igen sürgették az elválásra. A leánynak pedig az apja már titkon megváltoztatta vala vallását, úgy a leány is. Ez így lévén, mind az apja, mind a leánya foganatoson kezdének predikállani a királynak, és jovallani, hogy álljon bosszút a pápán; mivel nem akar szabadságot adni. Azért megváltoztatván a vallást, vigye bé a kálvinista vallást, és tegye magát fejének a bévett vallásnak. A leány-predikátornak ilyen gyakorta való predikácziójára a király enged, és a leányt elveszi, a királynét magától elküldi, és a kálvinista vallást béveszi. A pápa ezeket a változásokot meghallván, hogy a nagy rosszat elkerülhesse, adott volna szabadságot; de már késő volt; mert a régit kiűzvén, az új vallás uralkodott az országban.

Édes néném, csak röviden így lett Angliában a vallásnak megváltoztatása, és így tartottak meg holmit a régi szokásokban. — De az isteni rendelés nem hadta büntetetlen, a ki oka volt az ilyen változásnak; mert idővel Annát bizonyos állapotért a király megölette. És minthogy asszonyért kezdé az elszakadást, ugyan asszonyok által is lett büntetése; mivel Anna után még két vagy három asszonyt vett el: de egymásután mindeniket megöleté. Az ilyen nagy példa után lehetne, nénékám, írni az asszonyokhoz való szeretetről, hogy a micsoda nagy veszedelmeket okoz; de a héjával! egy auctornak tanácsát kevesen veszik bé, a ki is azt irja, hogy az asszonyokot csak a boldogságban lesz szabad szeretni, mivel azokot a szép oldalcsontokot minden időben szerették, szeretjük, és szeretni is fogják, és ebben a példa igen keveset használ. Sokan írják, hogy a legelső gyilkosság a két egytestvér atyafi között asszonyért esett. Micsoda hadakozások nem voltanak? Micsoda birodalmak nem fordúltak fel fenékkel egy asszonyért?

Egy franczia királynak, a való, hogy a példáját nem kellene követni, a ki is egy dániai királynak a leányát elvévén feleségűl, amikor elérkezett, úgy megszerette a leányt, hogy enni sem akart addig, amég meg nem esküdt véle. De mihent az esküvés megvolt, abban az órában úgy megutálta, hogy soha véle nem lakhatott. Talám még egy más királynak sem sokan követik példáját, a ki szeretvén az asszonyokot, azon is igyekezett, hogy a tíz parancsolatot megtartsa. A többi között egy asszonyt szeretvén, hogy mind a parancsolatot megtarthassa, mind a szeretetnek kedvezhessen, valamikor az asszonynyal akart fekünni, az urát is az ágyban hálatta. E nevetséges példa, noha azt tartják, hogy a szeretetben egy harmadik mindenkor alkalmatlan. Látod-é néném, ha a pásztor ott nem lett volna, a farkas megette volna a bárányt. Azt elmondhatni, hogy a szeretet nem rossz, csak arra a végre igyekezzék, a melyre az Isten rendelte. Azért, hogy a részegesek

mennyországban nem mennek, a szőllőtőket ki nem kell ásni. Minden jó, édes néném, mind az asszony, a férfiú, bor, ezüst, arany, csak arra a végre éljünk ezekkel, a melyre teremtettek ; az Isten semmi rosszat nem teremtett, de mi visszáélvén az ő teremtésével, rosszra fordítjuk, és rosszunkra válik. A bor betegeseknek árt; a bort kell-é okozni, vagy a szőllőmunkást? Egyikét sem, hanem csak magokot. Ihon, édes néném, vége vagyon már a predikácziónak, feküdjünk le. És kívánok jó étszakát, és a mellé kevés bolhát, — édes, kedves álomlátást, és holnapra felvirradást. Ámen.

LXXXVII.

Rodostó, 19. Febr. 1728.

Édes néném, egy keveset nevettünk a ked panaszolkodó levelén; mert kednek a panasza is kedves. Azt írod, édes néném, hogy a konstanczinápolyi szél hamarébb megfejéríti a hajat, mint az erdélyi. A bizonyos, hogy ott természet szerént csak az idő fejéríti meg; de itt mind az idő, mind a sok suhajtásnak szele. Egy nagy király azt szokta volt mondani, hogy a szakállát a nyomorúságnak szele fejérítette volt meg. — A bizonyos, hogy öt vagy hat esztendő a hajat úgy meg nem fejéríti, mint csak egy holnapi bú, vagy gond. Valamint történt egy ifjúval, a kit hogy halálra itélték, a haláltól való félelem és rettegés egy étszaka olyan változást tett az ifjúban, hogy másnap, mikor a halálra akarták vinni, minden elcsudálkozott rajta, hogy egy öreg ember lett belőlle, — úgy megfejéredett volt az egész haja, — ugyan azért gráczját is adtanak néki.

A bújdosásnak hosszú voltáról panaszolkodni haszontalan, és nem jó; mert azzal meg nem rövidítjük, hanem még nehezebbé és hosszabbá tészszük. A nyughatatlansággal való szenvedés sokkal súlyosabb, és a panaszolkodással való szenvedést az Isten meghosszabbítja; mert olyankor mintegy rúgódozunk akaratja

ellen. Ha elhitetnők magunkkal, hogy a bújdosást az Isten jovunkra adta, könnyen szenvednők. A pedig nincsen másképen, mert az Isten mindenben csak a mi jovunkot tekinti. De az ő bölcs ítélete másképen tekinti a mi jovunkot, mint mí magunk; mert mí csak azt tartjuk jónak, a mivel kívánságunkat bétölthetjük. A vallásunk szerént azt kell tartanunk, hogy bújdosásunk mind hasznos, mind szükséges. De azonkívül is, ha az Isten valakit haza vinne közűlünk, jobban meg tudná becsülni hazáját és örökét. Nám a tékozló fiú, amég a háza rakva volt kalácscsal, bélessel, addig esziben sem jutott a fekete kenyér; de mihent a makkra szorúlt, akkor elfelejtvén a kalácsot, csak a fekete kenyeret suhajtá. Ne panaszolkodjunk hát a bújdosásról. Vegyünk mindent jó szívvel az Isten kezeiből, és úgy bújdosásunk igen könnyebb leszen. Vagyok és leszek, a mi voltam.

LXXXVIII.

Rodostó, 24. Martii, 1728.

Kedves néném, tegnap egy kevés sírás, könyeknek forrási voltanak itt nálunk. A pedig azért volt, hogy György herczeg tegnap elmene innét egy franczia hajón Francziaország felé. Legnagyobb fogyatkozást azt találom benne, hogy magyarúl nem tud. De a nem az ő vétke. Németek nevelték, a kik csak a Miatyánkot sem engedték volna, hogy magyarúl megtanulja. Vagyon ugyan egy kis anyai természet benne; de idővel talám elhagyja. De másként jó szívű. És a hová megyen, az az ország még nagy hasznára lehet; mert jó iskola. A szegény urunk, a ki is igen szereti a gyermekeit, nehezen válék meg tőlle. De ebben az országban mit lehet tanulni, azt tudjuk: sohult pedig úgy el nem únja az ember magát, mint itt; mert semmi üsmeretséget nem vethet, senkihez nem mehet, és, ha csak valamiben nem szereti magát foglalni, mindenkor a nagy unadalomban

forog. Hogy pedig minden úgy töltse az időt, mint a mi urunk, arra az Isten ajándéka kívántatik; mert ebédig az olvasásban és az írásban tölti az időt; ebéd után pedig, a ki látná, azt mondhatná, hogy valamely mesterember; vagy fúr, vagy farag, vagy az esztergában dolgozik. És az ő gyönyörű szakálla sokszor tele forgácscsal, hogy maga is neveti magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyerét. Ötet minden csudálja; ő pedig neveti az olyat, aki azon panaszolkodik, hogy elúnja magát. Ritka, édes néném, a ki így tudja az időhöz alkalmaztatni magát, mind pedig, hogy úgy mondjam, az időt magához alkalmaztatni. A fia, azt úgy végben nem vihetvén, jól tette, hogy elment. Kívánjunk neki szerencsés útat, és hogy hazáját még láthassa meg. Hát mí? Mi is azért éljünk egészségben, míg Istennek tetszik.

LXXXIX.

Rodostó, 3. Octob. 1728.

Kedves néném, hogy e világon lévő szarándokságunkot el ne felejtsük, az elmúlt holnapnak 9-dik napján táborozni mentünk volt csak három mélyföldnire egy kis török falu mellé. Nincsen e világon semmi szomorúabb, mint a mely várost vagy falut csak török lakja; mert olyan helytt sem embert, sem asszonyt nem láthatni az útczákon, még gyermekeket sem. Azt tudná az ember, hogy mind kiholtak a faluból; mert itt kiki csak a maga házánál ül, kivált az asszonyok, nem úgy mint nálunk. Elég a, hogy ott úgy töltöttük az időt, amint lehetett. De az urunknak a lábai hogy dagadozni kezdének, tegnap visszájövénk az édeskeserű laktunk helyére. Azt tudom, nem fog ked panaszolkodni a hosszú levélre. Édes néném az egészségedre vígyázz.

XC.

Rodostó, 18. April, 1729.

Azt már nem kell csudálni, ha azt mondom, hogy igen kedvesen vettem a ked levelét; hanem a volna csuda, ha kedvesen nem venném. De hogy vagyon a, hogy mi még egyszer sem haragudtunk meg egymásra? Mert azt mondják, hogy a barátságban egy kis veszekedés olyan jó, mint az étekben a bors. Mindazonáltal édes néném, hagyjuk el az olyan borsolást, és éljünk egyességben; mert én a csendes barátságot szeretem. A macskákhoz illik a morgolódó barátság.

Az égi jelekből nem tud-é ked valamit jövendölni? mert hetedik napján a holnapnak itt mí délután egy órakor egy csillagot láttunk. Három óráig jól látták. Azt nem mondhatjuk, hogy talám a mi csillagunk jött már fel egyszer; mert a csillagok is elfelejtkeztek már mi róllunk. Hogy kednek a kis ujja ne fájjon, azt igen szükséges megtudni, hogy az idevaló görög érsek nagy pompával jött az úrunk látogatására négy alatta való püspökökkel. De ha gyalog járnak is, azt ne gondolja ked, hogy a szegénységtől vagyon; mert a mi érsekünk kettőt is tarthatna, — a püspökök is. De a török birodalma alatt hintón nem járhatnak, sőt még úgy kell magokot viselni, mintha szegények volnának; mivel azon kivül is gyakran megvonják őket mind a török, mind a görög patriarcha. Mert ez azt tészi érseknek, a ki neki legtöbbet fizet, — az érsekek pedig olyan püspököket választnak magoknak, a kik legtöbbet adnak, — a püspökök pedig, hogy az érseknek megfizethessenek, olyan papokot tesznek a falukban, a kik legtöbbet ígérnek. Itélje el már ked, hogy a püspökök és a papok micsoda sokféle úton-módon húzzák ki a pénzt a szegény ember erszényiből? Itt a sok innep, a sok bőjt, mind hasznos a plébánusnak. Hát ezenkivül esztendő által a sok haszonhajtó bévett szokások!

Vasárnap valamely rongyos öltözetben a misét el-

mondja, amint lehet tőlle, de, hogy predikálljon, azt nem lehet az ő tudatlanságától kívánni. De miből tanúlna valamely kis predikácziót csinálni, és mikor? Mivel, egynehány plébánusnak voltam házánál, egy könyvet nem láttam nállok; hanem valamely szakadozott misemondó könyvet tartanak, és abból áll minden könyvök. De mikor tanulhatna valamit? Mikor egész héten mezei munkát kell neki dolgozni, hogy a papádiáját táplálhassa egynehány gyermekeivel, és czifrán járathassa. Egyszóval itt a pásztorok nem csak őrzik a juhokot, hanem megárendállják őket, és ha meg nem nyúzzák is, de jól megnyírik. Erről éppen egy rendes históriát olvastam — nevesse meg ked is.

A rabinusok ilyen nevetséges okát írják a Koré Aron ellen való feltámadásának. Hogy egy szegény özvegy asszonynak, csak juha lévén, aztot megnyírvén, Áron elvette tőlle a gyapját, mondván, hogy őtet illeti a törvény szerént: *Dabunt sacerdoti lanarum partem ex ovium tonsione.* Deut. 18. 4.[77] Az asszony Koréhoz folyamodék, és kéré, hogy szóllana Áronnak, adná visszá a gyapját; de semmit nem nyerhete. Koré hogy megvigasztalja, 4 ezüst pénzt ada neki, hogy venne azon annyi gyapjút, amennyit lenyírt a juhról. Idővel azután a juh megbárányozván, Áron azt is vevé, mondván: hogy a törvény parancsolja, az Úrnak kell szentelni minden első szülöttet: *Kiválaszd az Úrnak mind, a mi az anyaméhet megnyitja, és a mi első fajzás a te barmaidban.* Exod. 19. 2. 12. A szegény özvegy asszony látván, hogy semmi hasznát nem veheti az egy juhocskájának, és hogy csak a papok hasznokra tartja, elvégzé magában, hogy megöleti a juhot. De Áron azt megtudván, oda mene, és kérni kezdé tőlle azt a részt a juhból, melylyel néki tartoznak törvény szerént, a ki is azt hadja: *Ez legyen a papok igazsága a néptől, akár ökröt, akár juhot öljenek, adják a papnak a lapoczkáját és a gyomrát.* Deut. 18. 3. A szegény asszony ezen igen elkeseredvén, haragjában mondá: hogy az én juhom husa anathéma legyen az Úr előtt. — Áron erre a

szóra az egész juhot elvévé, mondván: hogy minden anathéma az Izraelben a papokat illeti. Csak a szegény asszony vesztett mindenképen. Édes néném, jó étszakát.

XCI.

Rodostó, 5. Octob. 1730.

Hol jársz édes néném? Miért mentél Paphlagóniában? Olyan nagy dolgok történnek Konstanczinápolyban, s ked ott nincsen; hogy lehet a? Hogy merték letenni a császárt, és mást tenni helyébe ked híre nélkül? Ezek pedig mind megtörténtenek. Hihető, hogy másképpen lett volna a dolog, ha ked jelen lett volna. A pedig csak röviden így ment végben.

Aztot hallotta ked, hogy már egy darab időtől fogvást a vezér általszállott volt Skutariban táborban olyan szándékkal, hogy a perzsák ellen menjen. A császárnak ott sok szép múlatóházai lévén, gyakran ment maga is által Skutariban. Aztot tudja ked, hogy a császár kastélya, és Skutari között a tenger egy jó stucz lövésni szélességű. Úgy történék, hogy két köz jancsár, kik mindenik a hajókon szolgáltanak, rebelliót indítának. Az egyikének a neve Muszli basa; a másikának Pátrona.[78] A császár nem lévén a kastélyában, se a vezér a városban 28-dik Septembris, ez a két jancsár a több társait összegyűjtvén egy piaczra, mintegy ötvenre ha tellének. Pátrona négyfelé osztván ezeket, mindenik résznek egy zászlót ada, és mindenik kezdé a város utczáit járni, és kiáltani, hogy az, a ki igaz török, az álljon melléjök; mert ők csak a vezér letételét kívánják. A tömlöczöket felnyiták, a várost feljárák, a boltokat bézáraták, és estig felesen megszaporodának. De a csudálatos volt, hogy senki a városban ellenek nem álla, holott vagyon legalább a városban negyven ezer jancsár — lovas had is vagyon, de senki a császár mellett fel nem kele. 29. ma már csaknem az egész jancsárság melléjek álla, és annyira elszaporodának, hogy lehetetlen lett volna ellenek állani, noha még tegnap száz emberrel el lehetett

volna szélyesíteni őket. Ma új jancsár agát is tevének, és sok főtisztek állának közikben. 30-d. pedig a császár a maga kastélyában lévén a vezérrel, a kapitán pasával, a vezér tihájával, az ulémákkal (a főpapi rendekkel). Mindezeket magához hivatván kérdi tőllök, hogy mi okát gondolnák ennek a rebelliónak? A kik is ki egynek, ki másnak tulajdonítván, hívatá a cancellariust, és két személyt is választván a papi rendek közűl, követségbe küldé őket a rebellisekhez, kérdeztetvén tőllök szándékokat. Ők azt felelék, hogy a császárral megelégesznek; de nem a vezérrel, tihájával és muftival; mert ezek a birodalmat húzásokkal elrontották. És noha ők elégségesek a császárral, de úgy mindazonáltal, hogy azon három személyt, kezekbe adja elevenen. Mindezeket és egyebeket írásban tévén, a császárnak küldék. A császár újontában kénszerítte mindent arra, hogy mondaná meg okát a rebelliónak. Egy uléma a vezért és a tiháját adá okúl. A vezér pedig már észrevette vala veszedelmét, a tiháját és a kapitán pasát megfogatá, és ezt az utolsót meg is fojtatá. A császár meglátván a rebellisek írásban tett kívánságait, igen igyekezék azon, hogy megszabadíthassa a vezért: de nem lehete; mivel már a kenyér és a víz is szűk volt a kastélyában a rebellisek miatt. Az ulémák is kénszeríteni kezdék, mondván: ha életedet szereted, engedj kívánságoknak. Ugy is kételen lévén a vezért és a tiháját kezekben adni, de a muftit kezekben nem adjuk; mert az egész világ előtt gyalázatos volna kezekben adni a főpapi fejdelmet. Ennekelőtte 27 eszterdővel egynek haláláért ma is büntet Isten bennünket. Hanem inkább küldessék holtig való exiliumban. — Végtire addig kénszeríték a császárt az ulémák, és a gyermekei, hogy a vezért és a tiháját kételeníttetek megfogatni. Azután megizenék a rebelliseknek, hogy ezek már fogságban vannak és kezekben küldik; de a muftit se kezekben nem adják, se meg nem öletik. Ha a kettővel megelégesznek, azokat nékik küldik, hogyha pedig meg nem elégesznek, válaszszanak magoknak egy gyaur muftit (a török

a keresztént csúfságból gyaurnak híja, azaz: hitetlennek) mert ők kezekben nem adják a muftit. Ezzel a rebellisekhez bocsáták a követeket: de a még oda járnának, az alatt megfojták a szegény vezért, — az a veszett, undok, fajtalan tihája pedig látván, hogy meg akarják fojtani, ijedtiben megholt. Ezeket megölék azért, hogy elevenen ne kénszeríttessenek kiadni őket. A követek visszáérkezvén, a vezér, kapitán pasa és a tiháia testöket egy szekérre tevék, és a rebelliseknek küldék. A kapitány pasán szánakodának, és a testét az anyjának küldék, hogy temettetné el, — a tiháia testét pedig a kutyáknak veték, — a vezér testét pedig viszszáküldék oly szín alatt, hogy ők a vezért elevenen kívánják. A nép mindezeket látván, egészen hozzájok hajola. A császár látván, hogy a vezér testét visszáküldötték volna, magában szálla, és hívatván az ulémákat, mondá: ezen rebellisek engemet is császároknak, uroknak üsmérni nem akarnak, azért azt akarom, hogy senkinek is miattam veszedelme ne légyen, magam szabad akaratjából tehát a bátyám fiának, Szultán Mahmudnak engedem a császári széket. — Hivassátok ide előmben, — jó szívvel mindnyájatok előtt magamat ő aláia vetem, csak hadd szűnjék meg ezen rebellió, és ne legyek oka senki veszedelmének. — Ez meglévén, oda vivék Szultán Mahmudot. Szultán Achmet székiből leszállván, eleibe mene, megölelé, és maga helyében felemelvén császári székiben ülteté, és legelsőben is maga megcsókolá a kezét az új császárnak, és az ulémákkal is megcsókoltatá. Azután mondá nékik: Mind nekem, mind néktek uratok és császárotok ez a személy, — az Istenre, és a ti lelketek isméretire bízom, — legyetek azon, hogy igazság ellen semmit ne cselekedjék, — ha pedig a rossz dologban meg nem intitek, Isten előtt számot adtok az ítélet napján, melyről nekem is tartoztok felelni mind ezen, mind a más világon. — Azután Szultán Mahmudhoz fordúlván, sok szép tanácsokat ada neki, és oly hathatós beszédekkel szólla hozzája, hogy az egész hallgatók sírának. Végtire mondá: Távoztasd

el, hogy a vezérid kezekben ne engedjed egészen szakálladot. A gyermekeimet Istenre és reád bízom, neveljed, tápláljad mint atyádfiait, viselvén gondot reájok istenesen. El ne felejtkezzél pedig arról, hogy ez az uraság senkinél nem állandó.» Ezek mind így lévén, ezen holnapnak második napjára virradólag Szultán Mahmud császárrá lőn, és az Achmet uralkodása megszűnék. Mely nagy változás!

Édes néném, mikor az Isten akar valamit, micsoda alávaló eszközökkel munkálódik, azért, hogy az alávaló eszközökből kitessék az ő mindenhatósága. Egy ilyen nagy birodalomban kik tevék le a császárt? Csak két közönséges jancsár. Az egyikét Pátronának hítták — arnót[79] volt, és nem török — ez ennekelőtte egynehány nappal dinnyét szokott volt árúlni. — A másikát hítták Muszlinak, ez a feredőházban tellák volt, azaz: feredős legény.

Hát még a szegény vezérről ne szólljunk? A kik is itt olyanok, mint a királyok, mind kincsekre, mind hatalmokra való nézve. Kivált ez 12 esztendeig bírá azt a nagy tisztséget. — De még azonkívűl a császár veje volt. — A kutyák ették meg a testét, holott ő egynehány ezer tallért érő temetőt csináltatott volt magának.

Azt megvallom kednek, hogy mi itt tartottunk, és gondolhattuk, hogy itt is lehet zenebona, és prédálás, vígyáztunk is étszakákon: de itt minden oly csendességben volt, mintha csak álom lett volna a rebellió. Nem hinné azt el, a ki nem tudná, hogy a rebellióban is micsoda rendet tartanak, és hogy ahoz képest micsoda kevés károk vannak. — Mert ugyan is ki gondolhatná, hogy olyankor nagy prédálás ne legyen? A sok boltokat felverhetnék, — a császár kincstartójára reá mehetnének: de nem; mert a tárház, a hol szoktak mindeneknek fizetni, nekünk is úgy nyitva állott, mint az előtt.

Minekelőtte elvégezzem ezt a levelet, jó kednek azt is megtudni, hogy a birodalomban a szokás, hogy a

császárok változásakor mindenik jancsárnak hópénzét napjában egy pénzzel megszaporítják, és azonkivül mindenik jancsárnak 15 tallér baksis[80] (azaz áldomás) adatik. Mostanában, hogy kiadták, ment 5000 erszény pénzre,[81] — Tudja ked? egy erszény ötszáz tallér — nekünk fele elég volna. Jó étszakát édes néném, a császárral álmodjék ked.

XCII.

Rodostó, 27. Novembris, 1730.

Édes néném, a komédiának még vége nincsen. Meg is kell fizetni a komédiásokat. — Ma hozák hírit, hogy Konstanczinápolyban 25-dik napján ennek a holnapnak a császár a rebelliseket megölette. A mely ilyenformán ment végben: hallgassa ked, rebellisné, félelemmel; mert semmit el nem veszek belőlle, se hozzá nem teszek.

Az utólsó levelemnek utólsó részében való utólsó végén megláthatta a füleivel, hogy micsoda formán lőn vége a rebelliónak, és hogy mint akará az új császár eloltani a tűzet, a melyet Pátrona gerjesztett vala fel, és a melyet ha külsőképpen mint egyeloltotta volna is, de belsőképpen mind ez mái napig Pátrona szűntelen gerjeszté; mivel az ő kívánsági mindennap sokféleképen szaporodának, úgy annyira, hogy mind a császár, mind a fővezér mintegy kételenek valának kívánságinak eleget tenni, tartván attól, hogy újabb rebelliót ne kezdjen; mivel sokan tartottanak hozzája. A város főbírája (Stambol Effendi),[82] Deli Ibrahim minden úton módon azon igyekezék, hogy meggazdagodhassék. Mindenekre igyekezék venni Pátronát, úgy annyira, hogy a kik valamely tisztségekre vágytanak, ezeknek sok pénzt kelletett adniok elsőben, hogy elnyerhessék. Pátrona a minap a szerdengestiek agájával[83] (ez olyan sereg, a mely a harczon elől szokott menni, mind az ostromokon — ezek olyan vitézek, a kiknek nem is kell a halálról gondolkodni) a vezérhez kísérteté magát, a vezértől min-

deneket megnyervén, azzal annyira elbízá magát, hogy egy mészárost[84] akara moldovai vajdának tenni a Deli Ibrahim kérésére, a ki is sok pénzt vett vala fel a mészárostól. De a vezér azt felelé neki, hogy nem volna szabadságában fejdelemséget adni valakinek a császár híre nélkül. Ezzel megmenté magát. De hogy teljességgel ez iránt való szándékát megváltoztathatnák Pátronának, azt tanálák fel, hogy az ő társát Muszli agát vennék arra eszközűl, a ki is tihája vala a jancsár agának. Ez értelmes lévén eleiben adák, hogy micsoda illetlen dolog volna egy mészárost tenni vajdának; hanem vállalja magára, hogy végbe ne menjen ez a dolog. Muszli tehát ekképen cselekedék. Pátronához menvén, úgy tetteté magát, mintha neki is nagy kedve volna arra, hogy a nem okos mészáros vajdává lenne. — Azért mondá Pátronának, hogy ebben a dologban nagy vígyázással kell járni, és hogy jó volna elmenni a kaszáp basihoz (azaz: a mészárosok fejéhez), a ki is itt nagy tekintetben vagyon, és kell neki minden mészárosról felelni. Oda érkezvén, Muszli kérdé tőlle: Mivel a moldovai vajdaságért ezer erszény pénzt igérnek, azt akarjuk tudni tőlled, ha akarsz-é kezes lenni azért a mészárosért, hogy nekik azt a pénzt leteszi, ha a vajdaságot megnyerik néki? A főmészáros felelé, hogy ő nem lenne kezes azért a mészárosért csak ötven polturáért is. — Pátrona erre igen elszégyenedék, és a nem okos nagyravágyó mészárost nem Moldovában, hanem a tömlöczben küldé. Deli Ibrahim pedig semmivel meg nem elégedvén, mindennap nagyobb nagyobb állapotokra vévé Pátronát, úgy annyira, hogy ez az utolsó mindennap újabb állapotokot kére a ministerektől. A mely nagy tisztségeket akarának pedig néki magának adni, egyiket sem vevé el. A császár nem tűrhetvén tovább kevélységét, Konstanczinápolyban hívatá Csánum Kocsát,[85] hogy kaptán pasának tennék (a kaptán pasa a tengeren lévő erőnek főgyenerálisa) és a nisszai pasát, hogy ez kísérné a Mekkába menő szarándokokot. — Mindenik csaknem egyszersmind Konstanczinápolyban érkezének. Pátrona

megsejdítvén, hogy az utólsót más végre hívatták volna, (amint is úgy volt), tanácsot tarta híveivel, hogy miképen lehetne megelőzni és meggátolni a császár szándékát. Erre való nézve az egész fő tisztségeket magok között elosztták. Muszlit arra kénszerítték, hogy venné fel a kultiháján[86] tisztségét, a jancsár agát vezérré akarák tenni; Pátronát kaptán pasának. A muftit le akarák tenni; hasonlóképen az európai Kadi Leszkert[87] (főbírót). — Egyszóval Pátrona mind az egész tiszteket a maga híveiből akará tenni. Ha pedig ezt véghez vihette volna, felfordította volna az egész birodalmat.

A császár ezeket megtudván, úgy tételé, mintha posta érkezett volna a babyloniai pasától, a ki azt írta volna, hogy a perzsa és a szerecsenek nagy károkat tesznek; azért a ki igaz muzulmánnak tartja magát, menjen segítségire. Erre való nézve a vezér nagy dívánt hirdete, hogy tartana tanácsot az ulémákkal és hadi tisztekkel. A nem okos Pátrona is a dívánban mene Muszlival és a szerdengesti agákkal. Azután a dívánban béhívaták a postát a levéllel, a mely csinált levél vala, és sokféle veszedelmes híreket mondatának véle. Ez így lévén, a vezér mindjárt három boncsokos pasaságot igére Pátronának, és más főtisztségeket a szerdengesti agáknak, csak menjenek Babylonia segítségire; de egyik sem esék a tőrben, mivel egyik sem akara elmenni. A vezér látván, hogy semmit sem végezhetne aznap, mondá, hogy másnap a császár előtt kellene más divánnak lenni, azért arra int mindeneket, hogy kiki jelen légyen jó reggel. Ez mind arra való volt, hogy a lesre vihessék a rebelliseket.

Másnap tehát, 25-dik napján a holnapnak, mindnyájan a császár kastélyában gyűlének. A kastélynak három udvara lévén, mindenik udvarban egy dívánházat készítének, hogy a gyűlés háromféle helytt tartatnék. A legbelsőbb udvarban lévő házban a fővezér tarta dívánt a tatár kámmal s muftival, jancsár agával, Pátronával és más egyéb főtisztjeivel a rebelliseknek. — A második udvarban Csánum Kocsa tarta divánt a szerden-

gestiek agáival, és mind azokkal, kik Pátronához tartottanak. — A harmadikban vala a nisszai basa más sokféle renden lévő tisztekkel. A császár szolgái penig a boztansiakkal [88] mindenik udvarban fegyveresen elrejtett helyekben valának. Találkozék pedig valamely Csór Basi,[89] a ki Pátronára haragudott, mivel az ortáját (azaz: a régyimentét) elvette vala tőlle. Ez ajánlá magát a császárnak, hogy ő végben vinné szándékát. És sok olyan jancsárokkal, kik Pátronára haragudtanak, a császár kastélyában titkon bémene. — Midőn pedig már az egész gyülekezet a tanácsházakban kiki helyére ült volna, a császár hívatá a tatár kámot és a muftit magához. Az alatt egy puskát kilőttenek, hogy a kapukot bézárják. Azonnal a Csór basi bémene a dívánházban, a melyben vala a vezér — a köntösét leteve, és csak a pánczélingben maradván, Pátronát kezdé vagdalni, és a kik véle valának, azok a Pátrona híveit, a kik is magával együtt összekonczolák. — Hasonlóképen a más két udvarban is a Pátrona híveit mind megölék, és mindenik udvarban nagy vérontás vala. — A testeket szekerekre rakák és a tengerbe veték. Ez napon a rebelliseket kiirták. És csakugyan ettől a naptól fogvást mondhatja Mahmud valóságos császárnak magát. Én is valóságos atyjafia, szolgája maradok kegyelmednek, édes néném.

XCIII.

Rodostó, 25. Martii, 1731.

Édes néném, fillentenék, ha azt mondanám, hogy a minapi levelét kedvesen nem vettem kednek; hát ked kedvesen vette-é az enyimet? Kedvesen? Már én csak rebellióról fogok kednek írni, — taval is írtam egy nagyról, most is írhatnék, ha akarnék. Azoknak pedig csak az az oka, hogy ked most nem lakik Pérában. Elég a, hogy aminap ismét támadás lőn Konstanczinápolyban. Eztet az arnótok kezdék, a kik is esszevervén magokot, jancsárokkal elegyesleg két vagy három eze-

ren, a városon elszélyedének, és olyan nemesi szándékban valának, hogy felverjék a császár udvarát. A kit végben vittek volna, ha egynehány órával eleit nem vették volna. A császár úgy maga is veszedelemben lett volna. De eleit vévén a dolognak, és a főtisztei keményen viselvén magokot, a rebellisek közűl sokat megölének, és elszélyedének a többi.

Ezt a rebelliót a császár leányának tulajdoníták, a szegény Ibrahim vezér feleségének, a ki is bátor aszszony lévén, a birodalmot is szerette volna igazgatni, aminthogy igazgatta is a vezér éltiben. Elég a, hogy igazán vagy hamisán, neki tulajdoníták ezt a rebelliót, és büntetésűl a tenger halai közé veték. Egy ilyen fejdelemasszonyt, úgy tetszik, hogy másképpen is gyomlálhatták volna a világból. De minthogy így esett, mit tehetünk rólla? Az egészség jól van-é, édes néném?

XCIV.

Rodostó, 15. Apr. 1731.

Eddig is úgy kellett volna, és Drinápolyt régen el kelletett volna hadni. Már majd olyan gondolatok jöttek az oldalaimban, hogy valami mágneskő tartóztatja ott kedet, — ezért a szóért megfizetnek nekem: de semmi. Elég a, hogy a ked levelét vettem, és leborúlva köszönöm. Eddig való múlatásának helyes okát látván, absolutiót adok kednek. De, édes néném, hadd ne írjak már többé olyan véres és kegyetlen levelet, mint a minap. Úgy tetszett már, hogy a pennámban is nem ténta, hanem vér volt. De lehetetlen, hogy még egy véres históriát ne írjak kednek, és többet nem. Az is arról jut eszembe, hogy azt írja ked, micsoda bosszúállók az oloszok.

Oloszországban volt egy úrnak valamely nagy vadaskertje, sok őz, sok szarvas volt benne. Az úr megmondotta volt a cselédinek, hogy ha valamelyike egy vadat meg találna ölni a vadaskertjiben, hogy annak

meg nem kegyelmezne. Úgy történék egyszer, hogy egyik a cselédi közűl a vadaskertben ment puskával madarakot lőni. Amint egy madárhoz akart lőni a földön, szerencsétlenségire egy szarvast lő meg, a ki is ott egy bokorban feküdt, de nem láthatta. A szolga, mihent azt észreveszi, azonnal elszökik. Az ura nem tudhatván okát elszökésinek, csak úgy hadja; hanem egy napok múlva a vadaskertben hogy ment volna sétálni, reá akad a döglött szarvasra, azt is meglátja, hogy lövés vagyon rajta. Arról mindjárt észre veszi, hogy a szolgája lőtte volna meg. Ő arra ír mindenfelé levelet, hogy ha nem láttak-é valahol ilyen ilyen legényt? Sok idő múlva hírré adják néki, hogy valamiképen az ő szolgájaféle rabbá esett, és a tengeri tolvajok Afrikában vitték. Az olosz úr jó summa pénzt igér a papoknak, kik oda járnak rabok váltására, csak váltsák ki a szolgáját, és hogy mindent megfizet érette. A papok kiváltják és örömmel az urának küldik. A szegény rab legény is nem tartott már semmitől, — egynehány esztendő már eltölt volt. Az olosz pedig, hogy meglátja a legényt, fartatni kezdi, hogy mért lőtte volna meg a szarvasát? A legény menteni kezdi magát: de az olosz azzal meg nem elégedvén, egy étszaka megöleté a szegény legényt. E valóságos olosz természet.

Azt igen nevettem, édes néném, (mert hiszem nevetni is kell, nem csak oly szomorú dolgokról írni) hogy azok a kalmárnék is úgy reá tartják magokot, mintha mindenik erdélyi gubernátorné volna. A bizonyos, hogy a gubernátornék úgy reá nem tudják magokot tartani, mint azok a görög asszonyok; mert a görög természet szerént kevély, az asszonyok annál inkább. Távul legyen, hogy egyike a másikánál alábbvalónak tartsa magát. Mikor az utczán előtalálja az ember, azt gondolhatná, hogy mindenik egy grófné, olyan czifra és olyan kényesen lépik: mikor pedig haza megyen, jó, ha három polturás ebédhez ülhet.

Erről jut eszemben, hogy Carolus Quintus Bruxellában lévén, ott nagy vendégséget készíttetett, a ven-

dégségre pedig két nagy úri asszony nem akara elmenni azért, hogy egyikét a másikánál feljebb ne ültessék. A császár azt megtudván, gondolá, hogy a valamely zenebonát indíthatna a vendégség közben, azért bíró akara lenni ebben a dologban. E végre az udvarát összegyűjti, és nagy czeremóniával a székiben üle, azután a két asszonynak prókátori eleiben menének, és ott kezdének erősen perelni egymással kiki a maga asszonyának elsősége mellett. A császár azt látván, hogy mindeniknek egyaránsú oka vagyon, és egyaránt kívánhatják az elsőséget: de nem akarván egyikét is magára haragítani, ilyen itéletet monda reájok: «hogy a kettő közűl a melyik legszerelmesebb, az az elsőséget is kívánhatja», és a gyűlésnek vége lőn. Minden helyesnek találá itéletét. Az asszonyok is azután nem hadakozának az elsőségért, nem akarván szerelmesnek tartatni a világ előtt.

A ked itélőszékénél, nem tudom, ha ilyen itéletet tesznek-é? De nem volna-é jó valamely mesterséget keresni arra, hogy meg lehetne ismérni a szerelmes asszonyokot? De minthogy a szerelemről van a szó, a mely jó magában, és aztot a természet oltotta belénk, vagyis inkább a természetnek Ura, a kinek jó minden munkája; hanem mi élünk rosszúl véle; azt a kérdést teszem: hogy egy kisasszony egy erdőben elaluván, egyvalaki el akará ragadni; de amint oltalmazta magát, halálos sebben esék. A kisasszonynak három szeretője ott közel vadászván, a kisasszonyra találának abban a keserves állapotjában. Az első szeretője mindjárt az után mene, a ki el akará ragadni; a második keserűségiben elájula; a harmadik mindjárt segíteni kezdé, és kötözni sebeit. Azt kérdik, a három közűl melyik szerette leginkább a kisasszonyt? Amíg erről is itéletet teszen ked, addig elvégezem levelemet. Jó egészséget, édes néném.

XCV.

Rodostó, 20. Sept. 1731.

A minapi leveledben, édes néném, azt írád, hogy a vezért letették. Én pedig a híriért hírrel fizetek; mert tegnap ment itt el nagy czeremóniával az új vezér, a kit vezérségre visznek. Azt mondják, jó ember. Egy kevéssé kemény, amint jelét is adta útjában; mert egy falusi kadiát felakasztatott az ajtajára, — hihető, hogy nem tett jól igazságot. — Eztet Topal Ozmán pasának híják (azaz: sánta Ozmánnak) mert sánta. Valamely harczon sántúlt volt meg: de az esze nem sánta, mert nagy eszűnek mondják, — noha keveset olvasott és írt életében; mert egyikét sem tudja. E már harmadik vezér, amiolta a császárt letették. Micsoda rövid uraság, de nagy. Amint látom, az új császár megfogadja a letettnek tanácsát, hogy sokáig ne hagyja uralkodni a vezéreket. De a jó tanács-é vagy rossz, a ked itélőszéke eleiben terjesztem. Mert ha a vezér jó, nem nagyobb hasznára volna-é a birodalomnak, ha meghadnák és mentől tovább uralkodnék, annál inkább megtanulná az igazgatást — mind belső, mind külső dolgait az országnak — az idegen ministerekkel jobban tudná a külső dolgokról végezni. De ezekre időt neki nem adnak; mert olyankor teszik le, amidőn már egy kevéssé kezdi üsmérni a dolgokat. Némelyikét pedig olyan hamar kivetik, mintha csak álmában lett volna vezér. Mind ez a birodalomnak nagy romlására volna, ha eleit nem vennék; mert noha gyakrabban minden főtiszteket letegyenek is a vezérrel, de az alattok való tisztek megmaradnak. — Ha a főcancellariust leteszik, az egész cancellariákon lévő tisztek, secretáriusok, írók mind megmaradnak, és az új cancellarius azoktól mindjárt megtudja, hogy micsoda dolgok folynak, és azokot követi. — Az új kincstartó hasonlóképen megtudja az alattvalóitól, hogy micsoda rendet tartanak a tárházakban. E szerént az újak hamar ókká lesznek, és a tisz-

tek változásival a dolgok és rendtartások nem változnak. A birodalom dolga ilyen formán csak foly: de nekem úgy tetszik, hogy, ha egy jó vezért sokáig meghadnának, hogy még jobban folyna. De mit mondjak, az Ibrahim pasa sokáig vala vezér, ugyanazért is lön az utólsó támadás; mert minthogy amég vezérek, addig igen nagy hatalmok vagyon, csaknem mintegy lehetetlen, hogy visszá ne éljenek hatalmokkal. E pedig soha egyik a másikáról nem tanul — csak mind egy pórázon futnak. Valami mesterséget kellene nekik kigondolni, hogy olyan hamar ki ne tennék őket. Ők a szerént nem cselekedhetnek, mint Pilátus cselekedett volt. Éppen most jutott eszemben. A híres Pilátus ellen valamely panasz hogy ment Rómában, Jeruzsálemből Rómában kelleték menni, hogy ott mentené meg magát a császár előtt. Pilátus pedig a Krisztus varrás nélkül való köntösét a vitézektől elvette volt. Úgy történék, hogy mikor a császár eleiben mene parancsolatjára, az a köntös éppen rajta talála lenni. Mihent a császár meglátá Pilátust, mindjárt felkele székiből, és szépen fogadá, azután elbocsátá magától. A császár csudálkozék cselekedetén: «Hogy vagyon a, hogy én azért hivattam ide Pilátust, hogy számkivetésbe küldjem: de nem, hanem még felkelek előtte, és szépen fogadom? Mi lehet annak az oka?» De Pilátus annál inkább csudálkozott a császáron; mert ő sem gondolhatta ki az okát. — A császár ismét hivatja Pilátust — Pilátus ismét azon köntösben megyen a császár eleiben, a ki is az előbbeni czeremóniával fogadja. A császár annál inkább csudálkozik dolgán: Pilátus hasonlóképpen: egyik sem tudja minek tulajdonítani. A császár egynehány nap múlva ismét hivatja Pilátust, de Pilátus uram, szerencsétlenségire hirtelenkedvén, mind más újabb köntöst vett magára, és a varrás nélkül való köntös elmarada, a ki is megoltalmazta kétszer. Azért mihent a császár eleiben ment, nem hogy felkölt volna előtte: de keményen szólván hozzája, számkivetésre

küldé Galliában. Eztet úgy hidje ked, amint tetszik, és maradok, a ki vagyok.

XCVI.

Rodostó, 24. december, 1731.

A szokás szerént már én nem merek szerencsés karácson innepeket kívánni kednek; mert már ked idegen szokást vett fel. Idegen országban pedig, főképen Francziaországban, csak új esztendőben köszöntik egymást: nálunk pedig mind a három sátoros innepeken is. Melyik már jobb szokás? azt az írástudókra hagyom. Mindenik ország tartsa meg a maga szokását — a legjobb. Én is megtartanám a magamét, ha lehetne, és írnék valami hírt, ha volna: de mi itt oly nagy csendes nyugodalomban élünk, hogy úgy tetszik, mintha másutt mind megholtak volna, csak mi élnénk. Pedig, ha jól meggondoljuk, mások élnek, és mi csak aluszunk. De van-é egyéb dolga a bújdosónak?

Édes nénékám, a ked bölcs és okos levelire hogy lehetne megfelelnem? Nekem oly okos levelet nem kell írni — az én eszem nem hasogatja az áert, mint a kedé; hanem csak a földön jár. Azért a többit nagy tisztelettel félre tévén, csak egyre felelek meg. Azt írod néném, hogy a hihetetlenség, kételkedés és az a fekete irígység csak velünk bújdosik, mintha ők sem maradhattak volna az országban. E mind igaz, és úgy vagyon. De az is való, hogy a török császár nem rendelt nékik tahint; mégis csak elélnek. Mennyi sokat temettünk el már közűllünk, de az a veszett irígység csak megmarad, és az egyenetlenség csak egészséges, és semmit nem vénűl. Talám ugyanezek is temetnek el minket, hacsak a jó Isten el nem veszi közűllünk őket. Úgy tetszik, hogy a bújdosóknak jobban kellene élni, mintsem az otthon lakó testvér atyafiaknak: de még eddig mind ellenkezőt tapasztaltam. Sőt még mentől inkább fogyunk, annál inkább szaporodik az irígység

és egyenetlenség. E mindenkor így volt — szomorúan látom, hogy így is lesz mind örökön örökké (de nem mondok reá Ament). Azt el lehet mondani, hogy a mi ájtatos urunk mindenkor igyekezet tazon, hogy azokot elűzze közűllünk, de még eddig végben nem vihette. De, a mit a halál végben nem vihet, hogy vinné ő azt végben? Ha rajtam állott volna, régen megégettettem volna őket: mert ugyan is mit keresnek közöttünk? Egy állapotban vagyunk — egyik úgy hadta el jószágát, mint a másik. Itt tisztségeket, jószágokot nem osztogatnak. Az éjszaki szelet és a déli szelet mindeniknek egyaránt osztogatják; hanem csak az a különbség lehet, hogy egyikének jobb egészsége vagyon — a másika többet ehetik, ihatik, — a harmadikának jobb lába lévén, többet sétálhat a tengerparton. Ha már ezek méltók az egyenetlenségre és az irígységre, vigyük a János pap itélőszéke eleiben, hadd itélje meg. De amég oda érkezünk, én azt gondoltam, hogy e mind csak attól vagyon, hogy a bújdosóknak semmiben sem telik, és könnyen megúnják a bújdosást. Foglalatosságok kevés lévén, az időt elúnják, és ha együtt laknak, magokot is elúnják — és csak mindenkor egymás ábrázatját látni, azt is elúnják, — és így végtire csak az unadalomból származnak a feljebb említett beste kurafiak.

A históriákban olvasunk erről példát, hogy nem jó a másban való kételkedés. Aztot pediglen egy pogány, de szép fejdelem asszony adja, tudniillik a nevezetes Kleopátra asszonyom ő nagysága. Aztot tudja ked, hogy mint szerették ezek egymást Marcus Antoniussal. Az actiumi harcz után ezek Egyiptumban szaladának. Marcus Antonius gondolta, hogy már szerencsétlen lévén, nem fogják őtet úgy szeretni; mert a szerencsétlennek szeretete is szerencsétlen. Azért mindenkor tartott attól, hogy Kleopátra egy kis itallal a más világra ne küldje, hogy azután szerencsésebbet vegyen magának. Aztot Kleopátra észre vévé, és olyan vendégséget csinála, hogy mindennek, a kik asztalnál ültenek, virágból kötött koszorú volt fejeken. Elitélheti ked,

hogy micsoda szép koszorút csinált Kleopátra Marcus Antoniusnak, de azt talám el nem itélheti ked, hogy ő azt meghinté mérges porral. A vendégségkor tehát mindennek a szokás szerént koszorú lévén fejében — a királynénak jó kedve lévén, nagy kedvkereséssel vala Marcus Antoniushoz. A kit is látván, hogy nem csak a bortól, de még a szeretettől is kezdene részegülni, és hogy már abban az állapotban volna, amint kívánná, mondá néki, hogy a koszorújában való virágot tenné a poharában, és hogy ő is hasonlóképpen cselekednék. Marcus Antonius ezt hallván, és mindenekben csak a királyné akaratján járván, azonnal leszaggatá koszorújából a virágot és a poharában veté, és meg akará innia a Kleopátra egészségiért. De a királyné a kezit a szájára tevé, és megtartóztatá mondván: «Meg ne igyad Marcus Antonius, és lásd meg, hogy mit nem lehet végbevinni, mikor valaki valamit akar. Én azokot a virágokot méreggel meghintettem. Itéld el abból, hogy, ha az a gyanúság, a melyet mutatsz hozzám, megmenthetne-é a veszedelemtől, hogyha lehetne arra adni magamot, hogy elveszesselek, és ha lehetne nálad nélkül élnem.» De látván a királyné, hogy Marcus Antonius kételkednék beszédében, azonnal egy halálra való rabot hozata fel a tömlöczből, és megitatván véle a poharában lévő bort, mindjárt meghala előttök. Így meggyógyítani valakit a gyanakodásból és hitetlenségből, az orvosság igen durva volna. — De hadd hozzak még egy példát elé az irígységről is.

Egy franczia királynak, a ki még új vala királyságában, hizelkedésből az udvariak mindenkor csak azt hozák elé, hogy az előbbeni király idejében mennyi sok szomorúságot és bántódást vett volna azon király tisztjeitől. Azért meg lehetne most rajtok kimutatni bosszúját. Erre addig sürgeték, hogy végtire parancsolá a király, hogy vinnék írásban eleiben az előbbeni király udvarában lévő tiszteknek neveket. Azt csakhamar béadák nagy örömmel. A király kezében vévén a lajstromot, sokaknak a neveket megjedzé egy kereszt-

tel, és azután elzárá a lajstromot. Az udvariak azt látván, nagy vigassággal gondolák, hogy azok, a kiknek nevek meg vagyon jegyezve kereszttel, hogy már azok elveszett emberek. Nagy örömekben azt sem várhaták, hogy mit fog végezni irántok a király, hanem még előre kihirdeték, hogy a király mint tett volna keresztet a nevekre. E hírre való nézve sokan, a kiknek nevek meg volt jegyezve kereszttel, megijedének, és csak titkon más országokban szaladának, vagy az országban elrejték magokat. A király megtudván okát az udvartól való elszaladásoknak, mindenek hallottára és csudájára ezeket a megtartásra méltó szókot mondá: «Miért szaladtanak el udvaromtól? nem tudták-é azt, hogy a kereszt bizonysága a jutalomnak, és hogy a kereszt érdeme által a vétkek eltöröltetnek?» Azután megparancsolá, hogy mindeneket hínának visszá, és midőn mindenek visszájöttek volna, mindenikét meghagyá tisztségiben. Ez olyan szép dolog volt, a micsodás rút az irígység. Azért nem is beszéllek már többet felőlle; hanem azt mondom, hogy itt meleg idők járnak. Ebben a holnapban csak kétszer ha tüzet csináltattam.

Azt kérdik kedtől, melyik szeret jobban, az-é, a ki egy jóakarójától el nem búcsúzik; vagy az, a ki búcsúzva megyen el? Isten áldásával érjed és töltsed el édes néném az új esztendőt. Hát új szívet ne kívánjunk-é egymásnak? mert, amint szeretjük egymást, a miénk már egészen megperzselődött. De mért vettük mi azt szokásban a pogányoktól: szerencsés új esztendőt, szerencsés útat kívánok? Az Isten áldását vagy segítségét elő se hozzuk, csak a sok szerencsét! Minthogy Isten előtt nincsen szerencse, a keresztényeknek sem kellene aztot üsmérni. No! már elvégezem levelemet, és adjunk hálát az Úrnak, hogy ez esztendőben megtartott. Maradok stb.

XCVII.

Rodostó, 14. Martii, 1732.

Kedvesen és gyönyörűséggel vettem, édes néném, nádmézzel írott szép leveledet. Valljuk meg a világ előtt, hogy mi ketten jók vagyunk, és hogy jól tudjuk egymást szeretni. De a, hogy mi soha sem veszekedünk, mikor veszekedünk is, a mintegy megenyvezi köztünk a barátságot. Éppen nem vártam volna a ked hírét — azért már méltó haragudni — ki hitte volna, hogy Topált ilyen hamar kitegyék a vezérségből? Minden szerette, és minden félt tőlle. A való, a németek elhiszem, hogy akarják; mert gyűlölte őket: mi velünk pedig, az Isten áldja meg, olyan kevés idő alatt is elég jót tett. Ha mind így - két, három esztendő alatt egy török sem lesz, a ki a vezérséget meg ne kóstolja. Kiveszem gróf Bonnevalt,[90] ha török is; mert az Isten meg nem engedi, hogy egy olyan hittől szakadt itt is előmenjen. Ha még az a pasa Babyloniában vagyon, a kit vezérnek mondják hogy tesznek, mikor jő a még el? De a mégis becsületesebb, hogy doctor fia, és nem borbély vagy favágónak — amint a már megtörtént. Itt a porból veszik ki a vezéreket, és azután a porban vetik. Erről egy kis históriát hozok elé.

Itt mikor olyan szegény árva gyermekek találkoznak, a kik jó formák, az adóban elveszik, és török vallásban nevelik, és a legszebbeket a császár udvarában nevelik fel. Egyet a többi között, hogy még igen gyengének láták, nem adák a császár udvarában, hanem egy pasának adák. A ki is kedvében vévén a gyermeket, a micsoda tudományt itt lehet tanulni, arra mind megtaníttatá, és nagy gondviseléssel nevelé. Az ifjú (a kit már Ibrahimnak fogunk híni) mind igen jól tanula, mind jól viselé magát, úgy annyira, hogy a pasa gondolá, hogy talám kedvet nyerne véle, ha a császár fiának adná, Szulimánnak, a ki is olyan híres vala az atyja

halála után. Szulimán igen kedvesen vévé az ajándékot, és mivel hogy egy idősű volt véle, minden múlatságában Ibrahim ott volt, és oly igen megszereté, hogy csak Ibrahimmal kívánná szolgáltatni magát. A ki is azt észre vévén, kívánt élni a jó alkalmatossággal: de nem rosszra fordítá, hanem arra, hogy jóakarókat csinálna, és a szegényeknek szolgálna. Szulimán, a kiben valóságos fejdelmi természet volt, örömmel látá benne azt a nemes szívet, és annál inkább becsülé és szereté. És mindeniknek nagy jelit adá, mihent császárrá lőn; mert Ibrahimot kapicsi pasává tevé, és egy kevés idő múlva a jancsárok főagájává. Ibrahim látván sebességgel való előmenetelét, tarta szerencséjének állhatatlanságától. Gyakran jut vala eszében a portán lévő nagy uraknak szerencsétlenségök, és azoknak keserves halálok elméjében szomorú gondolatokot okozának, annyira, hogy szomorú gondolatok szállák meg elméjit, és egyszersmind elhagyá azt a jó kedvét, a mely sokszor tetszett Szulimánnak. Aztot észre vévén, és szeretvén valósággal, kérdezni kezdé annak okát. Ibrahim azt megvallá igazán, mondván: hogy az ő szomorúságának az oka nem egyéb volna, hanem, meggondolván hozzája való nagy kegyelmességét, ő attól tart, hogy az a kegyesség irígyeket és ellenségeket fog támasztani ellene, a kik ő ellene árulkodván abban a keserves állapotban ejtik, a melybe már estenek sok nagy urak, és hogy végtire ő is olyan útálatos halállal vész el, valamint azok. Ez a félelem szüntelen elméjében lévén néki, azon kéri, hogy csak módjával való jóval legyen hozzája, a melylyel közönségesen való rendben tölthesse csendességben és békeségben életét; mivel az alább való rendben is megmutathatja hozzája való kegyességét szintén úgy, mint abban a nagy rendben, a melyben tette őtet. Szulimán hallván ezeket az okos beszédeket, megesék szíve rajta, és megdicséré jó természetét, nem is akarván elmúlatni semmit is, a mi megvigasztalhatná; erős esküvéssel fogadá neki, hogy soha életéhez nem nyúlna, mindaddig, valamég ő élni fog,

akármely ok vihetné is arra. Ibrahim ilyen nagy ígéretekre való nézve megvigasztalódván, annál is nagyobb buzgósággal kezdé szolgálni. Szulimán pedig, hogy még nagyobb jelit adhassa neki benne való hitelének, fővezérré tévé. Azután Szulimán mind Magyarországban, mind Perzsiában szerencsés hadakozásokat vitt végben. Ibrahimnak mind azokban nagy része vala — olyan hatalmassá és gazdaggá lőn, és oly nagy kedvességben vala, hogy mindenek rettegtek tőlle.

A szultánnék (úgymint az anyja, és Roxelán, a felesége Szulimánnak) mind ezeket látván, igen kezdék irígyleni, vévén észre, hogy már a dolgok nem forognak annyira a kezek között, és hogy minden csak a vezér kezében forog; erre való nézve okot is keresének az elvesztésire. Ibrahim ezt megsejdíté, és tartván attól, hogy a henyélés okot s alkalmatosságot adhat Szulimánnak, hogy meggyőzettessék az anyjának szeretetitől, és a feleséginek ölelgetésítől; arra való nézve újabb hadakozásra indítá Szulimánt a perzsák ellen. A kinek is az ilyen ösztön igen tetszék; mivel soha egy fejdelem sem szerette ugy a hadakozást, és egy sem volt olyan szerencsés. Mindazonáltal nem hajola mindjárt az Ibrahim tanácsára azért, mert csak akkor csinált vala kötést a perzsiai királylyal. De Ibrahim csak arra akarván hajtani, talála abban módot, hogy Damaskus városából egy híres astronomust hívata, kinek neve volt Mulej, a kiről azt tartották, hogy a jövendő dolgokot jól tudta. — A fejdelmekben is megvannak a gyengeségek, valamint másokban, hanem azok boldogabbak, a kikben legkevesebb találtatik. — Szuliman kívánά látni az astrologust. Ibrahim hozzája vivé: de elsőben beszélle a fejivel. Az astrologus azt jövendőlé, hogy, ha a hadakozást elkezdi, perzsiai királynak fog megtétetni. Szulimant megvakítván a nagyravágyás, esziben sem juta a kötés, melyet tett a perzsiai királylyal: hanem csak megindúla ellene hatszáz ezer emberrel. Ott egynehány esztendőket tölte, de szerencsétlen lévén hadakozása, visszatére Konstan-

czinápolyban a hadának negyedrészével, és igen nagy haraggal mind az astronomus, mind a vezérje ellen. A szultánnék megsajdítván a császár haragját, mindjárt a vezér árulásának tulajdoníták a hadakozásnak szerencsétlenségit, és feltámasztván ellene másokot is, azt kezdék Szulimánnal elhitetni, hogy a vezér a perzsiai királylyal egyetértvén, sok számú pénzt venne föl tőlle. És a portára hivatván a babyloniai pasát, titkon Szulimánhoz vivék, a ki is sokat monda neki a vezér csalárdságáról. Ugyan abban az időben a szultánnék valami formában kitudák, hogy a vezérnek Carolus Quintussal és Ferdinandussal levél által sok correspondentiája lett volna. Abban módot is találának, hogy azok közül a levelek közűl kaphatának, és azokat a szultánnak adák. A ki is látván mindezekből főministerinek vétkit és háláadatlanságát, eltökéllé magában halálát. De megemlékezvén hittel tett fogadásáról, esszegyűjté predikátorjait és papjait — a mufti is jelen lévén, elejekbe tévé a dolgokot és fogadását. Ezekről sokáig vetekedének, de semmit nem végezének. Hanem egyik a papok közűl mondá Szulimánnak: «Minthogy azt fogadtad a vezérnek, hogy életedben meg nem öleted a vezért, fojtasd meg, amidőn aluszol — mivel az álom mintegy halál — azért így eleget tészsz igéretednek.» — A többi is ezt jónak találák. Szulimán hívatá a vezért, magával vacsoráltatá, azután a leveleit keziben adá, hogy olvasná el, — a meglévén, a szemire hányja árulását és háláadatlanságát, és megfogatván parancsolá, hogy mihent ő elaluszik, a vezért fojtsák meg — a melyet végben is vivék. Jó étszakát hát, édes néném, én is alunni megyek, és megparancsoltam, hogy mihent elaluszom, minden bolháimat megöljék, mert már is elég vagyon.

XCVIII.

Rodostó, 4. Martii, 1733.

Édes néném, a királyok is csak úgy béhúnyják a szemeket, valamint mí. Mert éppen most hozák hírül, hogy első Februarii a lengyelországi király, Augustus, csak úgy holt volna meg, valamint egy közönséges ember. A lélek kiment belőlle, s a halál benne maradott. Az Isten nyúgoszsza; mert jó király volt. Ha sokáig uralkodott, meg is érdemiette; mert talám soha király úgy nem tudott élni a királysággal, mint ő. Soha a lengyeleknek olyan királyok nem volt, a ki nékik a sok vendégséget, sok százféle múlatságot adott volna mint ő. Az asszonyokról nem is szóllok; mert azok száz esztendeig gyászolhatják — életében a paradicsomról sem gondolkodtak, úgy tudta őket múlatni és kedveket keresni. Egy szóval elmondhatni, hogy méltó volt a királyságra, és tudta annak mind hasznát venni, mind e világi gyönyörűségekre fordítani. Eleinte, a való, hogy igen tövises volt királysága mind addig, még a svéciai királyt meg nem verék; de azután tudta a sok rózsát leszedni. Micsoda kimondhatatlan sok jó nem következett az ő vallásunkra való megtérésével? Luther Mártontól fogva Saxoniában volt a gyökere és fészke a lutheránus vallásnak. Kétszáz esztendeig tartott, azolta a saxoniai electorok palotájiban nem mondották a szent misét: de most mind ott, mind másutt az országban azt mondják. Micsoda nagy dicsőségire az Istennek, és nagy hasznára lett az anyaszentegyháznak az ő megtérése. Már a fia pápista — annak a gyermekei pápisták — kevés idővel ezután az egész országa is a lesz. A mi urunknak igen jóakarója volt.

Lehetetlen, hogy már hadakozást ne lássunk Európában, annyi sok ideig tartó békeség után; mert a lengyelországi királyválasztás nem szokott csendesen végben menni. Ahoz most kettő tart számot: a meg-

holt király fia és Stanislaus. – Az elsőnek pártfogója lesz a császár és a muszka czárné; a másodikának pedig a franczia király; mert minthogy a leányával hál, tartozik is segíteni. Már ezek hadd pereljenek egymással. Tudom, hogy ezeknek réz prókátorok leszen — valamint mikor a franczia király a feleségit illető tartományért hadakozást kezde a császár ellen, azt kérdé Leopoldus a franczia követtől, hogy micsoda igazsága vagyon az urának, hogy hadakozást akar indítani? Azt felelé a követ, hogy azt nem tudja: hanem azt tudja, hogy az urának már készen vagyon kétszáz ezer prókátora, azok meg fognak felelni. Meg is nyeré perit. Édes néném, micsoda szép dolog annyi prókátorral perelni. De az is szép dolog, ha ked egészséges, főképpen a bőjtben.

XCIX.

Rodostó, 15. Sept. 1733.

Mi itt csak fülelünk, és várjuk, mely felől zavarják a vizet, hogy mi is valamit foghatnánk. De a szegénynek a szerencséje is szegény. Én innét holmi ajándékot küldök, még abban néném gáncsot találsz? Szép dolog a háláadatlanság. Nem héjában, a ki görögökkel lakik, göröggé kell lenni. A görög asszonyoknál pedig nincsen se háláadatlanabb, se kevélyebb, és csak egyedűl magokot szeretik, de azt is görög, nem nemesi szeretettel. A magához való szeretetről aminap két asszonynak a beszéllgetéseket olvastam — nem tudom, ha leírjam-é vagy sem? De leírom, mert nincsen egyebet mást írnom.

Silvia, Juliánna.

Juliánna. Honnét vagyon a, kedves Silviám, hogy ilyen idején sétálsz kertedben, és csak egyedűl: holott rendszerént sokad magaddal szeretsz sétálni?

Silvia. Mindennek ideje vagyon. Vagyon olyan idő,

melyben sokad magammal szeretek lenni; vagyon olyan, melyben a magánoson való létel kedves. Ugyanebben az utolsó állapotban is voltam ma reggel. Azért is küldöttem éretted.

Juli. Ez a magános sétáláshoz való hajlandóság nem valamely szokáson kívül való dologtól jő-é, és a te szívednek nincsen-é valamely része az ilyen sétálásban?

Silvia. Nem azért hívattalak ide, hogy valamit eltitkoljak előtted. Azt megvallom, hogy egy kis indúlat cselekedteti velem. Elhitethetnéd-é magaddal szép Juliánna, hogy egy kis féltő írígység van bennem?

Juli. Noha az ilyen féltő irígység olyan nyavalya legyen, a melyért szánni kell aztot, a ki abban vagyon; de mégis nem lehet, hogy ne örűljek annak, hogy aztot te üsmered; mert midőn azt mondod, hogy a féltő irígység van benned, mintha azt mondanád, hogy szeretsz valakit. Én pedig mindenkor azt óhajtottam, hogy okossággal és érzelemmel valakihez kötelezzed magadot.

Silvia. Kedves Juliánnám, a te kívánságid azzal bé nem telnek. Való, hogy az a féltő irígység van bennem: de héjával senkit nem szeretek, és a szeretetre semmi hajlandóságom nincsen.

Juli. Hogyhogy? a féltő irígységet érzed, és senkit nem szeretsz?

Silvia. Bizonyára nem. Aztot irígylem, hogy Telámon Diánnának oly igen kedvit keresi, és azt nem szenvedhetem, hogy hozzája járjon, és hozzám nem. Ámbár a nekem szomorúságot okozzon is: de én Telámont nem szeretem, és soha nem is fogom szeretni.

Juli. Hogy ne csudálnám beszédidet. Eddig én mindenkor azt gondoltam, hogy a féltés a szeretettől jő, és, ha a nekünk nehéz, hogy valaki másnak adja magát, attól vagyon, mert őtet szeretjük.

Silvia. Igen megcsalod magadot, szép Juliánna. Azt pedig tudd meg, hogy a magunkhoz való szeretet ele-

gendő arra, hogy bennünk féltést és irígységet gerjeszszen szerelem nélkül is.

Juli. Hogy ha csak a magunkhoz való szeretetet érzed, tehát az irígységed csak Diánnát tekinti, és nem Telámont; mivel nem szeretvén őtet, az ő cselekedeteire is nem kell vígyáznod.

Silvia. Én irígy legyek Diánna ellen? Olyan gyengeségnek lenni bennem lehetetlen. Ő szép, esze vagyon — azt tudom, és azt megvallom: de az a magamhoz való szeretet, a mely megbosszontott azért, hogy Telámon őtet nálamnál inkább becsűli, ugyanaz is elhiteti velem, hogy nem vagyok alább való nála se szépségben, se észben. Nem is tekintem őtet úgy, mint vélem egy személyt szeretőt. Es az a boszonkodás, a melyben vagyok azért, hogy Telámon csak őtet látogatja és nem engemet, nem egyébtől vagyon, hanem a magamhoz való szeretettől. A melyért azt állítom magam felől, hogy senkit nem kell nálamnál feljebb becsűlni, és hogy legalább megérdemlem az egyenlőséget.

Juli. Megvallom, hogy soha a magunkhoz való szeretetet annyira nem terjesztettem. Azt tartottam, hogy az olyan belső indúlat, mely igen becsűlteti mi velünk magunkat, és igen keveset tartat mások felől. Ilyen formában úgy tekintettem őtet, mint olyan vétket, a mely ellen minden erővel ellene kell állanunk: de azt sohasem gondolhattam volna, hogy az olyan belső indúlat lett volna, a mely nekünk mind nyughatatlanságot, mint féltést okozhatott volna olyan állapotért, a melyhez semmi közt nem tartunk.

Silvia. Ah szép Juliánna! mely kevésre terjeszted az olyan érzékenységet, a melynek nincsen határja. Azt megvallom, hogy a magunkhoz való szeretet olyan magunkhoz való jóakaratnak indúlatja, a mely elsőben mi velünk magunkot szeretteti. De azt is meg kell vallani, hogy annak köszönjük a kívánságot, a melylyel kívánjuk szerettetni magunkot másoktól, és hogy mindent csak azért cselekszünk. A magunkhoz való szere-

tet igazgatja minden cselekedetinket. Ugyanaz által is szeretünk, utálunk; az által adunk vagy nem adunk; bosszút állunk vagy megbocsátunk; egy szóval olyan indúlat, a mely minden cselekedetinkben csak mi magunkot tekinteti.

Juli. Hogyhogy? hát az én kegyes barátságom, a melylyel hozzád kapcsolom magamot, nem magadért vagyon tehát, hanem csak magamért?

Silvia. Nincsen külömben. Ha valamely kedvességet nem találnál a velem való társalkodásban, ha beszédim neked nem tetszenének, vagy, ha szokásim ellenkeznének a tiéiddel: se engem nem szeretnél, se hozzám nem jőnél. Hasonlót mondhatok magamról irántad: ha nekem alkalmatlan, haszontalan, vagy únadalmas volnál, nem volnék barátságban veled. Gondolod-é azt, hogy amidőn valaki hozzánk köti magát, hogy a mi érettünk vagyon? Nem, Juliánna, nem: hanem csak magáért, és azért a gyönyörűségért, a melyet talál a minket lévő szeretetben. — Az emberekben még nagyobb a magokhoz való szeretet, mint mibennünk; mivel ők azt kívánják, hogy mi hűséggel legyünk hozzájok, és csak őket szeressük: azonban ők szépről szépre ugrándoznak, és minden asszonynak akarnának tetszeni.

Juli. De az által eltörölöd a szép hajlandóságokot, az igaz barátságokot; semmivé tészed a sympathiát, azt a titkos hajlandóságot, mely oly csudálatosan tudja megegyeztetni a szíveket; a legszebb cselekedeteket megkisebbíted; és ha minden csak a magához való szeretetért megyen végben, a háláadóság semmivé lészen; a kötelesség csak bolondság; és a jó erkölcsöknek olyan kezdetet adsz, mely azoknak nemességeket és fényességeket meghomályosítja.

Silvia. Én ezeket nem cselekszem; sőt még azt tartom, hogy a magához való szeretet nemzi a szép hajlandóságokot, erősiti a barátságokot, és nagy dolgokot vitet végben. Két személy, kinek természetek, szokások, akaratjok megegyeznek, egymáshoz hajlan-

dóságot éreznek. Felindíttatván a magokhoz való szeretettől egyenlő akarattal fogják keresni, hogy egymást megérdemeljék. A magunkhoz való szeretet csak azt cselekedteti mi velünk, a mely dícséretes és dicsőséges. Azok az országokot nyerő híresek mit tekintettek mást, hanem csak magokot a hadakozásokban, és nem a magokhoz való szeretet gerjesztette-é fel őket? Egy szóval csak találunk mivel megelégíteni a magunkhoz való szeretetet a dicsőségben, állhatatosságban, hűségben, háláadóságban — e mindenikben feltaláltatik.

Juli. Arra reá állok magam is, hogy a mi azokot a nevezetes cselekedeteket illeti, hogy a magához való szeretetnek azokban része lehetett: de a lehet-é, hogy amidőn én valamely nagy dologgal kedvit akarván keresni egy jóakarómnak, a melyet senki meg nem tudhatja, hogy én nem azért cselekedtem aztot, hogy őtet kötelezzem: hanem, hogy eleget tegyek a magamhoz való szeretetnek?

Silvia. Kedves Juliánnám, ha szinte a te jóakaratod el legyen is rejtve a világ előtt: de el vagyon-é a rejtve te előtted, a ki azt cselekedted? Nem érezsz-é magadban olyan belső örömet, a melylyel vagy a te nemesi cselekedetedhez? Ez olyan indúlat, mely közönséges az emberi nemzetnél — tégedet sem vesznek onnét ki, és az az indúlat nem a magához való szeretet-é, mely némelyekkel eltitkoltatja az adományt, némelyekkel pedig kihirdetteti?

Juli. A kivel én valamiben jól tettem, semmi kötelességgel nem kell tehát lenni hozzám; mivel én azt csak magamért cselekedtem?

Silvia. A mely gyönyörűséget érzettél az adásban, meggátolja-é a másikának gyönyörűségét a vételben? A te jóakaródnak nincsen-é magához való szeretete, valamint te néked? Az őtet nem ingerli-é a háláadásra? nem mondja-é azt magában, hogy leghálaadatlanabb lenne e világon, ha kötelességgel nem volna hozzád azért, a mit cselekedtél ő érette? A magához való sze-

retet feltámad a háláadatlanság ellen, ugyan ő is tészen háláadókká.

Juli. Minthogy már pártfogója lettél a magához való szeretetnek, és hogy oly okoson oltalmazod, ne sajnáljad meghallgatni kérdésimet, és azokra megfelelni. Neked, a ki mind ifjú mind szép és eszes vagy, megengedem, hogy legyen egy kevés magadhoz való szereteted: de hogy bizonyítod azt meg nekem, hogy az megegyezzék az öregséggel, és azzal, ami rút?

Silvia. Soha sem erősebb, mint az ilyen állapotokban; mert a magához való szeretet minket arra viszen, hogy azt a kárt, a melyet tett nekünk a természet formáltatásunkkor, vagy a melyet okoz öregűlésünkkor, helyre hozzuk vagy eszünk által, vagy magunk szép viselése által, okosságunk által, vagy valamely jó erkölcs által. Ifjuság és szépség nélkül is nem dicsekednek-é a tudománynyal, az okossággal, adakozósággal és bőkezűséggel? És a mit dicsőségesnek neveznek, nem lehetne-é azt magához való szeretetnek hívni? Ez a szeretet nem csak arra kötelez, hogy eltakargassuk fogyatkozásinkot; hanem, hogy mások előtt tökélletesek lehessünk. De még többet mondok: mert azt nem hihetem, hogy egy rossz emberben magához való szeretet legyen; mivel ez a magunkhoz való jóakarat csak attól jöhet, hogyha érezünk magunkban valamely jót. A kiben pedig semmi jó nincsen, hogy lehetne abban a magához való szeretet?

Juli. Csak erre vártalak. Hogy bizonyíthatod meg, a mit mondasz: holott mindennap látunk olyan férfiakot és asszonyokot, a kikben azok a jó erkölcsök, melyeket te kívánsz, fel nem találtatnak. A kik jó itélettel vannak magok felől, nem ez-é a magához való szeretet?

Silvia. Igen is, nem. Mert a mintegy szemfényvesztés az emberek között, és esztelenség az asszonyok között. Becsüld meg a magához való szeretetet, és ne keverjed együvé ezekkel a fogyatkozásokkal. Az okosság anyja a magához való szeretetnek, és te olyanokot hozsz elő, a kiknél okosság nincsen. Az okosságnak

világánál üsmérhetjük meg jó vagy rossz természetünket — és ugyan a magához való szeretettel terjesztjük mindenek eleiben az egyikét, és takargatjuk el a másikát. Egy szóval, kedves Juliánnám, még egyszer azt mondom, hogy mindazok, a melyekből lehet dicséretet, becsűletet és gyönyörűséget venni, csak a magához való szeretetből származnak.

Juli. Ez így lévén szép Silvia, tehát a te tartásod szerént a magához való szeretet eredete minden jó erkölcsöknek.

Silvia. Legalább az ő oszlopja, és ő is terjeszti ki annyira.

Juli. Kedves Silviám, már egészen eláltattál, és a magához való szeretet részére tértem. De hová lesz a magadhoz való szereteted, ha Telámon Diánnához kapcsolja magát?

Silvia. A mely magamhoz való szeretetért nehezen esett az ő változása, ugyan a meg is vígasztal engem, és azt is el fogja velem hitetni, hogy nem érdemli jóságomot.

Édes néném, ezekre mit mondasz? Vagyon-é benned magadhoz való szeretet? Azt nem lehet mondani, hogy ne legyen az erdélyi leányokban és asszonyokban. De azt is elmondhatni felőllök, hogy ők bízvást elmondhatják: «Úgy szeretlek, mint magamot.» Mert, ha magokot szeretik, másokot is tudnak szeretni; mert mind jó vér, mind jó szív vagyon bennek. De egy görög asszony talám káromkodásnak tartaná, ha azt mondaná: «Úgy szeretlek, mint magamot.» De ha szinte azt mondaná is, el nem kellene hinni, mert szent Pál azt mondja: hogy a görögök hazugok. Édes néném, én kedet úgy szeretvén, mint magamot, és magamot úgy, mint az aluvást, azért jó étszakát is kívánok.

C.

Rodostó, 4. Decemb. 1733.

Tudod már azt a hírt néném, hogy most minden órán nagy hadakozás lesz? De tudod-é annak az okát? Octóbernek a vége felé a franczia a német császárnak nagy barátságoson megizené, hogy hadakozást hirdet neki. Ennek pedig az oka nem más, hanem, mihent Augustus, a lengyel király, a szemét béhúnyá, a franczia udvar azon igyekvék, hogy Stanislaust válaszszák a lengyelek királynak. Amidőn azt megtudá, hogy csaknem mindnyájan reá állottak volna arra a palatinusok, Stanislaust Lengyelországban küldé a választásra, aminthogy csaknem az egész ország a gyűlésben királyának választá, és annak felkiáltá. De ugyanabban az időben egynehány palatinus és egynehány püspök esszegyűlvén, az Augustus fiát választák királynak. Ez a kis gyűlés pedig a császár és a muszka czárné segítségével mene végben. Eleinte mindjárt e nem tetszék állandónak lenni: de kevés idő múlva a muszka had, hogy Lengyelországban kezde bémenni, a főrenden lévők is megváltoztaták az elméjöket, és erre a részre állának. És mentől több had kezde Lengyelországban menni, annál többen hajolának Augustus mellé, és eztet mind a császár alattomban való munkája cselekedé. A franczia udvar azért megharaguvék, és hadakozást hirdete mind a kettő ellen. De minthogy Stanislausnak se oly könnyen, se oly hamar hadat nem küldhetne, amint kívántatott volna, azért Varsováról ki kelleték menni, és helyt adni Augustusnak. Mindezért hadakozást nagyot várjunk. Mi hasznunk lesz benne, Isten tudja. Mi csak reménlünk, csak reménlünk mindaddig, még meg nem halunk. Az olosz példabeszéd azt mondja, hogy a ki csak reménséggel él, az ispotályban hal meg. Ha ispotályban nem is, talám Rodostón. Akárhol legyen a, csak bé kell a szemünket húnni egyszer. De addig csak jó az egészségre vígyázni édes néném, és a bút

el kell űzni, és ne engedjük, hogy a gondolat és a melancholia elfogja elménket. Ne legyünk olyanok, mint egy franczia úr volt, a ki eltemetvén a feleségit, ugyanazon estve, a vacsorát hogy felvitték az asztalra, le nem akart ülni az asztalhoz, mert nem volt jelen a felesége. A várakozást elúnván, mondja a konyhamesterinek, hogy jelentse meg az asszonynak, hogy az asztalon az étek. — A konyhamester mondja néki, hogy nem jöhet, mert eltemették, — akkor tér eszére az úr. Sokféle bú van e világon.

CI.

Rodostó, 15. Februarii, 1734.

Ideje már egy leveledet vennem édes néném. Én hármat is írtam ebben az esztendőben. Azt írják, hogy Stanislaus Danczkán[91] tölti a telet. Meglássuk, mint lesz dolga a tavaszszal. A franczia és spanyol had erősen takarodik Oloszország felé. A sardiniai király[92] is készűl. Nem tudom, mit gondol a császár: de én azt gondolom helyette, hogy ha Stanislaussal elveszteti is a lengyelországi királyságot, attól tarthat, hogy maga is Oloszországból ki ne költöződjék. A spanyol király[93] fia meg nem elégszik az ő két herczegségével — az apja még királylyá is teheti — most van ideje.

Hát nekünk vagyon-é most ideje, hogy várjunk valamit? A szegény urunk a mit a pennájával tehet, el nem múlatja. Eleget ír mindenfelé; mert mi olyanok vagyunk, mint az evangyéliumbéli beteg, a ki harmincz esztendeig volt a tó mellett várván, hogy valaki vesse belé, amidőn az angyal felzavarta. Mi is ezt várjuk, hogy valaki valamely zűrzavart csináljon; mert mi magunkkal jótehetetlenek vagyunk. Az Isten elhozza még a mi óránkot is — ha most nem, másszor.

Ki ne nevetné édes néném, micsoda rendesen tudod leírni, hogy a francziák micsoda állhatatlanok minden cselekedetekben. És hogy egy franczia két, három

leányt, meg annyi asszonyt is akar egyszersmind szeretni, az úgy vagyon. Két asszony rendesen reá vett volt egy francziát, a ki is mindenikhez járván, mindenikkel el akará hitetni, hogy szereti. Ez a két asszony barátosok lévén egymáshoz, egymásnak titkokot megvallák, és egymástól megtudák, hogy a franczia mint hitegetné őket. Egybe beszéllvén a francziához mennek, és sok szép szín alatt, mintha csak tréfálódnának vele, úgy bekötözik és pólálják, valamint a kis gyermeket, hogy csak a fejét mozgathatta. A meglévén, a falhoz támasztják, valamint egy faképet, és ott mindenféle szép szókot mondanak neki. Annak vége lévén, az asszonyok egyikének a szállására mennek, és két legénynyel a bépólált szeretőjöket is oda vitetik — ott enni adnak neki, valamint egy gyermeknek. Azután az asszonyok lefeküsznek és közikben teszik az eleven bábot, és ott valamit el tudnak rajta tenni, el nem múlatják: szidják, pirongatják és csúfolják, és egész étszaka nem hadják aludni. Reggel felé megigérik neki, hogy elbocsátják, csak tisztességesen viselje magát. A legény mindent felfogad. Az asszonyok felkelnek, felöltöznek és kimennek a házból. Sok idő múlva egy vén asszony bémegyen a házban, és elódja. A legény kérdi, hogy hol vannak az asszonyok? Mondja a vén asszony, hogy vagyon már két órája, hogy hintóban ültek, és kiki a maga jószágában ment. — Másszor többet, jobbat: de most nincsen egyebet mit írnom — azért maradok az asszonynak nem csak spárgás, de köteles szolgája.

CII.

Rodostó, 18. Februarii, 1734.

Soha, édes néném, nagyobb kedvem nem volt egy igen szép, csínos és takarékos levelet írni, mint ma. Se soha olyan nagy egyepetyém nem volt, mint ma a hosszú levél-írásra. De minthogy attól tartok, hogy egyikét sem viszem úgy végben, hogy a ked szép sze-

meinek tessék, azért elvégezem levelemet, és ebből megtudhatja ked, hogy még élek, és hogy vagyok és maradok az asszonynak jó nénémnek jó atyjafia.

P. S. Édes néném, hová lehet annál szebb levél, ha rövid is, mint a melyet egy híres gyenerális írt volt a feleséginek a harcz után mondván: «Az ellenséget megvertük, egy kevéssé elfáradtam, jó étszakát édes feleségem.»

CIII.

Rodostó, 15. Martii, 1734.

Mindenünnen csak az a hír, hogy mindenütt készűlnek a hadakozásra. A sok német, franczia, spanyol takarodik Oloszország felé. Azt gondolná az ember, hogy talám ott valamely nagy vendégség leszen, és arra gyűlnek oda. Eugenius[94] pedig a Rhenus vize felé igyekezik. Azt mondják, hogy a franczia is elküld oda vagy százezer embert. Hát ezek, édes néném, mért gyűlnek oda? Talám halászni akarnak? Stanislaus király pedig Danczkán vagyon. A muszkák és a saxók készűlnek, hogy Stanislaust oda szorítsák. Ott még másféle muzsika lészen. Mindezekből mi lészen, Isten tudja. Úgy tetszik, mintha Stanislaus király vesztene legtöbbet, ha el találja veszteni a lengyelországi királyságot, aminthogy a megtörténhetik, amint folynak már is dolgai. De ha azt elveszti is, franczia királyné az ő leánya. Oloszországban pedig hogy állhat a császár három király ellen, a ki mindenik azon igyekezik, hogy elvesztesse véle Sziczíliát és Neápolist, és oda új királyt tegyenek. De mindezekből nekünk mi hasznunk lesz? Talám csak semmi. Még a mi óránk nem jött el — addig csak baráttánczot kell járni.

Hogy valamely szomorú gondolatokon ne végezzem levelemet, egy jóakarómnak levelit leírom kednek — a levelet küldöttem volna el, de francziáúl vagyon.

«Aztot jól tudod, kedves jóakaróm, hogy micsoda szeretettel voltam Juliánnához, és hogy micsoda sokféle útakon és ösvényeken hordozott engemet. Nem

voltam több húsz esztendősnél, midőn szolgálatjára állottam: harmincznál pedig többet vesztettem el, amiolta perlekedem véle. Mindaddig szerettem, amég úgy megőszűlt, mint egy ősz macska: de mégis olyan, a micsodás. Igen nehezen juthaték hozzája: mindazonáltal az én szemeimnek szép vénnek látszik. A való, hogy sok haszontalan suhajtásokat bocsátunk együtt azért, hogy hamarébb meg nem házasodtunk: de ő a vétkes, nem én. Aztot is tudod, hogy soha addig végképen nem álla házasságunkra, mindaddig még egy fog marada a szájában. A jegygyűrűmre is ezeket a szókot metszettem: «Szeretetemnek harminczegyedik esztendejében.»

Édes néném, mit mondasz az ilyen emberről? Én pedig azt mondom, hogy az ilyen példát csudálni kell, és nem követni. Néném, az egészségre!

*

Amidőn bé akarám a levelemet pecsételni, eszemben jutott a Carolus Magnus leánya. Ez a császár úgy szerette a leányait, hogy férhez nem akarta adni azért, hogy el ne távoznának tőlle. Nyert is benne, mint Birtók a csíkban. Az egyik leánya az apja secretáriussával jó barátságban lévén — a többi között egy estve a secretárius a fejdelemasszony látogatására menvén, ott addig múlata, hogy az alatt nagy hó esett. A secretárius elbúcsúzván a fejdelemasszonytól, és látván, hogy hó esett volna, attól kezde tartani, hogy a nyomát meg fogják látni az udvaron. A fejdelemasszony vévén észre, hogy mitől tartana a secretárius, mondá néki: «Majd által viszlek az udvaron, hogy ne lássák, hogy férfiú ment volna ott el.» Azonnal nem csak mondá, hanem meg is cselekedé, és a hátára vevé a secretáriust, és általvivé az udvaron. Szerencsétlenségekre, vagy jó szerencséjekre a császár azon étszaka nem alhatott, hanem az ablakhoz ment időtölteni. De itéld el néném, mint elbámula azon, hogy meglátta a leányát, mint vinné terhit. De semmit nem szólla, hanem másnap a tanács

uraknak megmondá, és elvégezék, hogy a fejdelemasszonynak adják örökösön a kedves terhit.

CIV.

Rodostó, 12. April. 1734.

Igen szépen és alázatosan köszönöm, édes néném, a halat. A mely duplán érdemli a köszönetet: egyszer azért, hogy nénékám küldötte; másodszor azért, mert bőjtben vagyunk, mert szükségünk vagyon reá. Mert itt ritka a jó hal: azért-é, hogy e tájékot a hal nem szereti, vagy pedig hogy a mi halászaink szamárok. Itt igen mértékletességgel lehet bőjtölni a hallal, de a tojásban van részünk, mert csak azzal bőjtölünk. Úgy tetszik némelykor, mintha pislenek járnának a gyomromban. Talán nem is hazudok, ha mondom, hogy több kell száz tojásnál napjában. Szokotálja fel[95] ked egész bőjtön, és a négy után tegyen ked három czifrát,[96] meglátja ked, hogy négyezerre megyen — még pedig el is engedek egynehány napot. Ha a Vitellius császár asztalához járhatnánk, nem kellene rántottát enni; mert azt írják felőlle, hogy egyszer az asztalán kétezerféle hal volt, ki sütve, ki főzve — és még másszor hétezerféle madár. Mind e soknak tetszik, főképen olyanoknak, mint mí, a kik csak egyféle halat is kegyes szemmel tekintjük az asztalon. De ha meggondoljuk, egy olyan császártól, a ki minden nagyságát csak az asztalában tartotta, és a ki a világot bírta, talám kitelhetett.

De azt kérdhetné valaki, ha vagyon-é hétezerféle madár? Erre Noé megfelelhetne. De addig mi csak eszszük a rántottát. Nem is volna jó annyi sokféle halban bujálkodni, főképpen ilyen ritka bőjtön, mint a mostani. Mert talám soha sem érte ked, hogy a nagybőjtben esett volna szent György.

A bort is köszönöm néném, de nem annyira mint a halat; mert borunk elég vagyon. De nem csak elég: de jó is — asztali bornak bévehetni; nem kényes italra

való borok, se nem konty alá valók, amint szokták mondani. De elég jók a szükségre és a táplálásra — mi kell egyéb? A mértékletes ital segíti a mi édes egészségünket. Azt tartják, hogy egy ebéd felett négyszer innya elég: az elsőt mi magunkért; a másodikát jóakaróinkért; a harmadikát a vigasságért; és a negyedikét az ellenséginkért. Eztet nem tartják a mi édes tündér hazánkban.

Azt mondod néném, hogy a minapi levelemben fogyatkozást találtál. A bizonyos, hogy a fogyatkozást mind meg tudod üsmérni, mind aztot megigazítani. De talám nem főben járó dolog. Talám csak abban vétettem, hogy elfelejtettem egy i feliben punctumot tenni? Éppen most jut eszemben, hogy egynehány ifjú képíróknak ajándékot tettek fel, hogy a nyerje el, a melyik közűllök legszebb képet ír. Az egyike a legszebb képet írt, annak is kellett volna az ajándékot elnyerni, a ki is a Krisztus utólsó vacsoráját leírván, szerencsétlenségire meg találta igen szépen spékelni a husvéti bárányt, mely az apostolok előtt volt. A zsidók pedig nem ették meg a szalonnát — és így másnak adták az ajándékot. Ha ked is ilyen fogyatkozást talált, talám halált nem érdemel. A mi felől írt ked, bánadalommal bánom, hogy meg nem cselekedhetem: de mit tehetünk rólla. — Megbocsátom a ked kérését, bocsássa meg ked is, ha meg nem cselekszem. De jó egészséget kívánván maradok.

CV.

Rodostó, 16, Junii, 1734.

Most hozák hírit, hogy a muszka és a saxo obsideálta Danczkát. Minden ösvényt, lyukat bédugott, hogy Stanislaus király ki ne repűlhessen. A várost mind lőni, mind megvenni könnyű: de azt igen nehéz megoltalmazni, hogy a király onnét el ne mehessen. A kinek is még arra kell szánni magát; mivel a franczia hajók nem igen nyargalnak segítségire. A mely várat pedig meg nem segítenek, megveszik. Annál is inkább, hogy

soha a danczkai præsidium olyan játékban magát nem gyakorlotta. De hadjuk el Danczkát, úgy is ott most sok álgyúdörgések vannak, és sétáljunk Oloszországban, és nézzük meg, hogy ott mint vendégeskednek az oda gyűlt sokféle hadak.

Azt mondják, hogy ott már két vagy három várot megvett a franczia. De, a mi legnagyobb, még Mediolánumban sem kiáltanak már berdót.[97] Ilyen formában nem igen jól folynak a császár dolgai Oloszországban. Hogy ha pedig a spanyol ház egyszer gyökeret kezd verni Oloszországban, amint már elkezdette, félő, hogy a vendég ki ne vesse a gazdát házából. A spanyol király fia az anyjára maradott három herczegséget ment volt bírni Oloszországban. De, ha szerencsés lehet, talám még felállítja a szicziliai királyságot. De akármit csinálnának ők, csak nekünk is valami cseppenne hasznunkra. De se szememmel nem hallok, se fülemmel nem látok olyat, a mi arra fordúlhatna. Az is meg lesz annak idejében.

Édes néném, mi szép dolog sokáig élni. Ebben a sæculumban 33 esztendő tölt el, de azon kevés idő alatt igen nagy dolgok mentenek végben. Hát még, ha élünk, mit nem érünk? Azt is megértem, hogy mikor valamit küld ked nekem, megpanaszolja. De a panaszostól az ember hízik, noha azt szokták mondani:

> Nincs keservesb kenyér, kit adnak panaszszal,
> Bővön elegyítve van mérges kovászszal.
> Áztatni kell gyakran sok könyhullatással,
> És annak élete van nagy suhajtással.

De, édes néném, ha panaszolod is, de nem háláadatlannal van dolgod, és azt ne tartsad azonban:

> Te nagy ajándékot ne adj barátodnak;
> Mert őtet csinálod háláadatlannak.

De én is utána teszem, ha el kellene egyik fülemet is vesztenem:

> Ki ajándékinak a számát felírja:
> Már azoknak többé érdemét ne várja.

Tudom, azt fogod mondani, hogy jól aludtam az étszaka; mert a jó aluvás után könnyebb verseket gyalúlni. Elrakván hát a verscsináló szerszámimot, maradok édes néném mindenkor stb.

CVI.

Rodostó, 27. Julii, 1734.

Néném, irtóztató nagy dolgok mennek végben ezen a mi keserves lakóhelyünkön. Mi csendesen aluszunk: másutt meg erővel fektetik le arra a hosszú álomra az embereket. Ha szinte azok a nagy dolgok minket kirekesztenek is magok közűl: de imádjuk az Istennek munkáit másokon is, és azután léptessünk Danczkára. A hol is megszűntek már az álgyúlövések; mert a város feladta magát a muszkának. A kiknek is kell fizetni egynehány száz ezer forintot, hasonlóképen a saxóknak is, hogy a várost fel nem prédálták. Igen drágán fizették meg a vendégfogadást. Hihető, hogy másszor nem kívánnak szállást adni olyan vendégnek, a kiért úgy elrontották a városokot és annak hostátjit,[98] hogy húsz esztendeig sem állítják helyre. A várost pedig azután adták fel, minek utána onnét Stanislaus király kirepűlt volna csak harmadmagával. A ki is nagy veszedelemre adta magát, és a kit minden rejtekben megkerestek a muszkák, de már késő volt; mert a kaliczkából kiszaladott volt a madár, és a prussiai király földére ment Kénispergában — ott már ne féltsük a muszkáktól.

A való, hogy elhagyván Lengyelországot, a királyságát is elhadta. De, a ki legelső indítója volt az akadálynak, hogy lengyel király ne lehessen, drágán fizeti meg; mert ez a példabeszéd: «A ki másnak vermet ás, maga esik belé», nem csak az olyanoknak szól, mint mí, hanem a császároknak is. Amint aztot meglátjuk, mihent Danczkáról Oloszországban érkezünk. Iromtassunk oda tehát, és nézzük meg, hogy ott mint vendégeskednek; mert sok császármadarát[99] öltek ott meg.

Mivel azt bizonyoson írják, hogy a spanyol, franczia és a sabaudus [100] megverték volna a németet, és a harcz Párma mellett lett volna az elmúlt holnap végin. Mindezek örvendetes dolgok a spanyol király fiának, a ki csak huszonkét esztendős korában is igen közelít a korona elnyerésihez. Mi jól lovagol az, kit az Isten kegyelme hordoz! Mi könnyen végben megyen dolga az olyannak, a kit az Isten segít. A Rhenus mellett pedig a franczia megvette Philipsburgot. Eugenius minden hadával ott volt, hogy nagyobb bizonyságot tehessen a vár megvételéről. A mely franczia gyenerális megszállotta volt, azt kevés idő múlva egy álgyúgolyóbis homlokban ütötte. Itélje el ked, ki volt erősebb. Magunk felől is írnék kednek, ha volna mit. De mi még mindezeket távúl nézzük; mert a szegénynek a szerencséje is szegény. De az a vigasztalásunk vagyon, hogy a ki ezeket a nagy dolgokot míveli, minket is lát, és megemlékezik rólunk annak idejében. Szeress néném, és légy jó egészségben. Ámen.

CVII.

Rodostó, 12. Octob. 1734.

Az urunk béküldötte Pápai sógort a portára. Tudom, már eleget nevetett ketek együtt. Ha végbe mehetne, a miért ment, csakhamar Francziaországban mennénk innét. Vagyon immár két vagy három hete, hogy a franczia követ megizené az urunknak, hogy a nagyobbik fia senkitől el nem búcsúzván, minden czeremónia nélkül Bécset elhadta, és Velenczében érkezett. Már egy Rákóczi sincsen a császár keze alatt. Azt is hallottuk, hogy még nem jő ide, hanem Rómában megyen — az apja pedig igen várja. Nekem úgy tetszett, hogy ide kellett volna jőni elsőben: de csak nehezebb és hosszabb az atyai és anyai szeretet a fiúi szeretetnél. Eztet még az oktalan állatokban is látjuk. Az oktalan állat mennél kissebb, annál inkább szereti az anyját, és a nevekedéssel a szeretet fogy benne. Min-

denik a természet munkája. Az anyai szeretet szükséges mind a szaporításra, mind a gondviselésre. Micsoda nagy gonddal táplálja és őrzi egy tyúk a fiait mindaddig, még magok is kereshessenek ételt, és módjok szerént magokra vígyázhassanak. A fecske csak addig hord enni fiainak, amég nem járhatnak az áerben, azután koplalni hadja őket, hogy hadd hadják el az apjok házát, és szerezzenek magoknak más konyhát. Ezek is azután se visszá nem térnek, se az anyjokkal többé nem gondolnak.

Mindenikében a természet munkálódik. Ezt látjuk közönségesen az emberekben is, noha mind más formában. A mely fiú látja, hogy semmit nem várhat a szüléitől, olyan könnyen elhadja a házat, valamint egy fecskefiú. De a szüléihez való szeretetnek meg kell benne maradni mind azért, hogy okos teremtett állat, mind pedig azért, hogy azt parancsolják néki. Hogy ne kellene a spanyol király fiának szeretni szüléit, amidőn egy szép takarékos királyságot szereznek nékie? Mivel az elmúlt holnapban az apja hada ismét megverte a németeket. A harcz Guastalla nevű város mellett ment végben. Már elmondhatni, hogy elvesztette a császár Oloszországban a két Szicziliát. A spanyol király elvévé tőlle Spanyolországot; annak a fia most elveszi tőlle a neápolisi koronát. A ki is, ha jól jut eszemben, harmadfél száz esztendő múlva felállítja ismét a franczia házból való neápolisi királyságot. Meg kell vallani, hogy a császár drágán fizeti meg a Stanislaustól elvett koronát. De a példabeszédnek bé kell teljesedni. De a levelemet elvégezem; mert, ha a levél kicsid, a hír elég nagy, és a hajós utánom várakozik. Jó egészséget.

CVIII.

Rodostó, 14. Dec. 1734.

Édes néném, itt elég hó vagyon, a mely itt nem igen közönséges. Azt mondhatnák, hogy itt némelykor csak azért havaz, hogy az örmények vendégeskedhessenek.

Ezt neveti ked talám, de ez úgy van; mert ők elmennek, egy nagy tálat megtöltenek hóval — de annak harmad vagy negyed napi hónak kell lenni; mert úgy mind jobb ízű, mind pedig keményebb és porczogósabb. — Azt a tál havat azután nyakon öntik peszmeggel.[101] De tudja-é ked, mi legyen a? A szőllőt nagy üstökben megfőzik, mindaddig, amég olyan sűrű nem lesz, mint a serélesztő; azután leszűrik, hordókba töltik. Olyan színű, és olyan édes, mint a méhser. Így elkészítvén tehát azt a levegő égből lehúllott étket, a ház közepire teszik. Akkor a gazda az egész cselédivel körűlveszi, kinek-kinek egy kalán lévén keziben, és azt csakhamar felkalánozzák, valamint a téjfelt. Abból pedig kell enni még a szopó gyermekeknek is. Azt pedig ne gondolja ked, hogy a gazdasszony így vendégelje mindennap a gyermekeit — a már sok volna. És nem mindennap papsajtja, hanem csak akkor, amikor kedvit akarja keresni a gyermekinek, és hogy kiki jó kedvű legyen a háznál. Mikor a tél olyan fösvény, hogy hó nem esik a városon, olyankor a cselédes gazda egy mélyföldnire is elmegyen hóért, és azután abból kedveskedik az atyjafiainak. De most kivannak; mert mind hó elég van, mind pedig e lakadalmas holnap lévén, a két húrú hegedűt eleget rángatják nékik.

De a csúfos szokás nálok, hogy mihent egy gazda asszonynak a fia a feleségit a házhoz viszi, a szegény menyecskének a száját bézárják, valamint a pápa a kardinálisoknak, és mindaddig nem szabad neki szólni, valamég az urának az anyja arra szabadságot nem ád. Addig olyan a háznál, mint a néma, csak az urával beszéllhet, de mással senkivel sem. Mikor a gazda asszony hozzá szól, vagy valamit parancsol neki, a menyecskének csak inteni lehet. Az ilyen némaság pedig eltart némelykor hat, hét esztendeig. Ha a gazda asszony szereti a fia feleségit, hamarébb felszabadítja a némaságból; de ha nem szereti, tíz esztendeig is némán kell maradni, noha egy házban laknak. Ennek a szokásnak pedig az az oka, hogy a menyecske ne perelhessen a

háznál, hanem nagy csendességgel függjön az ura anyjától. Valljon nálunk nem volna-é jó ez a szokás? Elég már az örményekről írni, de nem lehet nem írni, minthogy közöttök lakunk.

Mindenfelől csak azt hozzák hírűl, hogy a spanyolok mennyi várot, várost vettek meg Oloszországban — talám semmit sem hadnak a jövő esztendőre. Erről jut eszemben, hogy Carolus Quintus nem tudom micsoda várot szállott meg az imperiumban, de minthogy későre adták fel a várot, azért megharagudott az egész lakosokra, és megizente nekik, hogy csak az asszonyoknak kegyelmez meg, az embereket mind levágatja. Azért másnap valamennyi asszony vagy leány vagyon, takarodjék ki a várból — hanem azt megengedi nekik, hogy a mit a hátokon elbírnak, azt elvihetik magokkal. Másnap a császár elhűl belé az egész táborával, amidőn látja, hogy az asszonyoknak, a kik a várból mennek, mindenikének egy férfiú a hátán — az asszonyoknak a férjek, a leányoknak az atyjafiok. A táborra érkezvén így megterhelve, mondák a császárnak, hogy az engedelem szerént ők drágább portékával nem terhelhették meg magokot, mint a férjekkel. Erre megkegyelmezett a császár az egész városnak. Nám az asszonyok is cselekesznek valaha valami jót. Jó egészséget, édes néném. Engedje meg az Úr, hogy megérhessük az új esztendőt, nem csak ebben a bőrünkben, hanem még az egészségünkben is.

CIX.

Rodostó, 16. Januarii, 1735.

Ha minden dolgunk úgy fog folyni ebben az esztendőben, valamint a Pápai sógor munkája a portán, úgy minden dolgunk hátra mász, nem elé. A porta nem adta teljességgel válaszúl, hogy az urunkot el nem bocsátja Franczlaországban, hanem, hogy most nem jovallja, és hogy még annak nincsen ideje. De a császárok

nem jovallása parancsolat, és a mi elmenetelünkből semmi sem telik. Ki volt annak meggátolója, Isten tudja, de azt hinnünk kell, hogy ő mindent a mi jovunkra cselekszik — ez is jovunkra fordúl, hogy el nem bocsátnak. Eztet most lelki szemmel nézzük, de még jövendőben testi szemmel is meg fogjuk látni; mert ugyan is hát ha a békeséget oly hamar meg akarják csinálni, mint a mely hamar elkezdék a hadakozást, akkor ott mit csinálnánk? Visszá fogadnának-é a fészkünkben vagy sem? Nyugodjunk meg tehát azon, hogy jobban tudja a mi Atyánk nálunknál, hogy mi jó nekünk. Háláljuk meg néki, amidőn kérésünket meghallgatja, és áldjuk őtet, amidőn akaratunkat meggátolja. Ide az Isten olyan nép közibe hozott, a ki a másokkal való jótéteményt követi, és az ő kezek által bőségesen táplál minket, a kiért háláadással kell lenni a kézhez is. Micsoda szép dolog, édes néném, a jótétemény! soha senki azért meg nem szegényedett; de sok gazdag ház pusztúlt el azért, hogy abban az adakozást nem követték. Az adakozásnak megbecsűlhetetlen hasznát veszik: de ha szinte nem vennék is, a mely nem lehet, micsoda belső örömet nem érez egy nemes szív, amidőn valakivel jót teszen, amidőn szükségiben valakit megsegít. Vizsgáljuk meg eztet magunkban, és meglátjuk, hogy inkább vígad akkor a szívűnk, mint az estig való tánczolásban. Ne szégyeneljük-é, hogy erről egy pogány császár mi szép példát ád? a kinek is estve esziben jutván, hogy azon a napon semmi kegyelmességét nem mutatta, mondá: «A mái napot elvesztettem, mert senkivel jót nem tettem.»

A minap olvastam, hogy egy adakozó embernek ezeket a szókot írták a koporsójára: «A mit elköltöttem, azt elvesztettem; a mit bírtam, azt másnak hadtam; és a mit másoknak adtam, azt maradandó helyre eltettem.» De attól nem tartok néném, hogy az egerek megegyenek a fösvénységért, mint egy lengyel királylyal bántak. Hát az egészség mint van? mert régen nem vettem leveledet — vagyon harmadnapja. Póla téti.

CX.

Rodostó, 12. Martii, 1735.

Talám májusnak nevezhetném ezt a holnapot, olyan szép idők járnak. És az idő sokkal vidámabb az elmémnél, mert már egynehány napoktól fogva nem látom az urunkot oly állapotban, mint az előtt. Mert ha igen titkolja is, de észre lehet venni, hogy vagyon valami belső baja. Az ő természet szerént való mindenkori jó kedve most nem olyan gyakorta való, és mintha erőszakkal volna. Azt is hozzá teszem, hogy már egy kevés időtől fogvást igen kezd apadni, az ő kövér teste és ábrázatja igen vékonyodik. Mindezek, édes néném, egy kevés nyughatatlanságba vetettek engemet; mert ha ezek a belső szomorúságtól, vagy valamely belső nyavalyától, vagy egyszersmind mind a kettőtől jőnek, a meggyújtott gyertyát nem kell csudálni, ha fogy.

A jézsuiták superiorja itt vagyon, a ki is olyan papi ember, hogy az időt nem vesztik el véle. Az urunk véle tölti az időt, és a munkásival; mivel kertet és házat építtet. Isten után csak azzal vígasztalom magamot, hogy az urunk igen erős természetű, és hogy ötvenkilencz esztendőt könnyen elbírhat. Tudom, hogy az ilyen vígasztalás csak fövenyre van építve, és boldog, a kinek nem kell küszködni a betegséggel; mert akármely erősnek is le kell esni alatta. De a mi állapotunk olyan, hogy csak kell valami vígasztalást keresnünk szomorúságunkban. Noha nem kellene, ha jó keresztény volnék; mert mindent az Isten akaratjára kell hadni. De mikor erősen szeretünk valakit, akkor a látható elfelejteti velünk a láthatatlant. — Hogy teljességgel predikáczión ne végezzem levelemet, azt írom: hogy Abdullah, a kit most tettek jancsár agának, és a ki sok esztendőkig mellettünk volt úgy mint csorbasi, olyan nagy tisztségiben is megtartván az urunkhoz való kötelességit, tegnap egy szép paripát küldött több egyéb perzsiai ajándékokkal. Édes néném, ha jobb hírt

írhatnék egynehány nap múlva, mint nevetném — mert most nem nevetek.

CXI.

Rodostó, 25. Martii, 1735.

Édes néném, ha nyughatatlan elmével írtam az előbbeni levelemet, ezt szomorúsággal írom; mert az urunkot éppen nem jó állapotban látom. Ki is nyilatkoztatta már magát a betegsége. Tegnapelőtt a szokás szerént nyolcz órakor estve le akarván vetkeződni, a hideg borzogatta. Én jelen lévén, kérdé tőllem, ha én nem fázom-é? Felelém, hogy az idő elég meleg, és nem fázom — erre felelé: hogy igen fázik. Ezen mindjárt megijedék; de meg azután gondolám, hogy tavasz felé valami változás esik az egészségben. Az urunk levetkezik és lefekszik, én is a szállásomra megyek. Egy kevés idő múlva hozzám jőnek, és mondják, hogy hányt volna. Én arra mondám, hogy talám valamit olyat ett, a mit a gyomor nem szenvedhetett. Másnap hat órakor, a mikor fel szokott öltözni, a házában megyek: de micsoda íjedtségben nem esém, mihent meglátám az ábrázatját. A ki is természet szerént mindenkor piros lévén, úgy elsárgúlt, valamintha sáfránynyal megkenték volna. Már két naptól fogvást nagy gyengeséget érez — szűntelen való hideglelés van rajta — és, mintha az egész vére sárrá változott volna, úgy elsárgúlt az egész teste. Ma innep lévén, felöltözött, és a nagy misét meghallgatta. De nem kell csudálni, ha igen keveset ehetett. Legkisebb fájdalmat nem érez, de nagy bágyadtságot. Édes néném, kérjük az Istent, hogy tartsa meg ezt a nagy embert, a kit az ellenségi is nagynak tartanak.

CXII.

Rodostó, 8. April. 1735.

A mitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivévé ma közűllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után

reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokot kell siratnunk. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, a ki ma megholt érettünk. A micsoda életet élt, és a micsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották néki: «Ma velem lészsz a Paradicsomban!» — — Hullassuk bőséggel könyeinket, mert a keserűségnek ködje valóságoson reánk szállott. De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert őtet az Isten annyi szenvedési után a mennyei lakadalomban vitte, a hol a gyönyörűségnek és az örömnek poharából itatja, hanem mi magunkot sirassuk, kik nagy árvaságra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sírás és keserűség vagyon itt mi közöttünk, még csak a legalábbvalón is. Itéld el, ha lehet, micsoda állapotban írom ezt a levelet. De mivel tudom, hogy örömest kivánnád tudni, mint esett szegénynek halála, mind téntával, mind könyhullatásimmal leírom, ha szinte az által megszaporítom is keserűségemet.

Úgy tetszik, hogy az utólsó levelemet az elmúlt holnapnak 25-dik napján írtam vala. Azután szegény mind nagy bágyadtságokot érzett. Igen keveset, de másként mindent a szokás szerént vitt végben. Abban a gyengeségiben is az esztergában dolgozott első Aprilisig. Az nap pedig a hideg erősen jött reá, és annál inkább meggyengítette. Másnap jobbacskán volt. Virágvasárnap a gyengeség miatt nem mehetett a templomban, hanem a közel való házból hallgatta a misét. — A mise után, a mely pap oda vitte neki a szentelt ágat, térden állva vette el keziből, mondván, hogy talám több ágat nem fog venni. Hetfűn jobbacskán volt — kedden hasonlóképen — még a dohányt is megkívánta és dohányozott. De azt csudálta mindenikünk benne, hogy ő semmit halála órájáig a háznál való rendben el nem múlatott, se meg nem engedte, hogy ő érette valamit elmúlassanak. Mindennap szokott órában felöltözött, ebédelt és lefeküdt. Noha alig volt el, de mégis úgy

megtartotta a rendet, mint egészséges korában. Szeredán délután nagyobb gyengeségben esett, és csak mindenkor aludt. Egynehányszor kérdeztem, hogy mint vagyon? csak azt felelte: «Én jól vagyok, semmi fájdalmat nem érzek.» Csütörtökön, igen közel lévén utólsó végihez, elnehezedék, és az Urat magához vette nagy buzgósággal. Estve a lefekvésnek ideje lévén, kétfelől a karját tartották: de maga ment a hálóházában. A szavát igen nehéz volt már megérteni. Tizenkét óra felé étszaka mindnyájan mellette voltunk. A pap kérdette tőle, ha akarja-é felvenni az utólsó kenetet? Intette szegény, hogy akarja. Annak vége lévén, a pap szép intéseket és vígasztalásokot mondván néki, nem felelhetett reája: noha vettük észre, hogy eszén van — azt is láttuk, hogy az intéskor a szemeiből könyhullatások folytanak. Végtire szegény ma három óra után reggel, az Istennek adván lelkét, elaluvék — mivel úgy holt meg, mint egy gyermek. Szűntelen reá néztünk: de mégis csak azon vettük észre általmenetelit, amidőn a szemei felnyíltak. Ő szegény árvaságra hagya bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sírás-rívás vagyon közöttünk. Az Isten vígasztaljon meg minket.

CXIII.

Rodostó, 16. Apr. 1735.

Itt, édes néném, könyhullatással eszszük kenyerünket, és olyanok vagyunk, mint a nyáj pásztor nélkül. Másnap szegénynek a testámentumát felnyitottuk és elolvastattuk. Mindenik cselédinek hagyott. Én nekem ötezer német forintot. Sibrik uramnak is annyit. De mindenikünknek azt a pénzt Francziaországban kellene felvennünk — mikor veszszük fel, Isten tudja. A vezérnek szóló levelit is elküldöttük, a melyben kéri szegény, hogy bennünket el ne hadjon. A testet másnap felbontattuk, és az aprólékját egy ládában tévén a görög templomban eltemették. A testet pedig a bor-

bélyok füvekkel bécsinálták; mert még nem tudjuk, mikor vihetjük Konstanczinápolyban. A borbélyok szerént nem kell csudálni halálát; mert a gyomra és vére tele volt sárral. Az egész testit elborította volt a sár. Az agya veleje egészséges volt, de annyi volt, mint két embernek szokott lenni — esze is volt annyi, mint tizenkettőnek. A szívét Francziaországban hadta hogy küldjük. A testet husvét után egy nagy palotán kinyújtóztattuk, a hol isteni szolgálat volt harmadnapig. Mindenféle embernek szabad volt a testet meglátni. Harmincz török is volt egyszersmind, a ki látta, és a kik jól üsmerték szegényt, de mégis nem hiszik, hogy meghalt, hanem azt hirdetik, hogy titkon elment, és mí mást öltöztettünk fel valakit helyében. Bár igazat mondanának! Tegnap az isteni szolgálat után a testet koporsóban zártuk, és egy kis házban tettük, a hol leszen mindaddig, még szabadság nem lesz, hogy Konstanczinápolyban vihessük.

CXIV.

Rodostó, 17. Maji, 1735.

Rend szerént, édes néném, mennél inkább távozik az ember a keserűséget okozó októl, a keserűségnek súlya annyival inkább könnyebbedik, és az idő lassanként mindent elfelejtet velünk. És mennél távulabb legyen az ember valamitől, annál kissebbnek tetszik. De itt nem úgy van; mert úgy tetszik, hogy nevekedik és nem kisebbedik az urunk után való keserűségünk. Mert hová tovább jobban észre veszszük, hogy micsoda atyánkot vesztettük el, és hogy micsoda pásztorunk hagyott el. De a mi jó Istenünknek ha egyik keziben a vessző, a másikában a vígasztalás. A porta ide küldötte Ibrahim Effendit, hogy itt nézze meg, miben van dolgunk, és végezzen Csáki úrral és a több magyarokkal, kik itt vagyunk, ha akarjuk-é, hogy a szegény üdvezűlt urunk nagyobbik fiát ide hozassa? Erre mindenikünk reá állott. Azután, hogy beszélljen Sibrik

urammal, az urunk hofmesterével, a kire szállott az egész háznak gondja, a tahin iránt, a melyet rendelt nekünk a porta — tíz tallért minden napra, hogy aztot feloszszák a magyarokra, kik a fejdelmet szolgáltuk: de erre se Sibrik uram, se én reá nem állottunk, hogy csak mi reánk oszszák; mivel sok régi idegen szolgái maradván az urunknak, nekik semmi nem jutott volna. Hanem úgy végeztük el, hogy mindazok, a kik meg akarnak maradni, abból a pénzből éljünk mindnyájan mindaddig, még az ifjú fejdelem elérkezik.

Édes néném, eddig csak belsőképen voltam magyar, vagy székely: de már külsőképen is; mert huszonkét esztendő múlván, ma tettem le a franczia köntöst.

CXV.

Rodostó, 18. Julii, 1735.

A porta megengedvén, hogy titkon a szegény urunk testét Konstanczinápolyban vihessük, egy nagy ládát csináltatván, a koporsót belé zárattam, hajóra tétettem, és egynehány magammal 4-dikben megindúltam, 6-dikban Konstanczinápolyban érkezvén, a ládát, a kiben a koporsó volt, a jézsuitákhoz [102] küldöttem. A koporsót kivévén belőlle, felnyitották, hogy a testet meglássák. Sírt pedig azon a helyen ástak, a hová temették volt az urunk anyját. A kinek is csak a koponyáját találták meg, és aztot a fia koporsójába bézárták, és együtt eltemették.

Mely csudálatos az Isten rendelése! Amég abban a nagy városban múlaték, a vezért letevék. Én is onnét megindúlék, és tegnap ide visszáérkezém a szomorúságnak helyére. A hol is minden szomorúságra gerjeszt. Akár hová fordúljak, mindenütt azon helyeket látom, a hol az urunk lakott, járt és beszéllett velünk: most pedig azokot a helyeket csak pusztán látom, és azok a puszta helyek keserűséggel töltik bé szíveinket. Elhagyattattunk jó atyánktól, és könyhullatással vigasztaljuk árvaságban való maradásunkot. Mintha ez a szo-

morúság nem elég volna rajtam; mert még attól is kell félnem, hogy az egész háznak gondja reám ne szálljon; mivel a Sibrik uram betegsége nehezebbedik mindennap. És mikor meggondolom, hogy ha meg talál halni, micsoda bajra jutok mindaddig, amég az ifjú fejdelem el nem érkezik: az én velem szomorú órákat töltet. Elvégzem ezt a levelet, mert magamot kesergetvén, kedet is keserítem. A szomorúan írt levelek úgy jobbak, ha mentől rövidebbek.

CXVI.

Rodostó, 15. Sept. 1735.

A micsoda állapotban vagyunk, ha lehetne vígasztalást venni, a leveleidben, néném, eleget találhatnék. Az is valóságos vigasztalás, melyet az igaz szív ád; mert itt egy nehányan vígasztalnak olyanok engem, akik belsőképen örülnek szomorúságomon, és annak még megszaporodását is akarnák: de az Isten, a kiben kell bíznunk, kívánságokot bé nem tölti, erőt és értelmet ád annak a keresztnek hordozására, melyet reám adott.

Noha szabadságot adtak kinek-kinek arra, hogy innét elmehet, a hová tetszik: de kevesen akartak még eddig azzal a szabadsággal élni, és meg akarják várni a fejdelem eljövetelét. Isten tudja, mikor lészen a! Vagyon már egy holnapja, hogy elküldöttünk utána. Addig pedig itt senkinek fizetése nem jár, hanem kinek-kinek asztala megleszen, mint azelőtt. A kitelik a tíz tallérból, melyet adnak napjára; de senki nem várhat többet. Harmincz vagy negyven személyt el lehet tartani a tíz tallérból, de nem lehet se fizetést, se ruházatot abból adni. A szegény urunknak hatvan tallérja volt napjára. Jól fizethetett, jól is fizetett; mert kinek 6 száz, kinek 4 száz, sokaknak 2 száz tallérjok volt. Most pedig a kevésből keveset sem adnak — először azért, mert a rendelt pénz esztendő által az ételre elmegyen, másodszor, mert abból kell fizetni az alacson cseléd-

nek, kik a konyhán szolgálnak, harmadszor azért, mert ha egynek adnának, a többi is kérne, és zúgolódnék: de hogy senkinek semmit nem adnak, a zúgolódásra sem adnak okot. Jó egészséget kívánok, édes néném.

CXVII.

Rodostó, 8. Octob. 1735.

A mely keresztet még előre ellátjuk, hogy viselni fogjuk, úgy tetszik, hogy aztot könnyebben kellene viselni. A szegénységet is könnyebben tűrik, ha csak lassan-lassan esnek abban, mert hozzá szoknak. Édes néném, a jó Isten újabb keresztet adott reám, a melyet még előre általláttam volt, hogy reám fog szállani: de azzal könnyebbnek nem találom. De remélem, hogy a ki reám adta, erőt is ád a hordozására. Ítéld el néném, ha nem nagy kereszt-é rajtam, hogy a mi jó Sibrik apánkot el kelle tegnap temetnünk. Annyi nagy és hoszszas betegsége után az Isten magához vévé. Egy részint halálán nem kellene szomorkodnunk; mert az Isten végét vetette sok szenvedésinek: de más részint lehet szomorkodnom, mert az egész gond és baj reám szállott, a mely nem kevés olyan állapotban, mint a melyben vagyok. Kétféle nemzettel van bajom, a kik egymást nem szeretik. Vannak olyanok, a kik nem voltak kezem alatt, és a kik nem szoktak a tőllem való függéshez, a kik azt tartják, hogy már most felszabadúltak minden más alattvaló lételtől, a kik azt gondolják, hogy a fejdelem csakhamar elérkezik, azért addig nem szükséges függeni valakitől. Azt is tekéntik, hogy én tőllem, a kitől kell függeniök igazság szerént, én magam sem üsmerem a fejdelmet, azt sem tudom, mint leszek elméjiben; mivel az gyakorta történik, hogy a kit az atyja szeretett, azt a fia nem kedvelli. Azt is hozzá teszem, hogy a kitől se adományt, se büntetést nem várnak, ott az engedelmesség sem egész; mert az embereket vagy a haszonkeresés, vagy a félelem ve-

zéreli — ritkán a szeretet, vagy a becsület. Egy feljebbvalónak pedig nem lehet magának azzal igen hízelkedni, hogy szeressék mindenek csak ajándékon, hogyha tőlle valamit nem várhatnak: mint én tőllem hogy nem várhatnak. A való, hogy mindenkor csak azon kell igyekezni, hogy az alattunk valók inkább szeressenek, mint féljenek. De azzal nem kell magunknak hízelkedni, hanem azt kell egy feljebbvalónak magában feltenni, hogy kinek-kinek a maga rendihez való becsületét megadja. A maga hivatalját ne az emberekért való nézve kívánja jól végben vinni, hanem az Istenért, és igen szeresse az igazságot. De ámbár mindeneket jól végbe vigyen is, hagyják-é szó nélkül? Nem. A tisztségben lévőkre mindenkor balítéletet szoktak tenni: de a ki az igaz úton jár, van mivel vígasztalni magát. Vígasztalj édes néném, mert van szükségem reá. De egyik vígasztalásom a, ha egészségedre vígyázsz.

A vezérnek írott búcsúzó levelét urunknak, most jut eszemben, hogy eddig el kelletett volna kednek küldenem. Soha keresztény fejdelemhez a porta olyan hitellel nem volt, mint ő hozzája szegényhez. Az ő tanácsát mind becsűlte, mind követte. Hidd el néném, hogy tudott is jó tanácsot adni.

A Fényes Porta fővezérjének Ali Pasának halála előtt írott bucsuzó levelének párja.

Ezen dicsőséges birodalom első méltóságában tündöklő, nagy bölcseséggel felékesíttetett fővezér, kedves szívbéli barátom, kit Isten mindenható jókkal megáldjon.

Kétség kívül csudálkozni fog a vezér, kedves barátom, amidőn halálom hírével ezen levelemet fogja venni. De mivel az emberi természetnek halandósága a halált elkerülhetetlennek lenni mutatta, az Istenhez való szeretet hívott, hogy hozzá készűljek, és a győzhetetlen császárhoz való hálaadóságom ösztönözött, hogy búcsúvétlen e világból ki ne menjek. Melyre nézve még egészséges voltomban mindenekről rendelést tévén, az

udvarom főtisztjeinek megparancsoltam, hogy ha álom történvén, amidőn a vezért tudósítani fogják, kedves barátomnak ezen levelemet megküldjék. Hassanak azért szívére igaz barátjának utólsó szavai, és mutassa bé a császárnak, kegyelmes uramnak, igaz háláadósággal teljes szívemnek utólsó beszédit. Mindenkor az Isten megfoghatatlan bölcsesége rendelésének tulajdonítottam ezen fényes birodalomban való jövetelemet. De kiváltképen azon indúlatomat, a melytől viseltetvén, oly időben jöttem, amidőn a hadakozás szerencsétlen sorsa által legnagyobb változások között forgottak a birodalom dolgai. Meggyőzte vala elmémet az Istenben vetett bizodalom, és fényes portában helyheztetett reménségem, hogy engemet el nem hágy. És íme életemnek utólsó órájában is mondhatom, hogy meg nem csalattam; mert személyemet becsületben tartván, a velem lévő kevés számú híveimmel táplált, és az ellenségim szándékitól megoltalmazott. Én is mindezeket szemem előtt viselvén életemben, orczám pirulása nélkül múlok ki ezen halandó világból; mert nem vádol lelkem üsmerete, hogy a birodalomban valakit megbántottam volna, és hogy a fényes porta valóságos jovát minden tőllem lehető módok szerént nem kerestem volna. Vígasztalásomra volt életemben sokszor, hogy ezen egyenes szándékomot a porta ministeri megüsmérvén, hozzám jó szívvel voltanak. És így csendes nyugodalomban élvén, ezen utólsó órámhoz készűltem, a melytől egyedűl várhattam minden nyomorúságimtól való felszabadúlásimot. Mivel pedig törvényem azt parancsolta, hogy az Istent mindenek felett, és felebarátomot ő érette mint önnön magamot szeressem, mondhatom, hogy mindazokot, a kiket Isten ezen a világon gondviselésem alá bízott, ámbár szolgálatomra rendeltettek, fiaim gyanánt tartván szerettem, és ezen indúlattól viseltetvén, írásban tett rendelésim szerént, a mim volt, közikben osztottam. De nem szégyenlem megvallani oly megszűkűlt állapotomot, hogy a császár mellém rendelt, és engemet jó szívvel, szorgalmatos hívséggel szol-

gáló tiszteinek illendő megjutalmaztatásokra semmit sem hagyhattam. Melyre nézve, ha a győzhetetlen császár előtt valamely érdemet tulajdoníthattam volna magamnak, azon kértem volna, hogy mindazokhoz, a kik mellém rendeltettek vala, én érettem mutassa kegyelmességét. De minthogy magam is annyi esztendőktől fogvást inkább terhére voltam a portának, mintsem hasznára, egyedűl csak a császár kegyelmességében ajánlom egyenként őket, de kiváltképen Ibrahim hív tolmácsomot. A mindenható Isten jutalmaztassa meg legdrágább áldásival velem tett jótéteményit, és azon Isten nevében kérem, engedje meg, hogy kevés számú híveim, mintegy pásztor nélkül hagyott juhok, írásban tett rendelésimet véghez vivén — testemet az édesanyám mellé minden világi pompa nélkül nyugosztatván — minden háborgatás nélkül bátorságosan követhessék más országokra útjokot, vagy, a kinek tetszeni fog, a birodalomban megmaradhassanak. Mindezek után pedig az Istentől mind testi és lelki áldást kívánván a vezérnek és az egész birodalomnak, végzi szavait holtig hűséges barátja, már porrá és hamuvá leendő R. F.

CXVIII.

Rodostó, 15. Nov. 1735.

Egynehány levelidet vévén, néném, a sok vígasztalásid között annak leginkább örűlök, hogy egészségben vagy. Az ifjú fejdelemtől is vettem egy vígasztaló levelet, a melyben szép ajánlásokot teszen. E mind jó, csak füstben ne menjenek. Ha üsmerném, tudnék ítéletet tenni felőlle, és tudnám, mit várhatok tőlle. De ki tudja, micsoda természetű? Az atyja ugyan nagy reménységgel volt felőlle, csak meg ne csalta volna magát. Én semmi itéletet nem teszek felőlle — meglássuk, mikor eljő. Az Isten segítségivel azt feltettem, hogy úgy adom keziben minden jószágát, amint az apja hadta. És, ha lehet, az igazságot előttem viselem, hogy mindenekről számot adhassak; nem azért, hogy

kedvit találjam, hanem azért, hogy Isten áldása legyen rajtam. Hogyha már is sok balítéleteket tettek és tesznek felőllem a velem valók, hát még ezután mit fognak irántam mondani magának is a fejdelemnek. De én azt csak nevetem; mert nem igazat mondanak, és az Isten pártfogója azoknak, kik az egyenes úton járnak. Ha őtet káromlották, hát engemet miért nem? Talám ked még maga is azt gondolja, hogy a szegény urunknak sok jószága maradott. Sokan megcsalják az iránt magokot. A mi legdrágább a portékái között, az asztalhoz való ezüstmívek — a sem sok. Mostani állapotjához elegendő volt, de másutt egy kalmárnak is több ezüstmíve vagyon. Ládabéli portékája igen kevés, köves portékája éppen nem volt. Két gyémántos gyűrűje volt, annak is az egyikét nekem hadta. Két lóra való szerszám. De házi eszköz elég; mert ő azt örökké csináltatta. Ládabéli vagy köves portékát ő soha sem vett; mert azon éppen nem kapott, hanem csak éppen a mi nélkül nem lehetett, olyat vett. Két zsebben való órája maradott; egyikét a szegény Sibriknek hagyta, a másikát nekem. Ezekből észreveheted néném, hogy nem igen sok drága jószága maradott, mert ő szegény egy asztalt, vagy egy széket, a melyet ő maga talált ki, nem adta volna a köves portékáért. Olyan pedig sok volt; mert az olyanért a pénzt nem kímélte. És az olyanoknak se a fia, se más hasznát nem tudja úgy venni, mint ő vette: mert neki semmi házi eszköze olyan formában nem volt csinálva, mint másoknak szokott lenni. Azok mind más formájúak voltak. A székek, asztalok, úgy elbomlottak egymástól, hogy ládákban lehetett elrakni. Elítélheti már ked, hogy az asztalos és a lakatos többet nyertek rajta, mintsem az ötvösök. Egyszóval, néném, a franczia példabeszéd bé nem tölt rajta, a mely azt mondja: hogy boldog fiú az, a kinek az atyja elkárhozott — értvén az olyan atyát, a ki sok hamis keresettel való jószágot hágy a fiára; mert ő szegény az igazán való keresetből is igen keveset hagyott. Hat vagy hét aranyát találtam a kalamáris-ládá-

jában, és minden kincse, mikor megholt, ötszáz tallérból állott. Azt kérdhetné ked, hogy hová tette a pénzit, mivel hol hetven, hol hatvan tallérja járt egy napra? Két szóval csak azt felelem kednek, hogy sok embert tartott, azoknak sok fizetést adott: és megannyit költött az építésre; a harmadik és a leghasznosabb költsége az isteni szolgálatért, és a kápolnájáért volt. De ő annak hasznát is vette szegény. Nem is lehetett volna néki azt mondani, a mit mondottak egy franczia királynak, a ki is egy spanyol követet a visszámenetelekor meg akarván ajándékozni, monda az urak előtt: ezt a követet meg akarnám ajándékozni, de olyan portékát szeretnék neki adni, amely nekem sokban tölt, de a melynek nem veszem hasznát. Egyik az urak közűl, a ki tréfás volt, mondá a királynak: add oda a kápolnádot; mert arra sokat költöttél, de semmi hasznát annak nem veszed. A bizonyos, hogy tudta szegény hasznát venni a kápolnájának. — De sok más olyan költségeket tett, melyek haszontalanok voltak. Talám az is haszontalan volna, ha többet ilyeneket írnék. Azért elvégezvén maradok, kedves néném, bajban, szomorúságban úszkáló szolgád.

CXIX.

Rodostó, 18. Januarii, 1736.

A mindeneknek teremtője megadta érnünk ezt az esztendőt — hálá legyen az ő szent nevének. Én elég bajban és szomorúságban értem meg, de a ki a keresztet adja, a vígasztalást is attól kell várni. A fejdelem levelét vettem. Gróf Bonnevalnak elküldötte a procurátióját, hogy amég ide érkezik, addig minden dolgát folytassa, és minden jószágát kezihez vegye. A nekem nagy könnyebbségemre lesz, mert a ki panaszolkodik, lesz kire igazítanom. De a szegény urunk, ha ezt láthatná, keserves szemekkel nézné a fiának ezen cselekedetét, hogy inkább bízza egy idegenre dolgát és

jószágát, mintsem olyanokra, kik gyermekségektől fogva szolgálták az apját. De abban menthetem a fiát, hogy az atyja szolgáit nem üsméri; Bonnevalt pedig Bécsben, minekelőtte a hitet megtagadta volna, még gyenerálisságában üsmérte. A kinek is a portán, hálá Istennek, igen kevés hitele vagyon. Isten azt úgy rendelte azért, hogy mások, kik őtet akarnák követni, tanuljanak rajta.

Azt írod, néném, hogy a vezér helyett, kit az elmúlt holnapban letettek vala, a Sziliktár agát[103] tették helyébe. Ilyen a világ. Hihető, hogy alkalmatosabb a hadakozásra; mivel nincsen több negyednapjánál, hogy itt a városban kihirdették a muszkával való hadakozást. Hadakozzanak, nem bánom — nekünk abban semmi kárunk, se hasznunk, csak az Isten az elménkben való békeséget adja meg. Ámen.

CXX.

Rodostó, 15. Maji, 1736.

Azt ne gondold, néném, hogy megholtunk volna. Még élek; mert eszem és írok: a halottak pedig úgy reá tartják magokot, hogy egyiket sem cselekszik. A testünk mindennap jól lakik, de az elménk igen koplal a vígasságtól. A többi is érzi a maga bibijét; de én duplán érzem — mind a magamét érzem, mind a másét kell néznem, ha szinte nem tehetek is rólla. Én soha ilyen állapotban nem voltam, ne is adja Isten, hogy többször legyek. Legkissebb vígasztalásom nem lehet — a jó Isten valóságoson magamra hagyott engemet. Mindennap a sok bosszút látom: de Isten kegyelme nem engedi, hogy érezzem. A kikkel legtöbbet vagyok, és a kik legtöbb jó szót adnak, és nagyobb barátságot mutatnak, ugyanazok akarják meghomályosítani becsületemet. Egy kis jó kedvem nekik méreg, és kedvetlenségem előttök kedves. — Mindennap újítják ellenem való beszédjeket. Mindezeknek pedig, néném, nem

más az oka, hanem hogy ki nem osztogatom nékik a fejdelem jószágát. Hogy pedig ki nem osztogatom, azt gondolják, hogy magamnak tartom. Hadd beszélljenek, csak én az igaz úton járjak.

Már másutt megcsillapodott a hadakozás. Augustus lengyel király, Dom Carlos neápolisi király. A lotharingus herczegnek Lotharingiáért a Toscanumi herczegséget adták. És Lotharingiát a franczia Stanislaus királynak adta, hogy bírja holtig, és így kiki megelégszik a részivel. Itt pedig más hadakozás kezd gyuladni a töröknek a muszkával. Már a boncsokokot kitették Konstanczinápolyban, az a jele a hadakozásnak, és hogy egy holnap múlva a vezér megindúl a hadakkal. Az Isten, a ki minden dolgokot vezérel, adja vígasztalását nékünk.

CXXI.

Rodostó, 15. Aug. 1736.

Egynehány leveleimre csak nem vehetek választ. Már elkezdettem volt magammal hitetni, édes néném, hogy a vezérrel elmentél volt táborban. De hiszem onnét is lehetett volna már választ adni leveleimre. Itt az a híre, hogy a vezér a Duna mellé szállott táborban. A muszkák pedig Tatárországban igen vadászszák a tatárokot — ha mind megeszik, sem bánom. De azt bánom, hogy itt olyan szomorú életet kell élnünk. Ellankadott szívünk és kedvünk — csak a sok suhajtást kell hallanom. Egynehány rendbéli leveleit vettem a fejdelemnek, a melyekkel mégis megvígasztaltam a több kenyeres társaimot. — De a vígasztalás csak harmadnapig tart, azután ismét a suhajtást kezdik el. Én nekem mindenikét kell vígasztalnom és biztatnom; énnekem pedig még nagyobb szükségem volna a vígasztalásra, mint másoknak; de engemet csak az egy Isten vígasztal, és ő ád erőt a keresztkhordozásra. Magamban kell megfojtanom szomorúságimot. Haszontalan volna sok bajomot mások eleiben terjesztenem. De sőt még, a mi legnehezebb, meg kell magamot tűrtöztetnem, és úgy

tétetnem magamot, mintha legjobb kedvű volnék; holott belsőképen mind mást érez a szívem.

Minden leveleiben a fejdelem írja, hogy eljő, de még itt nincsen. Azonban a szükség szaporodik, a baj és a panasz nagyobbodik, és, minthogy nem tudnak kit okozni, engemet szüntelen látván reám fordítják panaszokot. Azt sem bánnám, csak nekik használna. — A mely állapotban teszen Isten, ahoz kell magunkot alkalmaztatni. Sokszor jut eszemben a szegény urunk jövendőlése; mert egyszer a többi között a vásárlásról való számadást hogy oda adtam volna, — mert én vásároltattam, a mi a köntösihez és a házbéli eszközökhez kivántatott — a fizetőmester, a ki vásárolta parancsolatomból, nekem számot adott, én pedig azt a számadást megmutattam a fejdelemnek. De azt jó megtudni előre, hogy szegénynek olyan természete volt, hogy a számadásban nem nézte, hogy miért adtanak harmincz vagy negyven tallért: hanem, ha tíz vagy tizenkét poltura érő portékát olcsón vettek-é vagy drágán. Az olyan apró állapotban mindenkor gáncsot talált. — A számadásban tehát egynehány poltura érő portékán megakad a szeme, és kezdi mondani mintegy nehezteléssel, hogy drágán fizették, nem kellett volna úgy venni. Én azon szokásom ellen felindúltam, mert nekem úgy tetszett, mintha bennem kételkedett volna, és mondám mint goromba: ha bennem kételkedik, parancsolja másnak, a ki vásároltasson. Erre szegény semmit nem felel, csak a kezemben adja a számadást, és elfordúl tőllem érdemem szerént. Ezzel én is kimegyek. Másnap semmit sem szól hozzám, én pedig csak várom, hogy szóljon. Még másnap, akkor sem szól semmit is — a már nekem nehéz volt, mert megüsmértem ostoba cselekedetemet. Harmadnapján már nem tűrhettem, bémegyek utána az íróházában, ott eleiben borúlok, és könyes szemmel csókoltam kezét, és kértem bocsánatot. Erre az a ritka és nagy ember megölel, és mondja: «Megbocsátok — sokszor eszedbe jutok én neked, ha meghalok — sokszor megemlegetsz engemet: de akkor

késő lesz.» Ha akkor sírva hallottam ezeket a szókot, most könyes szemmel jutnak eszemben. Bé is teljesedtek! — Isten így akarta — mindenben dicsértessék szent neve. Megmondottam, hogy a szomorú levélnek rövidnek kell lenni, azért el is végezem.

CXXII.

Rodostó, 6. Decemb. 1736.

Hála légyen Istennek. Ha sokára is, de elérkezék Rákóczi József. Azt gondoltuk, hogy mindakettő eljő: de csak a nagyobbik jött el. A hajó Gallipolinál maradott — maga egynehányad magával ide jött szárazon. Tegnap estve nem akarván közinkben jőni, csak a vendégfogadóban szállott. Elérkezésit tudtomra adatván, oda mentem hozzája. Ma is voltam egynehány órát véle, mivel Konstanczinápolyban ment. Még nem tudhatok ítéletet tenni felőlle. — Isten tudja, micsodás lesz. Csak azt vettem észre, hogy haragos. Éppen jókor érkezett. Nekem azon örűlni kell — a sok bajtól megmenekedem. Nem volt több tíz tallérnál az egész ház költségire. De a ki a fogat adta, ennünk is ád.

CXXIII.

RÁKÓCZI JÓZSEF FEJDELEMNEK EBBEN AZ ORSZÁGBAN ÉRKEZÉSÉRŐL VALÓ LEVELEK.

Rodostó, 2. Jan. 1737.

Adja Isten, hogy az ő áldásával és vígasztalásával kezdhessük és végezhessük ezen esztendőt. A fejdelem egynehány napot múlatván Konstanczinápolyban, a bújdosó felekezeti közé az elmúlt holnapnak 17-ik napján ide visszátért. Ennek a hirtelen való visszátérésnek pedig oka az, hogy mihent a porta megtudta, hogy Konstancinápolyban érkezett, mindjárt megizente, hogy

ide visszátérjen. — Nem is kelletett volna oda menni: de Bonneval volt az oka. Mert minthogy a portának a császárral való békesége még tart: desőt még minthogy a császár, a porta és a muszka között való közbenjáró, a porta nem akart okot adni a császárnak a panaszra, hogy miért hozatta maga mellé a fejdelmet; mert itt igen tartanak attól, hogy a császárt valamiben megboszontsák — mert nem akarnak két ellenséget csinálni — az egy is elég most nekik. Ezen okból küldék oly hamar vissza a fejdelmet, a ki is mint fogja magát hozzánk alkalmaztatni, nem tudhatom: de amint észre kezdem venni, igen messze esett alma fájától. Légyen Isten akaratja — másszor többet.

CXXIV.

Rodostó, 3. Martii, 1737.

Bezzeg, néném, nyertünk mi a változásban, mint Bertók a csíkban. Vígasztalásunkra vártuk ezt az ifjú fejdelmet: de szomorúságunkra jött. A szép rendtartást, a melyet az atyja szabott volt közöttünk, és a melyet oly igen igyekezett annyi esztendők alatt megtartani és megtartatni velünk mind holtig, azt a fia harmadnap alatt felfordítá, és annak elrontásán kezdé el az itt való életét úgyannyira, hogy olyan kevés idő alatt abban a keresztyéni, és fejdelemhez illendő rendű tartásban csak egy kis fótocska sem marada meg. Minden eltöröltetett, és csak a nagy rendetlenségnek ködje szállotta meg a házunkot. Csak ebből elítélheti akárki, hogy mit remélhetünk, kivált mí, a kik olyan nagy fejdelmet szolgáltunk volt, a kinek minden dolga okosságból, rendből és kegyességből állott. Most pedig mind ellenkezőt látunk; mert a rendet nagy rendetlenség követte; az okosságot a hebehurgyaság, a kegyességet a harag és az idegenség, ugyannyira, hogy harmincz esztendőtől fogva való bújdosásunk oly súlyosnak nem tetszett, mint már ez a három holnap. Most suhajtjuk

leginkább a mi megholt urunkot; mert szomorúan kell néznünk az atyja és a fia között való nagy külömbséget. De már ebben benne vagyunk.

Mihent ide érkezett, az atyjának minden jószágát híven keziben adtam. Való, hogy káromlás nélkül nem maradtam; mert a hamis atyafiak sokkal vádoltanak, és a hamis vádolásra a fejdelem sokat vizsgálódott utánam alattomban; de becsűletem megsértésére valót semmit nem talált. Ezt nékem maga is megvallotta. Nincsen semmi jobb, mint az igaz úton járni. A volna kívánatos dolog, hogy az atyja nyomdokát követné; mert a bizonyos, hogy a porta vizsgálódik utána, hogy micsoda természetű? — Azt kérdhetnéd néném, hogy én mint vagyok az elméjiben? Csak úgy, mint a többi. Nékem csak istenfizessét sem mondott azért, hogy jószágára, cselédire viseltem gondot. — Itt tegnap nagy földindúlás volt. A föld sem nyughatik alattunk. Jó egészséget, néném.

CXXV.

Rodostó, 20. Julii, 1737.

Itt, néném, minden dolgaink rendetlenűl és zürzavar módjára folynak, és minden felfordúlva — csudálom, hogy mi is a lábunkon és nem a fejünkön járunk. A bizonyos pedig, hogy az Isten ebben a fejdelemben sok szép talentumot adott. Eszet szépet adott, és ha azt úgy oktatták, nevelték volna, a mint kívántatik, dicséretre méltó dolog lett volna. De a természetét kellett volna megzabolázni, és rendben venni még igen ifjú korában. De mindenben szabaddá hadták, és a természet rendetlenné, változóvá és állhatatlanná lett — azért is oly haragos és változó. Arra soha sem tanították, a természet sem vitte reá, hogy azon inkább igyekezzék, hogy szeressék, mintsem féljenek tőlle. Minthogy bővségben nem neveltetett volt, hanem csak nagy szabadosan, azért se azt nem tudja, hogy mi a fösvénység —

se a helyes megtartás — se azt, hogy mi légyen a helyes adás — se azt, hogy mi légyen a nemzetihez való szeretet; mert soha a nemzetivel nem társalkodhatott.

A már bizonyos, hogy ebben a holnapban a császár a passzaroviczai békeséget a törökkel felbontotta, és letévén a mediátorságát, a muszka mellé állott. Ha lehet-é olyanformán a békeséget felbontani, vagy sem, azt a theologusok végezzék el; mert azt elvégezték, hogy nem keresztyéni tartás a hitetleneknek a hitet meg nem tartani. Mivel a töröknek az Isten szintén olyan igazságos, és örökös Istene lévén, mint nékünk, ő hozzája is olyan igazsággal vagyon, mint hozzánk. Azt nem tudom, mikor bontotta volna fel a török a békeséget; de azt tudom, hogy egy keresztyén császár felbontotta — meg is büntetődött érette. Az olyan példán most is lehetne tanulni. A törökök, ha azt nem reménlenék, hogy az Isten most is igazságot teszen nekik, kétségben esnének. A mint hogy igen tartanak, méltán is; mert két nagy és hatalmas császár ellen kell hadakozniok, a kik ketten Európából kiűzhetik — de tegyük utána, ha Isten úgy rendelte. Talám már errevalónézve a portán is inkább néznek reánk; mert még most igen rossz renden vannak dolgaink. — Érdemlünk-é egyebet?

CXXVI.

Rodostó, 13. Sept. 1737.

A békeség fel lévén bontva; azért a portának sem lévén szükséges, hogy arra vígyázzon, a mire eddig kellletett vigyázni; erre való nézve a kalmakán egy levelet külde ide egy vezéragától, a melyben tudtára adja a fejdelemnek, hogy a porta kívánja Konstanczinápolyban való menetelét: a porta meg akarván ezzel mutatni, hogy teljességgel való ellensége a német császárnak, és belőllünk ijesztőt akar csinálni. Szegény fejdelem, ha most élne, mit gondolna, és mit csinálna? Mert azt sokszor hallottam szegénytől, hogy nem kívánja a por-

tának a némettel való hadakozását; mert irtózik a törökkel való hadakozástól, és hogy inkább szereti itt halálát, mintsem azt látni, hogy érette rablásokot tegyenek Erdélyben. Elég a, hogy mi bémegyünk, Isten tudja mire. Azt is jó megtudni, hogy új vezért tettek a táboron. Többet nem írok, mert készűlni kell. A mely helyben pedig sok esztendőket töltött valaki, onnét nehezen mozdúl ki. Jó egészséget, néném!

CXXVII.

Konstanczinápoly, 21. Sept. 1737.

Elhagyók, néném, Rodostót annyi esztendők múlva. Kibontakozánk onnét, de hogy? csak herdiburdi módjára. A fejdelem csak kevesed magával indúla meg: de úgy, mintha az ellenség lett volna a hátunkon. Még csak annyi időt sem adott magának, se nekünk, hogy a portékáit elrakják. E talám csak arra való volt, hogy elmondhassa, a mit nékem mondott; «Nem halok én itt meg, mint az apám.» Nem felelék reá, de gondolám, hogy talám még Erdélyben sem. Elég a, hogy tegnap ebédtájban a város mellé érkezvén, egy udvarházhoz vivének. Ott a császár tisztei a fejdelmet megvendéglék. Ebéd után mind a fejdelem, mind mi alánk paripákot adának. Onnét megindúlván pompával kisérék a császár tisztei a szállására, a mely csak egy szőcs háza, de kényesen ellakhatik egy fejdelem benne. A házak mind fel voltak ékesítve az ide való mód szerént a császár parancsolatjából.

Minthogy még itt igen újak vagyunk, azért semmi új dolgot nem írhatok többet, hanem csak azt írom időtöltésért, hogy olyan nagy állatot láttam, a ki felől gyermekségemtől fogvást hallok beszélleni, és kívántam látni. Már ebből észre veszi kegyelmed, hogy az egy elefánt. Ez a nagy állat egérszőrű. A feje olyan, valamint írják. A fülei, valamint az asszonyok legyezője. A szájából kétfelől két vastag fog nő ki, mint a

karom. Azok pedig hosszak, az ételre azok néki nem használhatnak: de az is bizonyos, hogy a természet azokot neki hasznára adta — az is bizonyos, hogy az esztergálosok sok szép drága munkára fordítják azokot. De a mit leginkább csudáltam abban az állatban, — az orrát — de orrnak nem mondhatom, mert az orra végiből jő ki egy olyan fityelék, valamint a pujkának. A pedig hosszabb fél ölnél, és vastag mint a karom. Az úgy hajlik, mint egy korbács — annak a vége olyan, mint egy disznónak az orra, két lyuk megyen fel rajta mind végig, valamint két szivárványon. Azon szívja fel a vizet, mikor iszik, vagy mikor magát mossa, azzal fecskendezi. Azzal ád magának enni — a neki olyan, mint nékünk a kezünk. Ő azzal egy polturát felveszen, ő azzal egy csomó szalmát felveszen, és magát mindenütt legyezi; mert a farkának azt a hasznát nem veheti. A kit pedig azzal megüt, meg vagyon ütve. Egyszóval, nem lehet kigondolni, a ki azt nem látja, hogy mennyi féle hasznát veszi ő annak. A lábai mindenütt egyaránsú vastagságúak, mint az oszlop — vannak olyan vastagok, mint egy embernek a czombja. A magossága 13 arasz volt — de e még csak a kisdedek közűl való. Csudálatos az Isten az ő munkáiban. Elég már arról a nagy állatról beszélleni.

CXXVIII.

Konstanczinápoly, 11. Octob. 1737.

A fejdelem 7-dikben a kalmakánnál volt audientián, a ki is egy paripát küldött a fejdelem számára. Hasonlóképen mindenikünk alá is szépen felöltöztetett lovakot. A csauz pasa[104] jött a fejdelem után, és nagy pompával vitte a kalmakánhoz. Ott csak kevés ideig lévén, egy nyusztos mentét adata a fejdelemre: mi reánk pediglen mindenikünkre egy kaftánt, és azután mindnyájan megcsókolók az ő kalmakáni kezét, és visszátérénk hasonló pompával. Elkezdők a komédiát, mert

itt azt gondolják, hogy mentől nagyobb becsületet tesznek nekünk, a német annál inkább megijed. Én már másodszor látok ilyen komédiát ebben az országban. A theátrumról hogy szállunk le, meglássuk. Gratiánus azt mondja, hogy mihent a czitromból a levit kifacsarják, elvetik — és mikor az ember a csorgóból akar innia, meghajol előtte; de azután hátat fordít neki. Ilyen a világ!

A tegnapi napot nem mondhatom, hogy elvesztettük volna; mert a moldovai és havasalföldi vajdánékot volt a fejdelem látogatni csak kevesed magával. Mindenik reá tudta magát tartani. A fejdelmet megajándékozták — bennünket is egy-egy keszkenővel. Mindenik czifrán volt. Mindenikének pedig a szépségével a férje megelégedhetik. Férfiú cselédjeket igen keveset láttam, de szolgálót mindenikénél nagy sereggel — valamint egy majorháznál a sok tyúk. A való, hogy a mi fejdelmünk igen hideg szemekkel nézte ezeket a görög fejdelemnéket, se a szép tyúkoknak balfelől való gondolatot nem adott; mert még abban az órában is a hideg volt rajta, a mely már egy darab időtől fogvást csaknem mindennap vagyon rajta, és amiolta ebben az országban érkezett, az egészsége teljességgel megromlott. Talám az is okozza a minden kicsidért való haragját. Való, hogy egy szempillantás alatt elmúlik: de minden szempillantásban megújúl. Jó egészséget, néném.

CXXIX.

Konstanczinápoly, 3. Decemb. 1737.

Már ezután, néném, csak a pompáról kell írnom. Ma egy nagyon menénk által, a melyet leírom, ha únadalmas lesz is.

Tegnap a porta tudtára adatván a fejdelemnek, hogy ma audientiája lenne a császárnál, azért ma jó hajnalban a fejdelem hajóra üle az egész udvarával, és a konstanczinápolyi kapu elött kiszálla. A hol már várt ben-

nünket a csauz pasa sok csauzokkal és lovakkal. — A fejdelem a császár paripájára ülvén, mi is más paripákra, nyolcz órakor a császár második kapujához érénk. A fejdelem a lóról leszállván, egy kevéssé a kapu között leülteték. E pedig csak azért volt, hogy megmutassák, hogy a császár kapujánál várakozni kell, akárki legyen a. Egy kevés idő múlva a csauz pasa megjelenté, hogy már bé lehetne menni. A második kapun bémenvén csaknem olyan udvarra találánk, mint az első. Ebben az udvarban pedig jobbkéz felől valának egy csuportban mintegy ezerig való jancsárok — az udvaron pedig vala lerakva messze egyik a másikától ötszáz tál étek. A midőn az udvar közepin valánk, egy kiáltásra a jancsárok nagy zúgással a tálakra rohanának, valamint az ellenségre, hogy ki kaphat el hamarébb egyet belőlle — egy szempillantás alatt egy tál sem marada a földön. A pedig szokás, hogy a császár így megvendégelje a jancsárokat azon a napon, a melyen fizet nékik. A pedig igen rossz jel a császárnak, amidőn a jancsárok nem akarnak futni az ételre. — Balkéz felől pedig az út mellett 12 paripa volt sorjában — mindenikét két ember tartotta ezüstlánczokon, és mindenik gazdagon fel volt ékesítve — kivált a négy utólsó; mindenikének rubintos szerszáma volt, a fejeken toll, és gyöngygyel varrott csábrág rajtok. Ezeknél se szebb lovakot, se czifrábbakot nem lehet másutt látni. — A fejdelem előtt két csauz pasa menvén, a dívánházban bémene. A kalmakán és a több főrenden lévők felkelének, és köszönték, és a szokott helyre leülteték. A dívánház pedig négy szögeletű nagy bolthajtásos palota. A kalmakán a vezér helyett középben a fal mellett ült, a több tisztek kétfelől. A vezér feje felett pedig egy kis ablak vagyon, a honnét a császár mindent láthat és hallhat, de őtet nem láthatják. Azután a szokás szerént olyan embereket hívának bé, a kiknek valamely perek vagy panaszok volt. Ezek egyenként menvén a kalmakán eleiben, supplicátiót adának néki — a supplicátiót felszóval elolvasák — egy-két szóval, arra mit felelt a

kalmakán, a supplicátióra felírták, és a kérőnek a kezében adván a házból kiigazították. Azután más rendbélieket vivének eleiben, azokkal is úgy bántanak. Fél óra alatt húsz személynek elvégezé minden baját és perét. A vezér egy szovával minden törvénykezésnek véget vet, igazságot teszen egy szempillantás alatt akármely nagy dologról, a kit halálra ítél, azt mindjárt viszik akasztani, a kinek a jószágát visszá akarja adatni, a mindjárt végben megyen. — Ezek a rövideden való törvényes dolgok véghez menvén, azt szép dolog vala nézni, azután a palota közepiben három sorjával kilenczszáz erszény pénzt rakának mind bőrzacskókban. Egy kevés idő múlva érkezék a csauz pasa a császár parancsolatjával, a kalmakány eleiben mene az ajtóig, elvevé tőlle a parancsolatot, a fejére tevé és megcsókolá, és helyére üle, és elolvasá. A melyben a volt, hogy fizessen a jancsároknak. Azonnal parancsolá, hogy kezdjenek a fizetéshez. Egy óra alatt azt a sok pénzt mind kihordák nagy renddel és csendességgel. A meglévén, valakik a dívánban ültenek, mindenik eleiben egy asztalt tevének, és mindenik asztalra egyaránsú étket vittek egyszersmind. Legalább mindenik asztalra vittek egymásután húsz húsz tál étket. De azzal az ebéd nem tarta tovább fél óránál, mert a török gyakorta eszik, de keveset egyszer. Egy tálból két-három falatot eszik, azt mindjárt elviszik, mást tesznek helyiben — abból is annyit, és így mind végig, ha száz tál étek volna is. — Edéd után a dívánházban olyan szomorú hallgatás volt egy óráig, mintha senki nem lett volna a házban: noha tele volt. Azután két csauz pasa az ajtóig jövének, a két kadileszkert kiszólították, és a császárhoz vivék. — Egy fertály óra múlva ismét visszájövének a kalmakányért, a ki is felkelvén a kaptán pasával a császárhoz menének. Egy kis idő múlva a fejdelemért is eljövének, és oda vivék, a kire egy nusztos kaftánt adának. Mihent a császár eleiben érkezék, a kit is köszöntvén a császár felelé néki: «Az apád én hozzám sok ideig való hűséggel volt, gondolom, hogy te is fogod aztot követni.»

A fejdelem kijövén a császártól, mi is mindnyájan kaftánban lévén, a második kapun kivűl a császár paripájára üle, a kit is ide ajándékozák; mi is lóra ülvén a szállás felé indulánk. A csauz pasa a fejdelem előtt ment, a szállásig kíséré, és vége lett a komédiának, és ennek a levélnek.

CXXX.

Konstanczinápoly, 16. Decemb. 1737.

Ma megláthatók, hogy miért kap az ember e világon. Az Aesopus mondása mindennap bételjesedik; mert ez a bölcs, ha pogány volt is, de igazat mondott; mivel egyszer azt kérdették tőlle, hogy mit csinálnak az istenek az égben? azt felelé reá: «Hogy minden dolgok csak a, hogy kit felmagasztaljanak, kit megalázzanak — egyiktől elvegyék, a másiknak adják.» E ma megtörténék a vezéren. A ki is a táborról visszátérvén, nagy pompával ment keresztűl a városon. Talám ugyan érzette, mert szomorú ábrázattal láttuk. A Mahomet zászlóját a császár udvarában letévén, a házához alig érkezék, hogy a pecsétet elvették tőlle, és a vezérségből kiiktatták. Mindenit elpecsételték, és a kalmakánt tevék a kerékre, hogy ott üljön, amég lehet. Ennek a neve Mehemet Gyümrühcsi.[105] Még eddig hozzánk jól volt. De még eddig mi sem tudjuk, miben vagyon dolgunk. Ez a vezér fővámos volt — elítélhetni, ha tud-é hadakozni. Ő lássa, csak hozzánk jó legyen. Jó egészséget, néném.

CXXXI.

Konstanczinápoly, 25. Januar. 1738.

A vezér tegnap megizené, hogy három vagy négy nap meg kellene indúlnunk, és hogy ma a vezérhez kellene menni. Oda is menénk nagy vizes pompával; mivel nagy eső volt. A vezér melléje ültetvén a fejdelmet, egy kevés idő múlva kávét adata, és a fejde-

lemre egy nusztos mentét adának, és minket felkaftányozának. E meglévén, a vezér és a fejdelem felkelének, és a vezér a fejdelem kezében adá az ethnamét,[106] a mely levélben a császár erdélyi fejdelemnek üsméri lenni a fejdelmet; a fejdelem is a vezér keziben adá a portával csinált szövetségnek levelét, és elbúcsúzának egymástól — és a nagy esőben megáztatók a kaftánt. Ebéd után pedig a császár harmincz lovat külde a fejdelemnek — a fele szép paripák voltak, a fele közönséges lovak, és ezek mellé egy bécsi hintót hat lóval. Elég a, hogy mi már készülünk a bévett szokás szerént, tudniillik igen szép rendetlenséggel; mert holnapután el kell indúlnunk, vagy akarjuk vagy sem. Azért nem írhatok többet.

CXXXII.

Drinápoly, 5. Febr. 1738.

Kedves néném, mi ide érkezénk úsztatva; mert azt elmondhatni, hogy mindenütt úsztattunk a sárban. De már azt is meg kell mondani, hogy mikor indúlánk ki abból a császári városból. Elvégezvén tehát ott a komédiát az elmúlt holnapnak 27-dik napján, elkészűlvén nagy hirtelenséggel, elindúlánk ebéd után ritka és fényes rendetlenséggel. Mert hogy a portán és másutt nagyobb ítélettel legyenek irántunk, a porta két kapicsi pasával kísérteté ki a fejdelmet a városból. Egy pediglen mindenkor mellettünk fog lenni, hogy gondja légyen az úton mindenre, és egy defterdár,[107] a ki fizessen. Még itt leszünk vagy két nap. Előre ellátjuk, micsoda kedvetlen útazás lesz a miénk, mind az időre, útra, és más okokra való nézve. Itt nagy tisztelettel és becsűlettel fogadták a fejdelmet. Az útban hosszú levelet nem lehet írni, azért elvégezem, és jó egészséget kívánok kegyelmednek.

CXXXIII.

Csernavoda, 19. Febr. 1738.

Mi, Istennek hálá, ide érkezénk tegnap, igen nagy bajjal ; de egészségesen. Tegnap húshagyó kedd volt, de mi még tegnap kezdettük a bőjtöt, és ha mind úgy bőjtölünk, amint elkezdettük, koplalás lesz a vége ; mert semmit sem találtunk. Talám jobb lesz ezután ; mert itt fogunk maradni egy darabig. Útunk pedig igen havas volt — főképen, hogy általjöttünk a hegyeken. Csaknem mindenütt jó bulgár faluk vannak, a hol ennivalót lehetett találni — bort eleget. Már azokban a falukban szalonna elegendő, a mely Törökországban igen ritka liktárium.[108] De elsőben a bulgár asszony előtt keresztet kell vetni, és úgy ád szalonnát : másképen nem adna. Oka ennek az, hogy ha egy töröknek adna szalonnát, azt mások meglátnák, lakoznék érette. Csernavoda igen ocsmán helytt vagyon : de nagy falu, szép házak vannak benne, Fele oláhok, fele bolgárok lakják, kevés török. De gazdag kereskedők vannak itt. Mind inkább Erdélyben kereskednek. A házak mind egyformára vannak építve. Többet is írnék, ha volna mit. Én pedig maradok kegyelmednek.

CXXXIV.

Csernavoda, 5. Martii, 1738.

Talám már az írást el is felejtette kegyelmed. Én még el nem felejtettem, azért azt írom, hogy tegnap érkeztem visszá Bukurestből. A fejdelem Konstantinus vajdát küldött volt köszönteni. Aki is nagy becsűlettel fogadott, és pompával vitete magához. Amég ott voltam, a vajda tartott tisztességesen, és becsületesen is bocsátott el. A Dunán száraz lábbal mentem, és jöttem által. Attól igen féltem, hogy a lábam belé ne sipadjon. Roszszabbúl jártam volna, mint szent Péter. A vezér levele

ma érkezék, a melyben mindenféle ígéretek bővelkednek. Abban a sok biztatások, hogy 30 vagy 40 ezer embert adnak melléje: de abban Tamás vagyok. Végtire azt írják, hogy innét Vidinben kell menni — mire, mivégre? Isten tudja. Csak úgy bánnak velünk, mint a gyermekkel, és vázt akarnak belőllünk csinálni; mert azt gondolja a porta, hogy mihent Vidinben érkezünk, az egész Magyarország és Erdély lóra ül, és hozzánk jő. Talám úgy lehetne, ha az öreg urunk élne. De most, hogy hozzánk jőjön valaki, Isten ne adja: hanem kedet tartsa meg.

CXXXV.

Vidin, 7. April. 1738.

Már azt is végben vittük, hogy ide jöttünk, de postán; mert mi egyébképen nem tudunk járni, ha szinte tíz napig voltunk is az úton. Elég a, hogy az elmúlt holnapnak 27-ik napján szaladánk ki Csernavodáról. Azt nem kell gondolni, hogy az ellenség űzött volna ki, hanem hogy mi mindent szaladva cselekeszünk. Postalovakot mindenütt adának alánk, és a portékánk alá. Azt elmondhatni, hogy a portékánk több pénziben áll már a császárnak, mint magunknak; mert a sok postalovat mind a császár fizeti. Az útunk nem volt unadalmas; mert igen szép földön jártunk — csaknem mindenütt a Duna mellett. A való, egy kevéssé pusztás, mert a faluk is puszták most a hadakozásban. Azt a szép földet mind ráczok bírják, a kik nem igen dolgosok — a fejér nép igen csúfos süveget visel. Tegnap, amidőn két mélyföldnire lettünk volna Vidintől, a pasa három vagy négy százig való lovasokot külde előnkbe, a kik mind czifrák, mind jó paripások valának. A Dunaparton pedig egy kis mélyföldnire a várostól a pasa sátorai fel valának verve. A tihája előnkben jövén a pasa nevével köszönté a fejdelmet, és a sátorok alá vivé, a hol megvendégelé a fejdelmet. Ebéd után a fejdelem a pasa paripájára ülvén nagy pompával érkezénk a városban ágyúdörgések között. Nem a várban, hanem a

külső városban vagyunk szállva. Másszor másról írok, most ez elég.

CXXXVI.

Vidin, 11. April, 1738.

Tegnap a mi főgyenerálisunk megvendégelé a fejdelmet. Úgy tetszik, hogy ezt a pasát méltán nevezhetem gyenerálisnak — ha e nem elég, gubernátornak nevezem, mert a három boncsokos vezér, és legalább hatvan vagy hetven ezer embernek parancsol hadakozás idejében. Az ő pasasága pedig mind szélesebb, mind hoszszabb, mint csaknem kétszer Erdélyországa. Hát az ilyet nem lehet-é híni gyenerálisnak vagy gubernátornak? — Ő pediglen az ő tartományának mintegy örökös ura, mindaddig, valamég ki nem teszik belőlle. A pasa tehát sátorokot vonatván fel a városon kívűl, tegnap 8 órakor oda menénk nagy pompával. A pasa is egy óra múlva nagy czeremóniával oda érkezék, és a maga sátorában letelepedék. Erre jó vigyázni, hogy nem ő várt minket a sátorok alatt, hanem mi őtet; mert a török igen meg tudja tartani a czeremóniát. Egy óra múlva a fejdelem hozzája mene, és a beszéllgetés egy óráig tarta. — Ez a pasa szép ember, vezéri módon termett. Ez örmény volt, azért is nevezték Halvács[109] Mehemetnek. Igen kegyes és okos ember. Való, hogy nem volt hadi ember; mivel a fő harminczadosságból tették pasának. Ebben az országban egyszersmind nőnek fel az emberek az ilyen nagy pasaságra, valamint a gomba. Elég a, hogy most minden órán meg fog innét indúlni legalább ötvenezer emberrel Orsovát lőtetni. A beszéllgetés után a fejdelem a maga sátorában mene, és a tisztjeivel ebédhez üle, a melyet a pasa készíttetett volt — legalább ötven tál étek volt egymás után az asztalon. A pasa a maga sátorában ett. Ebéd után vagy hatvan jó paripással dzsidáztatott a pasa, azután czélt lődöztetett flintákból, azután nyilakkal, a paripáit megjártatta. Mindezeknek vége lévén, öt órakor a vacsorát elhozák, és vacsora után lóra ülénk és haza balla-

gánk. Egy kevés idő múlva a pasa is visszámene a várban. A török vendégség ilyen szomorú vigasság. Ebédre hívott, de velünk nem ett. Azután nem is láttuk. Mikor eljöttünk, nem kívántatott elbúcsúzni tőlle. A nagy török urak így szoktak vendégelni fő keresztényeket, a kik bort isznak.

A belső város nem szép, a külső rút, pusztás és sáros. De a városon kívűl szép térségek vannak. Itt pedig mindennap szomorú állapotokot látunk; mert mindennap látjuk, hogy útczáról útczára hordozzák a rabokot — hol férfiakot, hol leányokot, hol gyermekes asszonyokot. Boldog asszony az olyan, a kit gyermekestől együtt veszik meg; mert sokszor történik, hogy egy az asszonyt veszi meg, más meg a gyermekét — egy órában úgy elválnak egymástól, hogy soha többé essze nem kerülnek. — De a rendes dolog volt, hogy egy török szegény németet akarván eladni, útczáról utczára hordozta, kiáltván: tíz tallér, hat tallér, öt tallér az ára; de senki nem igére semmit is érette. A török szegény lévén, nem hogy a rabját tarthatta volna, de magának sem volt egy polturája is. Haragjában, hogy senki meg nem akarta venni, a kávéházban viszi, ott eladja egy findzsa kávéért. Ilyen olcsó itt a császármadár!

CXXXVII.

Vidin, 9. Julii, 1738.

Mi repülő félben vagyunk; mert innét is szokásunk szerént szaladva kell készűlnünk és megindúlnunk. Kivel, és hová? hallgassad békeséges tűréssel. E holnapnak ötödik napján a vezér Nissza[110] felől ide érkezék nagy sietséggel. Vagyon véle fegyverfogható 80 ezer ember. Minthogy siet, azért a hadát tovább nem nyugosztalja, és ma megindúlunk Orsova felé. Oka ennek a, hogy az ide való pasa már vagyon másfél holnapja, hogy Orsovát megszállotta és lőttette. De már annak vagyon két hete, hogy Königszeg gyenerális eligazította volt alólla, és a várat megsegítette. A vezér ezt meg-

tudván, azért jött ilyen sietséggel erre, és azért is indúlunk ma meg, hogy a pasát megsegítse. Nagy álgyúkot viszen magával, és mident, a mi kívántatik a várvíváshoz. Olyan álgyú is vagyon, a kinek előtte hatvan bival sétál.

Tegnapelőtt a vezér megizené a fejdelemnek, hogy hagyná el Vidint, és menne táborban véle. Elkészűlénk tehát a bévett szokásunk szerént, és a vezér táborára menénk. De hogy menénk? — mert példa nélkül való dolog a mi dolgunk — senkinek közűllünk lova nincsen, se semmi tábori eszköze. Lovakot eleget adott a vezér alánk, de azok postalovak — el lehet ítélni, ha postalovakon kell-é táborban menni? Elég a, hogy mi azokon megyünk, ugyan postán is térünk visszá. De e mind meg lehet a komédiában. Ugyanazért is hurczol oda a vezér, gondolván, hogy ha a táborban leszünk, sok magyarok jőnek hozzánk. De hálá Istennek, egy valamire való nem jött. A kik jöttek, azok a fára való felmagasztaltatást kerülték el. Csak a sok szép szót adják, de nem akarják egyéb hasznunkot venni. Kedves néném, egy kis imádság hasznos volna az olyanért, a ki postalovon táboroz.

CXXXVIII.

Fetislán,[111] 11. Julii, 1738.

A bizonyos, hogy a vezér sem adja a császárnak tudtára nagyobb szorgalmatossággal, hogy hová megyen, és mit cselekszik, mint a melylyel megírok mindeneket kegyelmednek. Úgy tetszik, mintha a kedves nénémnek kellene igazgatni ezt a hadakozást. Legelőször tehát a fővezér megindúla Vidin mellől egész táborával igen jó reggel. Mi is postán utána lépteténk. A megindúlás pedig 9-dikben volt, ide pedig ma 11-kén érkezénk déltájban. Tegnap pedig reá vett minket a vezér, de nem csak minket, hanem az egész táborát. Azt pedig csak ma tudtuk meg. A pedig e szerént mene végben. Tegnap este hat óra után a vezér

megindúla az egész udvarával — sok fáklyákot vittek előtte és utána. Az egész tábor, és mi is azt gondoltuk, hogy azon helyt fogjuk az étszakát tölteni, és hogy a vezér azért indúlt volna meg, hogy étszaka a hűvösön érkezzék Fetislánhoz; mert a török táboron olyan szokás vagyon, hogy a had nem indúl meg egyszersmind a vezérrel. A had már tudja a szálló helyeket, vagy előre, vagy a vezér után indúl meg — az is ki egy úton, ki máson. Mikor pedig a vezér megindúl, egyet lőnek álgyúból. A vezérrel pedig más nincsen, hanem a maga udvara, a mely igen sok, és azok a testőrzők, a kik már mindenkor mellette szoktak lenni. A jancsár aga pedig mindenkor meg szokott indúlni a vezér előtt egy nappal. — A vezér megindúlván tehát tegnap este, amint mondám, amidőn két kis mélyföldnire lett volna a tábortól, taraczkokból lőtetni kezde, és azután flintákból, mintha ugyan ellenség ütött volna reája a Dunán; mivel mindenütt a Dunaparton kelletett elmenni. Arra az egész tábor felzendűl, gondolván, hogy a vezér valamely sajkákra lőtetne. Noha setét volt, de kiki felszedi sátorát, és a vezér után megyen. Egy kevés idő múlva érkezék hozzánk egynehány csauz a vezér parancsolatjából, mondván, hogy indúljunk meg mi is, ha veszedelemben nem akarunk lenni. Elkészülénk tehát nagy sietséggel, és megindúlánk a vezér után a nagy setétségben.

A török táborral nappal is bajos: de étszaka igen veszedelmes; mert annak a rettentő sok rakott öszvére, tevéje, a csak megyen ki egy, ki más úton igen szép rendetlenséggel, és, ha szűntelen az ember magára nem vígyáz, a bizonyos, hogy felüttetik és eltapodtatják. Elég a, hogy ma ebédtájban ide érkezénk az egész táborral. Ma tudók meg, hogy a vezér azért lőtetett az estve, hogy a had hamarébb utána menjen. Mi egyik partján vagyunk a Dunának, a vidini pasa pedig Magyarország felől való parton. Orsova pedig ide csak három óra, most nem lövik. Az utólsó levelemben megmondottam volt az okát. De már ismét

kezdik lőni, mihent a sánczok készek lesznek. Azt mondják, hogy 22-dikén lőtetni fogják. Azt tartják, hogy a két táboron vagyon másfél százezer ember. De ha számlálnák mindazt, a ki kenyeret eszik, kétszáz ezer embernél is több volna; mert itt a rettentő sok cseléd, a sok mindenféle mesterember, a sok kufár, kalmár, kereskedő, valamint egy városban. Egy szóval egy városban annyiféle dolgot nem találna az ember, mint egy vezérnek a táborán — még ötves mesteremberekeknek is kell lenni. A sokféle ételnemű, és más egyéb portékát mind Konstanczinápolyból kelletett a Duna mellé hurczolni. Ítélje el már az ember, ha egy vezér táborát felverik, mit nem nyernek? Csak szekér több vagyon harmincz ezernél — ahoz mindjárt harmincz ezer ember.

A micsoda rendetlenség vagyon, amikor a tábor megyen;* a rend szintén olyan nagy, amidőn helyben vagyon; mert itt nagy a csendesség: gyilkosság, veszekedés, lopás nincsen. De azt itt nem kell keresni, hogy renddel verjék a sátorokot. Útczákot ugyan hagynak, de kiki oda veri sátorát, a hová tetszik — senkinek szabott helye nincsen. — Fetislán pedig egy nyomorú rácz falu. A Trajánus császár híres kőhídja is itt volt — most is még megvagyon egy darab bellőle. A vezér is ott akar fahidat csináltatni a Dunán, a mely ott igen keskeny. Egy szóval azt akarom (mondani), hogy ilyen nagy török tábort láttam. — De úgy tetszik, hogy már mindenről elég tudósítást adván, elvégezhetem levelemet, és csendességgel várhatom a parancsolatokot, hogy hová tetszik kegyelmednek hogy vigyük ezt a nagy tábort, ha megveszszük Orsovát? Addig is maradok — —

* Az eredeti kéziratban, kétségkívül hibásan, *vagyon* áll.

CXXXIX.

Fetislán, 26. Aug. 1738.

Kedves néném, a kegyelmed parancsolatjára Orsovát megvevők. Már most nem berdót, hanem Allát kiáltanak benne. Ez a változás e szerént mene végben: A commendáns látván, hogy a vezér teljességgel el nem szállana alólla, valamég meg nem venné, azt is látá, hogy az ágyúk a kőfalakon igen sok ajtókot csinálnának mindennap. De leginkább a vivé a feladásra, hogy a hada igen betegeskedett; mert a sok nyughatatlanságon kívűl a sziget igen egészségtelen. Tegyük ehez azt is, hogy a vezér kikiáltatta volt, hogy a ki ostomra megyen, annak 25 tallérja leszen. Erre való nézve sok száz jancsár iratá fel magát. Az ilyen hírt, ha megvitték a várban, gondolkozhattak a feladásról. A commendáns megizené 12-kén a vezérnek, hogy küldene valakit hozzája, a kivel végezhessen a vár feladásáról. A vezér Ibrahim Effendit küldé, a ki is mindeneket elvégezvén, 15-kén a commendáns a vezérhez jöve — nagy tisztelettel fogadá — és a vezérnek a várat feladá, a ki is ajándékkal bocsátá visszá. Ugyanazon a napon a jancsárok elfoglalák a várnak egyik kapuját, amég egészen kitakarodik a német belőlle. Ugyanazon estve meglövék örömét a táboron.

A mi hadunk már is kezd oszlani, és talám csak mi maradunk a vezérrel. Az idén nem is tart tovább a hadakozás. A mi dolgunknak is csakhamar vége lesz. A vezér azt izené tegnap a fejdelemnek, hogy készűljön; mert 30 ezer emberrel Temesvár felé mehet. Ma pedig megizené, hogy nem is kell Erdélyről gondolkodni, hanem arról, hogy véle Vidin felé menjünk. Az Isten megoltalmazta édes hazánkot a rablástól. Elég a, hogy holnap innét megindúlunk, és elhadjuk a fekete szalmával, földdel, fűvel, fövénynyel elegyesen sült kenyeret. A vezér megigérte, hogy az úton szemben lesz a fejdelemmel — meglássuk. Ezzel maradok kegyelmednek.

CXL.

Vidin, 1. Sept. 1738.

Már most bízvást elmondhatjuk, hogy vége vagyon a komédiának, és a theátrumról becsűletesen leszállítának, és a vezér minden czeremónia nélkül felada rajtunk. Perditio ex te Israel.[112]

Az elmúlt holnapnak 27-dik napján Fetislánt elhagyók, és a vezér után menénk Vidin felé. Igen kevés had volt velünk. A vezér megizente volt, hogy az útban szemben lesz a fejdelemmel. A vezér, minthogy mindenkor előttünk indúlt meg, kilencz óra tájban megszállott ebédelni; nékünk pedig azt mondották volt, hogy ebéd után szemben lesz a fejdelemmel. Azért utána siettünk, hogy az ebédje után a helyre érkezhessünk. De minthogy a vezérnek semmi szándéka nem volt, hogy velünk szemben legyen, azért csakhamar ebédelt, és amidőn látta, hogy közelítünk sátorához, fogja magát, a hintójában ül, és elmegyen előllünk. E már nem volt tréfa. Azután azt mondák, hogy Vidinnél lesz a szemben való létel. A vezér Vidinhez érkezvén, sokkal előttünk már sátorok alatt volt az egész udvarával. Amidőn mi is közelíténk a sátorokhoz, azt izenik nekünk, hogy most nem lehet szemben velünk; mert rosszúl vagyon, hanem csak tartsuk a ló száját a szálló helyünkre, a mely a Dunaparton volt, a városon túl. Erre csak lesütők a fülünket, látván, hogy micsoda durván bánnak velünk. Micsoda változás! Ennek előtte egynehány holnappal nagy pompával vittek be Vidinben: most pedig még a városon sem akartak keresztűl vinni bennünket, hanem a városon kívűl a kertek között kelleték sokat kerűlni. Végtire a szállóhelyre érkezénk és itt sátorok alatt vagyunk csak magunk, mint a számkivetettek. 29-kén érkezénk ide. Már ezután a fejdelem sem fogja mondani szokása szerént, hogy: «Nagyobb becsűlettel vagyon hozzám a porta, mint az atyámhoz volt.»

Ma ebéd után azt izenék, hogy a fejdelem szemben

lehet a vezérrel, csak menjen hozzája. De egy kevés idő múlva ismét azt izenék, hogy nem lehet; mert a feje fáj. Nem akarásnak nyögés a vége. Tegnap pedig innét jó reggel megindúla az egész udvarával, és ide hagya bennünket. Már itt meddig leszünk, télre hová visznek, Isten tudja. De azt tudjuk, hogy a fejdelemnek az egészsége igen rossz renden vagyon. Soha nem is volt egészséges, amiolta ebben az országban jött. De kivált egy darab időtől fogvást igen sárgódik. A harag pedig igen árt egészségínek. Jó egészséget kívánok kegyelmednek.

CXLI.

Vidin, 4. Octob. 1738.

E sem igen nagy vigasztalásra való levél lészen, se semmi hírt nem írhatok a nénémnek. Mit is írhatnék, mikor senki felénk sem jő — mintha csak mi volnánk Törökországban. A mi táborunk elég hosszú, de igen keskeny. Vagyunk mindenestől másfél százan. De most minden órán fő nélkül maradunk; mert a fejdelem igen rossz állapotban vagyon, szűntelen való forróságban. Az ábrázatja vész, a teste vastagodik, e nem jó. De ő a felől csak múlatná magát, ha volna kivel, és mivel. És csak örömest el akarná titkolni nyavalyáját, orvosságot nem veszen, hanem a ki való járással akarná magát meggyógyítani. A minap a borbélyok és a doktorok tanácsok ellen hajóra üle, és messze lementünk a Dunán. — De amikor visszájöttünk, kétszer is elájult. Nem is gondoltuk, hogy életben érkezik haza, négy embernek kelletett a hajóból kivenni, és a sátorában vinni. A nyavalyának nyughatatlansága miatt már egynehány naptól fogva a sátorát messze verette a többitől. De ott sem maradhatott, hanem a mí sátorunk mellé vettetett ágyat. Estig ott feküdt, estve a maga sátorában visszá akarván menni, maga nem mehetett, hanem négyen vitték. Amint vitték volna, elájúlt. Én azt gondoltam, hogy megholt, és a kiáltásomra magához tért. — Azoltától fogvást mind nagyobbodik rajta

a forró hideg. A hús mintegy hull rólla. De a harag el nem hadja, a melyet mind a természetnek kell tulajdonítani, mind pedig annak, hogy nehéz néki, hogy olyan á lapotban látja magát lenni. Mi nékünk készülnünk kell. A vezér egy agát küldött ide, hogy hajókot rendeljen; mert a Dunán megyünk le Oroszcsíkig.[113] Onnét Csernavodára telelni. Két nap múlva megindúlunk. Azért a leveleket arra kell igazgatni, és az egészségre vígyázni.

CXLII.

Oroszcsík, 14. Octob. 1738.

Itt vagyunk tehát, minthogy innét írok, annyi sok irtóztató veszedelmek között is. De a nemes vér vagy veszt, vagy nyér, de próbál. Mindazonáltal ide érkezénk szerencsésen. Hol az ellenség hátán, hol egynehány ezer között kelletett eljőnünk, de mégis borbélyra nem volt szükségünk. Meg kell tehát mondani azt a nagy veszedelmet. Nem nagy veszedelem-é, a midőn annyi sok ezer viza között kelletett elmennünk. Hátha felfordították volna a hajónkot?

Elég a, hogy ezen holnapnak 6-dik napján mind hajóra ülének a bújdosó urak, úgymint: Csáky úr, Zay úrfi, Ilosvai, Pápay, Dászti, ez olosz, Pázmány uraimék, és magam. A fejdelmet pedig igen nyomorúlt állapotban tevék a hajóban, és nem akará, hogy egyikünk is lenne véle a hajójában, a melyet mi nem igen bántunk; mert nagyobb múlatsággal vittük végben a vízi utunkot. A bizonyos, hogy gyönyörűséges dolog jó társaságban, mint mi voltunk, a Dunán lemenni; mert minden két óra múlva nagy szép szigetekre találtunk, és némelykor meglehetős városok mellett mentünk el. A városok pedig mind Törökország részén vannak. A híres Nikápoly a többi között volna legszebb, de igen ocsmány helyre vagyon építve. A várossal általellenben szakad a Dunában az édes Olt vize. Csak azt sem láthattam suhajtás nélkül; mert olyan édes

hazából foly ki, ahonnét 31 esztendőtől fogvást vagyok kirekesztve.

Minthogy veszedelmes volna étszaka járni, azért minden estve kikötöttünk valamely sziget mellé. Gyakorta a szigetparton csak a tormához kötötték a hajót; mert olyan vastag gyökerek vannak, mint a szekér rúdja. Ha megreszelik, sárga, és jó, ha mindjárt eszik: de ízetlen, ha egy keveset áll reszelve. Vérontás is volt; mert kivált Havasalfölde részén való szigetekben csaknem mindenütt találni sertéseket. Vadok, vagy szelídek, nem tudom; mert azok örökké a szigetekben laknak csak maguk — talám gazdájok is lehet. Elég a, hogy egy szigetben kettőt megöltünk. Jól laktunk, míg bennök tartott. De mennyi átokkal ettük? mert a főhajósunk török volt. Eleget mondotta, hogy megszeplősítettük a hajóját. Mi azt csak nevettük, ő néki pedig csak kelletett nyelni a zsíros füstöt. A micsoda jó muzulmán volt, talám el is adta azután a hajóját azért, hogy tisztátalanná lett volt a disznóhústól. Tegnap, úgymint 13-kán, ide érkezénk szerencsésen, Istennek hálá. A fejedelem már ide érkezett volt igen nyomorúlt állapotjában. Innét már csakhamar Csernavodára megyünk. Ezzel maradok.

CXLIII.

Csernavoda, 7. Nov. 1738.

Én, ha a kedves néném levelét nem veszem is, de csak írok. Legalább abból megláthatja kegyelmed, hogy még élek. De hogy lehetne kegyelmed levelét vennem, amidőn soha egy helyben nem maradunk. Hol a vizen, hol a földön, hol az áerben járunk. De bárcsak valamely jóról, és ne csak mindenkor a nyomorúságról kellene írnom.

Az elmúlt holnapnak 19-dik napján indúlánk meg Oroszcsíkról. Három vagy négy óra múlván ide is érkezénk rossz állapotban. De a fejdelem végig meg akarja tartani a természetit. Három vagy négy nap múlva, hogy ide érkezénk, mindenikünket eltilta magától,

még a borbélyait is. Való, hogy itt pestis vagyon, de az orvosokot ugyanazért kelletett volna maga mellett megtartani. A körülötte lévő cselédeket is elküldötte szállásáról. Csak éppen egy kóborló doktort, a szakácsot, egy szökött olosz muskatérost, és két asszonyt tart maga mellett. Ezekből áll az udvara. Ezek pedig olyan személyek, a kiket nem üsmért ennek előtte egynehány nappal. Lehet-é az ilyenekre bízni életét? A minap étszaka úgy volt, hogy a kik mellette vannak, azt gondolták, hogy megholt. Mindjárt hozzám futottak megmondani, hogy halálán vagyon. De, hogy meg ne haragítsam, nem mentem eleiben. Csak azt feleltem, valamint Esther: «Ha csak a király nem hivat, nem merek eleiben menni.» A török tisztek látván, hogy nem helyesen cselekedném, megizenék a fejdelemnek, hogy venne valakit közűllünk maga mellé. Ha halála történnék, legyen valaki mellette. Erre való nézve megizené nékem, hogy legyek mellette. Azért már egynehány naptól fogvást mellette lakom. A borbélyokot mintegy kételen maga mellé vette, a kiknek tanácsok és akaratjok ellen, mintegy bosszúból eret vágata magán. Egy szóval, a micsoda állapotban vagyon, nem hiszem, hogy innét kimenjen. Ezzel maradok.

CXLIV.

Csernavoda, 10. Nov. 1738.

Kedves néném, végét érők Rákóczi Józsefnek. Már régtől fogva láttuk, hogy úgy lesz mint a gyertya. — Tegnap igen nagy gyengeséget érezvén, meggyónt és communicált, a testamentumát megcsinálta. Mára virradóra a forró hideg igen nagy lévén rajta, ma annyira elnehezedék, hogy a gyertya már vége felé volt. Mindazonáltal jól beszéllt tizenegy óráig, noha már a szemei elhomályosodtak volt, úgyannyira, hogy csak a szováról üsmért meg mást. Tizenkét órakor a szova elállott, és igen nagy forróságban volt, és csak a jajgatásáról vettük észre, hogy szenved. Két órakor délután a

pap fel akarván néki adni az utólsó kenetet, amidőn az imádságot elkezdé, az Istennek adá lelkét — 38 esztendős korában. Az Úr irgalmazzon néki. — A testet felbontották — a mája mód nélkül megdagadott volt. A testet egy pinczében tétettem — mindaddig ott lesz, míg válasz jön a portától. A testamentumban azt hagyta, hogy az atyja mellé temessék, de nem hiszem, hogy megengedjék.

Ebben a fejdelemben a mi fogyatkozás volt, nem a természettől volt, hanem a neveltetéstől. Esze szép volt, szíve jó. De a haragról soha meg nem intették. Noha a mindjárt elmúlt, de gyakorta jött elé. Se azt néki nem tanácsolták, hogy kívánja magát szerettetni másokkal. Egy szóval, ha az atyja nevelhette volna, mind más természetű lett volna. Most ez elég, másszor másról.

CXLV.

Csernavoda, 15. Decemb. 1738.

Nem kétlem, kedves néném, hogy már vetted levelemet, a melyben megírtam, hogy ismét fő nélkül maradánk. De nem sokára szükségünk nem lészen főre; mert minap is eltemetők egy atyánkfiát és a mennyin már maradtunk, egy szilvafának is elférünk az árnyékában. A ki minket teremtett, annak legyen meg akaratja rajtunk. Ő minket példáúl tett az egész nemzetünknek, és boldogok azok, kik tanulni fognak rajtunk, kik az országgal együtt tartanak, és a kik füsthöz hasonló okból el nem hagyják nemzeteket és örökségeket. Adja Isten, hogy soha senki bennünket ne kövessen, és irtózva halljon beszéllni a mi hosszas bújdosásunkról.

De, kedves néném, mink voltunk-é első példák? Bizony nem. Mí tanultunk-é másokon? Nem. Mások fognak-é tanulni rajtunk? Nem. De miért? Mert mindenkor egyféle okok vezették, vezetik, és vezetni fogják az embereket az olyan állapotra, mint a melyben mi vagyunk. Hanem csak a lészen szerencsésebb, a kit az Úr mintegy fogságban tész a maga jószágában.

Mert én nekem soha semmi egyéb okom nem volt hazámot elhagyni, hanem, hogy igen szerettem az öreg fejdelmet. Noha a mennyei Atyám előtt más okból kelletett elhagynom. Imádnom is kell rendelésit.

A minap érkezék ide egy vezér aga, a császár és a vezér leveleivel, a melyekben szép igéretek vannak. — Mindeddig a szegény fejdelemnek rendelése szerént minden jószága kezemnél volt, de ennek előtte egynehány nappal a porta parancsolatjából a török tisztek ide gyűlvén, mindent felírának, kezekhez vevék, és elpecsételék. Én is elhagyám a szállást, és más szállásra menék. Ilyen a világ! És a mit gyűjtöttél, kié lészen? Ezzel maradok.

CXLVI.

Csernavoda, 1. jun. 1739.

Az elmúlt holnapnak 14-dik napján visszáérkezék ide a porta parancsolatival a defterdár. És minthogy a porta arra szabadságot nem adott, hogy a szegény fejdelem testét Konstanczinápolyban vigyék, azért tegnap estve egy görög templomban eltemetők. A kit is az Úr Jézus állítsa jobb keze felől az utólsó napon.

Itt most minden órán az apostolok eloszlása lészen. A parancsolatok elérkeztek. Csáky úr Vidin felé fog menni, Zay úrfi Kocsinban, én pedig Jásziban: de mi ketten együtt fogunk járni egészen Jászig. Innét Bukurestre megyünk, és onnét, keresztűl és végig Havasalföldin, Moldovában. Innét pedig megindúlunk négy nap múlva; mert a fermánunkban [114] a vagyon feltéve, hogy egy órával előbb indúljunk meg. Mert itt nem teszik azt a parancsolatban, mikor valahová küldenek valakit, hogy siessen, hanem egy órával előbb indúljon meg, mintsem kellene, és egy órával előbb légyen ott, ahová küldik. Elég a, hogy ha Erdélyt meg nem láthatom is, de a köpönyegit meglátom; mert az erdélyi havasok mellett megyünk el. Ha Zágonban sert nem ihatom is, de iszom a Bozza viziből — köszöntöm ezeket a kegyelmed nevivel is.

Úgy tetszik nekem, hogy elég bőséggel adtam kegyelmednek tudtára a szegény fejdelemnek minden dolgait, és életinek végit. Már itt két Rákóczit temeténk el — a harmadikat Isten éltesse — a nem eszik török kenyeret.

Minek előtte ezt a levelet elvégezzem, és az íráshoz való szerszámimat elrakjam, lehetetlen, hogy egy kis nevetségre való históriát ne írjak — elég szomorúságra valót írtam. Elég a, hogy nálunk szökött német muskatérosok is vannak, a kiknek az erszények igen lapos lévén, a vizet is megúnván, nem tudták, miképen ihassanak bort, mert pénzek nem volt. Azért tanácsot tartottak egymás között, hogy miképen ihassanak bort pénz nélkül. Egyik a szomjúhozó gyűlésben mondá a több tanácsoknak: Csak azt cselekedjétek, a mit én mondok, és lesz borunk. Elküld tehát négyet a többi közül ásóval és kapával. Ezek estve későn egy görög papnak a kapujához mennek, ott igen kezdik ásni és hánni a földet, mintha sírt ásnának. A pap meghallván, hogy dolgoznak a kapuja előtt, kimegyen, és kérdi tőllök, hogy mit akarnak? Azok felelik, hogy egy holtat akarnak eltemetni. A pap inti, hogy másutt temessék el: de ők csak ásnak keményen. A pap gondolkodik, és kérdi tőllök, ha pestisben holt-é meg az az ember? Ők felelik: hogy abban. A pap azon megijed, és mondja: Barátim! csak ide ne temessétek, inkább három veder bort adok néktek. De azok csak ásnak. A pap négyet igér, azután ötöt. Mikor az alku megvolt, a pap hátra néz, és látja, hogy hozzák a halottat egy deszkán. Arra annál inkább megijed, és a kapuján belől nézi, hogy mint megyen végben a temetés. A muskatérosok kiáltják néki, hogy ha az öt veder bort megadja, a halottat tovább viszik. A szegény pap megigéré, csak megmenekedhessék. Ezek is mindjárt bémennek, és az öt veder bort kihozzák. A pap is utánok megyen, hogy lássa, hogy elviszik-é a halottat. De micsoda csudálkozással látá, hogy a halott felkelvén, legelőször is ő kezde innia a borból. A szegény pap nem tudta, ha haragudjék-é,

vagy nevesse, mint megcsalták. Kedves néném, már ezután Moldovában kell a leveleket igazgatni, és úgy nem kell tenni, mint egy olyan úri asszony, a ki se nem írt, se nem olvasott, se nem varrott azért, hogy szégyenlette az oculárét feltenni. Én pedig maradok kedves nénémnek.

CXLVII.

Csernavoda, 4. Junii, 1739.

Csak annak örűlök, édes néném, hogy egészséges vagy. Itt most minden órán eloszolnak az apostolok, ki napnyugot felé, ki éjszakra. A fermányok elérkeztenek, a melyekben olyan rendelés vagyon, hogy gróf Csáky úr a nem okos, hazájokot elhagyó magyarokkal Vidinben menjen — a ked édes, jó és szép szolgácskája pedig Moldovában iromtat — Zay úrfi pedig Kocsinban: de együtt járunk Jászig. Kérdje ked, ha bánom-é ezt a rendelést? Azt felelem reá, hogy nem. A fermányinkban pedig azt parancsolják a két vajdáknak, hogy becsületesen fogadjanak. A postafermányunkban pedig a van feltéve, hogy egy órával előbb indúljunk meg, mintsem kelletnék. Ez a cancellaria szokása; mert itt nem teszik, hogy hamar indúljon, vagy siessen, mikor valahová küldenek valakit; hanem azt írják a fermányban, hogy egy órával elébb indúljon meg, és egy órával elébb legyen ott, mintsem kelletnék. Én ezt jó mondásnak tartom. Én nekem már ne írj néném, valmíg Jászból nem írok. De akkor egy órával elébb kell írni, hogy vehessem elébb egy órával. Én pedig még Bukurestről is fogok írni. Mi jó vagyok én: de ked is jó.

A szegény fejdelem azt hadta volt, hogy az apja melllé vigyék temetni, de azt meg nem engedték, azért ennekelőtte egy nehány nappal eltemetők estve egy görög templomban. Az apja felől elmondhatom, valamint egy régi nagy ember felől mondották volt: «Hogy ha született, bár soha meg ne holt volna»; a fia felől pedig, hogy ha a nyomorúlt világra nem jött volna, semmit nem vesztett volna rajta. Mert szegénynyel úgy bánt a

vezér, valamint a gyermekkel, noha már negyven esztendő felé jártunk. Csak a sok szép szót és igéretet adták a külső dolgok iránt: mert, a mi a belsőket illeti, arra nem lehetett panaszunk; mert elegendőt adtanak — a sok szép paripát, a sok szép szerszámot. És nyolczvan tallér egy napra csak elegendő, hogyha tudtunk volna abból élni, és megfelelni a méltóságnak. De semmiben nem tudtunk magunknak segíteni — a tanács pedig nem kellett. Sok dolgokra esze szép volt szegénynek, de igen rossz neveltetése volt. És nem szeretett semmit is tanulni; mert nem szokta meg a tanulást. Az ész pedig tanulás nélkül csak olyan, mint a mely föld parlagon áll. Más országban talám inkább mehetett volna valamire: de éppen nem erre való volt. Minden magaviselése, szokása ellenkezett az itt való nemzettel; mert sohult úgy nem vígyáznak az emberek magaviselésire, mint itt. Ha pedig a nemzetit nem szerette, azt nem kell csudálni; mert olyan helyt neveltetett, a hol gyűlölik a mi nemzetünket. De kivált bennünket, a kiket az apja szeretett, éppen nem kedvelhetett. Elég a, hogy minden élete és dolga szegénynek ebben az országban csak olyan volt, mint a szalmatűz.

Azért ne beszélljünk többet felőlle — az Isten irgalmazzon szegénynek — hanem arról beszélljünk, hogy nekem készűlnöm és rakodnom kell; mert holnap vagy holnapután innét elillantok. És ha magát Erdélyt meg nem látom is, de a köpönyegit meglátom; mert az erdélyi havasokhoz nem messze megyek el. Néném, neveddel is köszöntöm őket. Nem gondolom, hogy a Bozzára menjek kaszáltatni, de bosszúságra iszom a Bozza viziből. Minthogy minden írószerszámimot elrakom, azért a levelet is elvégezem. De engemet el nem kell felejteni, és az egészségre kell vigyázni. De írni is kell, és úgy ne tégy, mint egy úri asszony, a ki se nem írt, se nem olvasott, se nem varrott soha is — azt pedig csak azért, mert szégyenlette az oculárét feltenni.

CXLVIII.

Bukurest, 11. junii, 1739.

Meg kell tartani mindenkor az igéretet; mert az igérettel adóssá teszszük magunkot, és az adósságot meg kell fizetni, akárminémű dologból álljon a — példának okáért, ha egy csókból állana is, de meg kell fizetni. Éppen a csókról kell nekem most beszéllnem, amidőn még innét hetven órára kell ügetnem. Hátha még valamely keringő embertelen katonák bépólálnak, és úgy visznek bé Erdélyben. A nekem rossz táncz volna. Itt bennünket nagy becsülettel fogadtak a városon kívül — egy klastromban az ebéd készen várt bennünket — a vajda a secretáriusát küldötte elõnkbe — ugyan az is vendégelt meg a vajda részéről. Ebéd után pedig a Mariászá voda[115] hintójában mentünk bé pompával a városban. Én is ott kezdem el, a hol végezni kellene, mint a ki elsőben elvette az atyjafiát, és azután kért szabadságot. 5-dikben indúlánk meg Csernavodáról jó társaságban, Pápay János sógor, a ki gyógyíttatni jött ide magát, Zay úrfi, s magam, mert magamot el nem kell felejtenem. Tegnap a vajda hintaját küldötte utánunk, és szemben voltunk véle — csaknem egy óráig voltunk nála. A szeme kancsal, de az esze nem a; mert elegendő van neki, ha szinte görög színű is. Mert a görögöknek másféle színű az eszek — nem mondhatni teljességgel hogy fekete, de igen barna; mert mindenkor azon van, hogy csalhasson meg másokot. A vajdának a városon kívűl kertje, háza vagyon — ott voltunk szemben véle. Ugyan maga is ott vagyon táborban — hát nem kell-é a káposztát őrízni? Nappal házban vagyon, étszaka a sátorban hál; mert mikor a vezér táborban vagyon, a vajdáknak is táborban kell szállani, ha szinte a káposztáskertben is, és addig mind ott kell maradni, valamég a vezér táborban vagyon. — Már mi nekünk a vajda egy hintót is adott, postalovakot és szekereket, azért Isten segítségivel innét elébb megyünk holnap. Egynehány oláh katonát is adnak mellénk, hogy

kísérjenek; mert, hogy megőrizzenek, azt nem gondolom. Mégis hírt visznek a vajdának, ha elfognak. Itt semmi egyéb hír nincsen, hanem tegnap ment itt el egy muszka követ. A vezérhez megyen. Könnyű elítélni, hogy a békeséget járják. Gondolom, hogy itt is reá ropják. Soha, édes néném, nem kelletett úgy vígyázni az egészségre, mint most. Inkább több fizetést kell neki igérni, csak el ne menjen; mert én az enyimnek pitesdi bort kell adnom — mely nagy büntetés!

CXLIX.

Jász, 21. Junii, 1739.

Ide érkezénk mi, édes néném, szerencsésen. Foksánig úri módon jöttünk a vajda hintójában. Talám még a legelső havasalföldi vajdáé volt. Akármicsodás volt, de hintó volt, Foksántól fogva eddig nagy nyúgodalommal koczogva; mert mindenütt hatalmas rossz postalovak vannak. De micsoda gyönyörű utazásunk volt! Az időről nem szóllok; mert mindenkor essők voltak — kivált Moldovában olyanok voltunk, mint a megázott kakasok. De micsoda szép térségeken, micsoda helyeken megyen az ember Bukuresttől fogva egész Jászig, hogy a szem bé nem telhetik! Micsoda kár, hogy ezek a szép és jó földek pusztán vannak; mert két nap alatt egyszer ha találtunk valamely lakóhelyre. Én soha annál szebb földet nem láttam. Gyönyörűség volt a mi útazásunk, és egy menyaszony gyönyörűséggel járhatott volna velünk; mert Bukuresttől fogva Jászig csak a sok külömbkülömbféle szép virágon járt volna — mindenütt a mezők bé voltanak terítve virágokkal, hogy csak a szegfűre és a tulipánra léptek a lovaink. Egy szóval mindenütt virágos kertben jártunk. De mit mondok? mert nincsen olyan kert, a kiben annyi sokféle virág legyen. Hátha még az az elmúló gyönyörűségünk nem lett volna megelegyítve a félszszel; mert attól is kelletett tartanunk, hogy valamely tévelygő jó magok [116] reánk ne üssenek. Megmutathattuk volna a török csá-

szár fermányát, de tudom, hogy ők arra nem hajtottak volna, és, ha csak erővel is, Lobkovicshoz [117] vittek volna ebédre. Mi pedig éppen nem óhajtottuk azt a becsületet. A mi őrzőink pedig, ha valami lovast láttak, mindjárt az erdőt tekintették.

Elítélheted néném, micsoda suhajtásokot bocsátottam, mikor az édes hazám havasi mellett mentem el. Örömest bémentem volna Zágonban, de az Úr béfödözte előttem az oda vivő útakot; mert az egész föld övé. Tegnap másfél mélyföldnire a várostól találók elől a vajda secretáriusát, a ki is köszöntvén bennünket az úr nevével, azután a vajda hintójában helyheztetők magunkot, és pompával menénk a városban, és a szállásunkra. Ma reggel a vajda megizenvén, hogy szemben lehetünk véle, és a hintóját küldvén érettünk, nagy czeremoniával fogada bennünket — sátorok alatt; mert ez a vajda is táborban vagyon. — Majd másfél óráig voltunk véle. Inkább is tudja e magát alkalmaztatni az idegenekhez — nem is kell csudálni; mert a portán főtolmács volt. A beszéllgetés után visszávivének szállásunkra. Ezek most így fogadnak bennünket; mert meg vagyon parancsolva nekik: de maholnap reánk sem néznek. Ilyen a görög, főképen, ha csak egy arasznyira is felemelik a földtől. Ha a közönségese meg vagyon spékelve kevélységgel, hát ligora[118] hogy ne volna, amidőn egy országnak parancsol? — A muszkák közelítnek Moldovához. Most ezeknél többet nem írhatok — másszor másról. Maradok a jó nénémnek, ha egészségire vígyáz, jó szolgája.

CL.

Jász, 22. Julii, 1739.

Már egy holnapja, hogy únadalommal töltöm az időt ebben az ízetlen városban csak egyedűl: mert Zay is már régen elmene Kocsinban. A vajdánál egynehányszor voltam. De a miért ide küldöttek, a, látom, hogy csak hejában való lesz. Az únadalomra pedig minden-

nap elég alkalmatosság adatik; mert ezek a boérok[119] olyanok, mint a medvék az idegenhez. Nem tudom, hogy természetből cselekszik-é, vagy pedig nem mernek az idegenekkel társalkodni: de igen vadok. Voltam már egynehánynál, a kiknek kétfejű sas a czímerek — mert ezek mind a Cantacuzéna familájából mondják magokot — talám még a gazdám is abból való, megnézem a czímerit, noha szabó. — Hogy itt valaki az idegenhez menne, ebédre híná, amint szokás az emberek között, azt nem kell várni ezektől a medvéktől. Én is feltettem, hogy egyikhez sem megyek. Mikor a vajdához megyek, reám hintik a Mariászá nevet; mert látják, hogy a vajda mint van hozzám. De azon kívűl úgy vagyok itt, mintha csak én volnék egyedűl a városban.

Még eddig senkinek annyi barátságát nem tapasztaltam hozzám, mint az idevaló érseknek. Mikor hozzá megyek, igen örömmel lát, és hogy megmutassa hozzám való jóakaratját, egynehányszor már holmi ételnémű ajándékot küldött, olyat, a mi itt ritka a városon. Azt én igen kedvesen vettem tőlle, nem az ajándékját, hanem hogy jó szívvel vagyon hozzám; mert én nekem itt olyan asztalom vagyon, hogy tíz emberrel többet tarthatnék, mint amennyi van. Mégis az a szerencsém, hogy egy olosz páter vagyon itt — azzal eszem, és beszéllek; mert ha a nem volna, soha se tátanám fel a számot, hanem mikor eszem. Ha korcsomára volna kedvem elmenni, ott eleget beszéllgethetnék az oláh papokkal; mert itt a korcsomákon minden hordó mellett vagyon legalább tíz pap, és aztot úgy veszik körűl, valamint egy halottat. Mindezekből el lehet ítélni, hogy nem kopik a nyelvem a beszédben. Hadd koptassam tehát a pennámot az írásban; mert arra elég időm vagyon, és a beszéllgetés gyanánt legyen.

Beszéllgessünk hát mind a városról, mind az itt való állapotról egy keveset. A város dombon vagyon, de elég szép helytt. De a vizet messzünnen kell hordani a lakosoknak. Öt vagy hat rongyos klastrom cselekszi,

hogy Jászt városnak lehessen mondani; mert másként a benne való házakért csak falunak nevezhetnék. A kereskedést a zsidók és az örmények tartják. Hogyha pedig itt állandó vajdák volnának, és olyanok, kik az ország hasznát keresnék, igen nagy kereskedést lehetne itt felállítani — sokkal könnyebben, és nagyobbat, mint Bukurestben. Hová lehet szebb és jobb föld, mint itt vagyon? Valamit a föld teremt, az itt mind több és jobb, mint másutt — mindenféle mezei és kerti vetemény. Hol lehet szebb marhákot látni, mint itt? Hol lehet olyan jó ízű tehénhúst enni? És a borát akármely asztalra felvihetik — a gotnári bort a konty alatt is kényesen és gyönyörűséggel megcsemcsegethetik. De a lakosok olyanok, mint a vadállatok: a gyönyörű szép és jó földet pusztán hagyják, és az erdőkben laknak. Itt a boéroknak számok igen kevés — ha tizen vagy tizenketten vannak olyanok, a kiket uraknak lehetne mondani, a többit számban sem veszik. Való, hogy a török birodalma alatt vannak, de bezzeg a görög igája alatt vannak. A nagyobb, hasznosabb, fő és alacson tisztségeket a görögök bírják. A fejdelem mindenkor görögből lévén, kedvez a maga nemzetinek, és azoknak inkább hiszen, és azt cselekszi a boérokkal, a mit akar. Csak mostanában is kicsoda itt a fő hekmány, a ki az egész hadaknak parancsol? Egy gazdag görög szőcsnek az öcscse, és előtte térdet, fejet kell hajtani a több boéroknak.

De mi közöm nekem mind ezekhez, amidőn nagy únadalommal kell enni a kenyeremet, és innia a gotnári bort? Itt mindennap a sok rossz hír: a muszka közelít Kocsinhoz, mindenek félnek és készűlnek. Az Isten viselje gondomot — ő tudja, mi okért hozott ide. A minap egy muszka követ ment itt által — a vezér táborára megyen. Én is a vajdánál voltam, elbúcsúztam tőlle; mert tegnap nagy pompával mene ki innét az egész hadaival. De micsoda had? Nem is mondhatni hadnak, hanem csak szőllőpásztoroknak. Egy pasa van véle, talám 40 vagy 50 emberrel. Mind egész hada

volt talám, bővön számlálván, másfél ezer ember. Legutóljára vitték a faltörő álgyúkot, a melyeket szükségben dióval is meg lehet tölteni. Ezek így mind kitakarodának, és ide hagyának. Már lássam, akármit csináljak. Azt tudom, hogy a vajda jó rendelést tett felőllem, és a kalmakánokra bízott; mert itt három kalmakánt hagyott helyében, a kik három idevaló főurak — az egyike közűllök a cancellarius. Ezek meg nem oltalmaznak minket. Úgy lehet, hogy Csíkból reánk üthetnek, és egy étszaka az ágyban találnak. Olyan öltöztetőkre nincsen szükségem. Maradok édes nénémnek szolgája.

CLI.

Jász, 23. Aug. 1739.

Itt, édes néném, ebűl vannak a dolgok. Amiolta a vajda elment, szűntelen való zenebona a városon. Minden készűl, rakodik, szaladófélben vagyon. A boérok már régen az erdőkre küldötték feleségeket. Kivált amiolta a muszka tábor általjött a Neszteren, azolta nagy félelem van itt. A vajdának a két fia is elillanta innét. Ilyen felbódúlt állapotban magam sem tudom, mit csináljak. Legkisebb zörgést halljak, azt gondolom, hogy a kozákok az udvaromon vannak. A kalmakánok gyakorta jőnek hozzám, biztatnak: én meg azon kérem, küldjenek el innét; mert ők, ha valami történik, akkor ülhetnek lóra, amikor akarnak: én nekem pedig három vagy négy cselédem vagyon, és nincsen több egy lovamnál.

Itéld el, néném, micsoda állapotban vagyok: csak amiolta ezt a levelet írom, háromszor hagyatta el vélem a gazda asszonyom, mondván: hogy már a városon vannak a kozákok. Eleget biztatom, de magam is azt akarnám, hogy ne volnék itt. Reggeltől fogva estig itt csak a kozák hír. Itt most egyéb litánia nincsen, hanem: A kozákoktól szabadíts meg Uram minket. Szűntelen küldök a kalmakánokra, hogy küldjenek el innét — ők szűntelen biztatnak, hogy gondjok lesz reám. De én

szüntelen való nyughatatlanságban vagyok, és ilyenben soha nem voltam. A legnehezebb: senki nincsen, a kivel egy szót szólljak. Bár csak lehetne vagy írni, vagy olvasni, de nem lehet — szüntelen való lárma a kapum előtt. Meg nem indúlhatok magam erejivel, nem is lehet addig, amég a vajda maga nem mondja. Itt lenni pedig e megrémült nemzetség között, egész nyomorúság. Nincsen jobb, mint Isten keziben ajánlanom magamot. Ennek a holnapnak az elein mene itt el a vezér postája Kocsin felé, a ki viszi a hírit, hogy a németeket megverte a vezér. Ha ez igaz, elmondhatni, hogy az Isten ujja vagyon itt. Tegnap meg más posta hozá hírit, hogy Belgrádot megvették. Ezek mind nagy hírek. Arra felé az Isten győzedelmet ád a töröknek. Erre felé szaladni kell a muszkától. Tudja Isten, mindennek mint kell lenni: ő aláz, ő magasztal. Elég a, hogy én szívesen kívánnék innét elrepülni. De minek előtte elindúljak, írok csak azért is, hogy megtudjad néném, hogy azok a veszett kozákok el nem vittek.

CLII.

Jász, 3. Sept. 1739.

Itt csak a kozákokról kell írnom, mégis csak a kozákokról; mert soha nagyobb rémülést nem lehet látni, mint itt van. Kiváltképen amiolta a törököket megverék, már a muszka is Kocsinnál vagyon, valóságoson lehet tartani a kozáktól. Szüntelen tele is vannak most is a templomok, de nem azért, hogy imádkozzanak, hanem azért, hogy a nép minden portékáját a templomokban hordja. A vajda is tegnap ide visszájöve, de nem olyan nagy pompával, mint mikor elmene. — Ilyen a világ! Mihent ide érkezék, én is megizeném néki, hogy küldjön el innét. Ma pedig magam voltam nála. Eleget beszéllgettünk a mostani dolgokról. De én leginkább azon sürgettem, hogy megindúlhassak; mert tudom, hogy ő vajdasága sem várja bé azokat a jó mag kozákokot. Vagyon is már rendelés irántam, el

is készűltem, és Isten jóvoltából elmondhatom, hogy holnap ide hagyom őket, mint szent Pál az oláhokot. Soha örömestebb meg nem indúltam, mint én fogok megindúlni. Ha lehet, még egy órával indúlok meg előbb, mintsem kellene — és maradok édes nénémnek.

CLIII.

Bukurest, 18. Sept. 1739.

Valahogy tehetém szerit, de csak elillanték a veszett kozákok elől. Itt már talám nem kell tőllök félni. De, ha a kozákoktól nem kelletett félnem az úton, igen kelletett a tolvajoktól. Elég a, hogy Jászból 4-kén indúltam ki. A vajda mind lovakot, mind szekereket adatott, és két kalarást[120] is adott mellém, de azoknak semmi hasznát nem vettem, csak harmad magammal indúltam olyan veszedelmes útra; mert a többit nem számlálom. Mikor a városon kívűl voltam, mintha egy nagy követ vettek volna el róllam, és az elmém meg kezde csendesedni. A vajdát és a várost nagy zűrzavarban hagyám — de ők lássák pedig, hogy én megszabadúlhattam. De ha egy veszedelemből kijöttem, más volt előttem; mert minthogy megindúlásom előtt csak egynehány nappal verték volt meg a török tábort, azt gondolhattam, hogy elszélyedvén Moldovában és Havasalföldiben a sok kóborló, azon fog igyekezni, hogy, ha megverték, legalább vihessen valamit haza, és nyerjen valamit tolvajlása által. Mert ilyen állapotban a török had igen húzóvonó — kivált az ázsiai nyomorú török, a ki örömest viszen, a mit kaphat, a házához. Mindezekre az okokra való nézve igen tarthattam a rossz társaságtól. Azonkívűl is mennyi sok erdőket kell általmenni, kivált Foksánig. De az Isten úgy adta, hogy egy törököt sem találtam Foksánig: azon túl találtam, de azok idevaló törökök lévén, nem kell tőllök félni. Nem hogy olyan kóborlót nem találtam, de sőt még moldovai embert sem láttam. Mintha csak én lettem volna egyedűl az egész országban, vagy mintha az egész föld elszaladott volna

előttem. Ezt a kis tartalékot kiveszem, de azonkívűl gyönyörűséges utazásom volt. A mező mindenütt szállást adott, és a török szokása szerént, a mely igen jó szokás, idején indúltam meg, és idején szállottam estvére.

Mindezekből általlátod édes néném, hogy szerencsésen érkeztem ide. A kit az Isten oltalmaz, meg vagyon az oltalmazva. Az érkezés pedig tegnap volt. A szegény Pápay sógort, ha betegesen is, de életben találtam, és igen nagy örömmel látott. Noha itt már bizonyoson beszéllik a némettel való békeséget, de azonban csak tart a vajda attól, hogy Erdélyből látogatására ne jőjenek. Három vagy négy nap múlva, hogy kijöttem Jászból, a vajdának is ki kelletett ugratni. Már itt hogy leszek, és meddig, és mint fog tartani az üres erszényem, Isten tudja. De, a ki a fogat adta, ennivalót is ád. Mindeddig csudálatos gondja volt reám — ezután is hiszem a lesz. Elég nagy bútól, gondtól szabadított meg — ezután is ő viselje gondomot. Viselj, édes néném, magad is gondot az egészségre, és írj.

CLIV.

Bukurest, 23. Octob. 1739.

Gondold el, néném, itt is kell félni azoktól a veszett kozákoktól, mert ha szinte a békeség meglegyen, de a muszka ármádából sok század elszakadván, erre a földre is béüttöttek prédálni. Úgy tetszik, mintha csak engemet keresnének. És ha ide jöttek volna, az ágyban találtak volna; mert ennek előtte egynehány nappal estve, amidőn le akartam volna fekünni, egy kis hideg jött reám. Egész étszaka aludtam, de másnap mintha minden tagomat, ízeimet elszedték volna egymástól, úgy voltam — semmimet meg nem mozdíthattam, még csak az ujjaimot sem. Egy szóval valamint egy darab fa, vagy a kiben egy csepp vér nincsen, olyan voltam. Se meg nem fordúlhattam, se még csak a pohárt sem szoríthattam meg, noha igen nagy belső forróság lévén

rajtam, szűntelen szomjuhoztam, de legkisebb fájdalmat nem éreztem. Így voltam harmadnapig. Azután egy kevéssé az erő meg kezdett jőni, de úgy leapadott róllam a hús, mintha egy holnapig feküdtem volna — a belső nagy forróság emésztette volt meg. Azután eret vágattam — fele a véremnek olyan volt, mint a hideg étek, fele mint a ténta — eztet a jászi mulatságos lakásom okozta volt. Már most úgy vagyok, hogy kimehetek a szállásomról. De elítélheted, édes néném, micsoda állapotban voltam, mert éppen azon a napon, a melyen meg sem mozdúlhattam az ágyban, a szolgám mondja, hogy: Uram itt rossz hír vagyon; mert a vajda udvarában igen rakodnak szekerekre — a vajda kiment a városból — és a városon minden ember futófélben vagyon; mert azt mondják, hogy a kozákok nem messze vannak. Ezt hallván csak gondoltam, hogy most «oda vagyunk a tyúkoknak.» És csak azt vártam, hogy mikor jőnek bé a házomban; mert tudtam, hogy olyan embertelenek, hogy még meg sem jelentetik magokot. Már mindenemet nekik szántam volt, de az Isten úgy adá, hogy másnap hozák hírit, hogy csak a széleken kóborolnak. Azután hovátovább jobban lecsillapodék a hír, és mi is lecsendesedénk. Talám már teljességgel megmenekedtünk a veszett kozákoktól. Annyiszor írtam már felőllök, úgy tetszik, hogy tégedet is megijesztettelek, néném, vélek. Itt már a tél jól beállott. De a vajda, a ki mindenkor jó volt hozzám, most megváltozott; mert nem állottam akaratjára. Az ő vajdaságánál drágábbnak tartom becsületemet és nemzetségemet. Vígyázz, néném, az egészségre; mert a drága portéka — és írj.

CLV.

Bukurest, 15. Martii, 1740.

Nem kétlem néném, hogy már egynehány rendbéli leveleimet nem vetted volna. Én is vettem a februáriusi leveledet. Csakugyan annak is tulajdonítom, hogy eddig meg nem fagytam; mert itt rettentő irtóztató tél

vagyon. 18-dik Octobris állott bé, azolta mindennap szaporodott a hó, és nagyobbodott a hideg. Úgy tetszik, hogy városostól együtt minket Lapóniában vittek a Jegestenger mellé; mert senki nem emlékezik ilyen kemény télről. E pedig közönséges egész Európában. A mi pedig hallatlan dolog, és talám soha meg nem történt, hogy a jégen szekéren mentek volna Dániából Svécziában. De nekem ahhoz mi közöm? Ahoz több vagyon, hogy rettentő hideg házban kelletett a nagy telet kitöltenem, és ha az idén meg nem fagytam, megfagyhatatlan leszek ezután. A legényim magok csudálják, hogy maradhatok a hideg házamban. Van is okok hozzá, mert nekik engedtem a meleg házat — és inkább tűrhetek, mint ők, és nem zúgolódom.

De a nagy drágaság és szükség itt — az útczákon egymás keziből vonják ki a kenyeret. Sokszor történt, hogy ebédhez ültem volna, de kenyerem nem volt. Mindezeket nem lehet csudálni; mert máshonnan semmit nem hozhatnak: itt pedig víz, malom, molnár mind összefagyott. Megvallom, hogy örömest megválnék Bukuresttől; mert itt igen únadalmas a lakás. Nem tudom én, micsodaféle emberek ezek, de ezekkel nem lehet társalkodni. Nem kell félni, hogy se Moldovában, se itt egy boér is híjon ebédre. Még gyermekkoromtól fogvást üsmerek egy boért itt, de legkisebb barátságot hozzám nem mutat. Mikor hozzá megyek, a szót nem kimélli — mint az a többi. Azt ugyan veszem észre, hogy nem mernek a vajdától az idegenekkel társalkodni, de magok között is csak oláhok. Megbocsáss, néném, ha elvégezem levelemet; mert egész penitenczia írni. Valahány betűt írok, mindannyiszor kell a tűzhöz tartani a pennámot, hogy a ténta megolvadjon. De micsoda tűz ez is? mert még az is sokszor megfagy. Fát igen ritkán, és drágán lehet kapni — a mi keveset kaphatok, azt inkább konyhára adom; mert inkább szeretem fázni és jól lakni — mert hidegben jobban esik az étel. Könyörögj, néném, hogy meg ne fagyjak már tavaszig. Noha már közel van, de itt

olyan fergetegek vannak, mintha most kezdené a telet. Jó egészséget néném, nekünk meg egy kis lágy időt.

CLVI.

Bukurest, 22. Maji, 1740.

Hálá Istennek, a tél elhagyott bennünköt. De mit mondok? majd a tavasz is elhágy, még is az időről azt észre nem veszszük, hanem csak a kalendáriumból tudjuk. Már több egy holnapjánál, hogy vajdánk nincsen; mert a német visszáadván a töröknek azt a fele részit Havasalföldinek, a melyet bírt, azért Krajovára ment mintegy visszáfoglalni, és magát vajdának üsmértetni. Ilyen hasznát vette a német a békeség felbontásának. És az Isten nem engedte meg, hogy Erdély s Magyarország másért büntettessék; mivel egyikben sem tett kárt a török — kivált Erdélyben, hálá Istennek a mely emlékezetre való dolog.

Itt még most is minden ritka, és drága, kivált a pite.[121] De nem igen törődöm rajta; mert az Úr segítségével egynehány nap múlva megindúlunk Zay úrfival együtt Rodostó felé, és örömest ide hagyom ezt a kéreggel födött várost. De itt hagyjuk egy kedves bújdosó atyánkfiát, a szegény Pápay sógort, a ki elvégezé hoszszas bujdosását. Így fogyunk lassanként, és annyi sok közűl négyen maradtunk, a kik a szegény fejdelmet szerencsétlenségünkre idegen országra kísértük. Csak az a vígasztalásunk, hogy mások is meghalnak, nem csak mi. A való, hogy igen sovány vígasztalás, de csak kell valamivel vígasztalni magunkot. Erdélyből még ide senki nem jött, hogy tudakozódhattam volna, hanem csak egynehány szász, a kitől csak a len felől lehetett volna tudakozódni. Egy jó magyar papunk vagyon, nem régen érkezett, csíki barát. Azt gondolta szegény, hogy itt is úgy megbecsüllik a reverendát és a csuklyát, valamint Csíkban. Mondottuk egynehányszor neki, hogy tegye le a szent Ferencz köntösét, de nem akarta. A minap hozzám jövén ebédre, egy embertelen

török a pipaszárral az orczáját megsímogatta. Ő azt szegény békeséges tűréssel vette, és másnap nagy tisztelettel megkövetvén a köntösét, oláh köntöst vett magára, és azolta nem tart a pipaszártól. A levelemet elvégzem, de azért, hogy hamarébb készűlhessek, megindulhassak és megláthassalak.

CLVII.

Rodostó, 22. Junii, 1740.

Néném, jó egy lépés Bukurestről ide. Az Isten ismét visszáhoza ide. Még volt itt a rakás kenyérből, arra visszá kelletett jőni, amint a török mondja. Annyi időt, tudom, hogy itt el nem töltök, mint az első úttal, és már innét vagy mennyországban, vagy Erdélyben kell menni. Az elmúlt holnapnak 26-ik napján indúltunk meg, és tegnap érkezénk ide. Azt kérdhetné ked, hogy mit csináltunk annyi ideig az úton? Én magam sem tudom, hanem azt tudom, hogy sokat aluttunk. Későn indúltunk meg mindenkor, és igen idején szállottunk meg. Sok helytt egynehány polturáért a bolgár leányokot megtánczoltattuk. De ők soha el nem fáradnak a tánczban; mert csak egy helyben tánczolnak, a lábokot ritkán mozgatják, egy-két lépést tesznek előre, meg annyit hátra, mind abból áll. De a sok éneket nem kíméllik; mert magok fújják, magok járják. De micsoda ének? hogy ugyan a foga csikorog az embernek, mikor hallja, mint mikor a vasat reszeli a lakatos: hanem csak az a különbség van benne, hogy mikor valamely szépecske énekelt, annak a szava mégis egy kevéssé símábbnak tetszett. Az ő czifraságok abban áll, hogy sokféle pénzt rakjanak magokra. Hajokot, nyakokot, egyszóval mindenöket megrakják a sokféle rézpénzzel és polturával.

De még más czeremónia is vagyon; mert mikor bémegyen az ember valamely bolgár faluban, valamely vénasszony egy rostával eleiben megyen — abban búza vagyon — és marékkal az emberre hányja. Kell ugyan

neki valamit adni; mert ő sem tartozik elhinteni ajándékon a búzáját.

A Balkány nagy hegyeit harmad napig hágván, az Isten szerencsésen ide hoza visszá minket az előbbeni régi és szomorú lakhelyünkre tegnapi napon.

Micsodás a világ, és micsoda gorombaság azon kapni! de mégis kapnak. Mi haszna már a vezérnek abban, hogy olyan nagy dolgokot cselekedett, ha kitették? Mikor történt a meg, hogy a török megverte volna a németet? De ő azt a csudát végben vitte — tudom, hogy nem magától — Belgrádot visszávette, és a töröknek a némettel való dicsőséges hadakozását jó békeséggel megkoronázta. Nem érdemlette volna-é a holtig való vezérséget, vagy legalább, hogy egynehány esztendőkig bírja? Annyi nagy emlékezetre való dolgok után nem bírhatá másfél esztendeig a vezérséget. Mit cselekedett Achmet Nissánsi,[122] hogy helyiben tegyék, hanem azt, hogy ő már jól tudta mindenféle levelekre a császár nevét felírni. Már e mint lesz hozzánk? Isten tudja. De úgy leszen, amint ő parancsolja. Innét csakhamar Konstanczinápolyban megyünk azért, hogy meglássuk, miben vannak dolgaink. A prussziai király[123] májusnak a végin holt meg.

CLVIII.

Rodostó, 20. Aug. 1740.

Micsoda nyomorúság, néném, abban a nagy városban lakni, ott hegyről hegyre mászkálni, ott hol egyhez, hol máshoz járkálni? De ha nagy baj és fáradság is, de annak meg kell lenni — főképpen az olyanoknak, mint mi, a kiknek mástól kell várni. De az Isten ebben az elhagyatott állapotunkban sem hagyott még el, és rendelt szükségünkre valót — áldassék szent neve érette. Úgy nem jártam mégis, mint a ki Rómában ment, és a pápát nem látta; mert láttam a császárt — éppen a szállásom előtt ment el. Egyébképen nem köszöntöttem, hanem azt kívántam, hogy az Isten hozza szent

anyaszentegyházában, és adjon egészséget neki; mert ő ád kenyeret nekünk. Hálaadással is kell hozzája lennünk; mert Isten gyűlöli a háláadatlanokot. Elvégezvén tehát dolgomot hajóra ültem, és ma visszáérkeztem. Igen jó hajókázásom volt, estve indúltam meg, ma reggel itt voltam, és itt vagyok, és itt leszek, amég a mindenható Istennek tetszik. Ha itt lesz halálom, legyen akaratja: ha innét máshuvá küld, abban akaratja legyen meg, csak szent áldása legyen rajtam. Ámen.

CLIX.

Rodostó, 19. Nov. 1740.

Micsoda nagy hír e, néném! cseng-é a füled? A római császár [124] megholt 20-dik Octobris. E nagy dupla hír: mind a, hogy egy nagy császár holt meg, mind a, hogy az austriai ház elfogyott a férfiú ágról. Micsoda szép állapot élni; mert ha megholtunk volna, nem értünk volna meg ilyen nagy dolgot. Eztet a mi atyái k meg nem érték. Micsoda nagy változást okozhat ez e világban, ebben a nagy vendégfogadóban! Az ó törvényben, a kik levelesek voltak, visszámehettek a főpap halála után — hát várhatjuk-é azt? Erre a hírre százféle gondolatok jőnek eszemben; de talám egyik sem leszen úgy, amint gondolom. Azért hagyjuk arra a nagy cselédes gazdára. — És ha a levél igen kicsiny, a hír igen nagy. Mint vagy, néném? Az egészség jó szolgál-é? Vigyázz reá néném; mert látod-é, mi jó élni! Majd elfelejtettem volna, hogy az Isten jó pápát adott: augustusnak a végin választották cardinális Lambertinit. Most Benedictus XIV-diknek híják, 64 esztendős.

CLX.

Rodostó, 27. Dec. 1740.

A kalendárium szerént már a tél elkezdődött, de az idő arra nem hajt, és úgy viseli magát, mint a nyár. Még eddig tüzet nem csináltunk — hogy is csinálnánk?

micsoda melegek járnak! Éjjel nappal nyitva az ablakaink. Az elmúlt téi olyan nagy volt, hogy talám soha Európában nagyobbat nem értek; most pedig télben is nyári mentét kell viselni. Ki mondhatná meg annak az okát? Én megmondom, a ki jobban tudja, mondja jobban. Az elmúlt télen nagyobb hidegek jártak, azért fára is többet kelletett költeni; a mostani télen jó idők járnak, fa is kevés kívántatik. Mindezekből tehát azt hozom ki, hogy most nem kell annyi fát venni, miért? mert nincsen hideg. Látod-é néném, micsoda jó philosophus öcséd vagyon? Hátha még tanultam volna? De ha nem tanultam is, üsmerek olyanokot, a kik philosophusok, nem elég a?

Ne beszélljünk csak a hidegről, hanem arról is, hogy az idén igen nagy rendeket kaszáltak le, és a halál megmutatta, hogy nem csak a szalma házakban kaszálhat, hanem még a palotákban is. Legelőbbször XII-ik Kelemen pápát az Isten magához vévé. – A prussziai király 31. Maji meghala. – Egy özvegy spanyol királyné utána mene. – VI. Károly császárt az Isten kiszólítá 20-ik Octobris. – Eztet a muszka czárné csakhamar követé nyolcz nap múlva. Mindezek nagy változásokot okozhatnak Európában.

Vagyon több négyszáz esztendejénél, hogy a császári korona ki nem ment az austriai házból, a mely háznak most lett vége. De már azt a puszta házat is hárman fel akarják osztani: a spanyol király, a bavarus és a prussziai király Sléziát akarja elfoglalni. Már el is kezdette ez az utolsó a hadakozást. Ezen kivűl is még tart a spanyol és az anglus között való hadakozás. A franczia is segítséget adott a spanyolnak.

Mindezek nagy dolgok, és egy esztendőben ennél nagyobbak nem történtenek. A fejdelmek mindenütt készűlnek, és nagy mozgásban vannak. Csak mi vagyunk igen nagy bújdosó csendességben, mintha a mi dolgunk volna legjobban. De a gazdag akkor eszik, mikor akarja, és a szegény, mikor kaphatja. Már most mindenünnen gyűlnek össze a követek Francofurtumban a

császár választásra, de a nem lesz még olyan hamar meg. Meglesz, nem lesz, az ő dolgok: mi csak imádjuk a Teremtőt, a kinek akaratjából vagy engedelméből lesznek mindenek, és adjunk hálákot néki, hogy megadta eltöltenünk ezen esztendőt.

CLXI.

Rodostó, 15. Martii, 1741.

Édes néném, egynehány rendbéli leveleidet vettem, olvastam, és választ is adtam reájok. De az elég szomorú hír, hogy a főtolmácstól elvették a fejit.[125] Annál nem vallhatott soha nagyobb kárt: tudom, hogy drágán megváltotta volna: de nem lehetett. Azt írod, hogy úgy is elvették mindenit, és a feleségit is megfogták. Micsoda szamár ez a világ, vagy mi vagyunk szamárok, hogy úgy kapunk rajta. A moldovai vajda testvéröcscse lévén, tudom, hogy most szepeg. Mennyi pénzt, portékát nem találtak nála! Csak elhiszem, a fiának keresett, és a feleséginek; mert maga semmijinek nem vette hasznát. Igenigen soványúl és ösztövéren élt, valamint szoktak élni a görögök. Három esztendős mentét is láttam rajta, noha tudom, hogy nyusztos mentéje is elég volt. Azt pedig láttam, hogy a feleséginek meg volt a feje terhelve gyémánttal és smaragddal. Úgy tetszik, hogy az az úr még gyermekségitől fogva megérzette ezt a veszedelmit; mert én mindenkor szomorúan és olyan mord ábrázattal láttam, talám soha sem nevetett. Érjük meg mi, néném, a mink van, azzal, noha igen kevés. De adjunk hálát Istennek a mi mindennapi kenyerünkért.

Már úgy cselekszem, mint mikor hárman négyen összegyűlünk, és nem lévén miről beszéllni, csak az időről beszéllünk. Én is arról írok; mert még eddig csak ősz volt. Mindenkor száraz idők az egész télen. Háromszor havazott, de az is micsoda havazás volt? Csak az örményeknek sem volt elég. Mi is megehettük volna, ha bodzakása lett volna. — A világi hírek azt

mondják, (mert mi azon kívül vagyunk) hogy a prusz-sziai király[126] dolga Sileziában igen jól foly, és hogy mindenütt mindenek hadat gyűjtenek. Ha kiki megérné a magáéval, micsoda csendesség volna e világon. Írj, néném, de igen ölelgetni kell az egészséget. Itt mi Istennek hálá csendességben töltjük bújdosó napjainkat. Gazdaságra is adtam magamot; mert a kertemben egy-nehány szőllőfát ültettem, meg is fogantak, két gerezd szőllőt is hoztak. Én azoknak úgy örülök, mintha a tokaji hegyet bírnám. Édes néném, mely kevéssel meg kell elégedni egy bújdosónak.

CLXII.

Rodostó, 15. Maji, 1741.

Mint vagy édes néném? Az egészség mint szolgál? Szoktak-é írni abban a nagy városban tavaszszal? Talám nem, mert már régen nem vettem leveledet, vagyon hat napja. A jégszívűnek, mint az én néném, a nem sok: de egy székely szívnek igen sok. Én pedig nem régen küldöttem egy nagy levelet; mert itt szeretnek írni tavaszszal is, és még nagyobb gyönyörűséggel, mint egyébkor. Mert úgy tetszik, hogy tavaszszal a virágokkal együtt a barátságot is meg kell újítani, és most több édesebb szók jőnek az elménkre, mint más időkben. Annak mi az oka, az asszonyok jobban tudják. Elég a, hogy a nagy száraz tél után száraz tavaszunk vagyon. De minden bővséggel mutatja magát; mi pedig csak hervadunk mind magunk, mind minden dolgunk. A hol meghasonlás vagyon, nincsen ott Isten áldása. — Hárman-négyen vagyunk, mégis meg nem állhatunk; mert az a veszett egyenetlenség csak közöttünk marad. Noha tahinja nincsen a portától, de csak élődik; mert mi magunk tápláljuk veszedelmünkre. Ha rajtam állana, régen eltemettem volna: de, amint látom, ő fog minket eltemetni. Itt semmi olyas hírek nincsenek, a melyek minket illetnének: hanem csak azt látjuk, hogy mindenütt készűlnek a hadakozáshoz. A brandeburgus

jóformában elkezdette. A követek mindenfelől mennek nagy pompával Francofurtumban a császárválasztásra. Ők lássák, azzal nem törődöm, hanem csak azzal törődöm, hogy a néném egészsége fris legyen.

CLXIII.

Rodostó, 15. Julii, 1741.

Ne csudáljad, néném, ha gyakrabban nem írhatok; mert igen nagy szárazságok járnak — a téntám is elszáradott. De a mind semmi volna; csak a vizek el ne száradtak volna; mert csak szükségre valót is nehéz kapni. Ne mondják nékem ezután, hogy a száraz esztendő szűk esztendő; mivel öt holnaptól fogvást öt óráig tartó esőnk nem volt, mindazonáltal az aratás bő volt — termettebb gyümölcsfákot pedig nem lehet látni, mint az idén. De a ki száz emberrel százezeret megverettethet, essö nélkül is adhat bőséget, amint azt látjuk az idén.

Ez az Istennek a mezei áldását illeti, nézzük már a városon való irgalmasságát. Igen tartottunk attól, hogy a szárazságokban betegségek ne uralkodjanak, főképpen a pestistől tartottunk: de, Istennek hálá, egy esztendő sem volt egészségesebb. A mi legnagyobb, a császári városban sem hallatik. Miről panaszolkodhatunk tehát? Egyébről nem, hanem ha hálaadatlanok vagyunk, és leszünk az Istenhez annyi áldásáért.

Amég a borszüret elérkezik, addig tegyünk egy kis fordulást Francofurtumban. Mindenféle királyoknak a követjek már régen ott vannak a császár választásra, de még ahoz nem kezdettenek. A fejdelmek mindenütt hadat készítnek. A prussziai király negyvenezer embert vitt Sileziában. A bavarus[127] Csehországra vágy a franczia segítségivel. Legyen Isten akaratja. — Néném, jó egészséget kívánok.

CLXIV.

Rodostó, 21. Aug. 1741.

Azt kérded, néném, hogy mit csinálunk, és mivel töltjük az időt? Az első kérdésre azt felelem: hogy a legnagyobb dolgunk a, hogy eszünk, iszunk — a másikára azt, hogy aluszunk, és a tengerparton sétálunk. Nem elég dolog-é mindez egy bujdosónak? Azonban várjuk, hogy valaki haza vessen minket, valamint Jeruzsálemben a betegek várták a Siloé tója mellett, hogy az angyal felkeverje a vizét, és abban vessék őket. De azt az angyal keverte fel, és nem ember. Hagyjuk a bölcseségnek angyalára magunkot. Ő tud mindeneket, mint kell lenni. Nékem pedig a hazám jovát, és csendességit kell kívánnom, és nem csak különösen a magamét.

A bavarus a Csehországért való hadakozást elkezdette a franczia segítségével. A magyar királynét is megkoronázták 25-dik Junii. A lovon való czeremóniát is végben vitte, a világnak három részire vágott a karddal, megmutatván, hogy annyifelől való ellenségtől megoltalmazza az országot. A czeremónia igen szép. Hagyjuk Isten akaratja alá magunkot. A hol nincsen emberi reménység, ott vagyon az isteni segítség. Másszor többet. Pola téti.

CLXV.

Rodostó, 15. Sept. 1741.

Ha csak az idő járásáról diáriumot nem csinálok, nem tudok mit írni. Ezután csak azt írom; ma jó idő volt, tegnap esett, tegnapelőtt nagy szélvész. Az ilyen nem levél, hanem kalendárium, és már előre ellátom, hogy mire ítélné ked az olyan levelet. Istennek hálá, kedves néném, nagy csendességben töltjük napjainkot. A mi napjaink mind egyszínűek, semmi külömbözés nincsen közöttök. Ma olyan mint holnap, holnap is csak olyan lesz, mint ma volt. Mindenkor egyaránsu

dolgokban foglalatoskodunk, és mindenkor vonjuk magunk után hosszas bújdosásunkot, a melynek talám csak a halál veti végit.

Tartozunk meghálálni a királynénak hazánkból való kirekesztetésünket, mivel ott az élet fogyatkoztatására több ok vagyon. Itt nincsen bajunk se tiszttartóval, se számvetővel. A perlekedésben a fejünk nem fáj. A kvártélyos nem szomorgat. A jószág szerzésén vagy elvesztésén nem törődünk. A más sorsát, tisztségét, előmenetelét, udvarházát nem irigyeljük. Gondolom, hogy más sem irígyli a miéinket. A gazdasszony zsimbelődésit nem halljuk, se supánkodását, hogy ez, vagy amaz nincsen. Abban nem törjük a fejünket, hogy a gyermekinknek micsoda jószágot hagyjunk, mint neveljük, micsoda tisztséget, házasságot szerezzünk nékik.

A bavarus a királyné ellen hadakozik a francziával Csehországért, a prussus meg Sléziáért. Micsoda nagy telhetetlenség, mikor az ember bé nem éri a magáéval. A bavarus czimbora nélkül Csehországot se el nem veheti, se meg nem tarthatja. A keresztyének egymást fogyasztják, a török azt békeséges szemekkel nézi. Én is békeséges egészséget kívánok nénémnek.

CLXVI.

Rodostó, 1742. 29. April.

Vagyon immár egynehány napja, hogy a vezért letették a kerékről. Ali pasát emelték fel helyiben. E már másodszor vezér — példa nélkül való dolog — de jó, emberséges ember. Mikor nem akar is valamit megadni, legalább emberségesen bocsátja el magától a kérőt. E nem jó természet-é? Igen jó. Nem úgy, mint azok, a kik nem is adnak, mégis dérrel-durral adják ki a választ. Ennek az apja a császár doktora volt. E mihozzánk mindenkor jó volt.

Micsoda szép dolog, mikor az ember felől jót mondanak, néki jót kívánnak. A mindannyi imádság Isten

előtt. Mennyi sok száz szegény férfi és asszony monda jót a Krisztusról holta után, a kikkel jót tett volt. Mikor szent Péter feltámasztá Tábitot, a sok szegény asszony a vállokot, szoknyákot mutogatják vala néki, a melyeket Tábit csináltata vala nékik. A ki felől jót nem mond senki, igen szegényűl megyen ki e világból, ha gazdag is. Egy jó keresztyén azt szokta vala mondani: «Elvesztettem, a mit elköltöttem — Másokra hadtam, a mit bírtam — A megmaradott, a mit másoknak adtam.» A bizonyos, hogy megmarad nem csak az adomány, hanem még csak a szép, kegyes, és felebaráti szeretettel való szók is megmaradnak. Hát mit mondhatni az olyanokról, a kik azzal nem törődnek, akármit mondjanak felőlök holtok után? Azt mondhatni minden balítélet nélkül, hogy durva volt a szívek, és kevés felebaráti szeretetek. Való, hogy nem kell csak magunkért keresni a jó és emberséges nevet, hanem csak az Istenért. De meg az írás azt mondja, hogy mások látván cselekedetinket, azért az Istent dicsérjék. Való, szent Pál azt mondja, hogy nem törődik azon, akármit mondjanak felőle az emberek, azaz a rossz nyelvek, a háládatlanok: de soha senki több okot nem adott az utána való jót-mondásra, mint ez a szent. Való, hogy az írás azt mondja, hogy, ha csak azért akarunk emberséges emberek lenni, hogy az emberek megdicsérjenek, elvettük a jutalmat, a mely csak füst jutalom lészen. Azért a jót nem magáért a jóért kell cselekedni, hanem az Istenért, és nem a testi, hanem a lelki haszonért. Mondjuk el mind ezek után, hogy a keresztyéni emberséges ember felől midőn jót mondanak, az Isten áldása száll reája, holta után pedig az ő irgalmassága. Mint vagy, néném?

CLXVII.

Rodostó, 1742. 15, Junii.

A császár halálától fogvást igen nagy dolgok történtenek. A leányát ki akarák fosztani minden jószági-

ból. A bavarus Csehországot akará elvenni, hadakozék is érette, de rossz vége lett. A prussus pedig azt állította, hogy nagyobb köze volna Sıléziához, mint az austriai háznak. A hadakozást elkezdvén, másfél esztendeig hadakozék érette, végtire el is nyeré, és a békeséget megcsinálá a magyar királyné a prussussal ebben a holnapba. Abban bizonyos vagyok, hogy az austriai ház soha el nem felejti Sileziát. Valamikor akkor, de a békeség felbomlik. Megérjük-é mi azt, vagy sem, az Úr tudja. Azt tudom, hogy a nénémnek egészséget kívánok.

CLXVIII.

Rodostó, 1742, 15. Octob.

Csak a mennyekből nem lehet leesni, noha onnét leestek a rossz angyalok; de ezen a földön akármely magasságra hágjon az ember, de csak le kell onnét szállani, valamint történék mostanában Ali pasával, a ki nem ülhete másfél esztendeig a kereken, csak le kelleték fordúlni.[168] Ő már kétszer próbálá azt a kereket. De jó szerencséje a vezéreknek, hogy már egy vagy két török császár megváltoztatá a régi szokást, hogy a letett vezéreket megfojtsák. Micsoda nagy eset egy vezérnek a vezérségből kiesni, mert azt elmondhatni, hogy királyi tisztség. Ura az egész imperiumnak. Ő rajta vannak mind a hadi, mind a törvényes dolgok, egyszóval minden igazgatás. Mindenféle tisztségek ő tőlle függnek. A vezérek fizetése igen kevés. De ki mondhatná meg, mennyi ezer módjok vagyon a gyűjtésbe. De ebben az országban ha a főtisztek húznak, vonnak, meggazdagúlnak, az a császár hasznára vagyon; mert ha leteszik őket, sok erszény pénzzel kell megváltani fejeket, hogyha pedig megölik, minden jószágok a császáré.

A vezérségnél nagyobb tisztség Európában nincsen, se hatalmasabb, se nagyobb jövedelmű: de se mulandóbb sincsen; mert az óráját sem tudja, mikor más letaszítja a kerékről. Már a sok, a ki abban két eszten-

dőt eltölt. A vezérek bízvást elmondhatják szent Pál után: Nincsen maradandó városunk. A letett vezérek soha többé meg nem látják Konstanczinápolyt. Ilyen fejdelmi tisztségre pedig nem választnak mindenkor az uraknak az eleiből, hanem csak amint a császárnak tetszik. Azt elérheti egy borbély, egy favágó, egy mészáros, egy hajós. Ezekből mind voltak vezérek. Az új vezérünk pedig a fő jancsáraga. Meddig ül a póczon, azt maga sem tudja. De azt tudom, hogy néném egészségét kívánom.

CLXIX.

Rodostó, 1746. 15. Aug.

Itt a legnagyobb hírünk a, hogy a vezért letették, és a tiháját Mehemet pasát [129] tették helyiben. E már 14-dik vezér, amiolta ebben az országban uralkodunk. Mondám, hogy uralkodunk; mert Isten ő szent felségének nagy gondja lévén reánk, se bajt, se szükséget nem tudunk. Való, hogy azt nem mondhatom, hogy úgy élünk mint a hal a vízben; mert ők szomjúan meg nem halnak: itt pedig a vizünk is megszükűlt, és a csorgók elszáradtak. Azt pedig nem kell csudálni, mivel hat holnaptól fogvást egy jó essőt nem láttunk. Köpönyegre nincsen szükségünk. De azt lehet csudálni, hogy mégis elég termett minden, még bor is elég lészen. Másutt ilyen szárazságot az éhség követné; de itt csak terem minden bőven. Úgy tetszik, mintha a föld is hozzá szokott volna a szárazsághoz, amint is hogy itt rend szerént a nyár igen száraz, és csak tavaszszal legyen egy kevés esső, minden elég lesz. Ha itt annyi essők járnának, mint másutt, a bor igen szűk volna; mert itt a szőllőket fel nem karózván mind elrothadna, a melytől itt igen tartanak, hacsak két nap vagyon is esső. Minden országban más szokás; mert a természet is más szokást tart. Ha itt a szőllőket felkaróznák, mind elszáradna. Úgy tetszik, hogy eleget

beszéllt a gazdaságról egy olyan, a kinek egy talpalatni földje nincsen — maradok édes néném.

CLXX.

Rodostó, 15. Sept. 1747.

Miért kívánni hosszú életet, mivel Mathuzsálem megholt — és mért vágyni a nagy tisztségekre, mivel Mehemet vezért letevék az elmúlt holnapban. Ha mindenik letett vezér után egy predikácziót akarnánk csinálni az életnek, a szerencsének változásáról, állhatatlanságáról, soha sem volna annak vége. Hanem ezután csak azt mondjuk a letett vezérekről: adjatok számot sáfárságtokról. A vezér pedig Abdula pasa.[130] Ennek a holnapnak az elein érkezék Konstanczinápolyban gróf d' Esalleur,[131] hogy követ lenne a portán. A felesége lengyel, Lubuméreczky familiából. Ez a franczia úr Párisból Saxoniában, onnét Lengyelországban kerűlt Törökország felé.

A keresztyének között nagy hadakozás vagyon. A török békeségben vagyon. Adja Isten lelki békeségit nekünk.

CLXXI.

Rodostó, 1748. 15. April.

Immár a keresztyének is megbékéltek. Ennek a holnapnak a kezdetin volt meg a békeség [132] a magyar királyné és a franczia király között. Ugyan ebben a békeségben engede a magyar királyné Oloszországban két vagy három tartományt Dom Filepnek. Legyen hosszas békeség, de a királyok között csak támad valamely per, a melyet az álgyú-prókátorokkal folytatják.

Itt mi csendességben vagyunk. A császárunk a békeséget szereti. A szomszédival jól vagyon, a nép szereti. A ki pedig valamely izgágát keres, és a bőriben meg nem fér, azt csakhamar a halak országában küldi, de fő nélkül. A török urakot pedig nem a házához való szeretet indítja fel, hanem csak a veszett

fösvénység. A jancsárok itt ha feltámadnak, a pénzzel mindjárt lefektetik őket. Ez a császár olyan kezlár agájának[133] vétété fejét, a kinek fejdelemhez illendő kincse volt; mégis a bőriben meg nem fért, hanem a császár ellen kezdett holmit indítani. A kezlár agáknál boldogabb nem lehet e világon — szüntelen a császár előtt vannak. Az asszonyira ezek vigyáznak. — Annyi kincset gyűjthet, amennyit akar. Noha minek, mivel gyermekek nem lehet. Feleségre szükségek nincsen: mivel, a mi azt a szükséget okozná, azt tőllök egy késsel elmetszették.

CLXXII.

Rodostó, 1748. 20. Maji.

Kedves néném, látom, hogy már elfáradtál a leveleimben csak essőről, hidegről, melegről olvasni, hanem azt kívánod, hogy írjak valamit is a török udvarról, annak szokásáról, igazgatásáról, rendtartásáról. E mind jó és hasznos: de ilyen formába nem levelet, hanem könyvet kellene írnom. Látom én azt, hogy az asszonyok is megokosodnak idővel — tegyük oda még a férfiakot is, azoknak is szükségek vagyon arra, hogy az idő legyen mesterek. Azelőtt csak a múlatságról gondolkodtunk: most pedig azt akarjuk tudni, hogy mi szokás vagyon a birodalomban — micsoda változás ez? Kedves néném, ebben is kell engedelmeskednem, és véghez vinnem kívánságát, amint tőllem lehet.

Legelsőben is azon kezdem el, hogy nem lehet eléggé nem csudálni ennek a nagy birodalomnak annyi ideig való fenntartását, és ne tulajdonítani annak a fegyver által való nevekedését inkább az Isten rendelésinek, mintsem a török rendszerént való igazgatása módjának, vagy azok okosságának, a kik azt igazgatják. Nem is gondolhatunk mást, ha meggondoljuk a császárnak egészen való hatalmát, a mely gyakorta mind okosság, mind jó erkölcs nélkül vagyon, és akinek beszédje és cselekedete ha kevés okossággal volna is, de törvény és példa. A portán nem a nagy nemből

valóság, se nem az érdem emel fel valakit a nagy tisztségekre: hanem a császárnak hozzája való jó akaratja. Micsoda az orvossága az ilyen rendeletlenségnek? A kemény büntetés; mivel azt hamarjában megölik, a ki a birodalom ellen kezd valamit, és e zabolában tartja a pasákot. A keménység és az erőszak természete a törököknek. Ők az igazgatásnak módját a hadakozásban kezdették, azt meg sem változtatták. Mindenben természetté vált, hogy úgy legyen, mint a rab. Ebben a nagy birodalomban szükséges, hogy mindjárt még kezdetiben eleit vegyék annak, a ki az ellen akarna valamit indítani. De sőt még itt csak a gyanóságot is a megöletés követi. Most ez elég: másszor többet, vagy kevesebbet. Talám azt kívánod, néném, hogy a birodalom históriáját írjam le? Csak azért is jó egészséget, jó étszakát. Ki látta májusban sokat írni?

CLXXIII.

Rodostó, 26. Julii, 1748.

Néném, mint vagyunk, hogy vagyunk? A vizi postáink igen sokáig maradnak az úton. Azt írod néném, hogy kedvesen olvastad a porta iránt való levelemet, és hogy csak kövessem; mert kedvesen veszed — én pedig mindenkor azon igyekeztem, hogy kedvet találjak. Elkezdem tehát nem az úr, hanem az asszony dolgát.

Azt tudod, néném, hogy a törökök fegyverekkel nyerték meg Európában, Ázsiában és Afrikában a nagy és gazdag tartományokot, a kiknek teljességgel való örökös ura a császár. De ezekből ki kell venni a papi, és a templomokhoz való jószágokot; mivel a papok nálok is szeretik a jószágokot.

A földnek ős örököse lévén tehát a császár, a fegyverrel meghódoltatott tartományokot a császár még eleinte mindjárt felosztá a vitézinek, hogy megjutalmaztassa jó magokviseléseket. Ezeket a jutalmakot pedig timároknak[134] nevezék, de nem a magyar timára-

ink. És azok, a kik olyan jószágokot bírnak, tartoznak bizonyos számú lovasokot tartani a császár szolgálatjára. De azt jó megtudni, hogy azok a jószágok, noha örökösek legyenek is, de azt úgy bírják, mintha bérben bírnák; mivel a császár elveheti tőllök, amikor akarja. A császárnak ilyen teljes hatalmára való nézve nevezik őtet a törökök földi Istennek, vagyis az Isten árnyékának.[135] Ezért is tartják a törvény doktorai, hogy feljebb való a törvénynél. Való, hogy bizonyos dolgokban a császár a mufti ítéletihez folyamodik; de ha úgy nem ítél, amint néki tetszenék, minden irgalmasság nélkül kiteszi a muftiságból, és olyant tészen, a ki inkább tudja kedvét keresni.

A törökök azt is tartják, hogy a császár megmásolhatja fogadásit és igéretit, amidőn a valamiben megsérti, vagy kisebbíti az ő örökös hatalmát. Való, hogy mikor császárrá teszik, megesküszik, és azt fogadja, hogy oltalmazni fogja a török vallást, és a Mahumet törvényét. De ugyanazon törvény a törvény szájának és magyarázójának nevezi. De az is való, hogy a tudós törvényes doktorok a császár hatalmát meghatározzák a vallás dolgaiban: de az országos dolgokban egész hatalomban hadják. Immár eleget írtam. A krími tatár sem íratna ilyen melegben a rabjával többet.

CLXXIV.

Rodostó, 26. Octob, 1748.

Itt, kedves néném, bő szüretünk vagyon. Ürmös bort is csinálok. A szőllő olyan olcsó, hogy egy polturán három okkát[136] adnak a gyönyörűséges szép édes szőllőből — a kilencz fontot tészen. Ha a szőllő olcsó, a munkája sem sokba telik, valamint a több mezei munkák. Példának okáért a pamutot felszedi ebben a holnapban — ugyan azt a földit deczemberben elsőben elvetteti, azután egy nyomorú ekével s két ökörrel felszántják — juniusban olyan búzát arat, mint a nád. Elfelejtettem vala, hogy az asszony dolgára hínak.

A törökök a több jó erkölcsök között az engedelmességet legnagyobbra becsülik. Leginkább erre is tanítják azokot, a kiket a császár udvarában nevelik, és a kik a nagy tisztségekre rendeltettek. Amint is hogy azokot, a kik a császár parancsolatjából való halált engedelmességgel veszik, mártiroknak tartják, és hogy azok mindjárt egyenesen postán mennek paradicsomba. Ugyanezen okból is adják mindazokra, a kik tisztségekben vannak, a kul[137] nevet, ugymint a szultán rabjai. Sőt még a fővezér is nagy nagy tiszteletnek tartja ezt a nevet adni, magának. Elmondhatni azt is, hogy az egész birodalom csak rabokból áll. Az ifjakat, a kiket az udvarban nevelik, ott 20, 30, 40 esztendeig is zárva tartják, mint a tömlöczben. Többnyire a pasáknak az anyjok rableány volt — a császárok mindenkor rabasszonyoktól valók. Ettől vagyon, hogy a törökök oly hajlandók a rabhoz illendő szolgálatra. Többet nem írok; mert tegnap nagy fogyatkozás volt a napban — csillagokat is láttunk.

CLXXV.

Rodostó, 19. Dec. 1748.

Ez a levelem abból fog állani, hogy mi formában nevelik az ifjúságot a császár udvarában; mivel a törökök azt tartják, hogy a császárt olyanoknak kell szolgálni, akik tőlle vették a neveltetést és az eledelt. — Azok az ifjak pedig többnyire keresztyén apáktól és anyáktól valók. Ezek a nagy tisztségekre vannak hivatalosok. A törökök ezeket isoglánoknak[138] nevezik. Ezeknek az ifjaknak pedig igen szépeknek, és szép termetűeknek kell lenni, minden testi fogyatkozás nélkül; mert a törökök azt tartják, hogy egy szép testben mocskos és piszkos lélek nem lakhatik. Minek előtte bévegyék őket, a császárnak bémutatják, a ki elosztja őket az arra rendeltetett iskolákban. De elsőben a könyvben felírják neveket, hány esztendősek, hová valók, és azután fizetések jár — napjára négy vagy öt pénz. Ezek el vannak osztva a nagy, vagy a kis isko-

lában. Rend szerént a nagyban megvagyon 400, a kicsidben 200. És igen nagy vígyázással, és szorosan nevelik őket. — A mesterek a vallásra, török, persiai, szerecsen[139] nyelvekre tanítja őket. Ezekre pedig a fejér herélt embereknek a fejek[140] visel gondot. Mind köntös, mind étel dolgában tisztességesen vannak. Az ágyok sorjában vagyon, és minden ötödik ágy között egy herélt ember fekszik, hogy valami rendetlenség ne történjék közöttök. Amidőn a gyermekségből kikelnek, olyan foglalatosságban gyakoroltatják őket, a melyekhez erő kívántatik, dárdát, láncsát hajíttatnak vélek, a nyilazásra tanítják. Ezeken kívül kézi munkára is tanítják, a nyíl-, nyereg-csinálásra, muzsikára; kutyákot, madarokat neveltetnek vélek. Ezekből az iskolákból feljebb való hivatalokra emelik őket, úgymint a császár ingeit mosni, gondot viselni a drága italira, a fizetéseket is megjobbítják, napjára 8 pénzek jár. Ebből a két házból még feljebb való házban fognak menni, a melyet cházodá-nak[141] híják, amelyben negyven inas lakik, a kik szűntelen a császár mellett vannak. Ezek közül tizenkettő az udvari főtisztségeket viselik, ezek azok: a Szeliktár aga,[142] a ki a fegyverhordozója; a Rikiabdár aga, a ki a kengyelét tartja; az Ibriktár aga, a ki a vizét hordja; a Tulbendár[143] aga, a ki a császár csalmáját ékesíti; Kemhusár aga, aki a köntöseire visel gondot, és fejér ruhákra; a Chernegir basi a feje azoknak, kik a császár ételét megkóstolják; Zagárgi basi,[144] a ki a kutyákhoz láttat; Dirnakgi basi,[145] a ki a császár körmeit metélli; Barber basi,[146] az első borbély; Muhascsegi basi,[147] a ki a költségre vigyázz; a Teskeregi basi,[148] secretárius. Ma többet nem.

CLXXVI.

Rodostó, 15. Februarii. 1749.

Ma a fél emberekről írok, vagyis a heréltekről. Mivel vannak a császárnak kétféle herélt emberi: vannak fejér és fekete. A császárnak a belső udvarabeli főtisztei

mind inkább heréltekből állanak. A császár első papja, és a császári templomoknak plébánusi heréltek.

A fekete heréltek az asszonyok szolgálatjára rendeltettek. Ezek teljességgel meg vannak herélve, és ezeknél rútabbakot, se ocsmányobbakot nem lehet látni. Ezeknek a legelső tisztje a Kislár agasi.

Úgy tetszik, hogy itt beszélhetünk a császár udvarában való leányokról. Ezek mind külömféle országból való rab leányok; kiválasztják a legszebbeket. Ezek két házra vannak elosztva, valamint az inasok. A foglalatosságok a varrás, mindenikének különös ágya vagyon, és minden ötödik ágy között egy igen vígyázó öreg asszony fekszik. Ezeket a muzsikára és a tánczra tanítják. A császár anyja ezekből veszen maga mellé, a kiket akarja. Az öreg asszonyt, aki ezeknek parancsol, nevezik kaden kiája[149]: a leányok anyja.

Amidőn a császár közűllök akar választani, sorba állítják. A melyik megtetszik, annak veti a keszkenőit, és azt pompával viszik a császárhoz. Ha szerencséjire első fiat hoz, megkoronázzák, és a Hasáki sultana[150] nevet viseli; a többi, ha fiat hoznak is azután, nem viselik ezt a nevet.

A császár halála után, a kiknek leányi voltanak, az udvartól kimehetnek; de a kiknek fiok volt, azok bé lesznek rekesztve holtig, hogyha csak a fiok császárrá nem leszen. Mindezekből kitetszik, hogy a császár belső udvara olyan, mint egy iskola, a hol nagy rendet tartanak. Már ezután a császár külső udvaráról lesz a szó.

CLXXVII.

Rodostó, 21. Junii, 1749.

Fogjunk az asszony dolgához, és kezdjük el a fővezéren, a kit a törökök Vizir Azemnek nevezik, ugymint a tanács fejének. A császár csaknem az egész hatalmát kezében adja, keziben adván a maga nagy pecsétit, a melyen a maga neve vagyon metszve. Ezt a tisztséget az első Amurátes[151] kezdé.

Vannak még más hat dívánvezérek, a kik a dívánban csak akkor adhatnak tanácsot, amidőn tanácsot kér a vezér tőllök.

A vezér udvara fejdelmi udvar; a nagy czeremóniákba a három szegeletű csalmáján két tollat visel, a császár hármat. A vezér előtt három lófarkot visznek. — Ezt a nagy becsületet csak három pasának adják meg az egész birodalomban, minthogy a császár képét viseli. Minden a maga perét ő eleibe viheti. Egy hétben négyszer tart dívánt a császár udvarában, kétszer pedig a maga házánál. A vezér oly hatalmas légyen is, de meg nem ölethet egy basát a császár kezeírása, parancsolata nélkül, még csak egy jancsárt is a főtisztje híre nélkül. Ámbár minden kérésnek a vezér keze által kell meglenni, ha történik, hogy valakinek nagy igazságtalanságot cselekedtenek, a melyben a vezérnek is része volna, olyankor szabad a császárra híni, tüzet tévén a fejére, és úgy menni a császár udvarában igazságot kérni.

A vezér fizetése csak húsz ezer tallér esztendőre. De az ajándékok, a melyeket a basák adnak az egész tartományokból, és a sok pénz, melyet veszen fel mindazoktól, a kiknek dolgok vagyon a portán, rettentő sokra megyen; a melyet a császár látatlanná tészi; mivel az a kincs még az ő ládájában fog menni.

Vannak még a vezér után nagy tisztségek, ugymint a beglerbégségek.[152] Ezek a tartományok gubernátori. Ezek mind hárman boncsokosok, és urai mind a hadi, mind a törvényes dolgoknak. Az anatoliai beglerbégség legelső. Ennek egy milliom kis-pénze jár esztendőre. Huszonkét beglerbégség vagyon. Ezeknek a nagy gubernátoroknak mindenikének vagyon magának muftija, reis effendije: cancelláriusa, defterdárja: kincstartója.

Hát a havasalföldi és a moldovai vajdákról ne szóljunk? A kettő között a moldovai az első, és a szegényebb. A moldovai a császárnak hatvanezer tallért ád, hát még a sok imide-amoda való ajándék még annyira megyen. A havasalföldi vajda százharmincz ezer tallért. Régenten a törökök olyan együgyűek voltak, hogy ma-

gok mentek az adópénzért. Volt olyan havasalföldi vajda, a ki utána küldött a törököknek, és tolvaj képiben elvették tőllök az adó pénzt. A török egyszer-kétszer csak elszenvedte, de a szemit felnyitotta, és már most a vajda emberei viszik az adópénzt Konstanczinápolyban. Ha elvesztik, nem a császár kára.

CLXXVIII.

Rodostó, 21. Octob. 1749.

Itt attól nem igen tarthatni, hogy a távolvaló tartományokban a gubernátorok az engedelmességet félben rúgják, és magokot szabados urakká tegyék; mivel arra igen vígyáznak, hogy olyan gubernátorokot tegyenek, a kik a császár udvarában neveltettek, a kik nem tudják se apjokot, se anyjokot, se semmi pereputyokot, a kiknek nem lévén semmi támaszhoz reménységek, nem lehet valamit kezdeni a császár ellen.

A császár azt meg nem engedi, hogy az atyának gazdagsága a fiára szálljon. Minden pasának az örökje a császáré, és abból annyit ád a gyermekeknek, amennyi elegendő, hogy élhessenek.

A császár ha nem jó szemmel látja valamely pasának nagy hatalmát vagy gazdagságát, akkoron vagy húgát, vagy más atyjafiát adja néki. Az eljegyzéskor nagy summa pénzt kell adni, és drága ajándékokot kell adni a házasság előtt: házasság után pedig tartani kell nagy fényességgel, úgy annyira, hogy akármely nagy kincse legyen, de a felesége megüresíti a ládáit, még pedig véle sem lakhatik; mert a császár atyafiait ki nem viszik soha Konstanczinápolyból: magának pedig a pasaságban kell lakni.

A régi familiákra itt semmi tekintet nincsen. — Az olyan pasa pedig, a ki császári vérből valót veszen el, a feleségét, a kit annak előtte vett volt el, el kell bocsátani, akármely nehéz dolog legyen a. Minthogy pedig az új feleségivel sem lakhatik, azért a felesége ád neki

csemegére egy-két halajkát, vagy rableányt. Nekünk is csemegére elég bő szüretünk volt.

CLXXIX.

Rodostó, 1750. 16. Januarii.

Kedves néném, e jubileum esztendő, szent esztendő, bár a szent Péter templomában mehetnénk: de oda nem mehetünk. Imádjuk itt az Istent: *Nagy az én nevem mindenütt, és mindenütt áldoznak az én nevemnek.*

Vagyon immár egynehány napja, hogy a vezért letették. Tihája béget tették helyiben. Ezt Mehemet pasának[153] híják.

Már mostanában a török vallásról kell írni, és azt mondani, hogy minden hamis vallások között legveszedelmesebb a Mahumet vallása; mert azonkívül, hogy az érzékenységeknek leginkább kedvez: de másként egynehány punktumokban megegyezik a keresztyénséggel. Mahumet a valóságos, és mindeneket teremtő Istennek ismeretségére fundálta a vallást, azután a felebaráti szeretetre, a testi tisztaságra, és a csendes életre. A török vallás keményen tiltja a bálványozást.

Mahumet pogányságban született a szerecsenek között 570-ben. Neki természet szerént való értelme volt. Azt tartják, hogy egy Nestorianus Sergius nevű barát, a ki elszökött volt Konstanczinápolyból, hogy a hagyatta volna el véle a pogányságot. Kitetszik az alkoránból, hogy e két ember a szent írásból vették ki, a mi legjobb a vallásban. De mivel az ő idejekbe Arábiában sokkal több zsidó vala, mintsem keresztyén, azért nem is vevének ki annyi szokást az új testamentumból, mint az óból — arra az okra való nézve, hogy a zsidókot a magok vallásokra hódíthassák, és a keresztyénektől se távozzanak el teljességgel. Ha a Mahumet bolondsága a nem lett volna, hogy őtet az Istentől küldetett embernek tartsák, az ő vallása nem igen külömbözött volna a sociniánusok vallásától. De rendkívűl való nagy dolgot akara cselekedni, el akarván hitetni másokkal, hogy

néki szövetsége vagyon a magasságbéli lelkekkel. – De minthogy se nem küldetett volt, se csudatételekre való ajándéka nem volt, kénszerítteték a vallása felállítására, hogy az okossághoz, a világi tudományhoz, és a csalárdsághoz tegye az ő elragadtatásit, a melyeket okozák vala a nagy nyavalyatörések. Végtire mindezek csak elhiteték a néppel, hogy ő sokkal feljebb való volna a több embereknél, és hogy a mennyekből venne oktatásokot. A felesége Fatima, és a jóakarói tele torokkal kiáltják vala, hogy ő volna a hirdetője, magyarázója az Úr akaratjának: e világra pedig csak azért jött, hogy az Úr parancsolatit hirdesse. A galamb, a kit arra szoktattak vala, hogy a feje felett repdessen, nem kevéssé emelé fel a nép előtt, a ki azt tartotta, hogy ez a madár Gábriel angyal lévén, a fülibe beszéll a követnek. Itt félben szakasztom, másszor többet.

CLXXX.

Rodostó, 1750. 15. Maji.

Ki ne örűlne a májusi szép napoknak? De a bizonyos, hogy itt a május nem oly kedves, mint másutt; mert leveles fákot csaknem egész télen látunk — zöldséget szűntelen. Sőt még májusban a szárazságok elkezdődnek, a fű is hervadni kezd, a fák pedig már április kezdetén virágoznak, ződülnek.

De itt nem a gazdaságról kell beszéllni, hanem a Mahumetről, a ki, hogy magától el ne vadítsa a pogányokot, se zsidónak, se keresztyénnek nem akará magát mutatni. De, hogy mind a zsidóknak, mind a keresztyéneknek kedvezhessen, mindenikének holmi részecskéit kivevé a vallásából, és a magáé közé toldá. És azt tanítá, hogy háromféle írott törvényt adott ki az Úr az embereknek — mindenikében lehet üdvezűlni; mert mindenike azt hagyja, hogy higyenek az egy Istenben, minden emberek teremtőjében és bírájában. — Az első törvény Mózses által adatott ki, de minthogy igen nehéz volt, azért igen kevesen is vihették azt jól végben.

A második törvény a Krisztusé, a mely noha teljes legyen is kegyelemmel, de ennek sokkal nehezebb a megtartása, mivel igen ellenkezik a megromlott természettel. Azokáért mondá: «Az Úr teljes lévén irgalmassággal, én általam küld nektek egy olyan törvényt, a mely könnyű, és a ti gyengeségetekhez való — úgy, hogy azt követvén egészen mindnyájan, boldogok lehessetek mind ezen, mind a más világon.» Ez igen nagy ígéret.

Az alkorán könyve olyan könyv, a melyben a jók között sok gyermekség és haszontalanság vagyon. De ez a könyv akár micsodás legyen, mindazonáltal magában foglalja mind a papi, mind a városi törvényt, és elejekbe adja a törököknek mind azt, a mit hinni és követni kell. Ők azt meg nem mernék nyitani, hanem először a fejekre teszik, a mely nálok a tiszteletnek legnagyobb jele. Azt nagy szorgalmatossággal olvassák a parancsolat szerént, a mely azt hagyja: *Foglalatoskodjatok gyakorta annak a könyvnek olvasásában, a mely néktek küldetett, és könyörögjetek szüntelen; mert az imádság eltérít a vétektől.* Azt tartják, hogy a ki azt elolvassa annyiszor amennyiszer — már annak bizonyos száma vagyon — hogy a megnyeri a paradicsomot. Ők azt főkönyvnek nevezik.

A török vallás három ágra szakad. A szerecsenek tartása legbabonásabb — ezek Bubeker[154] szerént tartják a vallást. A persáké, a mely tisztább, ezek Halit[155] követik. A törökök pedig Omerrel tartanak[156] — ezek a többit eretnekeknek tartják és kárhoztatják. — Én pedig nem kárhoztatom azt, a ki hosszabb levelet nem akar írni; sőt még azt mondom, emberséges ember érette.

CLXXXI.

Rodostó, 16. Sept. 1750.

Mely szép dolog ilyen mezei városba lakni, mint a miénk — akkor megyen a mezőre az ember, mikor akarja. A nagy kerített városok, mint a tömlöczök, olyanok. Most a kertekben enni gyönyörűség. Ott a

sok gyümölcs, noha nem sokféle; mert a kertészek rosszak, oltani nem tudnak. Körtvély, alma, szilva nincsen, hanem a sok őszi baraczk — a sok két, háromféle dinnye, kivált most az őszi dinnye, amely deczemberben is tart. Olyan őszi dinnye pedig, mint itt vagyon, nem adatik sehol. Az igen hasonlít az ugorkához, aminthogy, a melyik nem jó, egész ugorka. De ennél a dinnyénél nem lehet kedvesebb gyümölcsöt enni. Kívül a szemnek nem tetszik, ha megmetszik, még annál inkább, mert a belső része tiszta zöld. De ha megkóstolják, gyönyörűséggel esznek belőle, mert olvad a leányok szájában, és olyan édes, mintha nádmézbe főzték volna meg. Menjünk már az asszony dolgára.

A törököknek egy hitágazatja vagyon, tudniillik: «Hogy csak egy Isten vagyon, és hogy Mahumetet az Isten küldötte. A mi pedig a törvénybéli parancsolatot illeti, a törökök öt részre osztják: I. hogy napjában ötször imádkozzanak; II. hogy a Ramazánt megbőjtöljék; III. hogy alamizsnát adjanak, és az irgalmasságnak cselekedetit kövessék; IV. hogy, ha lehet, búcsúra elmenjenek Mekkában; V. hogy semmi tisztátalanságot el ne szenvedjenek a testeken.

Ezekhez még más négy parancsolatot adnak, de ezek nem szükségesek teljességgel az üdvösségre: I. hogy pénteket megüllják; II. hogy környűlmetéltessék magokot; III. hogy bort ne igyanak; IV. hogy disznóhúst ne egyenek, se olyan állatot, a kinek először a vérit ki nem bocsátották.

A törökök tisztelik a pénteket, és tartoznak azon a napon a templomba menni délbe. Az asszonyoknak megengedik, hogy oda ne menjenek, azért, hogy a férfiak figyelmetesebben imádkozhassanak. A török kereskedő délig ki nem nyitja a boltját azon a napon, de sőt még egy ájtatos török a keresztyén házában sem menne — amint e velem megtörtént.

A közönséges jó vivé a törvénycsinálót arra, hogy a tanítványinak megtiltsa a boritalt. «*Óhjátok magatokot,* mondá, *a bortól, a koczka, a sak játékoktól. Ezeket azért*

találta fel az ördög, hogy gyűlölséget és veszekedést szerezzen az emberek között, hogy őket eltávoztassa az imádságtól, és meggátolja őket, hogy az Isten nevét segítségül híják. Minket pedig meg nem gátol, hogy ne adjunk hálákot az Úrnak, hogy a pestisnek hírét sem hallottuk ebben az esztendőben — ne is halljuk.

CLXXXII.

Rodostó, 1751. 14. Febr.

Kedves néném, annak igen örülök, hogy a ked tetszése szerint írtam még eddig a török szokásról és vallásról. Kívánom, hogy ezután is úgy legyen. De azt szükséges megírnom, hogy itt igen zűrzavar idők járnak, de a nekünk hasznunkra vagyon; mert most fársángba csak hozzák nekünk a sok túzokot halva és elevenen, a kiket az ónos essőkbe fogták. A török nem kap rajta: mi pedig már meg is úntuk. A túzok rettentő fejes, makacs állat, jobban szereti éhel megölni magát, mint enni, hanem a fiatalt fel lehet nevelni. — Ideje az asszony dolgára menni.

A muftit a törökök úgy tekéntik, mint vallásoknak, törvényeknek fejit és oráculumját. Ennek választása teljességgel a császáron áll, a ki erre a hivatalra okos, értelmes, és igaz embert választ. — Ámbár az ő decretumit és végezésit a bírák törvénynek tartsák is, de a császárt semmire nem kötelezhetik. Mindazonáltal olyan nagy az ő hatalma, hogy semmiben néki ellent nem mond, se ellent nem tart végezésinek. A melyek csak egynehány szókból állanak, és utóljára mindenkor hozzá tészi: «Az Isten tudja, melyik jobb.» Mindazonáltal amidőn a császár tanácsot kér a muftitól az országos dolgokban, vagy valamely pasának haláláról, vagy a békeségről, hadakozásról, és ha úgy talál lenni, hogy ez a főpap másként gondolkodik, mint a császár mindezekről: minden halogatás nélkül leteszik, és olyan főpapot tesznek, a kinek olyan gondolati legyenek, mint a császárnak.

A császár, mikor a muftinak ír, ilyen titulust ád neki: «Ésádnak,[157] a ki minden bölcseknél legbölcsebb, minden tudományokban legfeljebb haladó mindazoknál, akik fent haladnak. Te, a ki minden nem szabados dologtól megtartóztatod magadot. Eredete a jó erkölcsnek, és a valóságos tudománynak. A próféták és az apostoli tudományok örököse, a ki megfejted a hitnek ágazatját, és kinyilatkoztatod annak valóságos értelmit. Te vagy az igazság kincsének a kulcsa. Te világosítod meg a homályos magyarázatot. Meg vagy erősítve a felső igazgatónak, és az emberi nemzet törvénycsinálójának kegyelmével. A nagy Isten adja, hogy szűntelen megmaradj a jó erkölcsben.»

A muftit mihent választják, a császár egy nyusztos mentét küld néki, és ezer tallért aranyúl egy kezkenőben. Azután 2000 pénzt rendel néki napjára — egy poltura három pénz — e mintegy 16 tallérra és 30 polturára megyen. Vannak olyan császári templomok, a kiknek jószágiból felvehet ötvenezer tallért.

A mufti után vannak a két kadileskerek: az egyik európai, a másik ázsiai. Ezek eleiben mindenféle törvény elmehet, és mindenféle törvényt megítélhetnek. Ebből a tisztségből a muftiságra mennek.

A kadileskerség után való a molla.[158] Ezeknek 500 pénzök jár napjára. Ennek az egész tartományban való kádiakra vagy bírákra hatalma vagyon. A mollákból lehet mufti. A mollákot és kádiakot egyházi embereknek tartják; mert a törökök között a vallásbéli törvényt a városi törvénytől meg nem választják.

Az imánok[159] vagy papok olyanok, mint a parochusok. Ezeknek megfeddhetetleneknek kell lenni, de szükséges, hogy jól tudják olvasni az alkoránt, és hogy elsőben abban a hivatalban (szolgáltak légyen), mint azok, a kik a toronyból a népet az imádságra szokták híni.[160] De még az is szükséges, hogy a nép a fővezérnek szólljon mellette: másképen abban a hivatalban nem állhatna a vezér parancsolatja nélkül. Ahhoz nem kívántatik más papi bélyeg, se a mufti nekik semmit

nem parancsol. Kiki szabad a maga parochiájában, hanem a városi bírák alatt vannak.

Az emireket[161] az egyháziak közé számlálhatjuk, mivel ezek a Mahumet familiájából valók. Hogy pedig a többitől magokot megkülömböztessék, zöld csalmát viselnek, a Mahumet szînét. Ezeknek sok szabadságok vagyon. A törököknek meg vagyon tiltva, hogy gyalázatosan ne bánjanak vélek.* De ha haragusznak reájok, és részegen látják, a csalmájokot leveszik, és jól elverik minden tisztelet nélkül.

Az emireknek egy fejek vagyon, a kit Nákib Essrefnek[162] nevezik. Ennek oly nagy hatalma vagyon rajtok, hogy megöletheti és megkegyelmezhet nékik. De, hogy a botránkoztatást elkerüljék, a büntetés mindenkor titkoson megyen végben. A főnek egy viczéje vagyon, a kit Alemdárnak[163] híják. E hordozza a Mahumet zászlóját. Az émirek mindenféle nagy tisztességekre felmehetnek: én pedig tovább nem megyek, hanem jó egészséget kívánok nénémnek.

CLXXXIII.

Rodostó, 15. Aug. 1751.

Kedves néném, azt igen jól cselekeszed, hogy bátorításra valót írsz a leveledben, írván, hogy kedvesen olvasod a törökökről való leveleimet; mert a bizonyos, hogy régen félbe hagytam volna, ha tudnám, hogy únadalmasok.

Azt jó megtudni, hogy a törökök szeretik a szép és czifra templomokot építeni, és igen bőkezűek a templomoknak fundátiókot tenni, és jövedelmet a szegények számokra, a kik mindennap imádkozzanak a jótévőjöknek lelkekért.

A császári templomoknak vagyon legtöbb jövedelmek. Ezekre pedig a Keslár aga, a ki a császár asszo-

* A kéziratban hibásan így: hogy *ezeket* gyalázatosan bánjanak vélek.

nyira vígyáz, visel gondot, és parancsol a templomokhoz való tisztségekből. Az imperiumban sok templomok vannak, főképen olyan helyeken, a hol a császárok szoktak lakni, ugymint Brúsában, Drinápolyban, Konstanczinápolyban, a hol sok császároktól építtetett drága templomok vannak. Császárnék is építtettek.

Ezek között legfővebb a szent Sophia temploma. Ezt Justiniánus császár építtette volt; a törökök megtartották, és valamint annak előtte, az Isten szolgálatjára rendelték. De a jövedelmét megnagyobbították, a mely esztendőre száz ezer aranyra megyen. Ezt pedig a városban szedik fel. A császár tartozik maga is ezer és egy pénzt fizetni a földért, a melyen a kastélya vagyon építve; mert a keresztyén császárok idejében az a föld a templomhoz tartozandó kert volt.

A török császárok pedig a templom körűl egynehány kápolnát építtettek, a hová temetik őket. Azokban szűntelen való égő lámpások vannak, bizonyos jövedelem pedig azoknak számokra, kik az ő lelkekért imádkoznak azokban a kápolnákban. Ezenkívűl mindennap bizonyos órákban sok számú koldusoknak alamizsnát adnak. — Mely boldogok volnának, ha a Krisztusért adnák.

Sok templomok vannak, a hol iskolák lévén, a törvényt tanítják. Vannak ispotályok, szállások az útazók és az idegenek számára. Vannak konyhák, a hol a szegényeknek ételt készítnek. Mindezeknek a jövedelmek bizonyos; mert faluk, földek, tartományok vannak arra rendeltetve.[164] Szerencsés falu az, a mely valami templomhoz tartozik; mert annak sok szabadsága vagyon. Ha valamely különös ember valamely templomnak fundátiót akar tenni, földet nem adhat, hanem készpénzt ád, a melyet interesre kiadják. De ez csak a templomért szabad; mert a törvény tiltja az interesre való adást. — Az egészségre vígyázzunk néném.

CLXXXIV.

Rodostó, 26. Octob. 1751.

E már rendkívűl való dolog, hogy ma havazzon. — Ezt még sohasem értük. Még pedig sok szőllő és pamut a mezőn. Talám jovunkra esik; mert három holnaptól fogván a pestis igen uralkodik. A változást tehet az áerben. Hihető, hogy a pestisnek nincsen egészen való ereje; mivel sokan meggyógyúlnak belőle. A törökök tanítások szerént ezeknek nem lehet meghalni pestisben: a kik pedig abban megholtanak, lehetetlen volt azt nékik elkerülni. Mert az ő tanítások az Isten előre való rendelésiről mód nélkül szoros. Sőt még az Istennek tulajdonítják a vétket; mert azt nem lehetett nékik elkerülni. Azt tartják, hogy kinek-kinek a homlokára vagyon írva, hogy mit rendeltek felőle, és azt el nem kerülheti.

A törökök a persákot eretnekeknek tartják; mert ezek Halyt[165] követik: a törökök pedig Mahumetet. És nagy gyűlölséggel vannak egymáshoz, úgy annyira, hogy a császár udvarában mindenféle nemzetből való rabgyermekeket bévesznek, de persát nem; mert azt mondják, hogy lehetetlen egy persának megtérni valóságoson. Egy szóval azt tartják, hogy egy zsidó, egy keresztyén remélheti, hogy még idővel a hívek közé állhat, de egy persa sohasem. A törökök között a vallás iránt véghetetlen szakadások vannak, a kik mindannyiféleképen magyarázzák az alkoránt. — Vannak sokan olyanok, a kik az istenséget nem hiszik.

A törökök között is vannak egynehányféle szerzetesek, a kik megkülömböztetnek magok között a ruhájokkal. Azok között legnevezetesebbek, legközönségesebbek a dervisek.[166] Ezeknek Ikoniumba vagyon a főklastromok, a mely klastromba 400-an vannak rendszerént. A dervisek fogadást tesznek a szegénységről, tisztaságról és engedelmességről. A superiorjok előtt igen nagy alázatossággal vannak. Az ő ingek igen vastag vászon; azon felyűl vastag szürke daróczból való

hosszú dolmány; a vállokra terítve egy fejér pokrócz; a lábok szára mezítelen; a mellyek kinyitva; az övök vastag széles bőrből vagyon, elől kötik meg; a süvegek teveszőr, és olyan formájú, mint a csákósüveg csákó nélkül. Ezek a bort titkon megiszszák, és a kit megcsalhatnak, azt el nem múlatják. Ezeknek csötörtökön nem szabad enni estig.

CLXXXV.

Rodostó, 20. Maji, 1752.

Kedves néném, öt esztendeje, hogy leveledet nem vettem. Igazán mondván öt holnapja, nem sok-é a? Az előtt gyakrabban írtunk egymásnak, mitől van a? Talám attól, hogy vénülünk? De a héjával bétöltöm a ked akaratját, és a törökök szokásit végig leírom. Az utolsó levelemet a derviseken hagytam el, és ismét rólok írok.

A derviseknek legfővebb külső foglalatosságok a, hogy tánczoljanak kedden és pénteken. De amég ehez a komédia ájtatossághoz kezdjenek, a superiorjok predikácziót csinál. Azt tartják, hogy ezt a predikácziót akármely valláson lévő meghallgathatja. A szerzetesek pedig kerekdeden ülnek a térdeken. A predikácziónak vége lévén, a chórusba az énekesek és a flautások elkezdik az éneket, a mely sokáig tart. Amidőn bizonyos verset énekelnek, a superior összeveri a kezeit, és erre a jelre a szerzetesek felkelnek, a karokot kiterjesztik, és keringeni kezdenek kerekbe, azt pedig oly sebességgel, hogy a ki nézi, a feje szédűlni kezd. Szoknya forma van rajtok vastag posztóból. És noha oly sebesseggel forogjanak is, mint a szekérbe a kerék: de egyik a másikát meg nem éri. A superiorjok jelt adván egyszersmind elhagyják a tánczot, és kiki a maga helyére lekuczorodik. Minthogy pedig ehez igen ifjúságokba szoktatják őket, azért legkissebb főszédűlést sem éreznek. Én nekem pedig a fejem szédelgett, csak hogy néztem is őket. Négyszer vagy ötször kezdik így el

a keringést. — Ezek megházasodhatnak, de el kell hagyni a dervisséget.

A török vallást jobban nem lehet elvégeznem, mint azon, hogy micsoda tisztelettel vannak a Krisztushoz. A nem igaz, hogy káromlással volnának hozzája, mint sokan azt tartják; mert itt nem a közönséges népet kell érteni, hanem az írástudókot. Ha pedig oly boldogtalanok, hogy nem hiszik a Krisztus istenségit, legalább úgy tisztelik, mint az Isten fuvallását, mint az Úr mellett lévő nagy szószóllót. Azon megegyeznek, hogy az Isten küldötte el, hogy olyan törvényt hozzon, a mely teljes kegyelemmel. Ha pedig hitetleneknek hínak minket, nem azért, hogy a Krisztusban hiszünk: hanem azért, hogy nem hiszszük, hogy Mahumetet az Isten küldötte volna. Jól cselekeszszük.

CLXXXVI.

Rodostó, 1752. 2. Aug.

Ki ne írna, kedves néném, örömest, mikor annyi sok jó dinnyét eszünk; mert itt most a dinnyeszüret. Azt tudom, hogy nem jóízűen eszi a dinnyét a vezér, a kit az elmúlt holnapban letevének, vagyon is oka. Helyében pedig Imrehor Mustafát [167] tették. E főlovászmester volt. Már most a birodalomnak fejdelme. Emberséges ember. Hozzánk már is mutatta jóakaratját.

Az elmúlt holnapnak a végin estve felé jól megijesztettek volt bennünket; mert olyan nagy földindúlás volt, hogy annál nagyobbat soha sem értem. A házak, a falak úgy hajladoztak, mint mikor a szél a fákot hajtogatja, de semmi szerencsétlenség nem történt.

Már most írjunk a törökök házasságiról, a kiknél a házasság szent és tiszteletes dolog. A papoknak ott nincsen semmi részek; mert a kötés a bíró előtt megyen végbe. Amidőn pedig valaki törvény szerént akar megházasodni, a leány atyjával és anyjával végez arról. A házasságról való levelet vagy kötést a bíró és

két bizonságok előtt csinálják meg, a mely kötést elronthatja a két rész. Egy asszony kérheti az urától való elválást, ha tehetetlen, ha háromszor egymásután péntekre virradó étszakán elmúlatja az adót megfizetni, a mely étszaka arra az adóra rendeltetett. Egy olyan férfiú, a ki annyira valót nem ád a feleséginek, hogy kétszer egy hétben a feredőben mehessen, tarthat az elválástól.[168] A leánynyal pénzt nem adnak, hanem a legénynek kell adni. A lakodalomnak napján a menyasszonyt nagy pompával, dobbal, síppal viszik a legény házához. A legény a kapunál várja, és leveszi a szekérből, kezet adnak egymásnak, de a leány ábrázatja bé vagyon födözve úgy, hogy őtet nem láthatják, de ő láthatja a legényt. A szekérből leszállván, fogadást tesznek egymásnak, azután a napot vendégségben töltik a férfiak külön, az asszonyok is külön. Annak idejében a menyasszonynak valamely asszony atyjafia viszi a vőlegény házában, és csak akkor látja meg, ha szép-é, vagy rút. Nem magyar húmorhoz való az ilyen házasság.

CLXXXVII.

Rodostó, 17. Nov. 1752.

Itt, kedves néném, szép idők járnak, az ablakok nyitva vannak. Lehet tehát most írni a török lakodalomról.

A császároknál a házasság nem szokás. Hihető, hogy ők abban az ország csendességire vígyáznak, de az is hihető, hogy a lakodalmi irtóztató költséget akarják elkerülni. A császár annyi rableányt tarthat, amenynyi néki tetszik. A kik férfiú gyermekeket hoznak e világra, azokot úgy tekéntik, mint császárnékot, és fijok császárok lehetnek idővel.

A törökök között kétféle házasság vagyon: a törvény szerént való házasság, és a bérben való házasság, a harmadik a rableánynyal való ágyasság. A törvény szerént egy török akármely gazdag legyen, de három vagy négy valóságos feleségnél nem vehet többet.

A bérben való házasság minden czeremonia nélkül megyen véghez, hanem megalkusznak a leány apjával és anyjával, a kik bérben akarják adni leányokot, a bíró előtt. A ki írásban teszi, hogy egy ilyen legény egy ilyen leányt magához akarja venni, hogy feleség helyett legyen, kötelezi magát arra, hogy étellel, ruházattal fogja tartani — úgy a tőlle leendő gyermeket is — de olyan formában, hogy visszáküldheti az apja házához, amikor néki tetszik, megfizetvén a bért az alku szerént. A mi pedig a rabasszonyokot illeti, a törvény szerént a törökök arra fordíthatják őket, a mire szeretik. A töröknél a gyermekek egyaránt osztoznak, akármely asszonytól valók legyenek. Hanem az a külömbség vagyon, hogy a rabasszony gyermeke rab lesz, valamint az anyja, hogyha az atyja fel nem szabadítja.

Amidőn a férfiú hal meg előbb, az asszony kiveszi a néki kötött pénzt: ez a valóságos feleséget illeti; mivel a többivel nem gondolnak annyit. A török a valóságos feleségit elveszi; a kinek fizet, bérben tartja; a rabasszonyt pénzen veszi.

Egy ember, a ki el akar válni a feleségitől, tartozik néki megadni, a mit néki kötött házasságakor. Az elválás a bíró előtt megyen végben, és azután mindenik rész szabad.

CLXXXVIII.

Rodostó, 1753. 22. Martii.

Kedves néném, micsoda régi lakosok vagyunk ebben a városba. Tegnap 33 esztendeje múlt el itt való uralkodó bújdosásunknak. A bizonyos, hogy mint a negyed része, annyi időt nem töltöttem Zágonban. Hát azt megírjam-é, hogy mennyi ideje, hogy onnét kiugrattam? A nem ártalmas, még hasznos; mert meglátom, micsoda nagy háláadással tartozom Isten ő felségéhez, a ki olyan hosszas gondviseléssel volt hozzám. Annak jól felszámlálva 45 esztendeje vagyon. Áldassék Istennek szent neve. De térjünk az asszony dolgára.

A törökök, azaz: az írástudók, a körnvűlmetélést

nem tartják hitágazatnak, se az alkorán parancsolatjának, és hogy a nélkül is lehet a paradicsomban menni. A gyermeket hét esztendős korában szokták környűlmetélni. A környűlmetélésnek napján vendégséget készít a gyermek atyja házánál. A gyermeket pedig felöltöztetik, mentől czifrábban lehet, azután lovon az utczákon hordozzák muzsikaszóval. A gyermeknek keziben egy nyíl vagyon, a melynek vasát a szíve felé tartja, meg akarván azzal mutatni, hogy készebb azzal inkább a szívét általverni, mintsem a hitet megtagadni. A társai, jóakarói nagy örömmel kísérik őtet a templomba, a hol az imán (a pap) egy kis oktatás után a hitnek ágazatját mondatja el véle, azután a borbély a kerevetre teszi a gyermeket, két szolga lepedőt tart előtte, a borbély a teste végin való bőrt kihúzván, és megszorítván egy kis fogóval, a borotvával elvágja, és az elvágott bőrt megmutatja a jelenvalóknak, mondván: «Az Isten nagy!» Azonba pedig a gyermek sír és kiált a fájdalomban, és a jelenvalók köszöntik őtet, hogy már ő is a hivők köziben vetetett. Azután visszáviszik a gyermeket czeremoniával az atyja házához, a hol harmadnapig vagyon a vendégség. Azt jó megtudni, hogy a pap nem ád nevet a gyermeknek, hanem az apja születése után a kezében veszi, és felemelvén az Istennek ajánlja, egy kevés sót tészen a szájában, mondván: «Tessék az Istennek fiam Ibrahim (vagy más nevet) hogy az ő szent neve néked mindenkor oly jó ízű legyen, mint ez a só, és meg ne engedje neked a földi dolgokot megkóstolni.»

Minthogy a törökök azt tartják, hogy a mi a testet megmocskosítja, a lelket is megszennyesíti, és hogy a mi egyikét megtisztítja, a másikát is megtisztítja; erre való nézve a mosódással készűlnek az imádsághoz. *Istenes ember,* mondja az alkorán, *amidőn az imádsághoz akarsz fogni, mosd meg az orczádot, kezeidet, karodot és lábaidot. A házasok, kik együtt hálnak, megferedjenek. Hogyha a betegek és az utazók vizet nem találnak, tiszta porral surolják meg orczájokot; mivel az Isten szereti a tisztasá-*

got, azt is akarja, hogy az ő neki tett könyörgés tökélletes legyen, hogy hálákot adjanak néki kegyelmiért, és hogy segítségűl híják az ő szent nevét. — E mind szép és jó egyrészint, de másrészint haszontalan való intés; mert szegény Mahumet nem kértél a Krisztus nevében — a nélkül a kérés meg nem hallgattatik. Én pedig annak nevében kérem a néném egészségét. E most elég.

CLXXXIX.

Rodostó, 1753. 11. Junii.

Kedves néném, azt írod, hogy úgy tudod a törökök szokását, vallását, mint a mufti. Úgy tetszik, hogy nem kellene csúfolódni. Még a muftihoz tenni magát! a kinek térdig érő szakálla vagyon, és olyan csalmája, mint egy méhkas. Meg ne boszonts, mert többet nem írok. Noha már félben nem hagyom, és azt mondom, hogy a törökök a mosódásról való parancsolatot két mosódásban tartják: nagy és kicsid mosódásban. Az első abban áll, hogy az egész testet megmossák, ezzel leginkább a házasok tartoznak, és a hol feredők nincsenek, a férfiú a folyóvízben vagy tengerben háromszor lebukjék, akármely hideg legyen. A kis mosdás pedig abból áll, hogy arczczal Mekka felé fordúljon, megmossa orczáját, orrát, kezeit, karját, lábait.

A mosdás után szemeket a földre vetik, és úgy vannak egy kevés ideig, hogy magokhoz térjenek, és az imádsághoz készűljenek, a mely ötször vagyon napjában. Az első hajnalba; a második délben; a harmadik dél és napnyugot között mintegy négy óra felé; a negyedik napnyugotkor; az ötödik mintegy másfél órakor napnyugot után. Hogy pediglen minden megtudhassa az idejét ezeknek az imádságoknak, nem harangszóval adnak jelt, mert nálok harang nincsen, hanem arra rendeltetett emberek[109] vannak, kik felmennek a mecsetbe, az ujjokkal bédugván fülököt egész teli torokkal éneklik ezeket a szókot: «Az Isten nagy, nincsen más Isten az Istenen kívűl. Jöjjetek a könyör-

gésre, ihon világosan hirdztem néktek.» — Ezek a bőr-harangok ezeket a szókot először dél felé éneklik, azután éjszak, napkelet, és napnyúgot felé.

Ezt mindenek meghallván megmosdanak, és a templomba mennek. Az ajtó előtt kiki leteszi a papucsát, vagy a keziben béviszi. Nagy tisztelettel meghajtja magát, és köszönti a rejtekben lévő alkoránt, a mely rejtek hely jelenti Mekkát. Azután kiki felemelvén szemeit a hüvelykét a füleiben teszi, minek előtte letérdepeljen. Azután a pap felkél, és kinyitott kezeit a fejére teszi, a füleit a hüvelykével bédugja, és igen felszóval, de halkkal énekli: *Nagy Isten! dicsőség te néked Úr, hogy a te neved áldassék és dicsőíttessék; hogy a te nagy voltod megüsmertessék; mert csak te vagy a nagy Isten.* A nép csak lassan mondja utánna.

Rend szerént pedig ezt az imádságot mondják, a szemeket a földre függesztik. E nálok olyan imádság, mint nálunk a Miatyánk: *Az Istennek nevében, a ki teljes jósággal és irgalmassággal. Dicsértessék a világ Ura, a ki teljes jóságu és irgalmasságu. Isten! minden embereknek itélő Ura, mi tégedet imádunk, mi te benned vetjük minden bizodalmunkot. Tarts meg minket; mivel igazán való uton hívunk segítségül. Ez az ut az, a melyet te választottad, és a melynek kedvezel kegyelmeddel. E nem a hitetlenek utja, se nem azoké, a kikre méltán haragszol.* Ennek az imádságnak a kezdete jó, de a vége farizeusság.

A törökök az imádságot mindenkor azon végezik el, hogy köszöntik a két angyalokot, a kik tartások szerént kétfelől állanak. Ezt pedig így viszik véghez: A szakállokot kezekben veszik, jobbra és balra fordúlnak. A törökök pénteken olyan szándékkal imádkoznak, hogy az Isten kegyelmét nyerjék az egész törökökre. Szombaton, hogy a zsidók megtérjenek, vasárnap a keresztyének megtérésekért, hétfőn a prófétákért, kedden a papokért, szeredán a holtakért, a betegekért, a rabokért, kik a hitetlenek között vannak, csütörtökön az egész világ megtérésiért.

Kedves néném, alkalmasint tudja már ked a török vallást. De nem tartok semmitől is; mert még soha egy keresztyén asszonyt sem hallottam, hogy törökké lett volna a rabokon kívűl. Ők azt tudják, hogy a franczia azt mondja, hogy Törökország a lovak paradicsoma, és az asszonyok purgatóriuma.

CXC.

Rodostó, 15. Octob. 1753.

Kedves néném, ha mind így lészen, most minden órán vége lesz az én levélírásimnak; mert ennek előtte egynehány holnappal magam csudálni kezdettem, hogy nem kezdek jól olvasni, mintha a szememre valamely vékony hártyikát tettek volna. A könyvet olvashatom, de nehezen — az írást könnyebben olvashatom. Azoltától fogvást a szemeim mind homályosabban látnak — áldassék Istennek szent neve érette. De az asszony dolgát még véghez vihetem.

A törökök bőjtje a holnapról neveztetik, a melyben esik, amely Ramazán holnap. Az ő esztendejek 354 napból áll. Azt 12 holdra osztják. Az ő holnapjok az újsággal kezdődik. Az ő bőjtjök Ramazán holnapban rendeltetett; mert Mahumet azt hirdeté, hogy az alkorán abban a holnapban küldetett mennyből. Abban az egész holnapban reggeltől fogvást nap lementéig nem szabad se enni, se innia csak egy csepp vizet is. A mi pedig nekik legnehezebb, még dohányozni sem szabad. De mihent a nap lemegyen, a bőjtnek vége vagyon, és mindnyájon a dohányon kezdik a vendégséget; mert akármely szegény török is, jól vendégli magát, cselédit. Sok egy holnap alatt elkölti, a mit esztendeig keresett. A vendégség pedig estvétől jó hajnalig tart. Nappal aluszszak, főképpen a kinek nem szükséges dolgozni.

A persák micsoda nevetségre való dolgot tartanak ezen bőjt iránt. Azt tartják, hogy Mahumet az Istennek akarván tetszeni, és, hogy az övéit gondviselés

alá vegye, az Istenhez felment, és azt ígérte, hogy az ő vallásán lévők ötven napig fognak bőjtölni: Isten ő szent felsége elfogadta az ígéretet. Mikor pedig Mahumet leszállott volna, a harmadik égben találta a Krisztust, a ki is kérdezte tőlle, hogy honnét jőne? Mahumet felelé, hogy az Istentől jőne, és hogy azt igérte az Istennek, hogy az övéi ötven napot fognak bőjtölni. A Krisztus mondá néki, hogy sokat ígért volna ötven napot. Mahumet arra felmene az Istenhez, és megjelenté, hogy sokat ígért volna, hanem hadd lenne negyven napig. Isten ő felsége arra is reá álla. Mahumet leszállván, a Krisztus kérdé ismét tőlle, hogy mit végezett volna? Felelé, hogy negyven napot igért volna. A Krisztus mondá néki: Látod-é, hogy én az enyémeknek negyven napot rendeltem, és hogy micsoda rosszúl viszik végben? Mahumet ismét felmene a harmadik alkura, és kéré az Istent, hogy a bőjt hadd lenne csak harmincz napig. Az Isten azt is jóvá hagyá. A Krisztus pedig azért nem mehete feljebb a harmadik égnél; mert a köntösinek az ujjában egy gombostő találkozék: a mennyekbe pedig semmi földi dolog nem mehet. Én is elvégezem a levelemet ezen a nem okos tartáson.

CXCI.

Rodostó, 8. Dec. 1753.

Kedvés néném, csaknem egészen megvakúltam. Három lépésnire mást meg nem üsmérhetek. A nyomtatást épen nem olvashatom, az írást mégis inkább. Magam pedig írok, mert tudok írni. De nem tudom, mit írok. — Az ocùlárék semmit nem használnak. Ezt már elvégeztem, de a más esztendőben a levelek ritkák lesznek.

A ramazán eltelvén, a nagy bairám[170] következik. Ez olyan, mint nálunk a húsvét. A bairámot az újságon kezdik el. Azt pedig a sok álgyúlövésekkel hirdetik ki, dobokkal, sípokkal, s kiki azon igyekezik, hogy mentől kedvesebben tölthesse a három napokot.

Ezt az innepet nagy czeremoniával ülik a császár kastélyában. A császár a hajnalba megyen paripán a szent Sophia templomában. Amidőn visszátér, a vezér, a pasák, mufti — egy szóval minden nagy tisztek köszöntik. Legutóljára a jancsár aga köszönti. A császárnék, a kik esztendő által zárva vannak, azon a napon elmehetnek a császár, a császárné látogatásokra. A dívánban a császár nagy ebédet ád ma a fő ministerinek. A jó törökök azon a napon megbékélnek azokkal, a kikkel rosszúl voltanak, és az útczákon egymásnak kezet nyújtanak. A predikátorok pedig, minek utána holmi részt megmagyaráztak volna az alkoránból, a templomba ezeket az énekeket éneklik: «Köszöntés és áldás legyen rajtad Mahumet, Istennek barátja. Köszöntés és áldás legyen te rajtad Jézus Krisztus, Istennek fuvallása. Köszöntés és áldás legyen te rajtad Mojses, ki kedves voltál Istennél. Köszöntés és áldás legyen te rajtad Dávid, az Istentől rendeltetett monárka. Köszöntés és áldás legyen te rajtad Salamon, a ki hű voltál az Úrhoz. Köszöntés és áldás legyen te rajtad Noé, a kit megtartott Isten kegyelmével. Köszöntés és áldás legyen te rajtad Ádám, Istennek tisztasága.»

A törökök szeretete elterjed az állatokra, a fákra, és a halottakra. Azt tartják, hogy a kedves Isten előtt. Vannak olyan testamentumba hagyott fundátiók, a hol bizonyos számú kutyákot, macskákot tartanak eledellel.

CXCII.

Rodostó, 1754. 16. Aug.

Kedves néném, igen nevető állapotba nem vagyok, mert a ki igen rosszúl lát, nem igen nevethet. Mindazonáltal mindent jó szívvel kell venni az Istentől. Már tizenöt holnapja, hogy nem olvashatok. Mással kell íratnom; mert a mostani írásomot még magam is nehezen olvashatom. De az asszony dolgát el nem kell múlatnom.

A törökök nagy szorgalmatossággal mossák meg a holttesteket. A test mellett temjént égetnek, hogy a gonosz lélek eltávozzék. Azután eltemetik olyan lepedőben, a melyet bé nem varrják se fent, se alant. Nékik arra okok vagyon; mert azt tartják, hogy amidőn a test a sírban vagyon, két angyal megyen hozája, a kik térdre állítják, és számot kérnek tőlle minden cselekedeteiről. Ugyanazért is viselnek a fejek tetején egy kis üstököcskét sokan a törökök, hogy az angyal megfoghassa. A törökök sírja olyan, mint egy kis pincze — a tetejét deszkával béfödik, és arra földet.

Hogyha a halott istenes ember volt, a két angyal után, a kik számot kértenek, más két angyal megyen hozzája, kik olyan fejérek, mint a hó. Ezek csak arról a gyönyörűségről fognak néki beszélleni, a melyekben leszen a más világon. De ha igen vétkes találna lenni, két olyan fekete angyalok mennek hozája, mint a holló, a kik kínozni fogják. Az egyik mélyen a földbe leveri, a másika egy vashoroggal onnan kivonja, és a kik így fogják magokot véle múlatni mind a nagy ítélet napjáig.

Mahumet kedvezni akarván a szerecseneknek, bé is tölté kedveket; mert minthogy az ő földjök puszta, száraz és terméketlen. Hogy pediglen őket megvígasztalja, olyan paradicsomot igére nékik, a mely tele volna forrással, és kerteket olyanokot, a melyekbe olyan fák vannak, hogy a verőfény meg nem hathatja, mindenkor tele virágokkal, és a fák rakva mindenféle szép gyümölcsökkel. Ebben a kedves helyben foly bőségesen a téj, a méz és a bor, de az a bor nem részegitő, se az okosságot meg nem háborítja. Ott is sétálnak azok a tökélletes szépségek, a kik se nem kegyetlenek, se nem könnyek, akik is olyan édesek, hogy ha valamelyike közűllök a tengerbe találna pökni, mindjátt elvesztené keserűségit. Azoknak a szemek olyan nagy, mint egy tojás, mindenkor a férjekre néznek, a kiket úgy szeretik, hogy csak meg nem bolondúlnak érettek; mert azt vehetik el, a melyik nékik tetszik. Ott a

leányok Mahumet szerént mind tiszták, mert ott semmiféle nyavalya nincsen. Mahumet nem mondott semmit is jobbat a más világról, mint mikor azt mondotta, hogy nem kell a holtak közé számlálni azokot, kik az Isten útjában halnak meg; mert azok az Istenben élnek az ő jovaival és szeretetivel: de ellenben a kárhozottak nagy égő tűzbe vettetnek, a hol az ő bőrök mindenkor megújúl, hogy a kín is nagyobbodjék, szomjúságot irtóztatót szenvednek, más italt nem isznak, hanem mérges italt, a mely megfojtja őket, de meg nem öli. De a mi még legnagyobb, a, hogy ott asszonyokot nem találnak. Micsoda rettentő nagy kín a, hogy ott asszonyok nem lesznek! Ezen a világon arról gondolkodni szükséges, de a másikán gorombaság. Én nem tudok már mit írni többet a török vallásról — úgy tetszik, hogy elég.

CXCIII.

Rodostó, 23. Nov. 1754.

Minden bizonynyal tudom, hogy örűlni fogsz azon, hogy Isten kegyelméből a szomorú setétség elhagyta a szemeimet. Soha sem szabad senkinek is, még az ellenségünknek is, rosszat kívánni. De a bizonyos, hogy másnak vakságot kívánni nagyobb, mintsem halált. A szemem világa minden orvosság nélkül csak az Isten kegyelmével tért visszá. Ennek a holnapnak a kezdetén valamivel jobban kezdék látni. Ennek előtte pedig egynehány nappal a szemeimben kezdém érzeni, mintha valami gaz esett volna mind a kettőben, valami szúrta őket két vagy három nap, tudom pedig, hogy semmi nem esett a szemeimben: másokkal is nézettem, semmit nem láttak. A jutott eszemben, hogy talám a hártyikák, a melyek a szemeim előtt voltak, talám azok akarnak leesni. Úgy is lett; mert harmadnap múlva nem érzettem azt a nehéz szúrást a szemeimben, és sokkal világosabban láttam. Egy szóval az Isten kegyelméből ma az innepem napján az imádságos könyvnek

hasznát vehettem, a mely nem lehetett másfél esztendőtől fogva. Én is immár jobban szánom a vakokot. De ha a testi vakság nagy dolog: a lelki százszorta nagyobb. Kedves néném, oltalmazzon meg az Isten mindenikétől.

CXCIV.

Rodostó, 14. Dec. 1754.

Kedves néném, lehet-é nagyobb hírt írni, mint egy hatalmas császárnak halálát? Ma hallottuk meg, hogy tegnap Mamut császár[171] elhagyá a világot. Egynehány napig betegeskedvén, a nép igen kívánta volna látni; olyan helyre viteté magát, a hol megláthatá. Tegnap, hogy a népnek kedvit találja, nagy erőt vévén magán lóra ült, és a szent Sophia templomában ment. Mikor visszátért volna, ha meg nem kapták volna, leesett volna a lóról, és amidőn a házához érkezék, csakhamar meghala. Elmondhatni, hogy nagy császár volt; a hadakozásba szerencsés volt, azt elmondhatni; azt is elmondhatni, hogy nem kívánta a hadakozást elkezdeni, és békeségben akart uralkodni. Egynehányszor akartak zenebonát indítani ellene, de ő annak elejét vette, lecsendesítette, és az indítóktól a fejeket elvétette, hogy többé azt ne cselekedjék. A nép igen szerette mind keresztyén, mind török; maga is a keresztyénekhez jó akarattal volt. A birodalmat csendesen igazgatta: kegyetlen nem volt, a vezérit sokszor megváltoztatta, de egyet sem öletett meg. Elmondhatni fellőle, hogy nagy császár volt, noha kis termetű. Helyiben Oszmánt tették, az atyjáról való testvéröcscsét — a pedig legkisebb ellenmondás nélkül mene végben. Oszmánnak az anyja még él — az is megmenekedék a rabságtól. Mind Mamut, mind Oszmán a Musztafa[172] császár fiai. — Immár harmadik császár vendégi vagyunk. Az Isten ő szent felsége az ő kezekből táplál minket bőséggel. Kedves néném, kalinicza.[173]

CXCV.

Rodostó, 6. Apr. 1755.

Az új császár változtatja igen hamar a vezérit. — Februáriusban[174] letevé a vezért, és a jancsár agát tette kalmakánnak addig, amég az új vezér elérkezik. A kalmakánság pedig viczevezérség. Az új, vagyis az ó vezér Ali pasa az elmúlt holnapnak a végin érkezék Konstanczinápolyban. Azt mondám, hogy az ó vezér, mert e harmadikszor vezér, és köszönje a császár anyjának, a ki is a vezér apjának rableánya volt, és az apja adta volt a mostani császár atyjának. Ez a császárné most hetven esztendős.

CXCVI.

Rodostó, 26. Aug. 1755.

A császár változó tánczot járat a vezérekkel. A bizonyos, hogy elmondhatják, hogy nincsen maradandó városunk. Ali pasát martiusban tevé vezérnek, májusban azt kiiktatá, és májusban Abdulát[175] tevé helyiben. Ez az ország kincstartója volt. Ma hozák hírét, hogy ezt is letették, és Sziliktár Ali pasát tették helyiben. E fegyverhordozó volt, és igen kedves embere a császárnak, tehát sokáig kell maradni a póczon vagy a kereken. Ennél többet most nem tudok mit írni. Ha nem sok is, de nagy emberekről való hírek. Ebben a holnapban kezdé a prussiai király a hadakozást a királyné ellen.

CXCVII.

Rodostó, 25. Octob. 1755.

Ki gondolta volna, kedves néném, hogy az a kedves Sziliktár Ali pasa oly hamar leessék? de még nem úgy, mint a többi; mert a többi a földre estenek, de ez a föld alá esett. Elég a, hogy erre haragudt a császár anyja; mert e mesterkedett azon, hogy azt az Ali pasát letegyék, a kinek a császárné pártfogója volt. A császárné is bosszút állott, és addig beszéllt ellene a fiá-

nak, és mások által is tudtára adatta a császárnak, hogy micsoda húzással vonással akar kincset gyűjteni magának. A császár a vádolást igaznak találván, a vezért megfogatta, és parancsolta, hogy fejét vegyék. De a császárnak tudtára adták, hogy nem szokás a vezéreknek fejeket venni, hanem megfojtani; a császár azt felelé reá, no! hát fojtsák meg először, és azután fejét vegyék. Úgy is lett, és a fejét kitették mindenek láttára. Amiolta ebben az országban vagyunk, nem tudok egyet is mást, a kit a császár megöletett volna. E helyiben következék Zaid Effendi.[176] E francziáúl is tud, mert Francziában kétszer is volt, követ is volt.

CXCVIII.

Rodostó, 1756. 15. Januarii.

Kedves néném, micsoda irtóztató hírt hallánk? hogy első novemberben Lisbona városa a rettentő földindúlásban elsűlyedett, és elromlott volna. Egy nagy darab részit a földi tűz megemésztette. A templomok tele voltanak néppel, mivel innep volt; a templomok reájok estek. Az egész város czinteremmé változott egy órában, és eltemette a lakosit. Az útczákon hintók emberekkel, lovakkal elsülyedtek. Az Istennek micsoda rettentő ostora volt azon a városon? mivel nem csak a földindúlás, hanem még a föld alatt való tűz is kiütötte magát az útczákon. Hát még a rettentő kincse annak a gazdag városnak örökké oda lesz. — A mi földből való, annak földdé kell lenni.

CXCIX.

Rodostó, 30. Apr. 1756.

Ennek a holnapnak a kezdetin a császár aprilist járata Zaid Effendivel; mert letevé a vezérségből. Az új vezér Imrehor Musztafa Móriában lévén ma ide érkezék. Konstanczinápolyban megyen. E már másodszor vezér.

A franczia és az anglus hadakozást hirdetének egymásnak. Az anglusok igen kegyetlen, kemény szívűek és háláadatlanok. A minap olvastam egy anglusról, a ki ugyan érczherczegje volt a háláadatlanoknak. Lehetetlen, kedves néném, hogy le ne írjam. Tudom, hogy azt mondod utána, hogy szamár volt. Elég a, hogy egy rendes ifjú anglus — az atyja kereskedő volt, és gazdag, de ő igen fösvény lévén még többet akara szerezni, azért más több kereskedőkkel Amerikában indúla. Mikor Amerika szélyin volnának, a hajóskapitány egy sziget mellett megállapodék, hogy inni való vizet hordasson a hajójában. Amég a vizet hordották, az anglus kereskedők kimentek a hajóból, hogy vadászszanak. Az ifjú anglus is kiment vélek. De, mint nem okosok, igen eltávozának a parttól. A vademberek reájok rohanának, és mind megölék a többit, csak épen az ifjú anglus szaladott el. A kapitány észrevévén a dolgot, csakhamar onnét megindúla. Az ifjú ott marada, a ki is rettentő keserűségben és rettegésben bújdosott imide amoda az erdőben, nem tudván hová lenni. Szűntelen tartott attól, hogy valamely vademberre ne találjon, a ki mindjárt megöli. Az éhséget is már kezdette volt próbálni. Megszabadúlásról semmi reménysége nem lehetett. Nem is mert a tenger partjához közelgetni, hogy valamely hajót láthasson, a kin megszabadúlhasson; se valami ételre valót keresni, hogy valakire ne találjon.

Elfáradván az erdőben egy kis dombocskára jutott. De mint elhűle azon, hogy hátra tekéntvén, egy leányt láta a bokor közűl kijönni, a ki hozája mene, és mindenik álmélkodni kezde egyik a másikán, és mindenik kegyesen kezdé egyik a másikát tekénteni. És ha az ifjú megkedvellé a vadleánynak termetét és személyit, a ki is mezítelen volt: a leánynak is megtetszék az ifjúnak termete, fejér ábrázatja, és annyira megszereté, hogy mindjárt azon kezde gondolkodni, hogy tarthassa meg életét. És egy barlangban vivé, és minek utána szép gyümölcsökkel megvendéglette volna, egy szép

forráshoz vivé, hogy innék. Hihető, hogy a leány előkelő renden való volt; mivel mindennap fölékesíté vala magát igen szép csiga nyakravalókkal. Azután a leány vadállatok bőreit vivé a barlangban, hogy a legény reájok feküdjék, és sokféle színű tollakkal felékesíté barlangját. Hogy pediglen múlatságot szerezhessen néki, kiviszi vala őtet estve, vagy a holdvilágon valamely szép kies helyre, valamely forrás, vagy patak mellé, a hol a legény nyúgodhatott: ő pedig addig vígyázott; vagy pedig az ölében aludtatta, és felköltötte, mihent valamely zörgést hallott. E szerént töltik vala idejeket, amég magoknak új nyelvet nem találának. — Akkor a legény megérteté véle, hogy szerencsésnek tartaná magát, ha őtet bírhatná a maga hazájában, a hol néki szép köntösöket csináltatna.

Egynehány holnapokat töltöttek vala el nagy szerelemben, amidőn a leány a tengeren egy hajót meglátván, és már tudván, mit kellenék cselekedni, jeleket mutata, hogy a hajó a parthoz közelítene. Estve mindaketten a hajóban űlének. A hajó Barbád szigetében igyekezett — az ifjúnak is oda kelletett volna menni. Nagy örömben valának, hogy megmenekedhetének a sok nyugtalanságtól és félelemtől. De a leány micsoda víg szívvel hagyá el hazáját és szüléit, hogy azzal tölthesse életét, a kit úgy szeretne, és a kinek élete veszedelmével tartotta meg életét. De mennél inkább közelgetnek vala ahoz a szigethez, a mi ifjunk annál kedvetlenebb és gondolkodóbb kezde lenni, megvizsgálván azt magában, hogy ő mennyi időt töltött el héjában, hogy azon idő alatt az ő pénze semmi interest néki nem hozott, az ő kereskedése azon idő alatt nem folyt. Hogy pedig visszaszerezhesse azon vesztéseket, és jó számot adhasson szüléinek az útjáról, elvégezé magában, hogy attól a társától, a ki véle annyi jót tett, megváljék, mihent a szigethez érkezik. A hol mihent a hajó oda érkezik, a tengerparton vásárt tartanak — a hol a rabokot eladják, mint nálunk a lovakot és az ökrököt adják el.

A szegény nyomorúlt vadleány sírni és reménykedni kezde, de csak héjában. Azt is értésére adá, hogy terhes volna tőlle, de az ifjúnak a szíve semmin meg nem esék: hanem csak a maga hasznán. De sőt még, hogy megtudá, hogy terhes volna, még nagyobb áron adá el a kereskedőknek. Kedves néném, mit mondasz erről a háláadatlanról? Én csak azt mondom, hogy az Isten megfizette irtóztató háláadatlanságát. Legalább ne adta volna el, ha magának meg nem akarta tartani. Oh fösvénység! mennyi lelket vesztetsz el.

A prussus ebben a holnapban kezdé el a királyné ellen ok nélkül a hadakozást, és foglalá el igazságtalanúl Saxóniát.

CC.

Rodostó, 17. Januarii, 1757.

Kedves néném, tudod-é, hogy Imrehor Musztafát letették, és az alepi [177] pasát tették helyében? E rézeffendi volt annak előtte, és, a mi még rosszabb, keresztyén volt; mert görög nemzet. Azt mondám, hogy a mi még rosszabb; mert a bizonyos, hogy a hittagadó vezérek korántsem voltak olyan jók a keresztyénekhez, mint a valóságos született török vezérek. Ez az új vezér még Alepben vagyon, sok idő kell, amég ide érkezik. Azt írod, néném, hogy a török császár leányinak igen rossz az állapotjok; mivel nem lakhatnak a férjekkel, és hogy többnyire öreg pasáknak adják őket. A való, hogy a házasságot épen nem kívánhatják; mivel akár öregnek, akár ifjúnak adják őket, de a férjekkel nem lakhatnak, és a lakodalom után Konstanczinápolyból ki kell menni valamely nagy pasaságra. Gondolom azért cselekszik, hogy valamely zenebonát ne indítson, hogyha pedig férfiú gyermeke lenne, mihent születik, mindjárt meg kell halni. Noha tudok olyan vezért, a kinél a császár leánya volt. Itt ám olyan dolog nem történik, mint a Nagy Károly császár leányával történt.

A császárnak volt egy Eginhard nevű secretáriusa. Ez a maga hivatalját oly jól viszi vala végben, hogy

mindenek szerették. De a császárnak egyik leánya még inkább szereté őtet: viszontag ő is nagy szeretettel volt Immához. Minthogy pedig ez a szeretet hovától tovább nevekedék, igen veszedelmes dologra és próbára adá magát; mivel egy étszaka az Imma ajtajára mene kopogtatni, mintha a császár küldötte volna ótet. De mihent bébocsáták, Immának más dologról kezde beszéllni, a ki is örömmel hallgatá, és nagy kegyes szeretettel fogadá, és hajnalig együtt maradának. Hajnalban pedig Eginhard visszá akarván térni, látá, hogy sok hó esett volna, amég egymással múlatták volna magokot. Attól igen kezde tartani, hogy a hóban a nyomáról meg ne üsmérjék, és meg ne tudják, hogy honnét jött volna ki. A császár leányának megmondá, hogy mitől tartana, és micsoda nyugtalanságban volna. Tanácsot tartának együtt, hogy miképen cselekedjenek, hogy semmit észre ne vegyenek. Végtire a fejdelemasszony talála módot abban. A pedig a volt, hogy a szeretőjét a hátán kivigye a hóból. A császár pedig az egész étszakát álom nélkül töltötte volt, és igen jó reggel felkelvén az ablaknál volt, és látá leányát, hogy micsoda nehezen vitte a terhét, és azt letévén nagy sietséggel visszátére. A császár ezen mind csudálkozék, mind megkeseredék. Eginhard bizonyos lévén abban, hogy a cselekedete nem maradna sokáig titokban, meg akara válni az udvartól, és a császár lábaihoz borúlván kére arra engedelmet, mondván, hogy szolgálatjáért nem vett volna jutalmat. A császár felelé, hogy fog gondolkodni, és bizonyos napot ada néki, a melyen tudtára fogja adni szándékát. Azon a napon pedig a császár összegyűjté tanácsit, elejekben tévé a secretáriusnak vétkét és elbeszéllé, a mit látott vala. Tanácsot kére tőllök olyan dologról, a mely meggyalázta házát. Kiki mást tanácsola; maga pedig azt mondá: hogy Eginhard, ha megbünteti, avval nem hogy megkisebbítené, de még nagyobbá teszi a familiája gyalázatját, azért inkább szereti ezt a gyalázatot elfödözni a házasságnak palástjával. Eginhard béhivaték, és azt mondák néki,

hogy a szolgálatjáért jutalomúl a császár leányát adnák neki: «Igen is, néked adom, mondá a császár, a ki téged oly jóvoltából a hátán hordozott». A fejdelemasszonyt mindjárt hívák, és az Eginhard kezire adák. Ők lássák, én pedig jó étszakát kívánok.

Ennek a holnapnak a kezdetin akará egy istentelen a franczia királyt megölni, de megfizetett érette.

CCI.

Rodostó, 27. Apr. 1757.

Az elmúlt holnapban érkezék az új vezér, Rekeb[178] pasa, Alepből. Csak jó legyen. De hogy lehetne jó, mivel görög nemzet. Ugyan a görögök prédálák fel ebben a holnapban husvét napján Jeruzsálemben a mi kápolnánkot. Azt tudod, néném, hogy a kápolna azon helyre vagyon építve, a hol Krisztus koporsója volt. Azt a kápolnát sok császárok, királyok ékesítették fel. Sok drágaköves eszközök vannak benne. A görögök sokat elvittek azokból. Minthogy pedig a vezér görög, a görögök elfordították az igazságtól a pénzzel, és így az Isten tudja, mint lesz annak vége. A törökök nagy csendességben hagyják a mi papjainkat Jeruzsálemben véghez vinni az isteni szolgálatot, de a görögök mindenkor irígylették az ott lévő szent kápolnát nékünk. Ugyan a dühösség vivé őket arra, hogy felprédálják. Azt kérdhetnéd, hogy merték ők azt megpróbálni az ott lévő pasától? Oh ebben az országban a pénz mindent elcsinál. Azt a várost sok görögök, örmények lakják: de ezek nagy békeségben vannak a mi papjainkkal. Husvétra pedig mindenünnen oda gyülekeznek. De sőt még a zsidók is elmennek, hogy csak a régi templomoknak a helyit megláthassák.

Ha ezek még most is elmennek, hát még a Krisztus idejében micsoda szép dolog volt annyi rettentő zsidót felmenni (látni) a templomba. Mennyi véghetetlen számú zsidó vala jelen, mikor szamáron mene bé dicsőségesen Jeruzsálemben, és mikor megöleték egynehány

nap múlva? El lehet ebből ítélni, hogy az Üdvözítő mennyi rettentő népnek láttára akara meghalni — a kik mind kívánák halálát — hogy rend szerént husvét napján két óráig délután kétszáz ötvenöt ezer hatszáz bárányt öltenek meg. Azoknak megételére két millium ötszáz ötven ezer személyt számláltak. Micsoda rettentő gyülekezet volt a! Micsoda rettentő sok gyilkosok voltak azok, mivel mindnyájan reája állottak, hogy megöljék királyokot. De ők csak azt kiálták: Feszítsd fel, nincs királyunk. — Ugyanezért az irtóztató gyilkosságért szálla is reájok az Istennek rettentő ítélete és bosszúállása erre a népre. El lehet ítélni abból, hogy amidőn Títus megszállá Jeruzsálemet, amég megvevé, addig a városban tizenegyszáz ezer embert temetének el. Hogy pedig megvevé és elpusztítá, kilenczvenhét ezer embert tett rabbá. Való, hogy a büntetés rajtok nagy volt: de a véteknek nagyságát micsoda nyelv mondhatná ki?

CCII.

Rodostó, 28. Maji, 1757.

Kedves néném, ebben a holnapban szoktak eret vágatni. Ennek a holnapnak a hatodik napján sok érvágások voltak Prága mellett; mivel a királyné hadának nagy harcza volt a prussiai királylyal. Végtire a királyné hadát Prága felé nyomák, és oda bészoríták, a várost is megszállották. Isten tudja, mi lesz vége, hanem azt tudom, hogy, ha a levél kicsid, a hír elég nagy.

CCIII.

Rodostó, 30. Junii, 1757.

Kedves néném, ismét nagy hírt írhatok; mert a prussiai királyt megverték. A pedig így lett meg. Marsallus Daun nagy haddal Prága segítségére ment. A király eleibe mene. Minthogy pedig mindakét résznek volt kedve a verekedésre, kedveket tölték, és nagy harczot adának egymásnak Colen nevű város vagy falu mellett.

A harcz 18-kán volt. A harcz sokáig tarta, a győzelem a királyt elhagyá, és Daun mellé álla. Minthogy kedvesen fogadá, a harczot meg is nyeré. Prágát felszabadítá, és a kapúit megnyitá. De Prágában a harczról semmit nem tudtak, hanem, aznap-é vagy másnap, egy vitéz örömmondó markotányosné vivé legelsőbe a hírt a megnyert harczról. Hihető, hogy meg is ajándékozták azt az asszony postát. Azután a prussiai had eltávozék Prágától. Ki mondhatná meg a lakosok örömit, mivel nagy károkot, romlásokot, égéseket szenvedtek volt a bombák és a tüzes golyóbisok miatt.

Minthogy a minap olvastam az Amurates [179] császár históriáját, ott is a harczról vagyon a szó, a melyet megmondom csak rövideden, hogy a levelem hosszabb legyen. Elég a, hogy az V. Lajos király [180] békeséget csinált volt Amuratessel; hogy pedig a kötést még jobban megerősítsék, zálogúl egy szentelt ostyának a felit adták volt a császárnak. De nem tudom miért, a király minden ok nélkül felbontá a békeséget, és sok számú magyar haddal a császár ellen mene. Sok püspökök is valának a táborán, mivel azelőtt az a rossz szokás volt, hogy a püspököknek táborban kelletett menni a magok seregekkel; azt is tartották abban az időben, de nem az evangyélium szerént, hogy a hitetleneknek nem kell megtartani a hitet, vagy a fogadást. A harcz Várnánál volt; a magyarok eleinte mindjárt tüzesen viselék magokot úgyannyira, hogy a törökököt visszanyomák, és szaladófélben valának. A császár látván, hogy csaknem elvesztette volna a harczot, a fél szentelt ostyát kivevé a kebeliből, és az ég felé emelvén, kéré az Istent, hogy büntetné meg azokot, kik a békeséget felbontották, és a kik az ő nagy prófétájoknak olyan zálogával erősítették volt meg. Ezt elvégezvén, a hada közé nyargal, visszátéréti, és újontában az ellenségre viszi. Erre a magyarok megréműlnek, megszaladnak, a király is, amint szaladott volna, valamely tós vagy mocsáros helybe lovastól odaveszett. Ebből a példából látod, néném, hogy a törökök nagy tisztelettel

vannak a Krisztushoz, noha minket gyauroknak hínak, hitetleneknek, mert nem hiszszük Mahumetet, mely jól teszszük!

CCIV.

Rodostó, 2. Nov. 1757.

Kedves néném, ismét nagy hír. Oszmán császár sok betegeskedése után a sok mindenit másra hagyá. Mondám: másra hagyá; mert az a más is nem másnak, hanem másra hagyja — valamint a dervis mondá egy persiai királynak. Egy dervis, bémenvén a király udvarában, egy filegorjában egy gyékényt leteréte, és a pipáját meggyújtá, mintha ő lett volna az úr. A király meglátván, hozzá külde, megizenvén neki, hogy merte volna megpróbálni, hogy szabadság nélkül bémenjen? A dervis azt izené, hogy a vendégfogadóban mindennek szabad bémenni. A királynak szüle atyja, nagyapja, apja egymásra hagyták a kastélyt, valamint a vendégfogadót. A király megneveté a dervis bolondságát.

Oszmán jó császár volt, békeségszerető, a keresztyéneket nem gyűlölte — az elmúlt holnapnak 29-dik napján [181] hala meg — két esztendeig, 10 holnapig és egynehány napokig uralkodék. Másnap Musztafát tevék császárnak. Mintegy ötven esztendős. Ez az Achmet császár fia. Isten tudja micsodás lesz.

Az írod, néném, hogy Francziaországba vadászatba egy herczegné leesvén a lóról, kitörte mind a két karját. A bizonyos, hogy holtig fogja viselni a bélyegét. Abból látjuk, hogy az ifjú asszonyoknak nem kellene megengedni, hogy lóra üljenek. Az öregeknek mind inkább megengedhetni, nincsen annyi szükségek a karokra, lábokra, mint az ifjaknak. Azt olvastam, hogy Tessalonika tájékán volt egy úri asszony, a kinek egy kedves paripája volt, a kin igen szerete járni — a ló is olyan kevély volt, hogy mást nehezen vett magára. Úgy történék egyszer, hogy Rómából egy pápának Konstanczinápolyban kelletett menni a császárhoz. Minthogy földön ment, tehát az asszonynak joszágán kelletett

általmenni. Amidőn oda érkezett, az asszony nagy tisztelettel fogadá. Mikor meg akara indúlni, az asszony kéré, hogy ülne a lovára, és vinné végbe azon az útját. A pápa kedvesen vevé jóakaratját, és a lovára üle. A pápa elvégezvén dolgát visszátére, és a gazdasszonyához szálla, és a lovat nagy köszönettel visszáadá, és megindúla. Egynehány nap múlva az asszony a lovára akara ülni, de nem lehete; mert azután soha magára nem vevé az asszonyát, mintha mondotta volna, hogy egy szent pápát hordoztam, ezután egy asszonyt nem hordozhatok. Néném, Kalinicza.

CCV.

Rodostó, 29. Nov. 1757.

Kedves néném, a hadakozáskor a verekedésről kell írni. Mi itt csendességben aluszunk, de Sléziába szűntelen talpon kell lenni, ugyan talpon is kell meghalni, valamint történék a prussusoknak ennek a holnapnak 22-dik napján Breszló mellett. A királyné hadát, úgy tetszik, hogy gróf Nádasdy kommandírozta, a prussiai hadat Bevern herczeg. Ha egészen leírnám is, hogy mint volt a harcz, a végin csak azt kellene mondani, hogy a prussust megverték, és a herczeget elfogták, egynehány nap múlva Breszlót is feladák Nádasdynak.

Hát már Sileziát visszanyerte a királyné, Breszlót nem sokáig ostromlák, mivel a harcz után két nappal feladák.

Pedig hogy úgy nem történék Nádasdyval, mint egy görög királylyal, Philippussal. Ez a Nagy Sándor apja volt. A király valamely várat szálla meg. Azalatt egy kevély görög a táborára érkezék, és kéreté a királyt, hogy fogadná bé szolgálatjára; mivel olyan nyilas volna, hogy a madarat reptében lelövi. A király talám akkor nem lévén jó kedvében, azt felelé reá, hogy nem volna szüksége vadászra, hanem katonára. — A görög sokat állítván maga felől, a válaszon felindúla, és ugyanazon estve a várban bészökék, feltévén magában a bosszú-

állást. Egynehány nap múlva a király megkerülé a várat, de szerencsétlenségére közelebb mene a várhoz, mintsem kelletett volna. Amint pedig a várat vizsgálná, a várból nyíllal a szemit meglövik. Mikor pedig a nyilat a szemiből kihúzták volna, írást látának rajta — e vala reá írva: A Filep jobb szemére. Úgy is volt; mert a jobb szemén volt a lövés. — A király és mindnyájan általlátták, hogy a nyilas ember lőtte meg boszúállásból. A kevélység és a boszúállás mit nem okoznak! Én nekem is bosszút kellene állanom, mert régen nem vettem a néném levelét.

CCVI.

Rodostó, 29. Dec. 1757.

Már mostanában új és hideg szokást vesznek; mert a hó között is hadakoznak, mivel ebben a hideg holnapban, ötödik napján, nagy harcz volt Lisszánál Sléziában. A királyné hadát Károly fejdelem és Marschallus Daun kommandírozták. A prussiai király maga komandírozta a maga hadát. A harcz nagy volt, mind a két rész vitézűl viselte magát: de végtire a győzedelem a király mellé hajola, és a harcznak azt a hasznát vevé, hogy Breszlót ismét visszányeré. Isten tudja, meddig bírja.

Ismét a halálról kell írnom, mert Csáki úrnak hatodik a szava igen elnehezedvén, hetedik 11 órakor reggel meghala 81 esztendős korában. Csaknem holtig, vagyis holtig egészséges volt, nem volt szüksége se doktorra, se orvosságra. Azt nem mondhatni felőlle, hogy ezért holt, amazért holt meg, mert ilyen betegségbe volt, mert az orvosság nem jó volt; mivel csak azért holt meg, mert az Isten elvégezte, hogy minden ember meghaljon. Utolsó generálisa volt Rákóczi Ferencznek. Már mi csak ketten maradtunk Zay úrfival. Mi vagyunk a legutolsók; mert legutóljára hagyott minket az Úristen — mire? meddig? ő tudja. Elég a, hogy adjunk hálákot néki, hogy megadta ezt az esz-

tendőt eltöltenünk, és kérjük, hogy ne hagyja el ezután is a szegény bújdosókat, el nem fordítván szent szemeit róllok. De ne szájjal, hanem szívvel kérjük; mert az emberek a szájat hallgatják meg: de az Isten a szívet tekénti, valamint történt egy szent remetével. Egy püspök, a tengeren útazván, a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik. A püspök maga múlatságára a szárazra kimegyen. Amint alá s fel járna, egy kis gunyhócskát láta a fák között. Gondolá, hogy talám valamely ember laknék ott. Egy kis ablakocskához közelítvén csak csendesen, emberszót halla, és mintha valaki imádkoznék. De, mint elcsudálkozék, hogy az, a ki bennt volna, eszerént imádkozék: Átkozott legyen az Isten. Ezeket a szókot pedig szűntelen mondja vala. A püspök nem állhatván, bémene az emberhez, és mondá néki: Atyámfia ne azt mondjad, hogy átkozott az Isten; hanem: Áldott az Isten. A remete úgy kezdé mondani. A püspök, hogy erre megtanította volna, visszátére a hajóhoz, és megindúla a hajó. A remete pedig azalatt elfelejté, a mit tanult volt, és észrevévén nagy sebességgel kezde a püspök után futni. A hajó távúl vala már a parttól. De a remete nem vígyáza arra, ha a földön vagy vizen futott-é? néki csak az imádság volt az esziben. A püspök, és a kik a hajóban valának, nagy csudálkozással láták, hogy a remete a tengeren futna utánok. A ki is a hajót béérvén kiálta a püspöknek, hogy elfelejtette volna az imádságot. A püspök látván a nagy csudát mondá néki: Atyámfia, csak úgy imádkozzál, amint eddig imádkoztál. Ebből a példából látjuk, hogy az Isten a szív imádságát szereti, és nem a szónkra figyelmez. Én is szívesen kívánom kedves nénémnek az új esztendőt egészségben elérni. Amen.

CCVII.

Rodostó, 20. Dec. 1758.

Kedves néném! nem csak mi, hanem az egész emberi nemzet olyan, mint a halálra ítéltetett rabok, a kik nem tudják, mikor viszik ki a halálra. A mi sorsunk épen olyan. Mennyi urakot, nemes embereket temettünk már el, kit egy, kit más esztendőben? Úgy annyira, hogy már csak ketten maradtunk volt Zay úrral. Az Isten azt is kivevé a bújdosásból 22-dik Octobris. Már most egyedűl maradtam a bújdosók közűl, és nem mondhatom, mint eddig, hogy hadd vigyék ki ezt vagy amazt előre; mert egyedűl maradván, nekem kell kimenni az áldozatra. A Csáki úr halála után Zay urat tette volt a porta a magyarok fejévé, a kik ebben az országban vannak a császár protectiója alatt. Halála után a portára kelletett mennem, hogy hírré adjam halálát. — A szokás szerént engemet tettek básbúggá.[182] Mert azt jó megtudni, hogy akik ebben az országban az öreg Rákóczival jöttünk, azok közűl csak én maradtam. Hanem a kik most velem vannak, azok újak. Micsodás a világ! Mennyi változáson mentem már által, de az Istennek gondviselése mindenkor velem volt, és vagyon mindnyájunkkal. Egész predikácziót csinálhatnék a siralomnak völgyében lévő változó életünkről. A mely változást mindaddig próbáljuk, valamég az örömnek hegyére nem megyünk.

Vagyon immár egynehány napja, hogy ide visszáérkeztem. Mit rendel az Úr ezután felőlem? az ő kezében vagyok. Hanem azt tudom, hogy a pornak porrá kell lenni. És boldog az, a ki nem az Úrnak, hanem az Úrba hal meg. Annyi hosszas bújdosásom után kell-é mást kívánnom annál a boldogságnál?

Az első levelemet amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendős voltam, eztet pedig hatvankilenczedikben írom. Ebből kiveszek 17 esztendőt, a többit a haszontalan bújdosásban töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanon; mert az Isten rendelésiben nincsen

haszontalanság; mert ő mindent a maga dicsőségére rendel. Arra kell tehát vígyáznunk, hogy mi is arra fordítsuk, és úgy minden irántunk való rendelése üdvességünkre válik. Ne kívánjunk tehát egyebet az Isten akaratjánál. Kérjük az üdvességes életet, a jó halált, és az üdvességet. És azután megszűnünk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bújdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Ámen.

JEGYZETEK.

A Törökországi Levelek ezen kiadásának alapjául szolgált a Toldy Ferencz szövege, minthogy az eredeti kézirat nem állott rendelkezésemre. De az eredeti kézirat nyomán készült Császár- és Miklós-féle (ez utóbbi még eddig kiadatlan) szöveggel való egybevetés által a Toldy kiadásában levő összes hibákat kijavítottam. Helyreállítottam Mikes stylusának eredeti kifejezéseit, az erdélyies szavakat és szólásmódokat, a magok eredeti alakjában. Csak a helyesírás van a mai szabályok szerint átjavítva. A török szavakat, mint az iróra jellemzőket, meghagytam eredeti hibás alakjukban (rézeffendi, imrehor, csauz, csorbasi stb.). Ezeknek helyesbítésére és magyarázatára szolgáljanak a következő jegyzetek, melyekben néhány tárgyi magyarázatra is ki kellett terjeszkednem. Igyekeztem a legszükségesebb magyarázatokra szorítkozni.

1 Étvágy, székely tájszó.

2 *khán*, persa eredetű török szó, rövidített alakja a *khagan* szónak, mely eredetileg a tatár fejedelem czíme. A török uralkodók is viselik e czímet a név után, pld. Szultán Abdul Hamid khán. A XVII. és XVIII. századbeli iróinknál és a köznépnél ma is *hám* alakjában találjuk.

3 *Adrinápoly és Rodosló* vidékén ma is ilyenek a kocsik, melyeket ott *arabá*nak hívnak, mint a hogy azokat Mikes leírja.

4 gyarló.

5 helyesen *Uzunköprü* (Hosszúhíd) a helység neve, mely nem messze fekszik Adrinápolytól, az *Ergene* folyó mellett.

6 ezt a nagyszemű szőlőt *csaus üzümü*-nek hivják törökül.

7 egresnek nevezik Erdélyben az éretlen szőlőt is, mely savanyú mint az egres (pöszméte).

8 *tihája*, helyesen *kjája*, eredetileg *kedhuda* (persa szó) annyi mint házgondnok, helytartó.

9 Mikesnél *kajmakán*, *kajmakám* és *kalmakány* alakban, helyesen *kajmmakám* a nagyvezir helyettese, helytartó, arab eredetű török szó. Polgári hivatalban megfelel a mi szolgabiránknak, mennyiben egy *kázá*nak (közigazgatási járásnak) hivatalnoka, Itt *Ibrahim kajmakám*ról, a nagyvezir helytartójáról, a szultán vejéről van szó.

10 helyesebben *baltadsi*. Itt *Baltadsi pasa* nagyvezirről van szó, a ki 1711 julius 22-ikén a Pruth folyó mellett békét kötött Péter orosz czárral, holott őt teljesen hatalmában birván, hadával meg-

semmisíthette volna. XII. Károly svéd király szemrehányása és az arra adott válasz a történeti hűségnek teljesen megegyező.

[11] a török csakugyan a *jarün-jarün* (holnap-holnap) mondással szokta dolgát halogatni. Mintha mondaná: Ej, ráérünk holnap még!

[12] a *bizebánokat* (nyelvnélkülieket), kiket kis gyermekkorukban tesznek némákká és drágán vásárolnak meg a titoktartó szolgálatra. *Dilsziz* (néma) is azt jelenti.

[13] száz *dram*, körülbelül fél font, negyed kiló. A török *okában* van négyszáz *dram (dirhem)* s megfelel egy kilónak.

[14] fényes porta törökül *pasa-kapuszu* = pasa kapuja, arabul *báb áli* (magas kapú) vagy *devleti alije*, ez utóbbi alakban a fényes porta az állam jelentésében vétetik.

[15] törökül *diván-khane*, tanácsterem, társalgó szoba, iroda.

[16] a törökök ma is így étkeznek.

[17] *kaftán*, felső ruha, díszköntös.

[18] helyesebben *reisz-efendi*, régebben a külügyminiszter.

[19] *csifut* zsidó, inkább gúnyos értelemben; rendesen *jehudi*.

[20] *mangal* nevű szénserpenyővel, mely sárga v. vörös rézből, a szegényebbeknél cserépből való, fűtik a törökök szobáikat. A mi kályháink ott ismeretlenek. A *mangalt* a szoba közepére teszik s köréje guggolva társalognak a törökök.

[21] *kapidsi* v. *kapudsi*, magyarul kapus. A *kapidsik* régebben palotaszolgák voltak, szám szerint 1960-an, kik különböző osztályokba voltak sorozva. A 12 osztály egyes fejei *kapidsi bası* elnevezést viseltek. A *kapudsi basa* M.-nél hibásan áll *kapidsi basi* helyett.

[22] helyesebben *csaus* v. *csavus*, hirnök, porkoláb, törvényszolga, poroszló; az újabb katonai rangfokozat szerint a *csaus* őrmesteri rangnak felel meg. *Csaus basi* főajtónálló, főporkoláb; *bas csaus*, a csausok ezredese.

[23] Mikes a hűségnek megfelelően 1718 május 19-ikére teszi *Nisandsi Mohammed* pasa letételét és *Damad Ibrahim* pasa nagyvezérnek hatalomra jutását.

[24] *jancsár aga* (janicsárok ura) a janicsár *(jeni cseri* = új sereg) parancsnoka, ezredesi rangban.

[25] l. 21. jegyzet.

[26] A *passzaroviczi* (pozsareváczi) *béke* 1718 julius 21-ikén d. u. 1½ órakor iratott alá. Az első conferenczia junius 5-én vette kezdetét, melyen a császári biztosok mindjárt azzal a határozott követeléssel léptek fel, hogy a török Rákóczit és bujdosó társait, névszerint: Bercsényit, Esterházy Antalt Forgách Simont, Vay Ádámot és Csákit szolgáltassa ki Ausztriának. A török szultán azonban határozottan kijelenté, hogy inkább elveszti fővárosát, hogysem a vendégszeretet *(muszafirlik)* megsértése által magát eképen meggyalázza. Erre vonatkozólag tehát lemondott Ausztria további követeléseiről s csak azt kötötte ki a békekötésben, hogy a nevezett bujdosó magyarok a határszéltől tovább költöztessenek.

minek teljesítését, már e levélben jelzi is Mikes. Úgy látszik, ezen föltételről nem birt tudomással, különben alig hallgatta volna el e fontos körülményt s útnak indításukat nemcsak azzal okolta volna meg, hogy «itt már semmi dolgunk nincsen».

27 helyesebben: *Böjükdere* (Nagyvölgy) a Boszporusz európai partján fekvő helység.

28 a Boszporuszt érti alatta.

29 így hivják ma is a czukrot Erdélyben.

30 *Jeniköj* (Ujfalu) a Boszporusz európai partján fekvő hely.

31 *asszász bası* város biró.

32 l. a 22. sz. jegyzetet.

33 *emir* (többese *ümera)* arab szó, főnököt, parancsnokot, tisztet, jelent. E nevet viselik Mohammed próféta utódai vagy névrokonai.

34 *ulema* többese az *alim* arab szónak, mely tudóst jelent; törökben egyes számú alak s tudóst, papi állású férfit, jogtudóst jelent; egyáltalán a törvénytudósok osztályába tartozó, a nagymüftitől *(seikh ul-iszlam*tól) lefelé mindenki, aki államhivatalra készül.

35 *mislancsı* (v. Toldy kéziratában *misztaczi basi)* helyesen *müzsdedsi basi* köznyelven *müstedsi basi* az a hirvivő, a ki a zarándokcsapatnak Mekkából Damaskusba való visszatérését hirül hozta.

36 *müfti* v. *mufti*, biró, törvénytudó; itt a nagymüfti *(seikh ul-'iszlám)* az iszlám főpapja értetődik.

37 helyesen *csaus* basi, l. a 22. sz. jegyzetet.

38 *isoglán*, helyesen *icsoglán* (belső fiú)-nak nevezték azokat az ifjakat, akiket külön iskolákban államhivatalokra neveltek s előzetesen apródi, kamarási teendőket végeztek. Szolgálatba lépésükkor *icsaga* nevet kaptak.

39 *Pera* (törökül *Bejoglu)*, Konstantinápoly legszebb és európaiaklakta városrésze, hol a követségek, franczia, olasz szinházak, templomok, apácza- és szerzetesházak, előkelő kereskedések, kávéházak, vendéglők vannak.

40 a κοράσιον új görög szó elferdített alakja *(koráczin*ak is mondja a nép), s leányt jelent.

41 helyesen *ta'jın* napi járandóság, ratio, adag, természetben kiadott élelem illeték. Régebben az idegen hatalmak követeinek adott pénzilleték és élelem.

42 *Kőszeghy Zsuzsi*, Rákóczy fegyvertöltőjének leánya.

43 a *Ramazan* (böjt) hónap 27. napjának éjjelén, melyet *Kadr gedseszin*ek, az isteni kijelentés éjjelének tartanak, mikor a Korán az égből leküldetett, ajándékozzák meg az igazhivők uralkodójukat minden évben egy élete virágjában levő leánynyal, kit ramazáni mennyasszonynak neveznek.

44 udvarmester, a Hofmeister magyaros alakja.

45 georgiai (törökül *gurdsi)*.

46 helyesebben *Therapia*, a Boszporus európai partján, *Jeniköj*től félórányira fekvő szép helység, pompás kikötővel, a franczia, német, angol, olasz, követség palotáival.

47 a mohammedánok kilenczedik hónapja (*Ramazan el-Mubarek*) az áldott Ramazán, mikor egész hónapban bőjtölni tartoznak nappal, éjjel pedig kivirradtig lakmároznak, dőzsölnek.

48 helyesen *Bejkosz*, nagy török falu a Boszporusz ázsiai partján, közel a Fekete tengerhez.

49 a delfin (*Delphinus Phocaena*), mely disznóhal nevét disznóéhoz hasonló hosszúkás orrától kapta. A török is disznóhalnak (*domuz haligi*) nevezi. A Boszporuszban ma is töméntelen számban látható.

50 *kaik*nak hivják a törökök a hosszú keskeny csónakot, a csónakos neve *kaikdsi*. A rövidebb és szélesebb csónak neve *barka*.

51 rövidített alakja Εἰς πολλά ἔτη (olv. Isz polla éti vagy εἰς ἔτη πολλά olv. Isz éti polla) új görög üdvözlésnek (Sok évig, t. i. élj), mi a magyar «Isten éltessen»-nek felel meg.

52 *Léventi* új görög szó (Λεβέντης, olv. leventisz), mely alapjelentményében a török tengerészetben szolgáló önkénytest, módosult értelemben kalózt, rablót jelent, átvitt értelemben hőst, derék vitézt tett, melyből aztán a magyar *levente* szó is származott.

53 helyesebben *csorbadsi*, alapjelentményében levesosztó (*csorba* = leves) régebben a jancsárezred parancsnoka; ma tehetős földbirtokost, kereskedőt jelent.

54 a *Herczegszigetek* (törökül *Kizil adalar*) a Márvány-tengerben nem messzire fekszenek Konstantinápolytól, számra kilencz. A *Prinkipó* nevű kellemes nyaralója a gazdag konstantinápolyi görögöknek.

55 a *herakleai kikötő*, ma *Erekli*, egyike a biztosabb és jobb kikötőknek a Márvány-tengerben.

56 *aferim* eredetileg *aferin* (persa szó) a helyeslés és tetszés kifejezése és felkiáltása, annyi mint a magyarban: helyes, pompás, úgy van, nagyszerű, éljen! Gúnyos értelemben is veszi a török, úgy kell neki! jól tetted!

57 temető, a latin *coemeterium* szóból; Erdélyben ma is közönségesen így hivják a temetőt.

58 *Bujuk* v. *Böjük álli*, Rodostó közelében levő helység.

59 nincs pénze.

60 nem Szicziliában, hanem Olaszország déli részében a Græcia Magnában a tarentumi öbölben feküdt görög város. Lakói, a szibariták, kicsapongásukról voltak hiresek. Berzsenyinél: szibarita váz. Ma *Sibari* falu van helyén.

61 csirkét.

62 Tagadom a főtételt A syllogismus első tétele (*propositio maior*), második az altétel (*propositio minor*), harmadik a következmény (*conclusio*). A főtétel tagadása tagadás az okoskodás helyességének is.

63 *XV. Lajos* franczia király apósa *Leszczinszky Szaniszló* volt lengyel király. A később említett Augusztus *II. Ágost* lengyel király, a ki Szaniszlót trónjától megfosztotta.

[64] szabad fordításban: az ember játékszer az Isten kezében.

[65] helyesen *handsár*, tulajdonképen *khandsár* (persa eredetű török szó) görbe kés, v. háromélű tőr.

[66] *Nagy Szulejmán szultán* 1522-ben foglalta el Rhodus szigetét a johannitáktól.

[67] *Vienne* francziaországi várost Wien analogiájára szintén Bécsnek magyarítja Mikes.

[68] 1312 május 2-ikán kiadott bullájában törülte el V. Kelemen pápa a templomos rendet. Az utolsó nagymestert a 80 éves Guido nagypriort több lovaggal együtt 1314 márczius 18-án a Páris melletti Seine szigetén égették meg lassú tüzön.

[69] *kurdok*, Persia határán élő rakonczátlan nép, mely ma is rablásai miatt rettegett.

[70] helyesen *Vigouroux*, akit Rákóczi fontos megbizásokkal követeül küldött a porosz és lengyel királyokhoz.

[71] olasz köszöntés, a. m. jó estét!

[72] husvéthétfő.

[73] a csurgatott tésztalevest hivják így Erdélyben.

[74] II. Endre magyar király 1217-ben indított keresztes hadat a Szentföldre.

[75] *Rákóczi György*.

[76] *verdigály*, a. m. szoknya, tehát *verdigályos nyúl* tréfás értelemben asszony, leány.

[77] a *Piscina probatica*-ról v. Bethesda taváról van itt szó, melyről Szt. János evangelista könyvének 5-ik része 2—4 versében írja le a Mikesnél említett csodatételt.

[78] *Khalil Patrona*.

[79] *arnót, arnaut, arnabud*-nak nevezi a török az albánt.

[80] borravaló, áldomás.

[81] egy erszény (törökül *kesze* v. *kisze*, erszény pénz, *kisze akhcse* v. népiesen *keszacse)* 500 piaszter 100 korona.

[82] *Sztambul efendi*, helyesebben *Isztambul efendiszi*, Isztambul városbirája.

[83] helyesen *szerdengecsti*, a. m. önkénytes katona. Ezzel egyjelentesű a *deli, gönüllü* szó, mely utóbbival jelzik ma az önkénytesen katonáskodót. A *szerdengecsti* szó alapjelentményében fejét vesztett-et jelent; a *basi bozuk* (zavaros fejű, romlott fejű) szintén önkénytes csapatokat, nemzetőrséget, portyázó mezei hadakat jelent s egyjelentésű a *szerdengecsti* szóval.

[84] *Janaki* nevű mészárost érti, aki *Khalil Petroná*nak hitelre adott hust a felkelés alatt.

[85] helyesen *Dsanüm Kodsa*.

[86] *kulkjaja*, előkelő tisztség, altábornagy a jancsárságnál.

[87] rendesen *kadiaszker*, főhadbíró.

[88] *Bosztandsi* alapjelentményében kertész *(bosztán* v. *busztán* = kert); de így nevezték a császár gyalog őrségét is, mely rendőri teendőket is végzett.

89 a *csorbadsi* szóra l. az 53. sz. jegyzetet. Itt a *csorbadsi* alatt *Pehliván Khalil kulkjája*, egy janicsár ezred parancsnoka szerepel, a ki 5000 darab aranynyal több jancsárt megnyert magának segítségül *Patrona* és hivei meggyilkolására.

90 *Bonneval* franczia eredetű renegát. 1716 ban még Jenő zászlaja alatt mint tábornok harczolt Péterváradnál a törökök ellen, hol nehéz sebet kapott. Majd magándolgok miatt Jenő haragját magára vonta, mi miatt elkeseredett ellensége lett Ausztriának. 1729-ben török szolgálatba lépett; mohammedán lett Ahmed név alatt s tüzérparancsnoki méltóságot kapott. Mint a magyar ügy barátja, a törököt folyton Ausztria ellen izgatta. 1734-ben Karaman helytartója lett, majd kegyvesztetté lőn, később megint visszanyerve befolyását, azontúl majd emelkedett majd hanyatlott szerencsecsillaga. Az oszmánok politikáját több éven keresztül majdnem egymaga irányozta. Meghalt 1747-ben s Konstantinápolyban, a perai táncoló dervisek *tekkéjé*ben (kolostorában) vaneltemetve.

91 Danzig.

92 *III. Carlo Emanuele*, a ki atyjának, *Vittorio Amedeo*nak 1730-ban történt lemondása után a kormányra jutott.

93 *V. Fülöp.*

94 *Savoyai Jenő* herczeg.

95 Számítsa ki, Erdélyben ma is igen szokásos kifejezés, mely a román nyelvből a *socotesc* igéből származik. *Socateala*, számítás, hozzávetés.

96 Erdélyben a zerus, nulla helyett ma is szokásosabb a *czifra* szót használni.

97 *Berdo*, Halt, wer da (Állj, ki vagy!) német katonai vezényszónak elferdített alakja. *Mediolanum*, pár szóval előbb, *Milano* városa.

98 Vorstadt (külváros) szónak ferdített alakja Erdélyben; pl. Kolozsvárott ma is ebben az alakban használják.

99 német katonát.

100 a *savoyai.*

101 helyesen *pekmez* és *bekmez*, szőllőíz, befőtt must, melyet a törökök ép úgy használnak süteményekhez, mint nálunk a málna- vagy baraczkízet. A fánkot *(lokma)* pekmezbe mártva eszik.

102 A klastrom és templom, melyben Rákóczi tetemeit örök nyugalomra tették, ma a franczia benczéseké (St. Benoit frères). Fekszik Galatában, a tenger partjánál Peraba vezető főúttól *(Jükszek Kaldirim* = Magas kövezet) jobbra eső mellékutczában.

103 helyesebben *Szilahdár*, fegyverhordó, a szultán fegyverének hordozója. *Szilikdár aga* főudvarnagy. Ez volt az egyedüli eset és ritkaság gyanánt van a török történelemben följegyezve, hogy a szultán fegyverhordozója neveztetett ki a nagyveziri méltóságra. Ez *Szilihdár Esszejd Mohammed* volt, aki 1735 deczember 25-ikén jutott e főtisztségre és 1737 augusztus 5-ikén fosztatott meg attól.

[104] helyesebben *csaus basi* főajtónálló, főporkoláb.

[105] Az 1737 deczember 19-ikén letett nagyvezir *Muhszinzáde Abdullah* pasa volt; utána jött *Jegen Mohammed* pasa, a ki fővámos *(gömrükdsi)* volt, innen *Gömrükdsi* mellékneve.

[106] helyesebben *ahdnáme (ahd*, igéret, kötés, rendelkezés, *name* irat) okirat, kötvényirat, megbizó levél.

[107] pénzügyi tisztviselő, számvivő. A *defterdár* hajdan pénzügyminisztert is jelentett, ma valamely tartomány pénzügyi főigazgatója.

[108] *liktarium*, latinosan *elektuarium*, magyaros változattal lekvár, különféle gyümölcsökből főzött csemegeféle íz, gyümölcsíz; itt csemege.

[109] Mikes hibásan írja a nagyvezir nevét *Halvács*-nak, helyesen *Elhads Auszzade Mohammed* pasa.

[110] *Nis* városa (most Szerbiában).

[111] *Fetislan* (helyesebben *Feth-ul-iszlám* az iszlám győzelme rövidített alakja) *Szkela Kladova*, a Duna melletti helység török neve, Orsovától három órányira. 1689-ben török kézre került; rövid idő a törökök elvesztvén, *Hadsi Mohammed* vidini pasa 1737-ben elfoglalja.

[112] Magad vagy romlásod oka Izrael,

[113] *Ruscsuk* (bulgárul *Rusze*), a Duna jobb partján, Bolgárország egyik legnevezetesebb és élénk kereskedelmi városa és erős vára, szemben a román Gyurgyevóval.

[114] a szultán nevében kiállított legfelsőbb parancs, mely a szultán monogrammjával *(thugra)* és pecsétjével van ellátva.

[115] Nagyságos vajda.

[116] erdélyi szójárás szerint jó madarat jelent.

[117] *Lobkovicz Keresztély György* herczeg 1707-ben lépett a császári hadseregbe. 1739-ben lett Erdély főkormányzója. 1742-ben Csehországban egy hadtest parancsnoka volt. Meghalt 1755-ben Bécsben. Mikes veszélyes helyzetével is kedélyes tréfát űz.

[118] *Ligóre*, gúnyos kifejezés az oláhra, a *Gligor* (Gergely) szóból.

[119] bojárok, arisztokraták, nemes urak.

[120] *calaras* román szó, magyarul hivatalos lovas kisérő, román honvédlovas, csendőr.

[121] *pite* román szó, kenyeret jelent.

[122] Mikes híven megemlékezik a nagyvezirek változásairól, kivéve *Jegen Mohammed* pasát, kinek letételekor (1739 márczius 23-ikán) Moldvában volt. Az ő helyébe lépett *Hadsi Mohammed* pasa, a volt vidini kormányzó, ki a császáriakat Mehádiánál és Orsovánál megverte. Most ezt az érdemes vezért fosztották meg méltóságától, mert nem tudta a főváros nyugalmát fentartani. Utóda lett *Ahmed Nisandsi*, a szultán neválairója.

[123] *I. Frigyes Vilmos.*

[124] *III. Károly* magyar király, a ki mint német császár VI. Károly nevet viselt.

125 *Ghika Sándor* főtolmács, kivégeztetett 1741 február 25-ikén.
126 *II. Frigyes.*
127 *Károly* bajor herczeg.
128 *Hekimzade* (orvos fia) *Ali pasa* nagyvezir, a ki 1742 április 7-ikén jutott méltóságába, amint azt Mikes 156-ik számú levelében mondja, kétszer volt negyvezir; állásától megfosztatott 1743 október 20-ikán.
129 a hivatalát vesztett nagyvezir, a kiről itt szó van, *Haszan* pasa, a ki az előbbi jegyzetben említett *Hekimzade Ali* pasa után lett nagyvezír; letétetett 1746 aug. 10-ikén. A kjajából (l. a 8. számú jegyzetet) lett *Elhads* (v. *Hadsi) Mohammed pasa Terjaki* (Hasisevő).
130 Az itt említett nagyvezir neve *Esszejd Abdullah pasa.*
131 *Desalleurs* marquis 1705-ben mint XIV. Lajos király követe tartózkodott Rákóczi udvarában s ott a franczia kormányt képviselte. Most Castellanet váltotta fel méltóságában.
132 az örökösödési háborút bezáró béke Aachenben köttetett meg, előzetesen 1748 május 30-ikán, véglegesen aláiratott október 18-ikán.
133 *Kizlar aga,* helyesebben *agaszi,* a háremőrök, eunuchok *(khadimok* v. *khadumok)* feje; nagy befolyású főméltóság.
134 hűbér, nyugdíj, valamely birtoknak adományozása azzal a kötelezettséggel, hogy az illető saját költségén lovas hadi szolgálatot végez. Az ilyen *timár* tulajdonosát *timariot*nak hivták.
135 *Zil-ullah* v. *Zil ullahi fi l'erz* (Isten árnyéka a földön).
136 l. a 13. sz. jegyzetet.
137 *kul* rabszolga, szolga. A török udvariassági szólásmóddal élve magamagát nem *én*-nek, hanem *kulunuz, bendeniz*nek (rabszolgájának) mondja; egy török közmondás szerint: *Ben, ben dimek sejtán isi* (Én, ént mondani ördög dolga).
138 l. a 38. számú jegyzetet.
139 arab nyelvet.
140 a *kizlar agaszi.*
141 helyesen *khassz oda* a császári palota legbelső szobája *(khassz* = kizárólagos, *oda* = szoba): az itt alkalmazott komornyikok, inasok neve *khasz odali;* ezek feje, parancsnoka a *khasz oda basi.*
142 l. a 103. sz. jegyzetet.
143 helyesebben *dülbenddár,* v. *dülbend agaszi,* a szultán turbánjának gondozója *(dülbend* = turbán).
144 helyesen *zagardsi,* kutyaőr *(zagar* = agár), *zagardsılar* nevet viseltek a janicsár hadsereg 61-ik ezredében szolgáló katonák.
145 helyesen *tirnakdsi basi,* körömvágó főnök *(tirnak* = köröm).
146 helyesen *berber basi,* főborbély *(berber* = borbély).
147 helyesen *mchasszebedsi basi.*
148 helyesen *teszkeredsi* basi *(teszkere* = útlevél, igazoló irat).
149 *kadin kjája,* nők felügyelője *(kadin* = asszony, *bas kadin*

első asszony, a szultán kedvencz asszonya). Mikes itt helyesen írja e szót, másutt mindig *tihájá*t ír.

150 helyesen *khasszeki szultán.*

151 *I. Murad szultán* uralkodott 1359—1389-ig. Meggyilkoltatott a Rigómezőn.

152 főkormányzó, a többi kormányzók feje; régebben Rumelia, Anatólia és Sziria kormányzójának czíme.

153 *Esszejd Abdullah pasa* nagyvezir megfosztatott állásától 1750 január 3-ikán; utódja lett *Emin Mohammed pasa Divitdár.*

154 *Abu Bekr* khalifa, *Mohammed* próféta apósa, akinek *Aisa* leányát vette el; a próféta halála után *Abu Bekr* lett a khalifa.

155 helyesen *Ali,* a negyedik khalifa, Mohammed próféta veje.

156 helyesen *Omar* khalifa.

157 helyesen *Esszad.*

158 *molla* v. *monla,* (eredetileg *mevla,* arab szó) törvénytudó, doktor.

159 *imám,* arab szó, főnököt, elöljárót, papot, előimádkozót jelent (a khalifák és az egyes mohammedán felekezetek fejeinek czíme).

160 *müezzin,* imára hivó alsóbb rendű pap, a ki az *ezan*t (az imára hivó éneket) énekli.

161 l. a 33-ik számú jegyzetet.

162 helyesen *Nakib-ul-esraf* (arab szó), a próféta utódjainak feje, legfőbb *serif.* (*nakib* = főnök, *esref* középfoka *serif*nek = jelesebb, kiválóbb, nemesebb).

163 *âlemdár* zászlóvivőt jelent (*âlem,* arab szó, zászlót jelent).

164 *vakuf,* az ájtatos alapítványok, hitbizomány, elidegeníthetlen birtok.

165 *siiták*nak, ellentétben a *szunnitákk*al, a hagyományhivőkkel, hivják az *Ali khalifa* felekezetén levő orthodox mohammedánokat, a szakadárokat

166 mohammedán szerzetes. Mikes itt a *mevlevi* v. tánczoló *dervisek*et érti, kiknek rendjét *Molla Dselaleddin Rumi* költő és bölcsész alapította 1233-ban.

167 helyesen *Emirakhor Musztafa pasa* lett az 1752 junius 30-ikán letett *Emin Mohammed pasa Divitdár* után nagyvezir. *Emir akhor* főlovász v. istállómestert jelent. (*Emir* = főnök; *akhor* = istálló, akol.) Köznyelven *imbrakhor*nak v. *mirakhor*nak is mondják; ebből csinálta M. a magyaros *Imrehort.*

168 *Hamam paraszi*nak hivják a fürdőpénzt s most is megvan a török asszonynak az a joga, hogy válási keresetet indíthat férje ellen, ha bizonyos ideig nem adott neki fürdőpénzt. Mikes tévesen írja, hogy kétszer egy héten, hanem hetenként egyszer.

169 a *müezzinek* vagy imára hivó alsóbb rendű papok.

170 Mikes tévedésben van a nagy *bajram*ot illetőleg. A keresztények husvétjának megfelelő nagy bajram, a *Kurban bajrami,* áldozati ünnep nem közvetlenül a *Ramazan* után van, hanem *Zil-*

heds v. *Zulhiddse* (a zarándoklás) hónapja 10—12-ikén, a mi 66 napra van Ramazan után. A közvetlenül Ramazan után eső bajram a *kis bajram* vagy czukorünnep *(kücsük bajram* v. *seker bajrami).* Ezt megelőzi az *Id fitr* (bőjtszegés).

171 *I. Mahmud* szultán a mecsetből visszatérve, a külső kapu alatt rogyott össze és halt meg. A müezzinek azonnal kihirdették *Oszmán*nak, II. Musztafa fiának trónralépését. I. Mahmud 24 évig kegyesen és szerencsésen uralkodott.

172 *III. Ahmed* (1703—1730, *I. Mahmud* 1730—1754) és *III. Oszmán* (1754—1757).

173 nem *kalinicza*, hanem *kalin nikta* (Καλήν νύκτα), görög köszöntés annyi mint jó éjszakát!

174 február ius 16-ikán fosztotta meg állásától *Musztafa pasa* nagyvezirt s tette helyébe *Hekimzáde Ali pasát*, a ki már két ízben volt nagyvezir.

175 *Hekimzáde* (Orvos fia) *Ali pasa* harmadszor csak 53 napig volt nagyvezir; *Naili Abdullah pasa*, az ő utódja 79 nap mulva követte elődjét; *Nisandsi Ali pasa* (és nem mint Mikes írja *Szilikdar Ali pasa)* 58 napi vezirkedés után nemcsak méltóságát, hanem vele életét is elvesztette (október 22-ikén). Őt követte *Mohammed Szaid pasa.*

176 l. az előbbi jegyzetet.

177 *Emir akhor Musztafa*, a ki másodszor viselte a nagyveziri méltóságot, 1756 évi deczember 10-ikén fosztatott meg tőle, utódja lett *Raghib Mohammed pasa.*

178 helyesen *Raghib Mohammed pasa*; l. az előbbi jegyzetet.

179 Mikes a várnai ütközetet mondja el itten, a török császár II. Murad szultán.

180 Mikes hibásan nevezi V. Lajosnak a magyar királyt, a ki alatt a várnai csata volt; I. Ulászló alatt történt. 125-ik levélben ugyancsak a várnai ütközet előtti esküszegést hibásan keresztény császárnak tulajdonítja, I. Ulászló magyar király szegte meg adott szavát.

181 *III. Oszmán* császár nem október 29-ikén, hanem 30-ikán halt meg. Utódja lett III. Ahmed szultán fia, III. Musztafa, a ki 1773-ban halt meg.

182 *Basbug* v. *basbog* összetett szó, melynek alapszava *bog* (törökül) főnököt, urat, vezért jelent, a határozó szó *bas*nak (törökül) értelme fej, mindkét szó synonymon s összetételben nemzetségfőt, csapatvezetőt, elnököt jelent.

TARTALOM.

